

ISSN 1857-2294
E-ISSN 2587-4160

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (188)
2022

Chișinău, 2022

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCTI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 66.42)

Tipul de revistă: categoria B

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

- Pantelimon VARZARI.** Ideea unității europene și rădăcinile ei intelectuale 5
- Maria DIACON.** Impactul pandemiei provocate de COVID-19 asupra programelor de educare și formare profesională la nivelul Uniunii Europene 23
- Anatoli BUZEV, Svetlana CEBOTARI.** Reziliența Republicii Moldova la criza refugiaților din Ucraina 33
- Dumitru POPILEVSCHI.** Impactul conflictului armat ruso-ucrainean asupra securității naționale a Republicii Moldova 43

ȘTIINȚE POLITICE

- Лилия БРАГА.** Взаимодействие «власть-общество» в Республике Молдова в контексте развития политического процесса: диалог или монолог? (Часть I) 49
- Oleg SOLOMON.** Adoptarea vs implementarea deciziei administrative: independente sau interdependente 64
- Галина РОГОВАЯ.** Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID-19 (Часть II) 74
- Tatiana BOGOS.** Raportul dintre inovare și tradiție în evoluția relației interes public-proces decizional: cazul Republicii Moldova 86

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

- Victor MOCANU, Andrei DUMBRĂVEANU, Mihail POTOROACĂ.** Tinerii cercetători – așteptări în câmpul științei supus transformărilor 98
- Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Luminița Izabell GEORGESCU.** Economia digitală și accesul populației la servicii medicale 114
- Оксана АЛИСТРАТОВА.** Феномен торговли людьми: теоретико-методологические основы исследования 131

FILOSOFIE

- Александр ЧЕРВИНКИЙ.** Экологическая культура как регулятивный фактор комплексной экологической оценки 144

MOȘTENIRE

- Victor MORARU, Ecaterina DELEU.** Metoda în știința politică (traducere) 152

RECENZII

- Victor JUC, Vitalii OJOVANU.** O contribuție originală privitor la studierea complexității fenomenelor sociale contemporane 169

- INFORMAȚIE PENTRU AUTORI** 171

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Pantelimon VARZARI.** The idea of european unity and its intellectual roots 5
- Maria DIACON.** The impact of the COVID-19 pandemic on education and vocational training programs at the European Union level 23
- Anatoli BUZEV, Svetlana CEBOTARI.** Repilience of the Republic of Moldova on the refugee crisis in Ukraine 33
- Dumitru POPILEVSCHI.** The impact of the russian-ukraine armed conflict on national security of the Republic of Moldova 43

POLITICAL SCIENCES AN SOCIOLOGY

- Лилия БРАГА.** Power-society interaction in the Republic of Moldova in the context of the development of the political process: dialogue or monologue? (Part I) 49
- Oleg SOLOMON.** Adoption vs implementation of the administrative decision: independence or interdependence 64
- Галина РОГОВАЯ.** Moral immunity test: COVID- 19 pandemic challenges (Part II) .. 74
- Tatiana BOGOS.** The correlation of innovation and traditional approaches in the evolution of the public interest-decision-making process: Republic of Moldova - case study 86

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Victor MOCANU, Andrei DUMBRĂVEANU, Mihail POTOROACĂ.** Young researchers – expectations in the field of science in the transformation 98
- Marina BĂDILEANU, Svetlana CIUMAC, Luminița Izabell GEORGESCU.** Digital economy and the population's access to medical services 114
- Оксана АЛИСТРАТОВА.** The phenomenon of human trafficking: theoretical and methodological bases of research 131

PHILOSOPHY

- Александр ЧЕРВИНКИЙ.** Environmental culture as a regulatory factor in comprehensive environmental assessment 144

HERITAGE

- Victor MORARU, Ecaterina DELEU.** Method in political science (translation) 152

REVIEWS

- Victor JUC, Vitalii OJOVANU.** O contribuție originală privitor la studierea complexității fenomenelor sociale contemporane 169

- INFORMATION FOR AUTHORS** 171

IDEEA UNITĂȚII EUROPENE ȘI RĂDĂCINILE EI INTELLECTUALE THE IDEA OF EUROPEAN UNITY AND ITS INTELLECTUAL ROOTS

Pantelimon VARZARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
pamonv_ri@mail.ru

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.01>

CZU: 327(4)

ORCID 0000-0002-2275-1978

Rezumat

În articol sunt examinate rădăcinile intelectuale ale ideii unității europene prin prisma genezei și evoluției gândirii politice. Se demonstrează că pe parcursul istoriei gândirii politice ideea europeană a îmbrăcat diverse forme: planuri și proiecte de apropiere între statele continentului, formarea unei „conștiințe” europene etc., promovându-se chiar și idei federaliste în lumea europeană. Însă posibilitatea reală de organizare europeană (ca proiect politic) a fost materializată tocmai în a doua jumătate a sec. XX. În acest sens, analiza evoluției ideii de unitate europeană este structurată în funcție de etapele progresului social și deci de fazele dezvoltării civilizației umane, începând cu Antichitatea greco-romană, continuând cu perioada medievală și cu cea modernă și finalizând cu etapa contemporană. Se ajunge la concluzia că ideea de Europă unică este prezentă în istoria gândirii politice prin diverse teze, concepte și proiecte.

Cuvinte-cheie: idee europeană, rădăcini intelectuale, gândire politică, proiect politic, Antichitatea greco-romană, perioada medievală, epoca modernă, epoca contemporană, oameni politici, integrare europeană.

Summary

The article examines the intellectual roots of the idea of European unity through the prism of the genesis and evolution of political thought. It shows that during the history of political thought, European idea conveyed different forms: projects of rapprochement between European states, and the development of a European „consciousness” etc., promoting even federative ideas in the European world. However, the real possibility of the European organization (as a political project) was possible to materialized only in the second half of the 20th century. In this respect, the analysis of the evolution of the idea of European unity is structured in reliance with the different stages of social progress and consequently in different phases of human civilization development, starting with Ancient Greco-Roman period, medieval stage and continuing with the modern and up to the contemporary phases. The present analysis concludes that the idea of a single Europe is present in the universal history of political thought through various theses, concepts and approaches.

Key words: European idea, intellectual roots, political thought, political project, Greco-Roman antiquity, medieval period, modern era, contemporary era, politicians, European integration.

Uniunea Europeană traversează de la începutul sec. XXI o controversată criză financiară și economică, la care în ultimii ani s-a mai adăugat și criza refugiaților, ceea ce duce la legitima întrebare dacă proiectul european mai poate fi valabil și pentru

țările din cadrul Parteneriatului Estic, inclusiv pentru Republica Moldova, care își exprimă voința politică de integrare în spațiul comunitar. Tocmai actualul context economic și politic, dificil și marcat de incertitudini, îndeamnă oficialii naționali și liderii europeni să caute diferite soluții pentru ieșirea din criza multiaspectuală apărută. Totuși, în pofida tuturor dificultăților de ordin politic și economico-social, UE rămâne a fi cea mai avansată pe calea punerii în practică a unui angajament de integrare regională a statelor din spațiul postsovietic.

Demersul nostru științific are drept scop cercetarea evoluției ideii europene de la origini la construcția europeană, idee prezentă prin diverse teze, concepte și abordări, în care securitatea și bunăstarea socială s-au păstrat de-a lungul timpului până în ziua de azi ca principalele forțe motrice ale integrării europene.

Cele trei dimensiuni ale Europei¹ nu au fost distincte pentru proiectele efemere anterioare de unificare europeană. Or, primele proiecte își fac apariția în Antichitatea greco-romană. De la gândirea politico-filosofică a lui Platon și Aristotel până la cercetătorii sec. XX ideea europeană s-a axat, în principal, pe dimensiunea spirituală: fie de civilizație comună (pentru grecii ca și pentru romanii antici, toți cei din afara arealului lor erau considerați „barbari”), fie tradiție creștină împărtășită de un anumit grup de popoare europene la un moment dat (Imperiul Carolingian, spre exemplu).

Integrarea statelor în diverse organisme regionale a devenit deja o tendință constantă a lumii contemporane. În prezent, pe glob există peste o 100 de asociații și organizații regionale și internaționale, majoritatea cu obiective economice [1], având, declarat sau nu, ca model UE, dar puține au atins un grad ridicat de coerență. Ideea europeană, potrivit istoricului literar român A. Marino, este una esențial și structural ideologică. Ea înseamnă, întâi de toate, un ansamblu de idei active și militante, implicate în cea mai imediată actualitate, adică o voință de integrare în structurile culturale, politice și economice europene [2, p. 107].

UE, cel mai grandios și mai democratic proiect din istoria modernă a omenirii, așa cum este caracterizat de liderii continentului, este în realitate și opera multor generații de gânditori politici. Conceptul de Europă unită, care desemnează un spațiu geografic, politic, economic și spiritual specific, datează de peste două milenii. În această perioadă au fost elaborate diferite planuri și proiecte privind materializarea unității europene.

Modalitățile prefigurate de-a lungul timpului pentru unificarea spațiului european s-au concentrat, în esență, în jurul a două soluții posibile: cea imperială, o unificare prin forță a continentului în jurul unei puteri hegemonice, și cea a asocierii statelor

¹ Europa geografică este continentul care, potrivit expresiei fostului președinte al Franței, generalul Charles de Gaulle, se întinde de la Atlantic la Urali; Europa politică cuprinde 47 de state membre ale Consiliului Europei, inclusiv cele 27 ale UE, și Europa economică a fost continentul care a construit prima regiune economică a lumii, fiind exemplul cel mai semnificativ al procesului de regionalizare a economiilor naționale, în sensul că inima UE este piața unică europeană, o zonă economică cu politici comune privind reglementarea produselor, precum și libertatea de mișcare a bunurilor, capitalului, serviciilor și forței de muncă.

europene, pe baza propriei voințe, într-o formă federativă sau confederativă. Soluția federativă implică realizarea unei structuri instituționale suprastatale, căreia statele participante îi cedează, într-o măsură mai mare sau mai mică, atributele suveranității lor. Formula confederativă menține intacte prerogativele suverane ale statelor participante, care se asociază în vederea realizării unor obiective precis circumscrise, de natură politică și/sau economică.

La începuturi, idealul unității europene a fost abordat din perspectiva găsirii unei soluții pentru evitarea conflictelor de ordin politic, teritorial și economic, diferende ce au măcinat națiunile Europei încă din Antichitatea greco-romană. Sec. V–IV î.Hr. sunt considerate apogeul civilizației elenice, vârsta ei „clasică”, epocă în care a înflorit modelul instituțional și cultural propus grecilor de Atena. Viziuni controversate asupra fenomenului spiritual european, influențate mai întâi de cele de unitate antică, au fost exprimate de marii filosofi politici ai Greciei antice. Însă în lumea antică Europa nu avea individualitate. Pentru spiritualitatea greco-romană Europa era doar o expresie geografică ce desemna promontoriul occidental al blocului euroasiatic. Ideea de Europa, care viza bazinul mediteranean, cuprindea și vaste teritorii africane și orientale. Nici o teorie științifică nu arată motivele pentru care continentul nostru se numește astfel [3, p. 4].

Platon a fost primul care a susținut ideea păcii prin organizarea de confederații. În formă incipientă, Aristotel a emis ideea unității politice a *polis*-urilor grecești: „Ei știu să-și păstreze neatârnrarea și, în același timp, să formeze guvernăminte foarte bune, capabile, dacă ar fi strânse într-un singur stat, să cucerească universul” (conform cercetătorului român A. Pițurcă) [4, p. 51]. În acea vreme, confederația cetățitorilor grecești dispunea de instituții religioase și politice comune, forumul de soluționare a diferendelor dintre cetăți constituindu-l *Consiliul Amficionilor* (Amphictyon, rege al cetății Athenae, este socotit întemeietorul *Consiliului*) [5].

Imperiul Roman, pentru prima dată, a impus Europei o unitate politică – *Pax romana* (pacea universală, ordine, civilizație, prosperitate, respectul persoanei și proprietății, toate opuse haosului, „barbariei” și nesfârșitului război). *Pacea romană* era un concept politic caracterizat prin universalitate, a cărui valoare depășea frontierele propriu-zise ale statului roman. Totodată, *Pax romana* (numită și *Pax Augusta*) exprima și existența unei unități a sistemului de valori politice și cultural-religioase în Imperiu. Prin asimilarea valorilor neromane, combinate cu romanizarea populațiilor cucerite, statul multiethnic a forjat unitatea spirituală a zeci de milioane de oameni, inclusiv a regatului lui Decebal (87–106). În epoca romană, în urma prevalenței pornirilor războinice, de cucerire, a fost părăsită ideea de arbitraj, romanii neconcepând în alt mod decât prin război ideea soluționării diferendelor dintre ei și popoarele considerate „barbare” [6].

Perioada medievală, din perspectiva subiectului abordat, se deosebește de cea antică prin aceea că se fac unele încercări nu numai de a menționa ideea unei *Comunități Europene*, dar și de a traduce în viață această idee ca proiect politic (în baza dominației și fuziunii popoarelor). Gândirea politică medievală nu divizează

Europa din punct de vedere politic, vorbind despre ea ca despre un tot întreg. Ea tinde spre un imperiu universal (*Respublica Christiana* sub autoritatea papalității), indiferent cine ar fi în frunte: papa sau regele (această idee a imperiului universal, care, de altfel, vine de la Alexandru cel Mare, va domina istoria Europei până în sec. XX). Dacă *Respublica Romana* (sec. V–XI) a încetat de mult să mai existe, *Respublica Christiana* (sec. XII–XIV) este acum abia la începuturile sale.

Semnificativ este faptul că termenul *Europa* apare de mai multe ori în legătură cu imperiul lui Carol cel Mare (771–814), care reușise să-și întindă hotarele din Catalonia până la Dunărea Mijlocie, în Panonia. Carol era glorificat în termeni retorici ca *Europae veneranda apex* (venerabila coroană a Europei) sau ca *rex, pater Europae* (rege, tatăl Europei). Despre întinsul său imperiu se afirma că include *tota occidentalis Europae* (toată Europa occidentală). Spațiul Carolingian prefigurează Europa și pune bazele primei unificări europene, viitoarea *Respublica Christiana* [3], termen care evidențiază unitatea profundă a Europei (apusene) creștine și asupra căreia își disputau supremația papii și împărații. Realizată pentru o scurtă perioadă sub Imperiul Carolingian, unitatea politică a unei mari părți a Europei se va destrăma odată cu Pacea de la Verdun din 843, care a avut ca rezultat împărțirea Imperiului Franc. Eșecul urmașilor lui Carol cel Mare dă naștere Europei Occidentale caracterizată de divizare politică, dar și de o unitate a civilizației. Instituțiile imperiale, începând cu cele ale lui Carol cel Mare sau Otton I (936–973), contribuie direct la formarea unei civilizații medievale europene, reprezentând o formă de conviețuire a diferitor popoare. Această formă se va dovedi a fi destul de viabilă și va dispărea abia după căderea imperiilor Otoman sau Habsburgic. Chiar sub forma de imperiu medieval, acest mod de conviețuire a popoarelor pare a fi un veritabil precedent al federalismului european, transmițând ideea universalității de la lumea greco-romană, prin unificarea creștină a părții vestice a continentului, spre epoca modernă.

Datorită creștinătății, Evul Mediu poate fi considerat o eră de unitate spirituală, morală și materială, comunitate care nu există însă pe plan politic. Primul reprezentant marcant al ideii europene pe cale de constituire și un mare precursor al gândirii europene a fost juristul francez P. Dubois. Scopul declarat al lucrării „*De recuperatione Terrae Sanctae*” („Despre recuperarea Pământului Sfânt”, 1306) era organizarea unei noi cruciade pentru recucerirea *Pământurilor Sfinte* de la musulmani, dar dorința reală a autorului era de a-i deschide calea regelui către o dominație europeană. Atât scopul declarat, cât și cel real, se ascundeau însă în spatele unui plan ambițios de asigurare a păcii între statele creștine. El cerea o reformă a Bisericii, un învățământ laic și propunea organizarea unei federații europene cu un organism central, un *conciliu* format din oameni înțelepți, pricepuți, credincioși și bogați pentru a fi feriți de corupere [7].

Printre gânditorii politici, care au prefigurat ideea unității europene, poate fi considerat poetul și gânditorul politic italian D. Alighieri, precursorul Renașterii. În *De monarchia* (1311–1313) el preconizează o soluție de tip federalist a Europei, o pace universală prin subordonarea monarhilor europeni unui conducător suprem, unei unice și legitime autorități. Monarhia, concepută de Dante, nu mai este limitată

la statul feudal, ci la o monarhie universală, ca stat, putere, independentă față de papalitate [3, p. 100], așa încât constatăm un tip nou de gândire, opus celui promovat de Biserica creștină. Gânditorul italian reia o idee mai veche despre necesitatea „restaurării cosmopolisului”, fiind vorba despre instaurarea în viitor a statului universal, existența căruia va înlătura necesitatea statelor existente. Idei asemănătoare pot fi atestate și în gândirea politică a lui M. de Padova, care manifestă tendința de a dezvălui cauzele conflictelor ce apar în viața statală, încercând, totodată, să determine modalitățile de înlăturare a acestor conflicte din viața popoarelor europene.

Un exemplu veritabil al implementării unui universalism (statal) este cultura Renașterii din sec. XIV–XVI. După mai multe încercări de refacere a vechiului Imperiu Roman, ideea de unitate europeană reapare la umaniști. Renașterea și Umanismul, trecerea Europei la timpurile moderne își pun amprenta și asupra perspectivelor și opiniilor privind modalitățile și obiectivele de realizare ale unificării popoarelor. Însă în viața politică a fost mult mai greu de realizat principiul universalismului. În această perioadă este prezentă o Europă a statelor mari, care tind să le „înghită” pe cele mici [8], astfel lărgind propriile hotare și dictând politica proprie întregului continent. Totuși, una dintre cele mai importante realități ale epocii rămâne tipul de om „umanist”, moștenitor al culturii antice și continuator al acesteia în noile condiții istorice, politice, sociale și culturale. Umanistul nu aparține unei singure țări, ci întregii Europe.

Cel care a fundamentat conceptul de „Europa” a fost umanistul și teologul olandez Erasmus din Rotterdam, precursor al Reformei religioase de la începutul sec. al XVI-lea. El a identificat două căi posibile de realizare a unității europene la acea vreme: 1) lupta pentru apărarea civilizației europene în fața pericolului otoman și 2) toleranța între state și aplecarea spre conceptele creștine ale fericirii, iubirii și păcii. A dezvoltat o teorie a păcii, prin care nu depășește însă caracterul utopic. El este împotriva recurgerii la arme, de care are oroare și consideră că „există legi, există oameni învățați, există cinstiți preoți, există veritabili episcopi care prin sfatul lor ar putea aplana conflictul” (conform cercetătorului român Fl. Ciotea) [9, p. 40]. Aceștia, oricât ar fi de răi, pot contribui totuși la evitarea războaielor, el fiind convins că pacea generală în stat se poate obține prin compromisuri între cei conduși și conducători. „Bunăvoința atrage bunăvoința”, zice autorul în „Elogiul nebuniei”.

N. Machiavelli, primul filosof politic al Renașterii, credea că existența statelor suverane în conflict unele cu altele reprezintă sursa virtuților militare și a apariției marilor personalități, unirea lor provocând decăderea (invoca exemplul Imperiului Roman). Iar Fr. Guicciardini, unul dintre scriitorii politici majori ai Renașterii italiene și (Guicciardini is considered as the Father of Modern History, due to his use of government documents to verify his „History of Italy.”) tatăl istoriei moderne, înaintează un proiect de organizare a societății (în varianta sa venețiană) în corespundere cu diferite etape de dezvoltare a ei. Baza teoretică a acestui proiect este ideea unei forme mixte de stat (conducere combinată din monarhie, aristocrație și democrație, fiind vorba, de fapt, despre o tradiție mai veche, antică). J. Bodin, gânditor politic francez, apropiat prin concepție și discursivitate de Machiavelli,

devine autorul principal al teoriei suveranității, susținând suveranitatea absolută a statelor ce nu pot fi reunite într-o singură republică [10, p. 78-88; 11, p. 30-42]. Precum se observă, umaniștii propuneau mai multe idei valoroase la vremea lor, însă destul de abstracte și irealizabile pentru un proiect politic de unificare europeană care ar satisface cerințelor epocii.

Ideea europeană a avut și alte forme de manifestare în afară de planuri sau proiecte de apropiere între statele continentului. Este vorba de formarea unei „conștiințe” europene, pornind de la reapariția și folosirea în diferite contexte a denumirii continentului european. Termenii „Europa” și „european” sunt tot mai des folosiți începând din sec. al XVI-lea (spre exemplu, în 1530, Erasmus din Rotterdam emitea într-o scrisoare „prosperitatea Europei”), iar conceptele medievale *christianitas* și *Respublica Christiana* sunt înlocuite de *Europa*, chiar dacă expresia *Respublica Christiana* se va mai folosi încă în Tratatul de pace de la Utrecht din 1714 [7]. În condițiile experiențelor dramatice determinate de războaiele religioase și de rivalitățile interstatale (Anglia, Franța și Germania), discuțiile asupra viitorului Europei sunt concentrate în câteva proiecte semnificative. Fără efect practic, ele rămân idei de referință pentru inițiativele ulterioare.

Astfel, în 1642 gânditorul politic și juristul olandez H. Grotius preconizează o asociație internațională a principilor creștini, iar filosoful, promotor al enciclopedismului, ecumenismului, federalismului și universalismului, G.W. Leibniz, adăuga, la aspectele politice, preponderente la proiectul din 1712 elaborat de abatele de Saint-Pierre², și cele privitoare la o *Academie Europeană*, care să grupeze savanții continentului și să coordoneze căutările privind o *limbă universală*. El propune, de asemenea, ideea unui tribunal catolic european, cu centrul la Lucerna, prezidat de Papa, care să medieze între principii Europei, să asigure contribuția lor comună la lupta antiotomană și să atragă Rusia, în numele ideii creștine, ca un posibil liant între Europa și China [13].

Perioada modernă se manifestă printr-o gândire politică mai pronunțată și mai coerentă în ceea ce privește unitatea europeană. În această idee proeuropeană domina, de fapt, un singur scop – securitatea colectivă a continentului european. Sec. al XVIII-lea, odata cu proliferarea luminilor (*Republica literelor* din perioada Iluminismului european), aduce o diversificare a punctelor de vedere privind posibilitățile, modalitățile și căile înfăptuirii unității europene. „Astăzi nu mai există francezi, germani, spanioli și nici englezi, nu există decât europeni”, afirma cu tărie iluministul francez Ch. Montesquieu în „Scrisori persane” (1721). Gânditorul francez cercetează societatea europeană sub multiple aspecte, într-o viziune ce anticipează metodologia sociologică. Astfel, el releva interdependența statelor continentului, ceea ce face din Europa „un stat compus din mai multe provincii”, fiecare cu specificul

² *Proiectul pentru o pace perpetuă* al lui de Saint-Pierre preconiza, printre altele, ca principalele puteri europene să înființeze un congres sau un senat permanent, format din reprezentanții mai multor state europene [12, p. 8].

ei, importanța, ponderea, forța lor depinzând de gradul de cultură atins [7, p. 34], statele europene fiind într-o situație comparabilă cu cea a provinciilor Franței.

Modul în care interpreta filosoful și iluministul francez Voltaire problema nu era prea diferit de cel al lui Montesquieu. În *secolul lui Ludovic al XIV-lea*, Voltaire observă: „Europa depășește în toate privințele celelalte părți ale lumii... Se poate privi Europa creștină ca un fel de mare republică împărțită în mai multe state, unele monarhii, altele mixte, acestea aristocratice, celelalte populare, însă toate semănând unele cu altele, toate având același fond religios, chiar dacă este divizat în mai multe secte, toate având aceleași principii de drept public și de politică, necunoscute în alte părți ale lumii” (conform cercetătorului român M. Ștefănescu) [7, p. 34]. El concepea unitatea continentului ca fiind realizabilă de către Frederic al II-lea, regele Prusiei. Gânditorul a susținut că elementele de civilizație comune constituie baza unității europene [13]. Privind Europa în mod critic, el are însă o atitudine tot atât de critică și față de ideea superiorității altor lumi, față de miturile compensatorii de tipul „bunului sălbatic”, contrapunându-le imaginea unei societăți a spiritelor libere, în care garanția păcii generale o reprezintă toleranța și respectarea uzantelor civilizației creștine în relațiile dintre state.

Aceiași idee a fost expusă și de unul din pionierii dreptului internațional, de juristul elvețian E. de Vattel, care în „Legea Națiunilor” (1758) scria că Europa constituie un sistem politic, un corp format printr-o multitudine de relații și interese și că toate acestea fac din statele continentului „un fel de republică ale cărei membre, cu toate că sunt independente, sunt unite” prin intermediul interesului comun „pentru a menține ordinea și libertatea” [14, p. 14].

J.-J. Rousseau, filosof și iluminist francez, vedea o „republică europeană” numai dacă monarhii își vor abandona natura lor „lacomă și belicoasă”, iar popoarele se vor emancipa și ca urmare vor deveni mai înțelepte. Ceea ce reproșează el *Proiectului pentru o pace perpetuă*, care aparținea abatelui de Saint-Pierre, este dependența sa de voința suveranilor, care nu vor accepta niciodată să renunțe la prerogativele și interesele lor particulare în favoarea binelui general. Drept urmare, soluția confederativă, pe care o considera cea adecvată, va trebui aplicată pe altă cale, nu printr-un *Congres european al suveranilor*, ci prin crearea de către popoarele însăși a confederației lor. Să nu se lase această misiune pe seama miniștrilor, spune el, pentru că aceștia au nevoie de războaie pentru a se face indispensabili [13; 7, p. 35-36].

Epoca Revoluției franceze a sec. XVIII, punând sub semnul întrebării dominația vechilor structuri în sfera relațiilor sociale și la nivelul sistemului internațional, a generat elaborarea unor proiecte având drept obiectiv asigurarea păcii și unității Europei prin reorganizarea ei radicală. Revoluționarii francezi, proclamând suveranitatea și libertatea absolută a spiritului uman, n-au agreat ideea de unitate a Europei prin confederație sau federație, rămânând cantonați într-o logică a suveranității statului-națiune, văzând în Franța locul de unde va porni libertatea și fericirea genului uman. În același timp, Revoluția franceză a deschis și confruntarea între ideea statului-națiune centralizat, omogenizator și uniformizator și federalizare,

ca expresie a identității fiecărui grup uman, regiune etc. Această polemică, ce transpune în construcția europeană actuală polemica dintre supranaționalism și interguvernamentalism își are originea în disputa iacobini-girondini. Ideologia iacobină, dominată de ideea unității patriei, a centralizării era opusă gândirii girondine, care privilegia autonomia guvernelor locale, a identităților și specificului regional, ea influențând azi noua teorie a identităților regionale ca alternativă la federația europeană a statelor-națiune unitare.

Dintre autorii moderni care au folosit ideea europeană ca argument împotriva Revoluției franceze cel mai important a fost gânditorul conservator englez Ed. Burke. El și-a prezentat concepția despre Revoluția franceză în „Reflecții asupra Revoluției în Franța” (1789). În ultimă instanță, Burke acuză Revoluția că a distrus unitatea Europei. Atacând religia, răsturnând monarhia, distrugând principiul onoarei cavaleresti, revoluționarii francezi au rupt pilonii care susțineau unitatea continentului, credea el. La fel, susținea ideea unui echilibru european între idealul creștin și realitățile naționale, între comunitatea europenilor și pretențiile puterilor.

Deși cel mai cunoscut, Burke nu a fost singurul susținător al unității Europei, în maniera tradiționalistă, din perioada Revoluției franceze. Dintr-o listă care este destul de lungă mai pot fi citate și alte nume de rezonanță ale culturii germane și spiritualității europene din sec. XVIII și XIX: J.G. von Herder, Fr. von Schiller, J.W. von Goethe, J.G. Fichte, Fr.W. Schelling ș.a. [13]. Aceștia, fiind influențați de Revoluția franceză, erau partizani înflăcărați ai unității europene. Ei se pronunțau fie pentru supranaționalitate ca principiu modelator al comunității popoarelor europene (von Schiller), fie pentru crearea unei *societăți a națiunilor* și a unei *cetățenii mondiale*, bazată pe principiul statului-națiune (Fichte), fie pentru menținerea identităților etnolingvistice și culturale a popoarelor, precursor prin aceasta al *naționalismului romantic*, al *echilibrului european* (von Herder), fie pentru o cultură universală diversă, ca expresie a spiritului înalt ce trebuia să depășească limitele înguste ale naționalului (von Goethe). De altfel, Goethe a împărtășit spiritul proiectului lui Cl.-H. de Saint-Simon din 1814 (la ideile căruia vom reveni mai jos) care considera că un rol important în realizarea lui revine elitei intelectuale. Aceasta are menirea să cultive spiritul pacific și conciliator între popoare cu eliminarea urii naționale, expresie a unui nivel inferior de cultură.

Marele filosof german Im. Kant, influențat de ideile Revoluției franceze, a elaborat un plan de *pace universală*, care va afecta, la rândul lui, concepția politică peste secole. Prin opera „Zum Ewigen Frieden” („Despre pacea perpetuă”, 1795) Kant aduce pe prim-plan ideea integrării popoarelor europene și a unei *Ligi a națiunilor* pe baza unui *stat de drept internațional*³. Proiectul de pace eternă axat pe

³ Influența iluministului critic german asupra președintelui american W. Wilson (1856–1924) a fost covârșitoare, susținătorul cel mai pasionat al creării *Societății Națiunilor* în 1919. SUA, prin președintele W. Wilson, propune un nou proiect de ordine mondială, fondat pe două idei: principiul naționalităților, adică a dreptului la autodeterminare al popoarelor și a dreptului acestora la suveranitate națională, precum și ideea formării *Societății Națiunilor*, ca autoritate supranațională care să vegheze la menținerea păcii mondiale.

principiul suveranității dreptului prevedea elaborarea unui pact internațional menit să elimine războiul pentru totdeauna din viața popoarelor. Ideea era realizabilă doar prin instituirea unui nou tip de societate, a unui *stat al națiunilor* de tip federativ. Kant precizează că lucrarea sa este teoretică și că el nu este un practician al politicii. Analiza lui se plasează în domeniile relațiilor internaționale, filosofiei politice și dreptului internațional și cuprinde o serie coerentă de idei noi. Astfel, el considera că „trebuie ca dreptul internațional să fie fondat pe o federație de state libere” [7, p. 43]. În plus, pornind de la gândirea lui Rousseau exprimată și în Revoluția franceză, el susține că statele care se vor uni trebuie să fie republici, pentru că astfel se exprimă suveranitatea populară. Kant nu a creat un plan detaliat de federație, evitând astfel capcanele utopiei. Însă principiile susținute de el au avut o influență puternică și durabilă asupra ideii unității europene.

Deși nu avea un plan de uniune a Europei, B. Constant, un important doctrinar al liberalismului din sec. al XIX-lea, rămâne un precursor al federaliștilor moderni, partizani ai unei Europe unite în diversitate, opusă naționalismului. Accentuând ideea federalizării ca mijloc de asigurare a unității continentului în diversitatea pașnică a popoarelor sale, el este, totodată, un susținător al recunoașterii identităților locale ce riscă să fie anihilate de statul-națiune. J. Bentham, un alt gânditor liberal, în al său „Plan al unei păci universale și eterne” (1789) se referea la Europa, nu la întreaga lume, și în special la Marea Britanie și Franța, statele cele mai importante în concepția autorului. El proiectează reducerea și stabilizarea forței diferitelor națiuni componente ale sistemului european, prin eliminarea tratatelor de alianță, a acordurilor comerciale cu avantaje unilaterale, a forțelor navale în exces, prin desființarea sistemului colonial. Pentru instaurarea păcii, propunea constituirea unor instituții europene: o *dietă* sau un *congres*, în care fiecare stat va avea doi reprezentanți și o *Curte de Justiție*. Congresul avea un rol deliberativ și de sancțiune morală, iar curtea avea funcții de arbitraj. De altfel, autorul acorda un rol central în planul său opiniei publice și, în special, presei. La fel, propune încheierea unui tratat general și permanent, iar pentru punerea sa în aplicare, să se convoace un *Congres european* și o *Curte de justiție comună* pentru reglementarea diferendelor între națiuni. Din acest proiect de comunitate europeană culegem o idee absolut nouă: presiunea opiniei publice internaționale [6]. În afară de instaurarea păcii, care era principalul obiectiv al propunerii sale, gânditorul englez se dovedea federalist european convins când se întreba: „De ce n-ar putea exista fraternitate europeană așa cum există Dieta germană sau Liga helvetică?” (conform cercetătorului român M. Ștefănescu) [7, p. 36-37].

Totuși perioada de convulsii care a urmat Revoluției franceze a dus la apariția câtorva proiecte de unificare europeană, unele rămase la stadiul ideatic, altele ajungând la niște realizări efemere. Nu putem încheia prezentarea concepțiilor despre unitatea Europei în timpul Revoluției franceze fără a aminti lansarea unui nou concept, care va cunoaște perioada de glorie în secolul următor, al XIX-lea, și anume – *Statele Unite ale Europei*. El a fost folosit, probabil, pentru prima dată, într-o scrisoare pe care G. Washington (1732–1799) i-a trimis-o lui La Fayette (om politic

francez, 1757–1834): „Eu sunt cetățeanul mării Republici a Umanității... Noi am aruncat sămânța libertății și a uniunii care va germina puțin câte puțin peste tot Pământul... După modelul Statelor Unite ale Americii se vor constitui Statele Unite ale Europei...” (conform cercetătorului român M. Ștefănescu) [7, p. 45].

Deja mijlocul sec. al XIX-lea înregistrează și acțiuni concrete de aplicare a unor principii în spiritul idealurilor de pacifism și unitate europeană. Pentru început, scriitorul și politicianul francez V. Hugo înaintează proiectul privind alianța franco-germană ca premisă a păcii și unității europene (1842) [12, p. 7-10]), iar la congresele păcii organizate de Hugo la Bruxelles în 1848, la Paris în 1849 și la Frankfurt în 1850 lansează ideea unei națiuni unice europene cu centrul la Paris. La 21 august 1849 Hugo, care prezida *Congresul pacifist* de la Paris („Congres des Amis de la Paix”), propune, după modelul SUA, crearea *Statelor Unite ale Europei* sau *Republica Federală Europeană*. El a formulat la acest Congres viziunea sa proprie asupra *Statelor Unite ale Europei*: „Va veni o zi în care vă vor cădea armele din mâini, în care un război între Paris și Londra, între Petersburg și Berlin sau între Viena și Torino va părea cel puțin la fel de absurd ca un război între Rouen și Amiens sau între Boston și Philadelphia. Va veni o zi în care voi, francezi, ruși, italieni, germani, voi toate națiunile continentului, fără să vă pierdeți calitățile distincte și glorioasa voastră individualitate, veți fonda o unitate superioară și veți construi fraternitatea europeană... Va veni o zi în care nu vor exista alte câmpuri de luptă decât piețele deschise comerțului și spiritul deschis noilor idei. Va veni o zi în care ghiulele și bombele se vor transforma în vot, un drept universal de vot al popoarelor, prin decizia unui senat suveran mare, ce va deveni pentru Europa ce este Parlamentul pentru Anglia și Adunarea Națională pentru Franța. Va veni o zi în care tunurile vor fi expuse în muzee și oamenii se vor mira ce vor fi fost acestea. Va veni o zi când vom vedea aceste două grupuri imense, Statele Unite ale Americii și Statele Unite ale Europei, unul în fața celuilalt, întinzându-și mâinile unul celuilalt peste mări, schimbând produse, comerț, industrie, arte, genii. [...] Și această zi nu va necesita mai mult de 400 de ani, căci trăim într-o epocă în care timpul se scurge repede” (conform fostului vicepreședinte al Comisiei Europene și comisar al UE pentru justiție, drepturi fundamentale și cetățenie V. Reding) [15], demers cu o deosebită semnificație și astăzi pentru comunitatea europeană. Viziunea lui asupra viitorului Europei era în primul rând o viziune de pace, din care transpare nu numai unitatea culturală, dar și pe cea politică a Europei [16, p. 20].

În același timp, Hugo avea și o viziune democratică, așa cum reiese din ideea sa precoce a unui vot universal și a unui parlament pentru Europa. În final, el vorbea despre o preocupare esențială care se regăsește în istoria europeană, care marchează toate dezbaterile referitoare la o integrare europeană mai pronunțată: națiunile Europei trebuie să se unească într-o comunitate superioară, să formeze o fraternitate mare, fără a-și pierde calitățile distincte și individualitatea glorioasă.

Ascensiunea liberalismului, pe fundalul afirmării societății industriale și a statului-națiune, genera abordări menite să pună în concordanță idealul Europei unite cu realitățile socio-economice. În plus, în acest secol, numit prin excelență

epoca romantismului, dar cunoscut și ca perioada „trezirii națiunilor” și secolul pozitivismului, științei, încrederii în rațiune, este o veritabilă exaltare a ideii europene. Astfel, gânditorul politic și unul din fondatorii școlii comunismului utopic

Cl.-H. de Saint-Simon propunea în cunoscuta lucrare „Despre reorganizarea societății europene”⁴ (octombrie 1814) o societate europeană prin „legarea tuturor popoarelor europene printr-o instituție politică” – instituirea unui *parlament european* [17, p. 66-75]. Conte de Saint-Simon publică și un plan intitulat „Statele Unite ale Europei” (prevedea, printre altele, patru principii și trei condiții privind reorganizarea societății europene), anunțând, de fapt, viitoarea formulă a lui J. Monnet (formulă numită „integrare”, în care statele transferă unele competențe proprii în domenii bine delimitate către o nouă entitate supranațională, creată prin voința lor suverană).

Cel mai faimos discipol al lui de Saint-Simon, și un european celebru, a fost A. Comte, care preia ideea de „spirit pozitiv” de la învățătorul său. Secretar al „maestrului” în tinerețe, Comte va deveni cel mai important filosof francez la jumătatea sec. al XIX-lea, fondator al pozitivismului și unul dintre primii sociologi. A susținut perseverent unificarea Europei față de care dezvoltă o teorie proprie, originală. Pentru acesta există un nucleu de unitate europeană pe care îl numește „Republica occidentală”, cuprinzând cele cinci state (Franța, Germania, Marea Britanie, Italia și Spania) „unite mereu din timpul lui Carol cel Mare”. Acestea urmau să formeze, în viziunea sa, un *comitet european* (cu opt francezi, șapte englezi, șase germani, cinci italieni și patru spanioli). Într-o etapă ulterioară, ar fi fost asociate și alte state (Olanda, Belgia, Portugalia, Grecia). În acest mod, el anticipa UE din 1995 (deși scria prin 1850). El mai adăuga însă și un „al treilea cerc” cu alte douăsprezece state „coloniale”, influențate de civilizația europeană, între care Statele Unite și țări din America de Sud. Filosoful francez propunea ca statele să își păstreze drapelul, dar concepea și un drapel comun cu devizele „Ordine și progres” de o parte, și „A trăi pentru altul”, de cealaltă parte. El asigura că prima va fi pe placul bărbaților, iar a doua va fi pe placul femeilor. În sfârșit, Comte ia în calcul și elemente de detaliu ale unificării în „Republica occidentală”: formarea unei *flote comune* și adoptarea *monezii comune*. Pentru monedă el fixează valoarea metalică, propunând ca una dintre piesele în circulație să fie numită *Charlemagne* (Carol cel Mare) [7, p. 51-52; 18, p. 33-34].

După Revoluția de la 1848, numită și „primăvara popoarelor”, ideea unei Europe unite – *Statele Unite ale Europei* – încetează să mai joace un rol politic important. Experiența entuziasmată de la 1848 și urmările oferite de maturizarea naționalismului în a doua jumătate a sec. XIX sunt analizate de cel ce poate fi numit primul federalist adevărat, cel care a conceptualizat noțiunea de federalism și a propus crearea unor entități politice pentru securitate și progres economic pe baza principiului asocierii în lucrarea „Despre principiul federativ” (1863) de către P.-J. Proudhon. Europa lui

⁴ Denumirea completă: „Despre reorganizarea societății europene, sau despre necesitatea și mijloacele de a reuni popoarele Europei într-un singur corp politic, păstrându-i fiecăruia independența națională, de Domnul conte de Saint-Simon și de A. Thierry, elevul său”, lucrare elaborată împreună cu istoricul A. Thierry ca un set de directive pentru principii europene întruniți la Congresul de la Viena.

Proudhon se baza pe „comună”, „celulă de viață în care oamenii se cunosc direct” și pe provincie „adevărată națiune”, ea fiind, de fapt, o „confederație de confederații”, reunind confederațiile: batavă, greacă, scandinavă, italiană, etc. la care se vor adăuga marile state europene descentralizate. Convins de viitorul federal al omenirii, gânditorul francez lasă generațiilor viitoare un mesaj tranșant: „Secolul al XX-lea va deschide era federațiilor, sau omenirea va reîncepe un purgatoriu de o mie de ani”, așa încât „federalismul este forma politică a omenirii” (conform cercetătorului român M. Ștefănescu) [7, p. 56].

Totuși, proiectele elaborate în această perioadă istorică merg de la cele radicale, cum ar fi cel elaborat de P.-J. Proudhon (care preconiza eliminarea totală a statului și instaurarea a ceea ce el numea „anarhie pozitivă”), până la cel moderat aparținând juristului elvețian J.C. Bluntschli (care propunea extinderea la nivel continental a experienței federale elvețiene sub forma *Uniunii Statelor Federale*). De altfel, Bluntschli, profesor de drept internațional la Heidelberg, Germania, propunea o confederație bazată pe principiile Confederației Elvețiene, conștient fiind de refuzul statelor suverane față de o integrare supranațională. Planul său cuprindea o *Uniune a Statelor Suverane (Staatenbund)* dirijată de un *Consiliu Federal*, reprezentând statele și un senat, reprezentând popoarele [19].

Idei asemănătoare au fost profesate și de alți gânditori socialiști ai timpului care susțineau ideea unei *Europe internaționaliste* și vedeau o *republică europeană* ca fiind posibilă numai prin fraternizarea proletariatului, iar cei care au teoretizat aceste idei au fost K. Marx și Fr. Engels, tot ei fiind considerați și creatorii socialismului științific [20].

Acest curent de opinie, de unitate europeană, era promovat și de marile personalități ale epocii sec. XIX din spațiul românesc, cum ar fi: N. Bălcescu, I. Ghica, D.C. Brătianu, C.A. Rosetti, Al.C. Golescu-Arăpila și alți reprezentanți ai „generației pașoptiste” (V. Alecsandri, M. Kogălniceanu; în Țara Românească – I.I.C. Brătianu, I.H. Rădulescu și în Transilvania – A. Iancu, S. Bărnațiu, Gh. Barițiu [14, p. 15-17], supranumiți *făuritorii Principatelor Române*. Peste o perioadă, cei pe care îi numim simpli pașoptiști au devenit fruntașii mișcării pentru Unire, reorganizare administrativă, socială, politică, economică și egalitatea populației. Generația pașoptistă a imprimat un caracter unitar în toate principatele române.

Este incitantă și dezbateră ce se desfășoară în opinia publică intelectuală din Rusia, în anii '40-'60 ai sec. al XIX-lea, privind raporturile acesteia cu Europa, locul și rolul ei în plan continental și global. Aici se confruntă două concepții care, la prima vedere, par a se exclude reciproc: *occidentalității* (reprezentanți de vază – I.I. Kireevski, P.V. Kireevski, A.S. Homeakov, I.C. Akcakov, E.C. Akcakov, Iu.V. Samarin, S.M. Soloviov ș.a.) și *slavofilii* (exponenți marcanti – P.Ia. Ciaadaev, N.V. Stankevich, N.P. Ogariov, T.N. Granovski, K.D. Kavelin, B.N. Cicerin, V.P. Botkin, I.S. Turghenev, P.V. Annenkov ș.a.). Aceste două curente ale gândirii social-politice ruse au apărut drept rezultat al discuțiilor aprinse vizând calea pe care o poate urma Rusia în dezvoltarea sa. În funcție de răspunsul dat, s-au conturat două orientări. Prima era reprezentată de gruparea denumită „slavofilă”. Ei vedeau calea de sine stătătoare de dezvoltare a

Rusiei, precum că aceasta posedă baza proprie a culturii naționale, astfel încât se idealizau bazele originale ale țării, misiunea istorică deosebită a Rusiei, condamnând parlamentul, formula legislativ-administrativă potrivită Rusiei fiind cea a adunărilor consultative – formulă birocratică. Iar cea de-a doua – „occidentală” (aceștia vedeau calea de dezvoltare a Rusiei pe linie apuseană, căci cultura occidentală este ultimul cuvânt al civilizației mondiale), ambele curente fiind criticate din partea democrațiilor revoluționari ruși (V.Gr. Belinski, A.I. Herzen, N.P. Ogariov, N.G. Cernășevski, N.A. Dobroliubov, N.K. Mihailovski, D.I. Pisarev ș.a.). Ideile slavofililor i-au influențat pe mulți gânditori ruși, pe democrații revoluționari, pe urmașii slavofililor – pe *narodnici* (aceștia încercau să pregătească țărani pentru o viitoare revoluție posibilă) și organizațiile narodniciste (care promovau teroarea ca una din căile de luptă împotriva clasei guvernante). În același timp, ideile occidentalistilor au găsit ecou la o parte din poporanști (dezamăgiți de calea teroristă de luptă), la liberali, numărul cărora creștea odată cu dezvoltarea capitalismului în Rusia, la moderniști și la o parte din social-democrați ruși, numiți și „marxiști legali” [10, p. 246-260; 21, p. 53-75].

Spre sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX rivalitățile economice devin mai ascuțite și odată cu acestea și tensiunile dintre statele europene. Necesitatea unor schimbări era dictată încă de două importante evenimente: mișcarea de eliberare națională a popoarelor și dezvoltarea rapidă a capitalismului în Europa. Un exponent al ultimului eveniment este și parlamentarismul european, care duce în 1889 la crearea unei *Uniuni interparlamentare*, alcătuită din deputații parlamentelor din diferite țări. Această uniune creează un *Birou Internațional al Păcii* cu sediul la Berne (1892) și formulează un șir de cerințe, printre care limitarea goanei înarmărilor și soluționarea pașnică a conflictelor internaționale. Cu toate eforturile depuse, acesteia nu-i reușește să stăvilească evoluția celor două blocuri militar-politice în ajunul primei conflagrații mondiale, alianțe care erau grevate pe interese contradictorii și bazate pe un echilibru precar, modificându-se în funcție de circumstanțele politice și de altă natură. Era mult prea greu să realizezi acest lucru într-o Europă care se afla în apogeul puterii politice și care, de fapt, controla nu doar statele europene, dar și întreaga lume la acel sfârșit de secol (1871–1914). O astfel de Europă nu poate fi acceptată ca o entitate politică. Ea nicidecum nu putea fi numită *Statele Unite ale Europei*. Mai degrabă putem vorbi de *Europa Statelor*, *Europa Marilor Puteri*. Așa cum după un apogeu urmează un declin, *Marile Puteri* vor declanșa una din cele mai mari tragedii – Primul Război Mondial, numit și „Marele Război”, în care vor suferi un eșec total mai multe popoare care vor fi nevoite să caute o altă modalitate de conlucrare și organizare europeană.

Totodată, la începutul sec. al XX-lea apar primele manifestări doctrinare de unitate europeană, concretizate într-un proiect de realizare a *Statelor Unite ale Europei*, propus de Congresul de Științe Politice de la Paris din anul 1900, manifestare științifică organizată de juristul și sociologul An. Leroy-Beaulieu. Tot mai clar se conturează două concepții asupra integrării europene: una radicală, care presupunea o federalizare a Europei și a doua mai moderată, care cerea garanții certe securității

europene, fără a fi prea multă integrare între state și fără lezarea suveranității acestora. Toate aceste proiecte aveau valori deosebite. Unele erau vagi aspirații teoretice, altele programe mai încheiate, dar toate au marcat pe parcursul timpului o continuitate de preocupări spre același țel – o comunitate de principii și valori.

Astfel, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea iau ființă unele organizații regionale cu anumite scopuri nobile. La Milano, spre exemplu, se constituie în 1878 *Societatea Internațională a Păcii și Fraternității*. Inițiatorii ei, Er.T. Moneta și C. Romussi primesc Premiul Nobel pentru Pace. O intensă activitate a desfășurat și diplomatul francez P. d'Etournelles de Constant, care la prima *Conferință a Păcii* de la Geneva din 1899 prezintă proiectul unei *curți permanente de arbitraj a diferendelor*. Pentru prima dată este introdusă ideea obligației morale în relațiile internaționale. Din cauza opoziției înverșunate a Germaniei acest principiu nu a fost inclus în convenția finală [3]. Mișcarea de orientare pacifistă, federalistă se dovedește inefficientă în fața politicii de înarmare, de reîmpărțire a lumii promovată de blocurile militare constituite la sfârșitul sec. XIX.

O altă cauză care a stat la baza dezbinării europene a fost naționalismul. Dezvoltarea și modernizarea au dus, în același timp, la interdependența economică a lumii la sfârșitul sec. al XIX-lea, iar Primul Război Mondial a demonstrat lumii că naționalismul nu este compatibil cu economia modernă și că dezvoltarea nu se poate realiza decât într-un climat de pace bazat pe cooperare și încredere reciprocă, că Europa este un organism economic funcțional în care fiecare stat își are rolul său și nu poate fi îndepărtat fără ca organismul per ansamblu să nu aibe de suferit. De aceea la începutul sec. XX reapare ideea de unitate europeană, iar prima organizație ce își propune cooperarea internațională, securitate și apărarea păcii va fi *Societatea Națiunilor* înființată în 1919 la Paris. Însă refuzul SUA de a recunoaște existența acestei organizații a făcut ca eficacitatea ei să fie redusă, iar contradicțiile franco-britanice, ca și pretențiile revizioniste ale unor state i-au micșorat și mai mult șansele de reușită.

Totuși, în perioada interbelică, pentru prima dată, problema unificării Europei se transformă dintr-o idee abstractă într-o cerință a viitorului apropiat. Căutările teoretice aveau în vedere cristalizarea unei formule a unității europene acceptabile pentru statele continentului. Sfârșitul Primului Război Mondial a stimulat apariția unor mișcări și organizații nonguvernamentale, a unor inițiative politice la nivel oficial, pentru a crea o stare de spirit favorabilă unificării europene în spirit federal. Ele își propuneau să exercite presiuni asupra guvernelor în vederea efectuării unor pași concreți în direcția integrării continentului pe plan economic, politic, spiritual.

Astfel, în anii 1920 cea mai influentă inițiativă s-a dovedit mișcarea pan-europeană condusă de contele austriac R. Coudenhove-Kalergi. Programul mișcării pan-europene este formulat în cartea *Pan-Europa*, publicată la Viena în octombrie 1923. Pentru punerea în aplicare a acestui program, idealist în unele privințe, Coudenhove-Kalergi a lansat în 1924 un *Manifest european*, cerând forțelor democratice din Europa să militeze pentru unificarea economică, politică și militară a continentului, pentru

reorganizarea *Ligii Națiunilor* în colaborare cu Marea Britanie, Rusia Sovietică, SUA și țările din Extremul Orient, reconciliere cu Germania pentru a anula spiritul de revanșă. Activitatea organizatorică desfășurată de R. Codenhove-Kalergi a permis nașterea în câțiva ani a unei mișcări pan-europene de anvergură.

Anii 1920 aduc și primele realizări concrete în privința integrării europene. De exemplu, în 1924 a luat ființă *Uniunea Vamală Europeană* care își propunea uniunea vamală treptată a țărilor europene în jurul unui nucleu reprezentat de Franța, Germania, Belgia și Luxemburg. Prin realizarea de înțelegeri regionale, acorduri de cartel, cu atragerea Uniunii Sovietice, a Marii Britanii și a SUA era o etapă spre liberalizarea comerțului mondial sub egida *Ligii Națiunilor*. În octombrie 1926 era convocat primul *Congres Pan-European* la Viena, la care au participat reprezentanți ai guvernelor și partidelor politice din diferite state de pe continent. În deceniul trei al secolului trecut au existat și alte organizații nonguvernamentale. În 1926, spre exemplu, a fost înființat *Cartelul internațional al oțelului* între Franța, Germania, Belgia și Luxemburg, cu reglementarea producției pe bază de cote anuale, prin înființarea comitetului de studiu germano-francez pentru promovarea unității economice a continentului și contracararea concurenței americane.

Intensificarea acțiunilor în direcția realizării unității europene îi determină pe unii lideri europeni să pună în mod oficial în dezbaterea *Adunării Generale a Ligii Națiunilor* proiectul uniunii europene (proiectul Briand, septembrie 1929 – mai 1930; propunerea Angliei referitor la constituirea în cadrul *Ligii Națiunilor* a unui *comitet de studiu al problemei uniunii europene*, ianuarie 1931 – septembrie 1933), precum și înființarea, în 1939, în Anglia a *Federal Union* etc. În această perioadă au apărut și alte grupuri care militau pentru crearea unei Europe unite, cum era cazul *Uniunii Vamale Europene*, fondată în 1930 de Y. de Troquer pentru a putea remedia criza economică ce se accentua, sau a *Uniunii Europene*, fondată în 1933 pentru a răspunde amenințărilor totalitare. Însă declanșarea războiului mondial au amânat dezbaterile în jurul construcției europene, pentru că interesele imediate ale unor state europene au devenit prioritare dezbaterile în jurul acestei probleme, deși nu au putut influența decisiv hotărârile marilor puteri, au reprezentat puncte de plecare utile deja după înfrângerea nazismului [3, p. 24-26; 16, p. 28-31; 22].

Proiectele politice de uniune europeană, încercate până la mijlocul sec. XX, se caracterizează prin trei mituri fondatoare: 1) mitul imperiului universal, proiect încercat de la Carol cel Mare la începutul sec. al IX-lea și până la Napoleon I la începutul sec. al XIX-lea; 2) mitul unificării pacifitoare, pe baza ideii că unitatea elimină conflictele (proiectele Im. Kant, Cl.-H. de Saint-Simon ș.a.) și 3) mitul comunității de valori și a culturii (*Respublica Christiana*; *Respublica literelor* din perioada Iluminismului). Acestor trei mituri le-au corespuns trei proiecte politice majore: 1) *imperiul universal*, plasat sub conducerea unui suveran puternic (Carol cel Mare, Napoleon I etc.); 2) *organizarea federală* sau crearea de confederații de state autonome (Im. Kant, Cl.-H. de Saint-Simon, V. Hugo, P.-J. Proudhon etc.) și

3) *concertul european* (modelul Congresului de la Viena din 1814–1815, de după încheierea războaielor napoleoniene ș.a.). Niciunul dintre aceste proiecte nu a vizat importanța pieței, a schimbului liber în reglarea reciprocă a intereselor, idee ce apare mai târziu la J. Bentham, J. Monnet ș.a., autori care solicită și instituții comune, o armată comună, adunare comună, un consiliu al reprezentanților, un tribunal de arbitraj și alte instituții de rigoare [23].

Per ansamblu, în sec. al XX-lea, excesul ideologic a condus la explozia orgoliilor naționale, manifestată prin cele două războaie mondiale. Sec. XX, catalogat de istoricul marxist E. Hobsbawn drept „secol al extremelor” [24], iar de cunoscutul disident sovietic, istoric și dramaturg rus Ed.S. Radzinski – „secolul blestemat” [25], este unul plin de mari evenimente controversate și ideologii contrare, care au schimbat lumea postmodernă. Pendulând între manifestări antagonice, este secolul în care democrația s-a generalizat, dar invazia regimurilor totalitare (fascist și comunist) anula, periodic, cuceririle democrației. Au existat momentele cruciale ale sec. XX, care au produs în Europa schimbări majore politice, economice, sociale și militare. Primul Război Mondial, revoluția bolșevică din Rusia, constituirea Republicii de la Weimar, instaurarea regimului stalinist în Uniunea Sovietică, instituirea regimului fascist în Italia, marea criză economică mondială din 1929–1933, ascensiunea național-socialismului în Germania, al Doilea Război Mondial, persecutarea și nimicirea evreilor, sfârșitul războiului și divizarea Europei, Războiul Rece, confruntarea între capitalism și comunism, procesul de liberalizare în Europa Occidentală, falimentul sistemului comunist, integrarea europeană și crearea Uniunii Europene etc. – sunt subiectele mult abordate și discutate astăzi în contextul necesității consolidării spațiului comunitar și fortificării coeziunii forțelor politice și sociale într-o sporire a securității regionale și internaționale.

După politologul român V. Tismăneanu, „problema secolului al XX-lea, ori una dintre aceste probleme care au făcut să curgă fluvii de sânge, dar și de cerneală, este sanctificarea mijloacelor în numele unui scop presupus imaculat. Răul, pentru că despre rău vorbim, s-a tradus în promisiuni emancipatoare, în angajamente colective de salvare în și prin istorie” [26].

A doua jumătate a sec. al XX-lea este perioada în care ideea de unitate europeană va deveni realitate. Nici unul din evenimentele de la începutul secolului nu prevestea posibilitatea unei Europe unite. Vom aminti că prima jumătate a acestui secol a fost marcată tocmai de eșecul democrațiilor europene de a restabili o pace durabilă pe continent. Cauzele celui de-al Doilea Război Mondial își au în esență originea tocmai în măsurile luate de către marile puteri de a-l preveni. Factorii care au dus în cele din urmă la înlăturarea ideii de unitate europeană au fost mai întâi de toate globalizarea și nevoia de securitate comună.

Artizanii primelor proiecte de unificare după 1945 au fost R. Schuman, K. Adenauer, A. de Gasperi, P.-H. Spaak, W. Churchill și, nu în ultimul rând, J. Monnet, ultimul fiind considerat „sufletul creator” al Europei. Datorită activității lor și

altora ca ei, în 1949 se vor înființa două organisme ce vor marca viitorul politic și economic al Europei: *Organizația Atlanticului de Nord* (NATO) și *Consiliul Europei*, iar din 1950 începe practic construcția UE, odată cu declarația făcută la 9 mai de către R. Schuman, ministrul de externe al Franței, arhitectul proiectului de integrare europeană. El era convins că cooperarea trebuie concepută astfel încât să creeze interese comune la nivelul țărilor europene, ceea ce ar conduce la integrarea politică treptată, o condiție pentru pacificarea relațiilor dintre state: „Uniunea Europeană nu se va forma într-o singură etapă, sau în conformitate cu un singur plan. Aceasta va fi construită prin realizări concrete care creează mai întâi o solidaritate *de facto*” [27].

În concluzie, vom sublinia că ideea de o Europă unică este prezentă în istoria gândirii politice prin diverse teze, concepte și proiecte, iar securitatea colectivă și bunăstarea socială s-au păstrat de-a lungul timpului până în ziua de azi ca principalele forțe motrice ale integrării europene. Astăzi, ideea construirii unei Europe unite este bazată pe valori istorice și rememorarea unui trecut comun, pe aprofundarea dialogului intercultural și pe concepte precum toleranța, solidaritatea, democrația, egalitatea de șanse și înțelegerea reciprocă, iar sistemul de valori sociale (progresul și bunăstarea), politice (democrația și libertatea) și juridice (respectul față de drepturile omului) rămân și în continuare a fi elemente-cheie în procesul de fortificare a unității și identității europene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Uniunea Europeană și ansamblurile economice și geopolitice ale lumii contemporane. <http://www.ebacalaureat.ro/c/22uniunea-europeana-si-ansamblurile-economice-si-geopolitice-ale-lumii-contemporane/779> (vizitat 13.04.2021).
2. Marino A. Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale / Ed-a a 2-a. Iași: Editura Polirom, 2005. 282 p.
3. Neagu C. Istoria construcției europene (Note de curs). București, 2006. 116 p.
4. Pițurcă A. Istoria ideilor politice. Craiova: Editura Universitaria, 2001. 245 p.
5. Dicționar de mitologie. <http://documents.tips/documents/13149963-dictionar-de-personaje-mitologice.html> (vizitat 23.04.2016).
6. Petculescu M.E. Pax romana. Stăpânii lumii. Roman. București: Editura Humanitas, 2012. 456 p.
7. Ștefănescu M. Ideea și integrarea europeană. București: Ministerul Educației și Cercetării, 2007. 187 p.
8. Evoluția ideii de unitate europeană din antichitate până la mijlocul sec. XX. <http://documents.tips/documents/evolutia-ideii-de-unitate-europeana-din-antichitate-pana-la-mijlocul-sec.html> (vizitat 22.04.2016).
9. Ciotea FI. Bazele științei politice (Curs drept). Târgu-Mureș: Universitatea „Petru Maior”. 165 p.
10. Varzari P. Istoria gândirii politice (Note de curs). Chișinău: Pontos, 2011. 286 p.
11. Varzari P. Relația dintre guvernanți și guvernați în concepția lui N. Machiavelli. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, nr. 2 (LXXIII), p. 30-42.
12. Pascariu G.C. Integrare economică europeană (Suport de curs). Iași: Universitatea „Al.I. Cuza”, 2013. 152 p.
13. Gyémánt L. Istoria Europei. <http://graduo.ro/cursuri/istorie-universala/istoria-europei-337164#&gid=null&pid=1> (vizitat 02.05.2016).
14. Zlătescu I.M. Instituții europene și drepturile omului. București: Editura I.R.D.O., 2008. 140 p.
15. Reding V. O viziune puternică asupra viitorului. De ce avem acum nevoie de Statele Unite ale Europei. <http://m.hotnews.ro/stire/13735676> (vizitat 03.12.2012).
16. Nistor I. Istoria ideii de Europa. Iași: Universitatea „Al.I. Cuza”, 2015. 43 p.
17. Simitopol A. Proiectul de Uniune Europeană al lui Claude-Henri de Saint-Simon. Între imaginație utopică și realitate tehnocratică. În: Sfera Politicii, 2014, nr. 3 (179), p. 66-75.

18. Buleu C.R. Voința de putere sub semnul ideii europene. București: Editura Contemporanul, 2013. 264 p.
19. Vese V., Ivan A.L. Istoria integrării europene (Suport de curs). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2001. 226 p.
20. Sewell R., Woods A. What is Marxism? <https://www.marxist.com/what-is-marxism-economics-materialism.htm> (vizitat 16.07.2015).
21. Varzari P. Doctrina eurasiatică și rădăcinile ei intelectuale: tradiții istorice și actualitate. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2017, nr. 1 (LXXVI), p. 53-75.
22. Popescu I.D. Uniunea Europeană de la idee la realitate. <http://www.dacoromania-alba.ro/nr17/consideratiile.htm> (vizitat 13.12.2013).
23. Bîrzea C. Politicile și instituțiile Uniunii Europene. București: Corint, 2001. 213 p.
24. Hobsbawm E. Secolul extremelor. București: Editura LIDER, 2001. 698 p.
25. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. <http://otramovida.net/video/-1/J8DrtMvU-eRk.html> (vizitat 08.11.2020).
26. Tismăneanu V. Scopul și mijloacele. Reflecții despre secolul XX. <http://www.contributors.ro/global-europa/scopul-si-mijloacele-reflectii-despre-secolul-xx/> (vizitat 11.05.2021).
27. Robert Schuman: arhitectul proiectului de integrare europeană. http://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/robert_schuman_ro.pdf (vizitat 13.12.2020).

IMPACTUL PANDEMIEI PROVOCATE DE COVID-19
ASUPRA PROGRAMELOR DE EDUCARE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ
LA NIVELUL UNIUNII EUROPENE

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON EDUCATION
AND VOCATIONAL TRAINING PROGRAMS
AT THE EUROPEAN UNION LEVEL

Maria DIACON, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mariadiacon@yahoo.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.02>

CZU: 378(4):616-036.21

ORCID 0000-0002-3306-9886

Rezumat

Pandemia de coronavirus a avut, fără îndoială, implicații serioase pentru proiectele de mobilitate a studenților și tinerilor. În plus față de aspectul de mobilitate, mulți studenți erau îngrijorați de modul în care întreruperile ar afecta cu totul recunoașterea participării lor la un program de mobilitate. În consecință, mulți observatori au comentat o scădere a interesului față de programele de mobilitate, în principal din cauza incertitudinilor, deși statisticile oficiale nu sunt încă disponibile. În acest scop, Comisia Europeană a realizat două anchete pentru a evalua efectele COVID-19 asupra participanților la mobilitate și a instituțiilor de învățământ superior. În esență, a existat un obiectiv clar de a menține componenta profesională și educațională a programelor de mobilitate, deși, în unele cazuri, trebuia plasată pe o platformă online.

Cuvinte-cheie: *pandemie, mobilitate academică, recunoașterea calificativelor, calificare profesională, adaptare.*

Summary

The coronavirus pandemic has undoubtedly had serious implications for student and youth mobility projects. In addition to the mobility aspect, many students were concerned about how disruptions would affect the recognition of their participation in a mobility program altogether. Consequently, many observers have commented on a decline in interest in mobility programmes, mainly due to uncertainties, although official statistics are not yet available. To this end, the European Commission has carried out two surveys to assess the effects of COVID-19 on mobility participants and higher education institutions. In essence, there was a clear objective to maintain the professional and educational component of the mobility programmes, although in some cases it had to be placed on an online platform.

Keywords: *pandemic, academic mobility, qualification recognition, professional qualification, adaptation.*

Programele Uniunii Europene de educație, formare profesională și tineret au fost grav afectate de pandemia actuală, întrucât un număr semnificativ de proiecte ale acestora includ aspecte ale mobilității internaționale. Proiectele care nu aveau un aspect internațional trebuiau, de asemenea, să se adapteze la măsurile de blocare și să își schimbe activitățile. Cu toate acestea, nu există planuri de suspendare a programelor de mobilitate.

Primul val a prezentat provocări și complicații fără precedent pentru punerea în aplicare a programelor Uniunii Europene. A existat o tensiune în echilibrarea „între gradul necesar de coerență între toate țările și agențiile programului și necesitatea imperativă de a lua în considerare aspecte specifice fiecărei țări, cum ar fi diferitele tipuri de măsuri Covid-19 puse în aplicare. În consecință, proiectele din țară au fost prioritare, deoarece acestea erau „mai ușor de gestionat”. [1]

Direcția Generală pentru Educație și Cultură a indicat că aveau o prioritate clară de acțiune în primele săptămâni ale crizei, și anume, crearea unui cadru juridic și financiar pentru care să se bazeze agențiile naționale, partenerii de proiect și beneficiarii. Deoarece Uniunea Europeană a permis agențiilor naționale să utilizeze clauza „forței majore”, acestea au necesitat o structură clară pentru utilizarea fondurilor proiectului în temeiul clauzei, care să simplifice procedurile de administrare și să prevină complicațiile de audit într-o etapă ulterioară. Întrucât pandemia a lovit țările Uniunii Europene în mod diferit în diferite momente din timp, Direcția Generală pentru Educație și Cultură a trebuit să acorde agențiilor naționale autonomie semnificativă pentru a face față consecințelor COVID-19 în țările lor. [2] În cazul Agenției Naționale Franceze Erasmus +, de exemplu, a fost reunită o grupă de lucru separată responsabilă pentru clauza „forță majoră” pentru a se asigura că informațiile și sprijinul necesar au fost furnizate beneficiarilor într-un mod eficient. [3]

Colaborarea, comunicarea și schimbul de informații au fost prioritățile cheie ulterioare. Comisia Europeană a avut un contact strâns cu Comisia pentru Educație și Cultură din Parlamentul European, precum și cu agențiile naționale Erasmus + și cu părțile interesate din program, pentru a asigura o punere în aplicare continuă a programelor, precum și pentru a dezvolta noi strategii pentru a atenua provocările și a contribui la sustenabilitatea acestor activități neprețuite. [4] Uniunea Europeană a folosit diverse platforme pentru a comunica cu agențiile naționale, precum și cu autoritățile naționale. Pentru a asigura securitatea juridică, Direcția Generală pentru Educație și Cultură a colectat solicitări de informații și întrebări de la agențiile naționale, a discutat răspunsul intern cu diferite structuri de validare de către diferite unități și a comunicat răspunsul tuturor agențiilor naționale ca îndrumare oficială pe care să se bazeze [2].

Al doilea val al pandemiei a fost caracterizat prin intensificarea eforturilor de adaptare și mai multă proactivitate în asigurarea funcționării programelor educaționale și de formare profesională pentru tineri la nivelul Uniunii Europene, acordând totodată prioritate siguranței și protecției participanților. Activitatea Comisiei a fost caracterizată prin publicarea de apeluri extraordinare pentru sprijinirea educației digitale, a activităților culturale și a adaptărilor la programele online, precum și a unui efort de evaluare a efectelor pandemiei, cu scopul de a dezvolta programe eficiente care să dovedească rezistență și durabilitate în viitor. În acest scop, Comisia Europeană a realizat două anchete pentru a evalua efectele COVID-19 asupra participanților la mobilitate și a instituțiilor de învățământ superior. În plus, Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură (EACEA) a realizat un sondaj printre proiectele

Erasmus Mundus pentru a evidenția mecanismele de recrutare ale studenților în timpul pandemiei COVID-19. [5]

Puține au fost schimbările în timpul celui de-al doilea val în ceea ce privește prioritățile generale și abordarea Uniunii Europene în colaborarea sa cu agențiile naționale. Diferitele realități din Uniunea Europeană au necesitat în continuare o abordare extrem de flexibilă, cu independență semnificativă pentru agențiile naționale în temeiul clauzei de forță majoră. Direcția Generală pentru Educație și Cultură și-a continuat rolul în crearea certitudinii juridice și financiare prin actualizarea continuă a Agențiilor Naționale Erasmus+ și a autorităților cu privire la evoluții, noi orientări, întrebări cu răspuns [2]

Pandemia de coronavirus a avut, fără îndoială, implicații serioase pentru proiectele de mobilitate a studenților și tinerilor din cadrul Acțiunii cheie 1 Erasmus + (KA1), când COVID-19 a uimit mobilitatea prin închiderea frontierelor, măsuri de blocare, interdicții de călătorie și restricții la întruniri. În plus față de aspectul de mobilitate, mulți studenți erau îngrijorați de modul în care întreruperile ar afecta cu totul recunoașterea participării lor la un program de mobilitate. De exemplu, studenții la schimb „îngrijorați de faptul că nu își obțin notele sau de a pierde bani sau se temeau că perioada lor de studiu în străinătate nu va fi recunoscută”. [6] A existat un obiectiv clar de a menține componenta profesională și educațională a programelor de mobilitate, deși, în unele cazuri, trebuia plasată pe o platformă online.

În timpul primului val, așa cum a susținut Rețeaua de studenți Erasmus, „adevărata experiență Erasmus este puțin probabil să fie aceeași”, raportul lor publicat în aprilie 2020 a arătat că printre studenții aflați încă în faza de mobilitate, „aproape 65% dintre studenți au raportat că mobilitatea lor a continuat [cu sau fără restricții].... Pentru 25% dintre respondenți, mobilitatea a fost anulată ... 5% dintre respondenți nu erau siguri ce avea să se întâmple și restul ... au indicat un alt impact asupra experienței lor de mobilitate”.

Sondajul efectuat de Comisia Europeană asupra participanților la Erasmus+ și Corpul de Solidaritate a arătat cifre ceva mai pesimiste, sugerând că „aproximativ 25% dintre participanții chestionați nu au fost (sau au fost ușor) afectați de situație” și pentru „restul de 75% din participanții chestionați ... activitățile au fost afectate de pandemie ”(Comisia Europeană, 2020d). Dintre cei 75% afectați, „42% dintre respondenți și-au continuat activitățile cu diferite aranjamente (adică învățare la distanță sau online) cu variații între sectoare; ... pentru 22% dintre respondenți, activitatea a fost suspendată temporar; pentru 36% dintre respondenți, activitatea a fost definitiv anulată”. [7]

Prioritatea Uniunii Europene de a oferi flexibilitate s-a reflectat și în programul de mobilitate Erasmus+. În majoritatea cazurilor, participanții la activitățile de mobilitate și programele de schimb au putut decide dacă doresc să se întoarcă în țara lor de origine sau să rămână în țara gazdă, iar organizațiile responsabile au putut utiliza fondurile alocate pentru proiect pentru a acoperi costurile călătoriei. Această abordare - pentru a oferi autonomie și flexibilitate agențiilor naționale și instituțiilor,

mai degrabă decât să impună o strategie globală - a fost confirmată prin diferite comunicări: „Având în vedere situația COVID-19, Comisia Europeană oferă Agențiilor Naționale Erasmus+ sprijin pentru a aborda diferitele probleme și scenarii. Comisia Europeană dorește să ofere un cadru flexibil cu suficientă „marjă de manevră” atât pentru Agențiile Naționale Erasmus+, cât și pentru instituțiile de învățământ superior. Comisia Europeană nu dorește să vină cu reguli descriptive pentru a permite soluții adaptate nevoilor individuale ale studenților”. [8]

Unele dintre măsurile de introducere a flexibilității au fost [9]:

- termenele limită de aplicare pentru Erasmus + prelungite;
- Comisia Europeană a aplicat o flexibilitate maximă în implementarea programului Erasmus +, în limitele cadrului legal;
- au fost acoperite costurile suplimentare datorate situației speciale a studenților și personalului mobil.

În plus, comisarul M. Gabriel s-a angajat să ramburseze toate costurile excepționale pentru tinerii care participă la programe educaționale sau de voluntariat în străinătate care au fost suportate din cauza crizei. [10] Sophia Eriksson Waterschoot a emis răspunsul Comisiei Europene la provocările COVID-19 privind mobilitatea studenților, care a prezentat eforturile de coordonare la nivelul Uniunii Europene, în primul rând prin colaborare consolidată (de exemplu, conferințe, întâlniri și seminarii web), sprijin pentru studenți și tineri, dezvoltare de depozite digitale și acces la finanțare suplimentară. [11] Această abordare s-a axat pe facilitare, coordonare și, important, pe o mai bună înțelegere a pandemiei și a consecințelor acesteia asupra mobilității, pentru a revizui cu competență programele actuale de mobilitate. La rândul lor, inițiative, precum platforma web „Redeschide Uniunii Europene” a Comisiei au avut drept scop furnizarea de informații corecte și revizuite în mod constant pentru a sprijini o „relansare sigură a călătoriilor ... în Europa”. [12]

Cu toate acestea, mulți observatori au comentat o scădere a interesului față de programele de mobilitate, în principal din cauza incertitudinilor, deși statisticile oficiale nu sunt încă disponibile. Studenții Erasmus, de exemplu, s-au putut înscrie în septembrie 2020 fără garanții de călătorie; unele universități nu i-au invitat în campusurile lor și au oferit doar cursuri online, în timp ce alte universități s-au angajat în „mobilitate mixtă”, „ceea ce va permite studenților să învețe de la distanță, cu șansa de a pleca în străinătate dacă și când circumstanțele o permit”. [13] Comisia Europeană a emis propriile sale orientări cu privire la mobilitatea virtuală, potrivit cărora „Este posibil să începi perioadele de mobilitate practic toamna dacă nu este posibilă demararea fizică a perioadei de mobilitate într-o țară gazdă din cauza unor circumstanțe excepționale. Cu toate acestea, este obligatorie finalizarea unei părți din perioada de mobilitate în țara gazdă atunci când circumstanțele o permit; nu este posibil să se acorde subvenții doar pentru schimburi virtuale. Doar în cazul în care o perioadă de mobilitate planificată nu poate avea loc, la urma urmei, din cauza circumstanțelor modificate ale COVID-19, este acceptabilă o perioadă de mobilitate complet virtuală. Învățarea care a avut loc în întreaga perioadă de mobilitate (virtuală

și fizică) va fi recunoscută. Cu toate acestea, o subvenție poate fi acordată numai pentru partea din perioada de mobilitate care are loc în țara de destinație”. [14]

Având în vedere flexibilitatea și autonomia acordată instituțiilor, există și exemple de succes în care au fost puse în aplicare măsuri suplimentare de securitate și igienă pentru a cultiva astfel de condiții care să permită desfășurarea unor programe de mobilitate internațională sigure. Asociación Mundus din Zaragoza, Spania și-a reluat cu succes primirea studenților în cadrul programului Erasmus + KA1 în toamna anului 2020. Există măsuri stricte de securitate și noi protocoale în vigoare, pentru a garanta condiții de siguranță pentru toate părțile participante. Ceea ce Asociación Mundus numește o „nouă normalitate a mobilității internaționale” implică următoarele măsuri:

- Studenții susțin un test COVID în țările lor cu o săptămână înainte de a veni.
- Studenții și profesorii sunt testați la sosirea în Zaragoza înainte de a merge la companii.
- O sesiune cu privire la măsurile COVID-19, prevenirea și „ce să fac dacă ...?” au fost incluse în program.
- Au fost create și implementate protocoale specifice.
- Dispozitivul de măsurare a temperaturii la distanță a fost instalat.
- Cadrele didactice și asistenții poartă scuturi și măști atunci când lucrează cu participanții.
- Activitățile culturale și sesiunile comune au fost adaptate situației (măști, distanță socială, spații deschise, adunări sociale limitate).
- Companiile sunt informate despre protocoalele de mobilitate și le adaptează pe cele proprii.
- Studenții primesc truse cu echipament de protecție individuală.
- Măsuri igienice: încurajarea spălării periodice a mâinilor, utilizarea măștilor și menținerea socială a distanței.

În general, aceste măsuri se concentrează pe testare, siguranță și furnizarea de informații, ceea ce a dus la o abordare cuprinzătoare menită să creeze un mediu protejat pentru programele de mobilitate internațională. Având aceste măsuri în vigoare, Asociación Mundus a considerat că găzduirea studenților și a cadrelor didactice este sigură și și-a reluat programul de mobilitate fără a sacrifica niciunul dintre pilonii săi - călătorind, învățând și trăind diferite culturi. [15, p. 78]

În comparație, funcționarea proiectelor transnaționale finanțate în cadrul Erasmus + KA2 și KA3 a fost mai puțin afectată drastic de măsurile de atenuare COVID-19 decât activitățile de mobilitate și voluntariat ale tinerilor. Acest lucru s-a datorat naturii pe termen mai lung a parteneriatelor strategice, care le-a permis organizațiilor partenere o anumită flexibilitate pentru a ajusta calendarul proiectului și a muta întâlnirile online, inclusiv întâlniri ocazionale și evenimente multiplicatoare. Principala provocare a fost aceea că organizațiile partenere cu care au lucrat proiectele au fost închise în cadrul blocării COVID. În general, majoritatea activităților proiectului în cadrul KA2 și KA3 au fost fie transferate în format online, fie amânate (de exemplu, în cazul lucrărilor de teren planificate sau al activităților de învățare inter pares) [2]

Pentru a susține tendința de învățare online și mixtă în timpul COVID-19 și pentru a sprijini schimbul de idei și bune practici privind COVID-19 și educație, Direcția Generală pentru Educație și Cultură a lansat două cereri suplimentare pentru proiecte (un apel pentru pregătirea educației digitale și un apel pentru „parteneriate”) pentru creativitate), pentru care au fost primite multe cereri de către Agențiile Naționale Erasmus+. Acest lucru arată că, în ciuda pandemiei și blocării, proiectele Erasmus + sunt încă populare și considerate fezabile de către organizațiile implicate. [2]

După primul val de pandemie din primăvara anului 2020 și întreruperile care au urmat în operațiunile programelor Uniunii Europene pentru tineret și mobilitate, a devenit curând clar că unele dintre impacturi vor fi de lungă durată. Drept urmare, abordarea adoptată de Comisia Europeană s-a caracterizat prin furnizarea de soluții flexibile și oferirea de informații exacte părților interesate și beneficiarilor programelor de mobilitate. Cu alte cuvinte, instituțiilor și organizațiilor gazdă li s-a cerut să găzduiască studenți și tineri prin diferite soluții pragmatice, precum și bazându-se pe clauza „forței majore”.

În cazul programelor de mobilitate Erasmus+, Uniunea Europeană și Agențiile Naționale Erasmus+ s-au confruntat nu numai cu diferite contexte naționale COVID-19, ci și cu autonomia și, prin urmare, abordările individuale ale instituțiilor de învățământ. Prin urmare, acest program a necesitat un nivel ridicat de flexibilitate în timpul COVID-19 pentru a se asigura că beneficiarii au primit sprijinul necesar în legătură cu țara gazdă și instituția gazdă. Autonomia acordată agențiilor naționale în caz de forță majoră a fost adecvată, deoarece Agențiile Naționale Erasmus+ au o imagine de ansamblu mai bună și o legătură directă cu instituțiile de învățământ implicate. Prin urmare, acestea sunt cele mai potrivite pentru a sprijini studenții Erasmus +. În acest sens, răspunsul Uniunii Europene pentru mobilitatea Erasmus + poate fi considerat adecvat.

Deși nu există încă o strategie bine definită și cuprinzătoare pentru reformarea programelor de mobilitate, având în vedere provocările create de pandemie, este de asemenea clar că există o căutare persistentă pentru măsuri eficiente. Comisia investește în resurse digitale și creativitate – două domenii care ar trebui să provoace idei și soluții nu numai să atenueze criza, ci să dezvolte cu succes programe de mobilitate, astfel încât, chiar și în perioade de criză, să continue să respecte principiile originale „dobândirea competențelor și creșterea ca indivizi... încurajarea participării active în societate... oferirea participanților posibilitatea de a identifica valori comune cu persoane din diferite țări în ciuda diferențelor culturale” și promovarea „cooperării transnaționale și transfrontaliere”. [16]

Proiectele Erasmus + KA2 și KA3 au fost, de asemenea, supuse flexibilității clauzei de forță majoră. Amânarea activităților proiectului și facilitarea întâlnirilor virtuale de proiect a fost un răspuns adecvat pentru a se asigura că nici obiectivele proiectelor, nici finanțarea acestora nu au fost pierdute. [2]

Există o nevoie incontestabilă de modernizare și îmbunătățire a programelor Uniunii Europene de educație și tineret pentru a le asigura rezistența și durabilitatea

în viitor. În acest scop și pentru a sprijini statele membre în planurile de redresare a crizelor, Comisia a ajuns la un acord pentru a construi o „Europă mai verde, mai digitală și mai rezistentă”, care va consolida Erasmus +, printre alte programe. Conform planurilor, noul program Erasmus + va fi mai incluziv, inovator, digital și verde. Vicepreședintele Margaritis Schinas, responsabil pentru promovarea modului nostru de viață european, a comentat: Erasmus este cel mai emblematic program european, bijuteria coroanei noastre. Generațiile Erasmus reprezintă esența modului nostru de viață european. Unitate în diversitate, solidaritate, mobilitate, sprijin pentru Europa ca zonă de pace, libertate și oportunități. Cu acordul de astăzi, suntem pregătiți pentru generațiile Erasmus următoare și mai mari. [17]

Acest acord de lansare a unui nou program „verde și digital Erasmus” a fost, de asemenea, salutat de Rețeaua Studenților Erasmus (ESN), al cărui președinte, Kostis Giannidis a comentat: „Din 2021, va începe un nou program cu un nou buget ... [Va fi] mai digital, mai incluziv, mai durabil din punct de vedere ecologic, iar Comisia Europeană își propune să facă programul mai internațional.” [13] Într-adevăr, bugetul pentru Erasmus + a crescut semnificativ, demonstrând angajamentul de a implementa schimbări de lungă durată și oferind o oportunitate mai multor studenți [16]; recent a fost anunțat că finanțarea urmează să fie majorată cu 26 miliarde EURO între 2021 și 2027, iar numărul preconizat de participanți s-a triplat la 12 milioane de persoane. [18] Unele dintre modificările suplimentare vor include:

- stimulente pentru studenții care aleg să călătorească cu trenul sau autobuzul;
- simplificarea și digitalizarea procedurilor de aplicare;
- ținte mai mari de participare pentru țările din afara Uniunii Europene;
- „Mobilitate mixtă”;
- o licitație pentru actualizarea aplicației mobile Erasmus + pentru a include posibilitatea de a aplica pentru Erasmus + programe de pe un smartphone.

Într-o scrisoare deschisă din partea rețelei CESAER, o organizație care reprezintă universitățile de știință și tehnologie din Europa, partenerii de proiect și-au exprimat speranțele și așteptările față de Comisie cu privire la viitorul programelor Erasmus + KA2 și KA3 [19]:

- Continuarea dialogului cu agențiile naționale, universitățile și alte părți interesate relevante pentru a se asigura că provocările rămase sunt identificate la timp și abordate cu succes;
- Siguranța că orientările și instrucțiunile furnizate agențiilor naționale și beneficiarilor sunt explicit, comunicat eficient și pus în aplicare în mod consecvent, fără a lăsa loc pentru interpretări diferite și practici variate în toate țările participante;
- Sensibilitatea la lipsa sprijinului instituțional național cu care s-ar putea confrunta unele organizații și, prin urmare, la dependența lor de sprijinul Uniunii Europene pentru operațiuni continue;
- Aplicarea flexibilității maxime și siguranța că beneficiarii nu suferă nicio reducere a finanțării sau pierderi financiare legate de activitățile neimplementate ale proiectului, extinderea proiectelor și costuri suplimentare de personal;

- Acordarea finanțării suplimentare printr-o sumă forfetară pentru a acoperi costurile suplimentare de personal și alte costuri care pot apărea ca urmare a extinderilor proiectului în cadrul Acțiunii cheie 2. ”Direcției Generale pentru Educație și Cultură se așteaptă ca anumite elemente virtuale ale programelor Erasmus + KA2 și KA3 să rămână la locul lor. Reprezentanții Direcției Generale pentru Educație și Cultură analizează cele mai bune opțiuni pentru un cadru legislativ pentru aceste programe care încorporează anumite elemente mixte. În această linie, reprezentanții Direcției Generale pentru Educație și Cultură au menționat că, într-o anumită măsură, programul de mobilitate Erasmus + va continua, pe cât posibil, în forma sa originală. În timp ce vor fi explorate mai multe aspecte ale învățării combinate, una dintre valorile cheie ale programului constă în dimensiunea mobilității și integrarea într-o nouă țară. Prin urmare, respondenții consideră că programul nu va include aspecte depline de mobilitate virtuală (cu excepția cazului în care o pandemie sau o altă criză impune acest lucru). [2]

De asemenea, pandemia a evidențiat importanța consolidării sectorului tinerețului. Potrivit Direcției Generale pentru Educație și Cultură, există două documente politice principale pe care trebuie să se concentreze în anii următori. În primul rând, planul de acțiune în domeniul educației digitale trebuie consolidat pentru a acoperi activitățile de educație non-formală, pentru a construi competențele tinerilor și a activității pentru tineret. În al doilea rând, Agenda europeană de lucru pentru tineret trebuie dezvoltată în continuare pentru a sprijini munca de tineret de calitate, inclusiv munca digitală pentru tineret.

Realitatea post-COVID-19 a programelor de educație și tineret din Uniunea Europeană va fi caracterizată de o colaborare continuă, precum proiecte de înfrățire, rețele de profesori etc. Direcția Generală pentru Educație și Cultură lucrează deja îndeaproape cu statele membre printr-un grup de învățare la distanță pentru a face schimb de experiențe și cu ESN pentru a înțelege mai bine experiențele beneficiarilor. Prin colaborarea cu instituțiile de învățământ, Direcția Generală pentru Educație și Cultură intenționează să efectueze cercetări aprofundate cu privire la impactul COVID-19 asupra programelor sale de educație și cum să lucreze în direcția unui cadru post-COVID-19. Pe baza experienței dobândite până acum, planificarea viitoare a programelor de mobilitate reziliente la nivelul Uniunii Europene trebuie să includă următoarele elemente:

1. Incluzivitate: potrivit observatorilor, pandemia a afectat deja mai tare tinerii defavorizați (OECD, 2020), ceea ce, la rândul său, a debusolat și mai mult capacitatea lor de a participa la programele de mobilitate. Într-un interviu, un reprezentant al Comisiei a recunoscut că „Trebuie să facem mai multe despre incluziune. O modalitate de a face acest lucru este de a folosi activități mai creative și culturale pentru a readuce elevii la învățare” [13]

2. O analiză atentă a angajamentului față de programele internaționale și aspectele legate de mobilitate – programele de schimb de tineri și studenți ar putea avea nevoie să fie reconsiderate cu posibilitatea unor opțiuni de călătorie limitate sau deloc.

3. Investiții în reducerea decalajului digital; având în vedere că multe programe de schimb au fost trecute și la învățarea la distanță, abordarea decalajului digital este din ce în ce mai critică. Vanessa Debiais-Sainton, șefa unității de învățământ superior la Direcția Generală pentru Educație și Cultură, a asigurat importanța abordării decalajului digital și, în acest scop, „să investească prin programul Erasmus în formarea cadrelor didactice și a profesorilor pentru a asigura o înaltă calitate a învățării digitale” [20]

O remarcă finală cheie în acest sens, făcută de reprezentanții Direcției Generale pentru Educație și Cultură, este că dimensiunea digitală prevăzută în Planul de acțiune pentru educația digitală și așa cum a fost introdusă în timpul pandemiei ar trebui dezvoltată în continuare în ceea ce privește substanța sa, nu ca mobilitate. Transformarea digitală a educației și abilitățile digitale conexe sunt de o importanță crucială în anii următori, dar nu vor servi drept instrument pentru înlocuirea mobilității tradiționale. [2] Cercetările recente privind mobilitățile virtuale au demonstrat că tehnologiile digitale au un potențial mare și creează oportunități interesante pentru mobilitatea studenților, cum ar fi dezvoltarea diferitelor abilități transversale. Cu toate acestea, există încă limitări clare ale mobilității virtuale, deoarece se referă la imersiunea interculturală, logistica tehnică și o varietate de abilități care provin din procesul de mutare în străinătate și stabilirea într-un mediu nou. Prin urmare, în această etapă, mobilitatea virtuală nu este (încă) suficient dezvoltată pentru a oferi aceleași beneficii ca și mobilitatea fizică [21].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Waterschoot, S. (2020, May 5). The European Commission's response to COVID-19 challenges on student mobility. European Student Network. Retrieved from https://esn.org/sites/default/files/news/eac_ppt_esn_webinar_reaction_on_covid-19.pdf
2. DG EAC Representatives. (2020, December 9). (PPMI, Interviewer).
3. French National Agency, A. E.-2. (2020, November 20). (PPMI, Interviewer)
4. JRC. (2020, March 20). Commission work to support education youth and culture continues. Joint Research Centre, European Union. Retrieved from https://ec.europa.eu/newsroom/eusciencehubnews/itemdetail.cfm?item_id=677327&newsletter_id=1772&utm_source=eusciencehubnews_newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Commissioner%20s%20update&utm_content=Commission%20work%20to%20support%20%20education%20y.
5. European Commission. (n.d.). Corona Impact. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/coronavirus-impact_en.
6. Strauss, M. (2020, April 5). Coronavirus: Is the EU's Erasmus program under threat? DW. Retrieved from <https://www.dw.com/en/coronavirus-is-the-eus-erasmus-program-under-threat/a-53019986>
7. European Commission. (2020d). Erasmus+ and European Solidarity Corps: Survey on the impact of COVID-19 on learning mobility. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/coronavirus-learning-mobilities-impact-survey-results_en
8. ESU. (2020, March 24). COVID-19 and its implications on the Erasmus+ Programme. European Students' Union. Retrieved from <https://www.esu-online.org/?news=covid-19-and-its-implications-on-the-erasmus-programme>
9. EUA. (2020c, April 8). Coronavirus: European Commission takes special measures for Erasmus+ and Horizon 2020. European Universities Association. Retrieved from <https://eua.eu/resources/news/475-coronavirus-european-commission-announces-special-measures-for-erasmus-and-horizon-2020.html>

10. European Parliament. (2020b, April 15). Erasmus+ students during Covid-19: MEPs call for more support and clarity. Press Release. European Parliament. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200408IPR76811/erasmus-students-during-covid-19-meps-call-for-more-support-and-clarity>
11. Waterschoot, S. (2020, May 5). The European Commission's response to COVID-19 challenges on student mobility. European Student Network. Retrieved from https://esn.org/sites/default/files/news/eac_ppt_esn_webinar_reaction_on_covid-19.pdf
12. European Commission. (2021). The EU response to the Coronavirus crisis. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/20210125_eu_response_covid.pdf
13. Naujokaitytė, G. (2020, August 27). Studying abroad will look very different for Erasmus students this September. Science|Business. Retrieved from <https://sciencebusiness.net/covid-19/news/studying-abroad-will-look-very-different-erasmus-students-september>
14. Finnish National Agency for Education. (2020). Impacts of the Coronavirus on Erasmus+ and European Solidarity Corps programmes. Retrieved from <https://www.oph.fi/en/news/2020/impacts-coronavirus-erasmus-and-european-solidarity-corps-programmes>
15. Education and youth in post-COVID-19 Europe – crisis effects and policy recommendations. Manuscript completed in May 2021. European Union, 2021. 128 p.
16. PES Group. (2020, April 24). Relaunching Europe through learning: COVID-19 and the Erasmus+ programme. Retrieved from <https://www.pescor.eu/relaunching-europe-through-learning-covid-19-and-erasmus-programme>.
17. European Commission. (2020e, December 11). Commission welcomes political agreement on Erasmus+ programme.
18. DW. (2020, December 12). EU plans to expand Erasmus education program over next 7 years. Retrieved from <https://www.dw.com/en/eu-plans-to-expand-erasmus-education-program-over-next-7-years/a-55914030>.
19. CESAER Network. (2020, August 10). Mitigate impact of Covid-10 on Erasmus+ projects. Retrieved from <https://www.cesaer.org/news/mitigate-impact-of-covid-19-on-erasmus-projects-610/>
20. ESN. (2020, May 18). The state of student mobility in the COVID-19 world | Webinar follow up. Erasmus Student Network. Retrieved from <https://esn.org/news/state-student-mobility-covid-19-world-webinar>
21. Buiskool, B.-J., & Hudepohl, M. (2020). Research for CULT Committee - Virtual formats. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/629217/IPOL_BRI\(2020\)629217_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/629217/IPOL_BRI(2020)629217_EN.pdf)

REZILIENȚA REPUBLICII MOLDOVA LA CRIZA REFUGIAȚILOR DIN UCRAINA

REPILIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON THE REFUGEE CRISIS IN UKRAINE

Anatoli BUZEV, *doctorand,*
Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”
anatoli.buzev@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.03>

CZU: 351.86(478):314.15(477)

ORCID 0000-0003-4373-3645

Svetlana CEBOTARI, *doctor habilitat,*
Universitatea de Stat din Moldova,
svetlana.cebotari@mail.ru.

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.03>

CZU: 351.86(478):314.15(477)

ORCID 0000-0001-9073-104X

Rezumat

Criza refugiaților din Ucraina generată de intensitatea acțiunilor militare a pus în evidență vulnerabilitățile cu care se confruntă instituțiile statului, afectate de numărul mare de străini care au căutat adăpost pe teritoriul Republicii Moldova. Atât statele membre ale Uniunii Europene, cât și Republica Moldova au văzut lacunele de securitate care persistă și care trebuie neapărat înlăturate. Schimbarea este un proces anevoios și care necesită timp și resurse, iar în cazul situației unui aflux masiv de străini, necesită intervenții prompte și cât mai eficiente. Acțiunile în gestionarea situației de criză a pus la grea încercare autoritățile Republicii Moldova. Astfel, ținând cont de efectele crizei refugiaților din Ucraina, prezenta lucrare constă în aprecierea rezilienței naționale în contextul provocărilor de securitate din mediul extern. Prezentul articol are drept scop reliefaarea problemei care vizează criza refugiaților din Ucraina, criză condiționată de războiul ruso-ucrainean. De asemenea, în articol vor fi reliefate principalele aspecte care vizează acordarea de către Republica Moldova a ajutorului umanitar refugiaților din Ucraina.

Cuvinte cheie: reziliență de securitate, securitatea națională, refugiați, criză, aflux de străini, conflictul din Ucraina, Republica Moldova

Summary

The refugee crisis in Ukraine caused by the intensity of military actions has highlighted the vulnerabilities faced by state institutions, affected by the large number of foreigners seeking refuge in the territory of the Republic of Moldova. Both the Member States of the European Union and the Republic of Moldova have seen the security gaps that persist and must be removed. Change is a difficult and time-consuming process, and in the event of a massive influx of foreigners, it requires prompt and effective interventions. Actions in crisis management put the Moldovan authorities to the test. Thus, given the effects of the refugee crisis in Ukraine, this paper is about assessing national resilience in the context of external security challenges. This article aims to highlight the issue of the refugee crisis in Ukraine, a crisis conditioned by the Russo-Ukrainian war. The article will also highlight the main issues regarding the provision by the Republic of Moldova of humanitarian aid to refugees from Ukraine.

Keywords: security resilience, national security, refugees, crisis, influx of foreigners, conflict in Ukraine, Republic of Moldova

Introducere

Invazia Ucrainei de către Federația Rusă tinde să devină cel mai important conflict militar de la finalul celui de al Doilea Război Mondial. Războiul ruso-ucrainean nu este doar un război regional. Este războiul care marchează o ruptură în relațiile dintre Rusia și Occident, război care va avea repercusiuni profunde atât pentru Europa, cât și pentru întreaga lume. Consecințele globale ale acestui război vor fi mari. Pentru prima dată, un conflict militar are potențialul de a implica Rusia și NATO.

Ucraina și-a proclamat independența în 1991, pe fondul procesului de disoluție a Uniunii Sovietice. La 16 iulie 1990, noul parlament a adoptat *Declarația Suveranității de Stat a Ucrainei*, care stabilea principiile de autodeterminare a națiunii ucrainene, democrație, independență politică și economică și prioritatea legii ucrainene pe teritoriul ucrainean în fața legii sovietice. Țară cu 45,6 milioane de locuitori, Ucraina are cea mai mare frontieră care desparte Rusia și UE. Până în 1991, Ucraina a făcut parte din Uniunea Sovietică, iar după prăbușirea fostului bloc sovietic a încercat, asemenea celorlalte foste republici sovietice, să-și recapete identitatea.

Criza refugiaților din Ucraina

Invazia rusă în Ucraina a forțat milioane de oameni să-și abandoneze casele. Conflictul început în februarie 2022 a creat una dintre cele mai mari crize umanitare din istoria recentă a Europei. Războiul în desfășurare a dus la un număr tot mai mare de victime, distrugerii și strămutări de persoane în interiorul și în afara granițelor Ucrainei. Astfel, milioane de oameni fiind forțați să se mute, fie în interiorul țării, fie în țările vecine - în principal Polonia, Republica Moldova, România, Slovacia și Ungaria. În jur de 90% dintre aceștia sunt femei și copii, ei fiind, de asemenea, mai expuși la riscuri de violență și abuzuri, precum trafic de ființe umane, contrabandă și adopții ilegale.

Criza refugiaților declanșată de război pentru prima dată în istoria Europei a condiționat solidaritatea și mobilizarea totală a eforturilor tuturor statelor europene, inclusiv și a Republicii Moldova. Fiind vecină cu Ucraina, Republica Moldova din prima zi a războiului a depus tot efortul în scopul acordării ajutorului de urgență fluxului masiv de persoanelor strămutate și celor în căutarea de siguranță, protecție și asistență [1].

Astfel, în condițiile crizei de securitate regională, reziliența națională la criza provocată de aflulul masiv de refugiați din Ucraina este percepută, în primul rând, ca o abilitate (o capacitate de a se schimba în fața unui stres, dar nu ca o reacție de răspuns) a unei persoane, a unui grup, a unei comunități, a unei societăți sau a unui stat care asigură continuitatea funcțională a sistemului. În al doilea rând, reziliența națională mai este percepută și ca flexibilitatea sau ca abilitatea de absorbției a stresului sau presiunii [3. p.15]. În opinia autorilor C. Padan și R. A. Gal, definiția comprehensivă a rezilienței se referă la capacitatea unui sistem (unui individ / comunități / stat) să facă față unei crize sau urmărilor/consecințelor unei perturbări și să revină la nivelul anterior de funcționare sau chiar la un nivel îmbunătățit [4. p.36].

Figura 1. UNHCR. Operational data portal. Ukraine Refugee Situation [2].

Pentru o mai bună comprehensiune a gestionării la nivel național a situației de criză provocată de aflusul masiv de refugiați din Ucraina, apare necesitatea de a face o scurtă trecere în revistă a acțiunilor efectuate de către Republica Moldova în scopul acordării suportului umanitar persoanelor refugiate.

Astfel, la data de 24 februarie 2022, dată în care Federația Rusă a început așa-numita „operațiune specială” în Ucraina, Guvernul Republicii Moldova a aprobat declararea stării de urgență în țară pentru o perioadă de 60 de zile. În aceeași zi, prim-ministra Natalia Gavrilița a înaintat în Parlament propunerea, în legătură cu situația privind securitatea din regiune și asigurarea securității naționale, menționând că pe perioada stării de urgență se propune instituirea unui regim special de intrare și ieșire din țară, de folosire a spațiului aerian, dar și măsuri care să asigure gestionarea fluxurilor migraționiste și asigurarea protecției persoanelor refugiate din Ucraina. Totodată, Ministerul Afacerilor Interne a demarat pregătirile necesare pentru gestionarea fluxului de migranți din Ucraina, înregistrat la hotarul Republicii Moldova. În condițiile situației de război din Ucraina, toate instituțiile Republicii Moldova au trecut să activeze în regim de alertă. De asemenea, în condițiile create, pe teritoriul Republicii Moldova și-a început activitatea Centrul de Monitorizare și Gestionare a Crizei.

În contextul situației create, Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, a aprobat la data de 24 februarie 2022, Dispoziția nr.1, care prevedea mai multe derogări ale legislației naționale. Toate prevederile Dispoziției nr.1 aveau drept scop asigurarea și gestionarea eficientă a situației în starea de urgență din țară. Cele mai relevante prevederi sunt de menționat:

- Traversarea facilitară a frontierei de stat, pe sensul de intrare în Republica Moldova de pe teritoriul Ucrainei, se autorizează prin punctele de trecere a frontierei de stat, la prezentarea a unui din actele de identitate: pentru minori - unul din

următoarele acte: certificatul de naștere, actul de identitate național (buletinul/card de identitate), pașaport; b. pentru maturi - actul de identitate național (buletin/card de identitate) sau pașaport;

- Instituirea urgentă și funcționarea, în mod gratuit a liniei telefonice dedicate (Linia verde 080001527) pentru Biroul migrație și azil din cadrul Ministerului Afacerilor Interne;
- Instituirea a două Centre provizorii de gestionare a unor afluxuri de străini pe teritoriul Republicii Moldova, cu amplasarea în localitățile Palanca, raionul Ștefan Vodă și Calarașovca, raionul Ocnița, gestionate de către MAI;
- Desemnarea asistenților sociali comunitari și lucrători sociali din cadrul structurilor teritoriale de asistență socială, pentru a oferi servicii de asistență umanitară pentru refugiați la Centrele provizorii pentru gestionarea fluxului de străini;
- Alocarea de către Ministerul Finanțelor către Ministerul Muncii și Protecției Sociale a resurselor necesare pentru adaptarea și funcționarea obiectivelor de cazare în centre de plasament temporar, în baza solicitărilor structurilor teritoriale de asistență socială validate de Ministerul Muncii și Protecției Sociale;
- Interzicerea utilizării spațiului aerian al Republicii Moldova de către Autoritatea Aeronautică Civilă de comun cu Ministerul Apărării, care vor decide referitor la cursele aeriene pentru aeronavele civile și de stat (naționale și străine), în funcție de solicitările și convențiile internaționale;
- Aprobarea prin ordin de către Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova și publicarea listei surselor cu conținut online care promovează informații false ce afectează securitatea națională în condițiile stării de urgență aprobate de către Parlament;
- Deblocarea din rezervele de stat a produselor alimentare și din rezervele de mobilizare a bunurilor materiale necesare în gestionarea eficientă a situației de criză. [5]

În prima săptămână de la invazia Ucrainei, la frontiera de est a Republicii Moldova au fost înregistrate cifre record a refugiaților din Ucraina. Astfel, în perioada 24.02 - 02.03.2022, pe teritoriul Republicii Moldova au intrat 112.299 cetățeni ai Ucrainei, dintre care 108.955 persoane au intrat prin segmentul de frontieră moldo-ucrainean. Presiunea cea mai mare fiind pe segmentul de est al frontierei, în special punctul de trecere al frontierei Palanca.

Tot în această perioadă a fost anunțat că Republica Moldova a recepționat primele loturi de ajutor umanitar, destinat refugiaților din Ucraina, parvenite din partea Biroului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR), Guvernului Olandei prin Mecanismul de protecție civilă al UE și Guvernului Republicii Turcia. Valoarea ajutorului umanitar acordat fiind de 750 mii euro și constă în bunuri necesare pentru dotarea centrelor de cazare temporară, corturi de familie, paturi, bunuri de primă necesitate, păaturi, perne, paturi și pachete alimentare. Astfel, toate aceste bunuri urmau a fi repartizate către centrele de plasare temporară, autoritățile publice locale și la cele mai solicitate puncte de trecere a frontierei [6].

În contextul gestionării mai eficiente a fluxului de refugiați din Ucraina, la data de 4 martie 2022 Comisia Europeană a emis noi orientări pentru a ajuta țările UE, inclusiv și polițiștii de frontieră să efectueze controale la granițele cu Ucraina, inclusiv prin simplificarea controalelor pentru persoanele vulnerabile și prin înființarea unor puncte de trecere a frontierei temporare. Parlamentul European a dat undă verde detașării Agenției Europene pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă (Frontex) pentru a ajuta Republica Moldova, care, deși nu este membru al UE, să facă față numărului masiv de persoane care îi traversează granițele venind din Ucraina [1].

În contextul gestionării fluxului de refugiați, merită atenție și lucrările ședinței operative din data de 10 martie 2022 a ministrului Afacerilor Interne a Republicii Moldova, Ana Revenco și directorul executiv Frontex, Fabrice Leggeri. În cadrul ședinței operative a fost reconfirmat angajamentul reciproc de colaborare și menținere a securității regionale dintre Republica Moldova și Frontex. De asemenea, în cadrul ședinței operative a fost pregătită și documentația necesară pentru derularea acțiunilor comune pe teritoriul Republicii Moldova. După aprobarea acesteia de către autoritățile din Republica Moldova și Consiliul Uniunii Europene, Frontex a oferit asistență MAI al Republicii Moldova atât prin creșterea numărului personalului implicat, cât și prin suplimentarea echipamentelor necesare scăderii timpului de reacție al Poliției de Frontieră la nevoile cetățenilor. Suportul acordat a sporit asigurarea securității frontierei și a redus timpul de procesare a documentelor la punctele de trecere a frontierei [7]. Astfel, Frontex a delegat în misiunea la frontiera Republicii Moldova 18 ofițeri ai Corpului Permanent, prioritar în punctele de trecere a frontierei Criva, Otaci, Palanca și Tudora, asigurând un suport informațional și asistența în vederea gestionării eficiente a fluxului de refugiați și prevenirii criminalității transfrontaliere [8].

În condițiile situației create, Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova de comun cu Ministerul Afacerilor Interne al României, a creat Punctul de cooperare bilaterală. Scopul acestui punct a fost eficientizarea și redirectionarea fluxului de refugiați din Ucraina către țările vestice. Această acțiune a contribuit la reducerea timpului de procesare a documentelor, de eficientizare a asistenței umanitare și de orientare a refugiaților cu nevoi speciale. Pentru a îndeplini obiectivele menționate, s-a decis preluarea refugiaților care intrau în țară prin frontiera comună cu Ucraina și orientarea acestora către granița cu România în punctele de frontieră moldo-române Giurgiulești-Galați, Leușeni-Albița, Cahul-Oancea. În locațiile respective, de comun, au fost calibrate efectivele de polițiști de frontieră, astfel încât să fie pregătiți să proceseze un flux mai mare de refugiați [9]. În contextul intensificărilor acțiunilor militare în regiunea de sud a Ucrainei, a fost luată decizia de a facilita accesul refugiaților în zonă și de a crea condițiile necesare de trai refugiaților. Astfel, Ministerul Afacerilor Interne a luat decizia de a crea și amenaja Centrul provizoriu pentru refugiați la Punctul de trecere al frontierei Giurgiulești. Centrul este similar celui din localitatea Palanca, raionul Ștefan Vodă, având capacitatea de a oferi ajutor pentru aproximativ 600 refugiați din Ucraina [10].

În scopul facilitării circulației refugiaților ce au intrat pe teritoriul Republicii Moldova din Ucraina, Autoritatea Aeronautică Civilă, a asigurat organizarea curse-

lor aeriene neregulate. Astfel, refugiații care au intrat pe teritoriul Republicii Moldova din Ucraina, ca urmare a situației tensionate din regiune, dar care au intenționat să se deplaseze spre o altă țară, au avut posibilitatea să se înregistreze prin completarea unui Formular on-line, accesând pagina oficială a Autorității. Solicitățile au fost prelucrate într-o bază de date, care a furnizat informații în timp real despre probabilitatea operării în cel mai scurt timp a zborului de evacuare [11].

În prima lună de la începutul invaziei militare în Ucraina, Poliția de Frontieră informează, într-un briefing de presă, că în comparație cu primele zile de la instituirea stării de urgență, fluxul refugiaților, deși a fost în descreștere, a avut un nivel ridicat, fiind deja atestată reîntoarcerea unor cetățeni în Ucraina. Totodată, în prima săptămână de la declanșarea conflictului militar, fluxul de persoane la frontiera de stat cu Ucraina a crescut de 6,5 ori (384 770 de persoane comparativ cu 58 283), iar cel cu România pe sensul de ieșire din țară de 3 ori (454 729 de persoane comparativ cu 139 951). La data de 22 martie 2022, din numărul total de 351 mii de cetățeni străini intrați pe teritoriul Republicii Moldova din Ucraina, 247 mii au traversat teritoriul țării către România, iar aproximativ 104 mii au rămas în Republica Moldova. Întru securizarea frontierei de stat și fluidizarea traficului a fost suplinit personalul Poliției de Frontieră, inclusiv cu tehnică necesară pentru controlul și autorizarea trecerii frontierei, fiind utilizată la capacitate maximă infrastructura punctelor de trecere (piste adiționale și folosită metoda „Revers”). Regimul de activitate a punctului de trecere „Lipcani-Rădăuți Prut” a fost modificat din „Activitate în regim de zi” în „Activitate 24/24”. În același timp, Poliția de Frontieră a instituit echipe medicale mobile, pentru a putea interveni la necesitățile apărute. Odată cu închiderea spațiului aerian al Republicii Moldova, o bună parte a polițiștilor de frontieră din cadrul Aeroportului Internațional Chișinău a fost antrenat în activități de supraveghere și control al trecerii frontierei în alte subdiviziuni tactice ale Poliției de Frontieră.

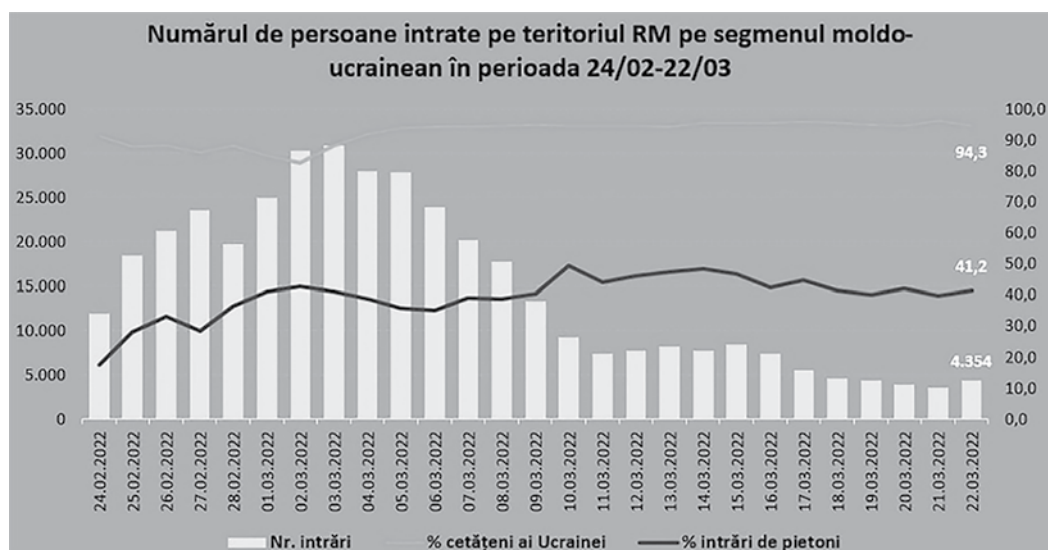

Figura 2. Informare. Activitatea Poliției de Frontieră [13].

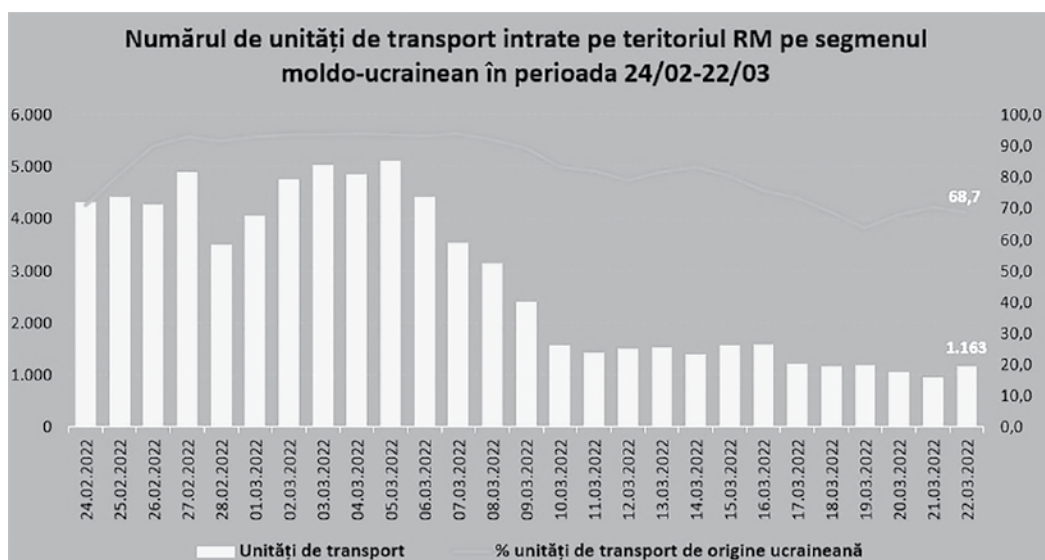

Figura 3. Informare. Activitatea Poliției de Frontieră [13].

De asemenea, în perioada respectivă Poliția de Frontieră a înregistrat 185 cazuri de trecere ilegală a frontierei de stat, fiind documentate 657 persoane, majoritatea ucraineni, bărbați cu vârsta cuprinsă între 18-60 ani, care urmare a măsurilor restrictive impuse de statul vecin la ieșirea din țară, au încercat să eludeze controalele la frontieră. Din totalul de persoane reținute pentru trecere ilegală a frontierei de stat, 397 au solicitat azil în Republica Moldova. În punctele de trecere a frontierei s-au înregistrat circa 2500 solicitări de azil [12].

La rândul său, Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova oferă actualizări zilnice cu privire la situația de la punctele de trecere a frontierei și monitorizează fluxurile de refugiați pentru a facilita trecerea frontierei și a sprijini coridoarele de evacuare. Între 24 februarie și 13 mai, 421.929 de refugiați au părăsit teritoriul Ucrainei. Un număr foarte mare de refugiați tranzitează Republica Moldova către țările membre UE. Pe teritoriul Republicii Moldova încă se mai află 84.735 de refugiați, dintre care 46.272 sunt minori. În perioada nominalizată, de către autoritățile de specialitate, au fost preluate 7.381 cereri de azil [14].

Cooperarea internațională în sprijinul Republicii Moldova

La nivel internațional, multe autorități și instituții acționează zilnic pentru a face față provocărilor de securitate legate de conflictul din Ucraina și/sau a consecințelor acesteia, în conformitate cu principiul de specialitate al organizațiilor internaționale.

În contextul conflictului din Ucraina, 16 agenții și programe ale ONU în Republica Moldova și-au mobilizat forțele și, în coordonare cu Guvernul Republicii Moldova și Agenția ONU pentru Refugiați, oferă susținere persoanelor din Ucraina, refugiate în Republica Moldova. Pentru a oferi asistență imediată refugiaților din Ucraina, cât și pentru a evalua necesitățile umanitare, mai multe agenții ONU printre care: IOM,

OHCHR, UNDP, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNODC, UN Women, WHO au întreprins vizite la punctele de trecere a frontierei și centrele provizorii de gestionare a aflurilor de străini pe teritoriul Republicii Moldova. Până în prezent echipa ONU Moldova a reușit să ofere ajutor și asistență ce include:

- Produse de igienă personală, medicamente și echipament medical, pachete alimentare - seturi de produse de igienă, scutece, șervețele umede, dezinfectanți, medicamente de primă necesitate și pachete de mâncare, oferite de IOM, ILO, PNUD, UNFPA, UNICEF, UN Women, WHO;
- Materiale informaționale pentru refugiați: pliante cu informație necesară refugiaților, distribuite la intrarea în țară, oferite de IOM, UN Women;
- Sprijin în comunicarea de criză pentru Centrul Unic de Gestionare a crizei refugiaților din Ucraina;
- Echipamente de protecție împotriva COVID-19;
- Acomodare/lucruri necesare pentru acomodare: suport pentru acomodare temporară în centrele temporare, încălzitoare pentru corturi, corturi, cabine de duș, corpuri de iluminat, paturi, saltele, cuverturi oferite de IOM, ILO, PNUD, UNHCR, UNODC;
- Echipament necesar autorităților de resort: computere, scanere, echipament de lucru oferite de IOM.

UNHCR a asigurat monitorizarea la punctele de trecere a frontierei și la centrele de plasament temporar/adăposturile pentru refugiați pentru a identifica necesitățile persoanelor refugiate, precum și a identifica potențialele lacune în sistemul de suport național și înaintarea propunerilor pentru înlăturarea acestora. Valoarea totală a suportului oferit până la data de 6 martie, curent, se estimează a fi de peste 1,5 milioane lei, fonduri oferite de agențiile ONU și programele acestora finanțate de UE, Elveția, Suedia și alți parteneri de dezvoltare [15].

Pentru a răspunde nevoilor urgente ale copiilor și familiilor care traversează frontiera Republicii Moldova cu Ucraina, UNICEF a reactivat „Punctul Albastru” – centre de sprijin pentru copii și familii, amplasate de-a lungul rutelor de tranzit ale refugiaților [16]. Primele trei „Puncte Albastre” în Republica Moldova au fost instituite la Centrul de acomodare de la Moldexpo, Centrul pentru refugiați de la Palanca și Punctul de trecere a Frontierei de la Otaci, „puncte” care oferă servicii conform nevoilor urgente ale familiilor cu copii, cum ar fi: informare și consiliere, spații prietenoase copiilor, consiliere psihologică și suport în ceea ce privește igiena, sănătatea și nutriția, precum și consilierea juridică de bază, servicii de referire pentru cazuri de violență sau probleme de sănătate.

Solidaritatea și unitatea europeană reprezintă valori esențiale care se manifestă nu numai în interiorul Uniunii Europene, ci și prin sprijinul acordat partenerilor aflați în dificultate. UNHCR prin răspunsul regional pentru refugiați, la data de 16 martie curent a declarat pentru state ca: Ungaria, Republica Moldova, Polonia, România și Slovacia situație de urgență de nivel 3. Având în vedere profilul refugiaților ucraineni, în marea majoritate femei și copii, UNHCR și-a consolidat capacitatea în

regiune de a preveni și de a răspunde la exploatarea și abuzul sexual și de a reduce riscul traficului de ființe umane. De asemenea, în scopul diminuării acestor riscuri, a fost intensificat gradul de conștientizare a refugiaților prin mesaje în masă, comunicare în comun și prin consultare directă, fiind inițiată campania „Stay Safe”. Sprijinul acordat copiilor aflați în situații de risc este, de asemenea, o parte esențială a răspunsului de protecție a UNHCR, asigurându-le accesul la servicii și asistență adecvată. Pentru a sprijini cooperarea cu toate guvernele statelor europene, inclusiv cu cel al Republicii Moldova, UNHCR a facilitat înființarea structurilor în conformitate cu Modelul de coordonare a refugiaților, a actualizat și a extins planul de răspuns la aflusul de refugiați în perioada martie-decembrie 2022. Toate aceste acțiuni ale UNHCR au însumat cifra de 1,8 miliarde USD. De asemenea, la gestionarea fluxului de refugiați din Ucraina peste 140 de organizații s-au implicat. Pentru a sprijini eforturile guvernamentale, forumurile inter-agenții de coordonare a refugiaților, conduse de UNHCR și grupuri sectoriale specifice, au fost înființate în mai multe țări, printre care și Republica Moldova [17].

În condițiile crizei regionale de securitate, s-a observat extinderea oficială a cooperării pe domeniile de securitate cu statele membre UE. Drept exemplu ne poate servi faptul că, la data de 12 mai 2022, într-o vizită oficială a sosit Înaltul comisar european pentru afaceri interne Ylva Johansson. Vizita a avut drept scop punerea în discuție a chestiunilor tehnice pentru operaționalizarea mecanismului de intervenție europeană asupra spațiului non european, inclusiv în Republica Moldova, cu scopul de a interveni prompt în situații de criză similare războiului de Ucraina. Pentru a crește nivelul de securitate atât la hotare, cât și pe teritoriul Republicii Moldova, înaltul oficial european a remarcat necesitatea de a consolida capacitățile subdiviziunilor care sunt în prima linie [18].

Concluzii

Agresiunea militară a Federației Ruse în Ucrainei are un impact major asupra populației civile, care este astfel nevoită să fugă din calea atacurilor. În acest context, obiectivele Uniunii Europene de a sprijini reziliența în vecinătate, reconfirmate inclusiv prin Declarația comună a Summitului Parteneriatului Estic, devin relevante. În contextul războiului din Ucraina, solidaritatea europeană s-a manifestat prin acordarea sprijinului statelor membre prin intermediul Mecanismului de Protecție Civilă al UE [19. p.6]. Analizând implicarea Republicii Moldova în situația de criză, generată de aflusul masiv de refugiați din Ucraina, este de menționat faptul că viteza și abilitatea cu care au reacționat autoritățile statului au dat dovadă de un profesionalism și o consolidare a guvernării, a structurilor specializate și a întregii societății civile, întru gestionarea cât mai eficientă a aflusului de refugiați, îndeosebi în primele zile de la începutul conflictului.

Astfel, pornind de la prezența amenințărilor la adresa securității regionale, Republica Moldova urmează, neîntârziat, să-și revizuiască și să elaboreze o nouă strategie de securitate națională în cadrul politicii de securitate. De asemenea, ținând

cont de situația din regiune, cât și de comportamentul actorilor la nivel regional și internațional, reliefaarea preocupărilor de securitate de ordin intern și extern, devine un imperativ pentru Noua strategie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Răspunsul UE la criza refugiaților din Ucraina. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/ headlines/world/20220324STO26151/raspunsul-ue-la-criza-refugiatiilor-din-ucraina>
2. UNHCR. Operational data portal. Ukraine Refugee Situation. https://data2.unhcr.org/en/ situations/ukraine#_ga=2.255886414.458217485.1651856799-1412475380.1644047132
3. ALBU, N. Reziliența din perspectiva securității: aspecte teoretice și practice. Materialele mesei rotunde „Promovarea rezilienței în domeniul securității prin cercetare”. 14 decembrie 2021. p.15
4. Padan, C., Gal, R. A. Multi-dimensional Matrix for Better Defining and Conceptualizing Resilience. In: Connections. The Quarterly Journal 19, no. 3, 2020, p. 36.
5. Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, Dispoziția nr.1 din 24 februarie 2022. https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_nr.1_24.02.2022.pdf
6. Republica Moldova a recepționat primele loturi de ajutor umanitar pentru refugiații din Ucraina. <https://mai.gov.md/ro/news/republica-moldova-receptionat-primele-loturi-de-ajutor-umanitar-pentru-refugiati-din-ucraina>
7. Securitatea sporită a frontierei prin parteneriatul între MAI și Agenția Europeană FRONTEX. <https://border.gov.md/securitatea-sporita-frontierei-prin-parteneriatul-intre-mai-si-agentia-europeana-frontex>
8. Frontex sending standing corps officers to Moldova. <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-sending-standing-corps-officers-to-moldova-8KKC9T>
9. MAI al Republicii Moldova împreună cu MAI al României au constituit Punctul de cooperare bilaterală. <https://mai.gov.md/ro/news/mai-al-republicii-moldova-impreuna-cu-mai-al-romaniei-au-constituit-punctul-de-cooperare>
10. IGSU instalează Centrul provizoriu pentru refugiați la PTF Giurgiuilești-Galați. <https://mai.gov.md/ro/news/igsu-instaleaza-centrul-provizoriu-pentru-refugiati-la-ptf-giurgiuilesti-galati>
11. Autoritatea Aeronautică Civilă va asigura organizarea curselor aeriene neregulate pentru refugiații veniți din Ucraina. <https://www.caa.md/autoritatea-aeronautica-civila-va-asigura-organizarea-curselor-aeriene-neregulate-pentru-refugiati-veniti-din-ucraina-3-499>
12. Activitatea Poliției de Frontieră în contextul situației din Ucraina. <https://www.border.gov.md/activitatea-politiei-de-frontiera-contextul-situatiei-din-ucraina>
13. Informare. Activitatea Poliției de Frontieră. <https://www.border.gov.md/informare-27>
14. Sinteza Ministerului Afacerilor Interne pentru 13 mai 2022. <https://mai.gov.md/ro/news/sinteza-ministerului-afacerilor-interne-pentru-13-mai-2022-ora-1000>
15. Suport imediat oferit refugiaților din Ucraina de ONU Moldova. <https://moldova.un.org/ro/175647-suport-imediat-oferit-refugiatiilor-din-ucraina-de-onu-moldova>
16. UNICEF activează „Punctul Albastru” în Moldova. <https://www.unicef.org/moldova/comunicate-de-pres%C4%83/unicef-activeaz%C4%83-%E2%80%9Epunctul-albastru-%C3%AE-n-moldova>
17. Ukraine Situation | Revised Supplementary Appeal 2022, <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-revised-supplementary-appeal>
18. Extinderea cooperării pe domeniul securității cu UE: Republica Moldova centură de siguranță a spațiului european. <https://mai.gov.md/ro/news/extinderea-cooperarii-pe-domeniul-securitatii-cu-ue-republica-moldova-centura-de-siguranta>
19. Anghelescu, A. M. Solidaritatea europeană în acțiune. Activarea Mecanismului de Protecție Civilă pentru Ucraina. Institutul European din România, 2022. P. 6. <http://ier.gov.ro/publication/criza-din-ucraina-solidaritatea-europeana-in-actiune/>

**IMPACTUL CONFLICTULUI ARMAT RUSO-UCRAINEAN
ASUPRA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA
THE IMPACT OF THE RUSSIAN-UKRAINE ARMED CONFLICT
ON NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

**Dumitru POPILEVSCHI, doctorand,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
dumitru007@gmail.com**

**<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.04>
CZU: 351.86:327.5
ORCID 0000-0002-6259-5367**

Rezumat

Securitatea națională a Republicii Moldova se dovedește a fi extrem de vulnerabilă la riscurile și amenințările care sunt generate de faza activă a conflictului armat de pe teritoriul Ucrainei care este invadat militar de către forțele armate ale Federației Ruse. Problema necesității realizării reformelor structurale în domeniul securității naționale în scopul consolidării rezilienței instituțiilor de resort este una actuală și stringentă, realizarea cărora poate fi doar prin intermediul partenerilor de dezvoltare, la nivel bilateral și/sau multilateral. Funcționalitatea procesului de consolidare a securității naționale va fi determinat de locul pe care îl va ocupa Republica Moldova în eventualele aranjamentele ale arhitecturii geopolitice ale securității regionale, ceea ce ar contribui în final și la modificarea statutului Republicii Moldova din cel de consumator în furnizor de securitate regională.

Cuvinte-cheie: securitate națională, securitate regională, conflict armat, forțele armate, regiunea transnistreană, politica externă.

Summary

The national security of the Republic of Moldova proves to be extremely vulnerable to the risks and threats that are generated by the active phase of the armed conflict on the territory of Ukraine, which is militarily invaded by the armed forces of the Russian Federation. The issue of the need to carry out structural reforms in the field of national security in order to strengthen the resilience of relevant institutions is a current and urgent one, which can only be achieved through development partners, at a bilateral and/or multilateral level. The functionality of the national security consolidation process will be determined by the place that the Republic of Moldova will occupy in the possible arrangements of the geopolitical architecture of the regional security, which would ultimately contribute to changing the status of the Republic of Moldova from that of a consumer to a supplier of regional security .

Keywords: national security, regional security, armed conflict, armed forces, Transnistrian region, foreign policy.

A bordarea fenomenului securității regionale care constituie structuri subsistemic de relații de securitate instituite de un grup de state situate geografic în apropiere unele față de altele, duce la o mai bună percepție a securității naționale ale acestora. Subsistemele securității regionale provin din mecanismul prin care riscurile și amenințările, în special cele politice și militare, sunt cel mai puternic resimțite atunci când se manifestă pe o rază mai restrânsă. Conferirea unei identități ferme subsistemelor regionale determină edificarea a două niveluri intermediare de analiză între sistem și stat, acestea fiind: subsistemele și modelul relațiilor dintre ele. Ideea de

subsistem tradițional cu un potențial pentru scopul analizei securității este noțiunea echilibrului de putere regională, care în opinia lui B. Buzan nu s-a dovedit niciodată foarte utilă, deoarece a fost restrânsă la o singură dimensiune – puterea, cu ajutorul căreia marile puteri au zdruncinat arhitectura regională. Deși echilibrele regionale ale puterii funcționează, fiind o trăsătură substanțială a mediului de securitate, ele pot fi distorsionate de acțiunile globale ale marilor puteri, dat fiind faptul că nivelul de susceptibilitate în raport cu influențele externe este unul sporit.

Conceptul privind subsistemele regionale din perspectiva integrării prin prisma idealistă și funcționalistă au constituit preocupările lui B. Russett, L. Cantori și L. Spiegel despre fundamentarea integrării regionale, întreprinzând și o încercare ambițioasă de a constitui un întreg cadru comparativ la nivel regional pentru studiul relațiilor internaționale. În viziunea lor, este necesară excluderea nivelurilor de analiză a statului și sistemului în favoarea abordării conceptului de apropiere geografică în stabilirea regiunilor și rolul subsistemelor regionale în relațiile internaționale. K. Kaiser acreditează supoziția că subsistemele regionale sunt definite în general drept structuri de relații ce se desfășoară într-o oarecare proximitate geografică și sunt caracterizate de un anumit grad de intensitate, precum și de conștientizarea existenței acestora de către actorii implicați [1, p. 86]. M. Brecher susține că pentru a fi considerat subsistem regional nu sunt suficiente doar structuri de relații, dar este necesară și recunoașterea acestuia atât de către actorii implicați, cât și de către ceilalți actori internaționali [2, p. 220].

Totodată, W. Agor și A. Suarez completează ideea lui M. Brecher identificând numărul minim de actori pentru a forma o regiune, accentuând existența a trei subiecți internaționali, acceptând și situații în care unele supraputeri împreună cu un alt stat vecin mai mic formează un subsistem regional distinct [3, p. 163]. E. Adler și M. Barnett consideră că actorii subsistemului regional pot fi nu doar statele naționale, care păstrează monopolul în acest domeniu, dar și diverse structuri, de la organizații și alianțe regionale, până la comunități regionale de securitate și mișcări sociale sau revoluționare regionale [4, p. 53-62]. E. Haas și J. Nye afirmă că conceptul de subsistem regional se mai poate referi la procese de integrare regională și la fluxuri (economice și societale), recurente și non-instituționalizate [5, p. 105]. Conform lui K. Kaiser încercările de a sistematiza varietatea de actori și procese s-a soldat cu o structură de subsisteme regionale. În acest demers se pornește de la premisa că există sisteme naționale (compuse din instituții guvernamentale și societate), care interacționând pe plan regional generează subsisteme regionale. Dacă interacțiunea se produce preponderent la nivel societal, avem de-a face cu subsisteme regionale transnaționale, iar dacă interacțiunea are loc în principal între instituții guvernamentale, se formează subsisteme regionale interguvernamentale. Prin urmare, dacă interacțiunea se produce atât la nivel societal, cât și guvernamental avem de-a face cu subsisteme regionale complexe integrate [1, p. 90-93]. H. Morgenthau, R. Axelrod, R. Keohane, R. Jervis și T. Risse evidențiază importanța impactului pe care îl pot avea subsistemele regionale lăsând pe planul secund clasificarea lor, acceptând faptul că relațiile regionale interguvernamentale pot genera noi relații regionale interguvernamentale, ceea ce înseamnă alianțele regionale creează fie contra-alianțe, fie imitatori de alianțe [5, p. 105].

R. Falk, A. Bailes și A. Cottey acceptă opinia că subsistemele regionale sunt mai degrabă complexe/integrate decât strict interguvernamentale sau transnaționale și că dimensiunile de securitate sunt din ce în ce mai strâns legate unele de altele, mai ales la nivel regional [5, p. 106].

În opinia lui M. Haas ideea de subsistem regional, considerată subgrup din sistemul internațional, reprezintă o viziune generală despre felul în care ar putea fi definită regiunea, încercând cu M. Brecher să formuleze concepte privind subsistemele subordonate, bazate pe noțiuni deosebit de largi despre ceea ce constituie o regiune [6, p. 100; p. 63; p. 225]. L. A. Ghica susține că în cazul subsistemelor regionale atenția era îndreptată în special asupra posibilelor relații dintre nivelul național și cel regional, în cazul sistemelor subordonate principalul obiect de studiu a fost dinamica relațiilor dintre sistemul internațional (sistem dominant) și subunitățile sale (sistem subordonat). Conform modelului teoretic, orice sistem subordonat reproducea în mod necesar conflictul ideologic și problemele generate de bipolaritatea sistemului dominant, astfel că era suficientă înțelegerea dinamicii relațiilor geostrategice dintre supraputerile sistemului dominant pentru a descrie și prezice modul de comportament internațional în orice zonă de pe mapamond [5, p. 106].

M. Brecher la rândul său specifică existența mai multor grade de apropiere și relevanță pentru politica externă și de securitate a statelor din sistemul subordonat cu supraputerile din sistemul dominant, care sunt reliefate sub formă de cercuri concentrice, iar altele în termeni dihotomici. Indiferent de modul de abordare, termenii cei mai frecvent folosiți sunt cei de centru și periferie, care prin definiție determină zona existenței a celor mai importante amenințări de securitate regională, acestea fiind în apropierea centrului, iar cele mai puțin importante aflându-se într-o zonă periferică sau chiar în afara sferei de interes. În opinia sa, dacă un stat aflat în zona periferică începe să genereze probleme de securitate, atunci el trebuie re poziționat într-o zonă mai centrală față de statul din punctul de vedere al căruia este analizat sistemul subordonat [7, p. 118-120; p. 138]. În realitate, pentru majoritatea statelor, subiectele de securitate și politică externă sunt derivate din contextul regional și că transferarea în plan regional a logicii sistemului dominant poate duce la distorsionări în cercetarea relațiilor internaționale [2, p. 213].

B. Buzan este de părere că în pofida încercării de a investiga regiunea pe întreaga agendă a relațiilor internaționale, în termeni subsistemul regional și sistemul subordonat, și edificarea unui cadru comparativ detaliat s-a dovedit a fi prea complexă și dificilă pentru a rezolva o problemă regională, și a defini o noțiune a regiunii acceptată pe larg [8, p. 195], totodată, și W. Thompson constată lipsa de progres pe calea dezvoltării oricărui suport teoretic epistemologic [9, p. 115]. Ulterioare de M. Ayoob, B. Buzan, G. Rizvi și O. Waever care au eludat în procesul cercetării multe din dificultățile cu care s-au confruntat predecesorii, focalizându-se asupra regiunilor în termenii relațiilor de securitate, realizând o abordare mai îngustă și mai flexibilă cu o geneză mai fermă în realitățile relațiilor regionale decât cea a integraționiștilor, considerând domeniul de securitate ca fiind unul mai larg decât domeniul puterii și are utila trăsătură de a încorpora o bună parte din percepțiile derivate din analiza puterii [8, p. 195].

B. Buzan reliefează în definirea securității regionale elementul principal care trebuie să fie adăugat relațiilor de putere insistând asupra modelului amicitie și inimizie, care rezultă dintr-o varietate de probleme care nu puteau fi prevăzute printr-o simplă luare în considerare a distribuției puterii. Acest model include lucruri specifice, cum ar fi disputele asupra granițelor, interesele legate de populațiile înrudite etnic și alinierea ideologică până la legături istorice de lungă durată.

În opinia noastră, după prăbușirea URSS, Ucraina a devenit al treilea stat ca mărime din spațiul postsovietic, după Federația Rusă și Kazahstan, precum și una dintre cele mai industrializate țări din regiune, moștenind nu numai centre industriale, dar și o cantitate enormă de arsenale sovietice convenționale și nucleare, inclusiv peste 1.000 de focoase nucleare care au făcut parte din complexul militar-industrial sovietic. După declararea independenței, la 24 august 1991, Ucraina a devenit al treilea stat ca forță nucleară din lume, cu o flotă impresionantă de bombardiere strategice supersonice cu rază intercontinentală și cu fabrici care produceau o gamă largă de sisteme de arme avansate. De asemenea, Ucraina s-a ales cu tehnologii necesare pentru producerea motoarelor pentru rachete balistice cu rază intercontinentală, pentru programul spațial, precum și cu numeroase fabrici care găzduiau industria electronică, care produceau sisteme de la motoare de nave până la rachete aer-aer.

Prin urmare, Ucraina a moștenit de la Uniunea Sovietică un potențial militar impunător și anume: Personal militar peste 800 mii persoane; focoase nucleare 1272 buc; rachete balistice intercontinentale PC-18, (SS-19 după clasificarea NATO), 130 buc și PC-22, (SS-24 după clasificarea NATO), 46 buc, în total 176 rachete balistice intercontinental; bombardiere strategice, 43 buc, (23 TU-95 și 20 TU-160); bombardiere tactice, 241 buc, (90 TU-16, 70 TU-22, 81 TU-22M); aeronave IL-78, pentru realimentarea în zbor, 20 buc; aeronave de atac SU-24, 245 buc; aeronave de atac SU-25, 120 buc; aeronave de interceptare MIG-25, 80 buc; aeronave de luptă MIG-29 și SU-27, 260 buc; tancuri (T-64, T-72, T-80), 6500 buc; vehicule blindate (BMP-1, BMP-2, BMP-3, BMD-1, BMD-2), 7000 buc; elicoptere (MI-24, MI-8), 360 buc; corăbiile militare 350 buc; sisteme de rachete antiaeriene BUK-M1, S-200, S-300. Costul total al proprietății militare, potrivit unor experți, a fost de aproximativ 100 miliarde de dolari SUA. Acest arsenal impresionant, combinat cu forțele navale și terestre, a clădit Ucraina în topul puterilor militare, depășind oricare dintre țările europene, fiind depășită doar de Statele Unite ale Americii și Federația Rusă. În pofida potențialului semnificativ, forțele armate ucrainene și industria sa în general s-a aflat în declin timp de trei decenii, în principal din cauza corupției și a gestionării nesatisfăcătoare a complexului tehnico-militar care s-a manifestat prin comercializarea descentralizată și necontrolată a armamentului, astfel Ucraina a devenit o sursă principală de tehnologii avansate la preț redus pentru China, Coreea de Nord și Iran.

Accentuăm că rivalitatea dintre Occident și Federația Rusă pe dimensiunea ucraineană a început în anul 2008, când Rusia a început să amenințe cu folosirea unor acțiuni preventive ca răspuns la extinderea NATO în regiunea Mării Negre în special în Caucazul de Sud. Disensiunile dintre Occident și Federația Rusă generate de desfășurarea sistemelor de apărare antirachetă americană și a celor de supraveghere

radar amplasate în țări precum România și Polonia și de intensificarea relațiilor de cooperare a Ucrainei și Georgiei cu NATO ca urmare a Summitului din 2-4 aprilie 2008 de la București, Rusia amenințat retoric integritatea teritorială a Ucrainei. Un alt element care a sporit dezacordul Federației Ruse în raport cu politica externă de integrare europeană a Ucrainei a fost semnarea Acordului de asociere cu Uniunea Europeană. Dincolo de aceste considerente, atât Occidentul, cât și Federația Rusă au interese geopolitice și geostrategice în această regiune. În acelaș timp, Rusia dorește menținerea Ucrainei în sfera sa de influență mai ales pentru a preveni aderarea Ucrainei la NATO sau aprofundarea relațiilor cu UE, deoarece, obținerea de către Ucraina a statutului de stat membru al NATO, este considerat de Federația Rusă ca pericol eminent la adresa securității naționale.

Impactul conflictului armat dintre Ucraina și Federația Rusă va fi unul evident pentru Republica Moldova. Evenimentele din Republica Moldova vor depinde în mare măsură de deciziile politice care vor fi luate în raport cu situația din Ucraina. Scenarii plauzibile în aceste condiții sunt foarte puține, respectiv, negocierile politice pot detensiona situația și evitarea unui conflict armat pe teritoriul Republicii Moldova. De asemenea, menționăm faptul că în ultimile trei decenii nu s-a investit nimic în Armata Națională, iar suportul de bază în modernizarea sistemului național de securitate și apărare pentru sporirea rezilienței instituționale ale statului este asigurat exclusiv de către partenerii de dezvoltare pe dimensiunea bilaterală și multilaterală. Cu certitudine Republica Moldova ca stat vecin cu Ucraina va fi afectată de acest conflict armat, în acest sens, Parlamentul Republicii Moldova a votat pe 24 februarie 2022 instituirea stării de urgență pentru două luni, în contextul războiului din Ucraina, care prevede un regim special de intrare și ieșire din țară, stabilirea regimului special de folosire a spațiului aerian, măsuri care să asigure gestionarea fluxurilor de imigranți și asigurarea protecției persoanelor refugiate din Ucraina. Totodată, Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova a lansat „cod galben” de alertă teroristă și îndeamnă cetățenii să se informeze din surse oficiale, să evite informațiile neverificate și distribuirea acestora. În contextul conflictului armat de pe teritoriul Ucrainei, prezența trupelor ruse în raioanele de est ale Republicii Moldova precum și depozitul de armament din satul Cobasna, care este cel mai mare depozit de muniții din Europa de Est, rămâne a fi un pericol eminent la adresa securității naționale.

Unul din obiectivul strategic al acțiunilor de luptă a militarilor din Federația Rusă în Ucraina, este conexiunea Federației Ruse cu regiunea transnistreană prin limitarea accesului la Marea Neagră a Ucrainei și crearea coridorului de legătură terestră, urmărind întărirea pozițiilor sale geopolitice și geostrategice în bazinul Mării Negre. În condițiile realizării acestui scenariu, Republica Moldova se va ciocni cu următoarele probleme și anume: de ordin politic - aspirațiile de aderare la Uniunea Europeană și de colaborare cu NATO vor fi afectate. Probabilitatea impunerii federalizării Republicii Moldova în contextul reglementării conflictului transnistrean este una majoră. În plus, formatul de negocieri 5+2 va fi modificat cu acceptul Federației Ruse și regiunii transnistrene în scopul avansării negocierilor; de ordin militar - conform art. 11 al Constituției, Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă, în acest

sens Armata Națională nu intenționează careva acțiuni de luptă în raport cu regiunea transnistreană, rezervându-și dreptul la apărare conform documentelor în vigoare. În același timp, una din posibilele ipoteze care involuntar ne-ar implica într-un conflict armat, ar fi careva provocări din partea regiunii secesioniste, care vor avea scop federalizarea s-au chiar recunoașterea independenței regiunii transnistrene; de ordin economic - desfășurarea și intensificarea acțiunilor de luptă de pe teritoriul Ucrainei, vor afecta traficul aerian, feroviar și terestru. În acest sens, companiile vor suporta pierderi enorme, care la rândul său va afecta și sectorul economic al țării. De asemenea, relațiile economice cu statele CSI vor fi afectate și vor fi suportate pierderi reciproce; de ordin social - Republica Moldova se va ciocni și cu o criză umanitară enormă pe teritoriul său, deoarece, fluxul de refugiați din Ucraina zilnic se mărește și a atins deja cifra de peste 110 mii de persoane (la data de 02.03.2022). Potențialul economic al Republicii Moldova nu va permite la gestionarea unui astfel de flux de persoane din Ucraina, și totodată, nu este clar câte persoane vor rămâne pe teritoriul țării și care va fi statutul lor ulterior. În acest sens, suportul statelor occidentale, precum și a organizațiilor internaționale este stringent necesar în cel mai scurt timp, deoarece, zilnic situația umanitară se înrăutățește și gestionarea crizei devine tot mai dificilă.

În concluzie, subliniem că din punct de vedere militar Ucraina în acest conflict a rămas de una singură față în față cu Federația Rusă, iar avansarea trupelor ruse pe teritoriul Ucrainei cuprinde deja tot estul și sud-estul țării, în acest context Ucraina mai are ultima posibilitate de a mobiliza forțele și resursele, pentru a salva regiunea vestică a țării. În aceste condiții, când probabilitatea escaladării acțiunilor militare din Ucraina rămâne a fi una majoră și poate ajunge la frontiera Republicii Moldova, este necesar ca potențialul clasei politice și resursele diplomatice să fie angajate în gestionarea situației actuale de pe teritoriul Republicii Moldova prin soluționarea pe cale pașnică a tuturor scenariilor posibile și de nu a admite un conflict armat pe teritoriul țării. Precizăm, ca urmare a conflictului armat din Ucraina, arhitectura geopolitică a mediului de securitate regională și internațională va fi modificată, respectiv și sectorul de securitate națională a Republicii Moldova va suporta consecințele conflictului militar din Ucraina.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Kaiser K. The Interaction of Regional Subsystems: Some Preliminary Notes on Recurrent Patterns and the Role of Superpowers. În: *World Politics*, 1968, vol. XXI, nr. 1, p. 84-107.
2. Brecher M. International Relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa. În: *World Politics*, 1963, vol. XV, nr. 2, p. 213-235.
3. Agor W., Suarez A. The Emerging Latin American Political Subsystem. În: *Proceedings of the Academy of Political Science*, 1972, vol. XXX, nr. 4, p. 153-166.
4. Adler E., Barnett M. *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 462 p.
5. Ghica L. A. Zulean M. *Politica de Securitate Națională: concepte, instituții, procese*. Iași: Polirom, 2007. 328 p.
6. Haas M. International Subsystems: Stability and Polarity. În: *The American Political Science Review*, 1970, vol. 64, nr. 1, p. 98-123.
7. Brecher M. The Middle East Subordinate System and Its Impact on Israel's Foreign Policy. În: *International Studies Quarterly*, 1969, vol. XIII, nr. 2, p. 117-139.
8. Buzan B. *Popoarele, statele și frica. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece*. Chișinău: Cartier, 2014. 386 p.
9. Thompson W. The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory. În: *International Studies Quarterly*, 1973, vol. XVII, nr. 1, p. 89-117.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ «ВЛАСТЬ-ОБЩЕСТВО» В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА:

ДИАЛОГ ИЛИ МОНОЛОГ?

(Часть I)

POWER-SOCIETY INTERACTION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE POLITICAL PROCESS: DIALOGUE OR MONOLOGUE?

(Part I)

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований
009braga@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.05>

CZU: 32(478):316.4

ORCID 0000-0003-1617-5983

Rezumat

Articolul analizează problemele ce țin de interacțiune dintre autorități și societate în contextul dezvoltării procesului politic în Republica Moldova. Autorul consideră că specificul interacțiunii dintre putere și societate, caracteristic procesului politic al Republicii Moldova, își are rădăcinile în orientarea sa „de sus în jos”. Autorul explică acest fenomen atât prin cultura etatistă dominantă în țară, cât și prin tendințele obiective ale lumii moderne, contribuind la concentrarea puterii și forței în domeniul politicii. Autorul arată că această tendință duce la marginalizarea politică a populației și la transformarea ei într-un subiect pasiv al procesului politic, chemat să se supună voinței autorităților. Autoritățile, lipsite de control din partea societății, alunecă din ce în ce mai mult în metode autoritare de guvernare, transformând interacțiunea cu societatea într-un „monolog”.

Cuvinte-cheie: procesul politic, interacțiune, dialog, putere, societate, transparență, “democrație de fațadă”, “entropie de participare”, autoritarism.

Summary

The article analyzes the problems of interaction between the authorities and society in the context of the political process development in the Republic of Moldova. The author believes that the specifics of the interaction between power and society, characteristic for the political process of the Republic of Moldova, are rooted in its “top-down” orientation. The author explains this phenomenon both by the dominant etatist culture in the country, and by objective trends of the modern world, contributing to the concentration of power and force in the field of politics. The author shows that this trend leads to the political marginalization of the people and to the transformation into a passive subject of the political process, called to submit to the authorities will. The authorities, deprived of control by society, are increasingly sliding into authoritarian methods of government, turning interaction with society into a “monologue”.

Keywords: political process, interaction, dialogue, power, society, transparency, “facade democracy”, “entropy of participation”, authoritarianism.

Республика Молдова как суверенное и независимое государство, развивающееся по пути демократического реформирования общества, в настоящее время вступило в полосу глубочайших кризисов, проявляющих себя в самых различных сферах общественной жизни. Общественно-политические кризисы, то обостряясь, то отступая, сопутствовали развитию страны с самого начала радикальных общественных трансформаций, во многом осложняя и тормозя процесс перемен. Подобное положение дел, с одной стороны, коренясь в экономической слабости государства, с другой – во многом находит свое объяснение в специфике субъективной составляющей процесса демократической модернизации в стране, а именно, в неразвитости культуры демократии, без которой выстраиваемая в стране система демократии не способна функционировать стабильно и эффективно.

Глубину и последствия нынешнего кризиса еще лишь предстоит оценить. Однако уже сегодня становится понятным, что, будучи обусловленным по большей части объективными факторами глобального характера, такими как пандемия COVID-19, все еще продолжающая уносить жизни людей во всем мире, энергетический кризис, сопряженный с галопирующим ростом цен в мире на энергоресурсы и продукты питания, война в Украине, грозящая обернуться широкомасштабной гуманитарной катастрофой для многих граничащих с ней стран, экономический упадок, ведущий к еще большему обнищанию населения, разразившийся в стране кризис уже сегодня серьезно испытывает на прочность сформировавшуюся в стране за годы перемен систему власти. В этих переломных для истории развития страны условиях не только успешное продвижение по пути демократической модернизации, но и само выживание общества Республики Молдова решающим образом зависит от способности функционирующих институтов государственной власти эффективно управлять наличной ситуацией, находя наиболее приемлемые, отвечающие насущным интересам развития общества решения.

В этой связи, в складывающихся на сегодняшний день в Республике Молдова общественно-политических условиях, сопряженных с беспрецедентным по характеру и глубине кризисом во всех сферах общественной жизни, одна из наиболее важных и актуальных проблем политического знания сводится к вопросу о функциональности институтов власти. Точнее говоря, к вопросу о том, в какой мере функционирующие в стране институты государственной власти отвечают тем функциям, которые им предписывает система демократии, и способны ли они быстро и эффективно реагировать на вызовы сегодняшнего дня, находя решения, отвечающие интересам всего общества в целом.

Осмысление данного вопроса должно опираться на объективную научную картину о том, на сколько далеко Республика Молдова сумела продвинуться по пути демократической модернизации за годы общественно-политического реформирования и в какой мере произошедшие в стране за годы демократизации

изменения в политической системе могут позволить сформированным механизмам политического управления функционировать эффективно в условиях актуального кризиса. Не секрет, что функционирование политической системы в Республике Молдова сопряжено с серьезными издержками, несмотря на амбициозные стремления властвующих ныне политических сил «очистить» систему посредством непримиримой борьбы с коррупцией. Республика Молдова по-прежнему остается в категории «гибридных режимов» [1] (стран «фасадной демократии»), выстроенный институциональный дизайн которой не отражает скрывающихся за «фасадом» реальных процессов и взаимосвязей.

В этой связи, задача заключается в том, чтобы выявить глубинные процессы, скрывающиеся за выстроенным в стране «демократическим фасадом», отражающие не только реальную картину перемен, но и по сути лежащие в основе политической жизнедеятельности общества. Представляется, что в этом отношении одним из лучших маркеров, способных обнажить суть происходящих за «фасадом» процессов может служить сложившийся в стране характер «взаимодействия субъектов и носителей политической власти на основе выполняемых ими политических ролей и функций, отражающий основное содержание развивающегося в стране политического процесса» [2, с.11]. Поэтому изучение вопроса о том, каким образом власть взаимодействует с обществом в ходе развертывания политического процесса, сводящегося на практике к «принятию решений, реализующих интересы и требования его участников» [3, с. 398], можно использовать в качестве своего рода теста на функциональность демократических механизмов в стране, а также на глубину и основательность процессов демократической модернизации. Таким образом, изучение взаимодействий между властными социальными институтами и населением относительно разрешения актуальных социально-экономических проблем с позиции субъектно-объектных отношений, где «субъектами выступают все носители социальных статусов (т.е. индивиды), а объектами - различные социально-экономические проблемы» [4, с. 143] составляет основную цель данной работы.

Исследования показывают, что проблема формирования эффективной системы политической власти является ключевой для современных государств. Эффективность власти, в то же время, должна измеряться не столько экономическими показателями, сколько качеством механизма обеспечения достойных условий жизни для людей как результата деятельности структур власти [5, с. 30; 6, с. 7-12]. Однако эффективное функционирование системы демократии, в условиях которой публичная власть действует в целях удовлетворения интересов общества, зависит не только от работы государства с его особой организацией политической власти как наиболее важного института политической системы, обладающего верховенством и полнотой законодательной, исполнительной и судебной власти над населением, но и от широкого участия простых граждан в формировании политической повестки дня [3, с. 236-242]. Сам по себе смысл понятия «публичный», согласно политической теории, означает деятельность, пред-

полагающую присутствие большого количества людей; которая принадлежит человеческому сообществу или является результатом деятельности коллектива; которая касается всех, в которой участвуют все. Это значит, что граждане должны не только следить за деятельностью властей, но и участвовать в решении проблем сообщества [5, с. 31-32]. В свою очередь, содержание и характер политических взаимодействий определяется уровнем общей и политической культуры субъектов и носителей власти [2, с. 11]. Уровень участия, характеризующий доминирующий в обществе тип политической культуры, во многом предопределяет как характер, так и направленность развития политического процесса, моделируя, тем самым, особую специфику функционирования институтов государственной власти, призванных решающим образом влиять на социальные изменения.

Доминирующие в различных обществах политико-культурные ориентации, как правило, относят к двум различным типам политической культуры (элитарной/технократической, элитарной либо неэлитарной/демократической), которые предписывают субъектам и носителям власти совершенно конкретные ценности, стандарты и нормы политического поведения. Ориентируясь на указанные типы политической культуры, М. Вебер в свое время разработал классификацию «идеальных типов» политического процесса, разделив их на горизонтально и вертикально организованные политические процессы [7]. Следует признать, что указанная классификация обладает огромным эвристическим значением и сегодня, поскольку позволяет, с известной долей условности, выделить наиболее типические черты политического взаимодействия, осуществляемого в рамках различных систем ценностей, раскрывая кто именно выступает инициатором этого процесса, в чьих интересах он осуществляется, кто в состоянии обеспечить его последовательное развитие. Опираясь на представление о системах ценностей становится возможным раскрыть внутренние характеристики качества связи участников политического процесса (сотрудничество или противоборство); направленность развития политического процесса (прогрессивное, регрессивное); роль объективных условий и субъективного фактора.

В обществах, где доминирующим типом политической культуры является неэлитарный/демократический тип, отличающийся высоким уровнем участия, политический процесс разворачивается преимущественно как горизонтально организованный. Такими обществами, в частности, исторически являлись демократии англо-саксонского происхождения, на примере изучения которых развивались научные представления о «здоровой» демократии. В настоящее время, сопряженное со снижением качества демократии в мире, прежде всего, проявляющимся в феномене «энтропии участия», осмысление демократии как идеала стало существенно отличаться от ее практического осмысления, т.е. трактовки демократии как набора институтов и процедур принятия решений, функционирование и применение которых мало полагается на информированность масс в политическом отношении и их общую приверженность демократическим ценностям.

Обратив еще во второй половине XX в. внимание на наметившуюся в развитии демократических систем закономерность, Р. Даль ввел для обозначения институциональной составляющей современных демократий специальное понятие - «полиархия» (власть многих), понимая под ним реальность, отличную от демократического идеала. Это «специфический вид режима для управления современным государством», опирающийся на особый характер политического взаимодействия. Конкурентоспособная оппозиция и народ, оказывающие влияние на правительство, являются теми двумя определяющими факторами, которые, по мысли Р. Даля, отделяют указанную модель демократии от других режимов. Полиархия как политический порядок предполагает наличие высокой терпимости к оппозиции – к тем, кто противостоит действиям правительства, и относительно широких возможностей участвовать во влиянии на поведение правительства и даже в смещении мирным путем различных официальных лиц. Право на участие в политике и управление на основе коалиции – вот основные особенности теории полиархии [8].

Горизонтально организованный политический процесс, развивающийся в рамках указанного типа политического режима, согласно политической теории, по сути представляет собой взаимодействие рационально действующих субъектов, обладающих способностью к целеполаганию. Такой политический процесс строится на признании формального равенства и относительной автономности его главных участников, которые сотрудничают или соперничают друг с другом, следуя общим правилам игры. Логика их действий (постановка реально достижимых целей, их общественная оценка и способы реализации) задается неэтикетской системой ценностей, в которой доминируют ценности свободы, права, консенсуса и т.д. Рациональный субъект представлен политической властью, правительством и группами давления, границы между которыми весьма прозрачны.

Горизонтально организованный политический процесс на практике может принимать форму культурного «торга» между его участниками, в которой каждый жертвует чем-то ради достижения поставленной цели (либеральная версия) либо представлять собой «согласование» позиций функционально специализированных элементов социальной системы (в консервативной традиции). Политическое взаимодействие, разворачивающееся в рамках такого политического режима как полиархия, таково, что ни одно стратегическое решение не может быть принято лидерами, правительством без консультаций с профсоюзами, представителями бизнеса, фермеров и т.д. Идеальным типом горизонтального политического процесса является «круглый стол», многосторонние консультации главных участников, в ходе которых принимаются важнейшие политические решения.

Антиподом указанного выше типа политического процесса, согласно типологии М. Вебера, является вертикально организованный политический процесс, задающий, соответственно, свои особые параметры разворачивающемуся в его рамках политическому взаимодействию. В политической теории вертикально организованный политический процесс трактуют как взаимодействие поддан-

ных в лице иррациональных масс, с характерным для них стихийным проявлением интересов, потребностей и образа жизни, с противостоящей им государственной властью. В рамках подобным образом организованного политического процесса общий смысл взаимоотношений государства и подданных сводится к определению правил поведения управляющих и управляемых. Согласно этим правилам, управляющие должны обладать способностью к согласованию интересов различных групп общества. В свою очередь, управляемые призваны договариваться друг с другом, опираясь на такие ценности как уважение к закону, признание авторитета власти, умение подчиняться и быть управляемыми.

В горизонтально организованном политическом процессе осмысленность и рациональность взаимодействию «власть-общество» придает правительство, стремясь навязать гражданам ценности определенной политической культуры, наиболее важные из которых – ответственность, законопослушность, рациональность, управление. Наиболее приемлемой формой вертикально организованного политического процесса признан «экспертный совет», включающий политиков, ученых, промышленников и т.п. [3, с. 397].

Вертикально и горизонтально развивающиеся политические процессы, безусловно, представляют собой идеальные конструкции, рассматриваемые политологией как научный инструментарий, использование которого позволяет понять характер взаимодействия участников политической жизни в приложении к конкретным вариантам моделирования мира политики. Следует понимать, что разделение политических процессов на идеальные типы достаточно условно, поскольку в политической практике оба типа тесно переплетаются и в чистом виде встречаются крайне редко. Вместе с тем, указанные теоретические конструкции, концентрируя в себе наиболее типичные черты политического взаимодействия, осуществляемого в рамках политического процесса, дают возможность глубже проникнуть в суть происходящего в контексте развития процессов демократизации, оценив реальную глубину и качество перемен. Изучение особенностей бытующего на сегодняшний день в Республике Молдова взаимодействия власти и общества, таким образом, может способствовать формированию более полной и достоверной научной картины разворачивающихся в настоящее время в Республике Молдова общественно-политических процессов.

Если исходить из приведенной выше типологии, то следует признать, что специфика установившихся на сегодняшний день в стране взаимоотношений «власть-общество» уверенно позиционирует Республику Молдова в категорию стран с вертикально организованным политическим процессом [9, с. 58-81]. Указанная специфика, характеризующая развивающийся в настоящее время в Республике Молдова политический процесс, в целом сложилась еще в начале этапа радикальных общественно-политических изменений, будучи обусловленной особенностями развертывания процессов демократического реформирования, укладываемых в некую условную схему движения «сверху-вниз». Подобная схема, отражая специфический характер распределения ролей между субъекта-

ми политического процесса в контексте реализации устремлений к построению демократического общества, показывает, что главным инициатором перемен, равно как и основным генератором идей, ценностей, целей, а также разработчиком стратегий политического развития является преимущественно властная элита, в то время, как широкие народные массы выступают, в основном, в роли реципиента. Подобный ход развертывания процессов демократической модернизации характерен для большинства стран постсоветского пространства и отличается от классической модели формирования и развития системы демократии прежде всего тем, что «изменения происходят на неподготовленной почве» [10, с. 12]. Иными словами, с одной стороны, на фоне отсутствия социально-экономической базы для своей реализации, с другой – в условиях неразвитости культуры демократии, а именно, тех специфических ориентаций широких масс людей на политические действия, которые в специальной литературе принято называть политическим участием.

«Здоровая» демократия предполагает высокий уровень участия простых людей в политике, что способствует эффективному функционированию демократических институтов. В то же время, без широкого политического участия граждан в формировании политической повестки дня формирующаяся система демократии неизбежно приходит к деформации свойственных ей механизмов функционирования. Поэтому «энтропия участия», характерная для того или иного демократизирующегося общества, может говорить лишь о том, что механизм самоуправления, имманентный режиму «здоровой» демократии, существенно деформирован и лишен, по существу, того «резервуара», из которого эффективно функционирующая демократическая система призвана черпать свои силы.

Принцип политического взаимодействия «сверху-вниз», сложившийся в Республике Молдова еще в начале перемен, остается актуальным и по сей день. Годы, прошедшие с начала этапа демократического реформирования в стране, не внесли сколько-нибудь существенных изменений в уже сложившуюся практику политического взаимодействия между властью и обществом. Анализируя сравнительно недавнее политическое прошлое нашей страны, относящееся к самому начальному этапу демократического реформирования, необходимо отметить, что лишь в условиях «демократического момента» происходящие в стране политические события обладали тенденцией к усилению роли широких слоев общества в политическом процессе. «Демократическая эйфория», сопутствовавшая процессам слома тоталитарной системы власти, охватив на рассматриваемом этапе самые широкие слои общества Республики Молдова, превратила широкие массы людей в самых активных участников политического процесса.

Однако вскоре, уже к середине 90-х гг. прошлого столетия, по мере стремительного обнищания простых людей и сопутствующего ему резкого ухудшения их жизненных условий, а также нарастания и углубления кризисов в самых различных сферах общественной жизни, поставивших население страны на грань гуманитарной катастрофы, в отношении широких слоев общества к

политике произошел крутой перелом. Обострившиеся проблемы выживания, а также широко распространившиеся в обществе настроения разочарования от несбывшихся надежд на быстрое «улучшение жизни для всех» в результате стартовавших радикальных общественно-политических перемен, породившие глубокую апатию и скептицизм по отношению к миру политики, оттолкнули широкие слои недавних активных участников политических событий в стране далеко от политики, перенаправив основные усилия на решение повседневных задач частной жизни [11, с. 107-131]. В Республике Молдова, как и в других странах постсоветского пространства, происходящая в социальной сфере маргинализация социальных групп породила множество противоречий в политическом процессе. Усугублению ситуации способствовала также фрагментарность вновь возникающих классов и социальных групп, криминальный характер классовообразования, институционализация криминальных структур и, как результат, стремительно растущая имущественная поляризация общества [2, с. 148-152].

Одновременно с политической маргинализацией широких слоев общества, в стране устойчиво наметилась тенденция ко все большему дистанцированию формирующейся в стране политической элиты, лишенной жесткого контроля и давления со стороны общества, от нужд и потребностей развития простых граждан, стремящейся использовать государственную власть и властно-принудительные возможности государства для реализации своих программных установок и придания собственным интересам статуса общегосударственного идеала. В итоге процесс формирования политических элит закономерно привел к появлению в Республике Молдова различных политических кланов, ведущих ожесточенную борьбу за власть, открывающую им путь к реализации собственных интересов за счет использования механизмов государственного управления. За годы демократической модернизации властвующие политические элиты успешно научились манипулировать демократическими механизмами, при этом всячески стремясь к снижению политической активности простых граждан [12, с. 39-58].

Политическая маргинализация широких масс общества, с одной стороны, и деградация политических элит в политические кланы, прочно закрепили сложившийся еще в начале перемен характер дифференциации ролей между участниками политического процесса, в котором власть выступает в качестве главного политического игрока, определяющего правила и условия политических взаимодействий, в то время, как обществу в целом отводится пассивная роль «реципиента». Как следствие, в стране сформировался режим «фасадной демократии», в функционировании которого широким слоям общества отведена, главным образом, роль «наблюдателя» за развитием политических процессов, в то время, как основным двигателем разворачивающихся в стране процессов демократической модернизации выступает властвующая политическая элита в лице функционирующих институтов государственной власти.

К настоящему времени, по прошествии 30 лет с начала развития процессов демократической модернизации, Республике Молдова не удалось изменить уже

упрочившуюся в стране практику взаимодействия между властью и обществом. Напротив, следует признать, что схема политического взаимодействия «сверху-вниз» за годы, прошедшие с начала демократического реформирования в стране, стала своего рода стержнем развития политической жизни, который по сути обеспечивал функциональность складывавшихся режимов власти, независимо от политической принадлежности властвующих политических сил.

Так, модель взаимоотношений «власть-общество» согласно схеме «сверху-вниз», сложившаяся между властью и обществом еще в начале перемен, дистанцируя широкие слои общества от участия в политике, в свое время эффективно служила укреплению олигархического режима, приведшего к формированию в стране феномена «захваченного государства». Более того, нельзя не видеть, что указанная модель не изжита из мира политики Республики Молдова и сегодня, несмотря на перемены радикального характера, произошедшие в стране в результате президентских (2020 г.) и парламентских (2021 г.) выборов, приведших к власти оппозиционные олигархическим политические силы, которые жестко осудили режим «захваченного государства», позиционировав себя в качестве «хороших людей» - «истинных выразителей воли народа», пришедших к власти для того, чтобы искоренить коррупцию и ускорить наступление «хороших времен» [13]. Напротив, исторически сложившаяся модель взаимоотношений «власть-общество» как отношений управления-подчинения не только не была модифицирована, но оказалась плотно встроенной в новый «политический дизайн». Представители гражданского общества указывают, что «хотя переход власти к проевропейской политической партии дал надежду гражданскому обществу Молдовы на то, что оно будет иметь большее влияние на политику страны, респонденты жаловались, что доступ к политикам не оправдал их ожиданий. По словам опрошенных, правительство, похоже, готово пожертвовать необходимостью общественных консультаций и вклада гражданского общества ради ускорения реформ» [14].

Придя на волне протестного движения, новая власть не сумела переломить наметившуюся ранее в политической жизни страны тенденцию к концентрации власти и силы, способствовавшую «сползанию» Республики Молдова в авторитаризм, которая, впрочем, является на сегодняшний день устойчивой глобальной тенденцией развития современного мира [15]. Напротив, авторитарные тенденции в политическом развитии страны на рассматриваемом этапе нашли еще большее упрочение, в наиболее явной форме проявив себя в нарушении принципа разделения властей, уже ставшем для Республики Молдова традиционным [16, 17, 18], претензиях власти быть чуть ли не единственным честным и добросовестным выразителем воли народа [19], в игнорировании мнения оппозиции [20, с. 48], в еще большем дистанцировании/изолировании широких масс от участия в политической повестке дня. Здесь в качестве наиболее показательного примера отношения ныне действующей в стране власти к обществу может служить Обращение Президента Республики Молдова М. Санду к

народу от 18 марта 2022 г., в котором, в частности, говорилось, что в эти сложные времена, сопряженные с гуманитарным кризисом в стране, государство будет рядом с простыми людьми, чтобы помочь им преодолеть его негативные последствия [21]. При всей его гуманистической направленности, приведенное Обращение, тем не менее, расставляет акценты таким образом, что не остается сомнений относительно жесткого распределения ролей между государством и обществом. Государство выступает как структура, стоящая над обществом, призванная управлять им. В то же время, общество мыслится как пассивный субъект взаимодействия, нацеленный на ожидание помощи и призванный подчиняться воле властей.

Из сказанного следует, что изменения в политическом раскладе властвующих в Республике Молдова сил, независимо от их декларативных ценностных установок, не ведут с необходимостью к изменениям во взаимодействиях между властью и обществом, поскольку указанные изменения происходят в русле уже наметившейся доминирующей тенденции политического развития, ведущей к концентрации власти и силы, и тем самым обуславливающей укрепление основ неавторитаризма. А это значит, что политический процесс в Республике Молдова продолжает оставаться преимущественно вертикально организованным процессом, со всеми характерными для подобного рода взаимодействия «власть-общество» признаками и чертами [22, С. 104-107], что позиционирует страну далеко от тех идеалов, движение к которым как к цели политического развития прописано в Основном законе страны.

Константный характер взаимодействия «власть-общество», установившегося в Республике Молдова, обусловлен двумя типами факторов, имеющих отношение как к субъективной, так и объективной составляющей мира политики. Здесь речь прежде всего идет о доминирующей политической культуре общества, упрощенно понимаемой как набор ориентаций людей на политические действия. В обществе Республики Молдова сегодня, как и в начале перемен, несмотря на дистанцию в 30 лет, прошедших для страны под лозунгом демократической модернизации, продолжает доминировать патриархально-подданический, местечковый тип политической культуры. Его основными чертами являются пассивное и отстраненное отношение индивида к политической системе, ориентация на местные ценности, на традиции, готовность к подчинению власти и, в то же время, ожидание от власти различных благ – социальных пособий, гарантий и т.п. [11, с. 101-137].

Показательно, что указанный тип политической культуры, доминирующий в настоящее время в Республике Молдова и диктующий населению страны преимущественно ориентации политической пассивности, никоим образом нельзя рассматривать лишь как некий «пережиток прошлого», тормозящий движение страны по пути демократизации. Существенно, что свойственные указанному типу политической культуры ориентации продолжает продуцировать и репродуцировать сама жизнь общества Республики Молдова во всем ее многообразии и

проявлениях, в конечном счете порождая в качестве массовой реакции настроения апатии и глубокого скептицизма по отношению к миру политики.

Что же касается власти, то здесь в качестве доминирующей ориентации сохраняется нацеленность на борьбу за власть/полноту власти, в полной мере проявившая себя в деятельности актуально действующих политических сил. Указанная нацеленность, порождающая стремление к максимальной концентрации власти в руках мажоритарных политических сил, в данном случае под предлогом «очищения системы», по большому счету, не приемлет сотрудничества ни с представителями оппозиции, ни с широкой общественностью.

Вместе с тем, стремление властвующей элиты к концентрации рычагов управления в своих руках имеет сегодня под собой вполне объективные основания, выраженные в понятии «социальная сложность». Необходимо признать, что нынешней власти пришлось столкнуться с беспрецедентной по сложности ситуацией, сложившейся как в мире в целом, так и в стране, в частности. Угрожающая человеческому выживанию ситуация, обусловленная пандемией COVID-19, разразившимся на рубеже 2021-2022 гг. энергетическим кризисом и начавшейся в феврале текущего года войной в Украине, вызвавшей в Республике Молдова «кризис беженцев», вынудила власти не единожды прибегать к введению чрезвычайного положения, способствующего переводу руководства страной по существу на «ручное управление», позволяющее ответственным структурам власти принимать решения максимально оперативно и без широких консультаций с обществом.

В условиях нарастания социальной сложности, отражающей характер развития современного мира, а также усиления угроз и вызовов глобального характера, способных спровоцировать широкомасштабную гуманитарную катастрофу, укрепление тенденции к концентрации власти и силы, отсекающей широкие слои общества от процесса принятия решений государственной важности, будучи обусловленным потребностью незамедлительного реагирования на возникающие вызовы и угрозы, становится по сути неизбежным. Нельзя не видеть, что указанная тенденция, будучи сопряженной с усилением феномена «энтропии участия», по сути идет вразрез с самой идеей самоуправления и народовластия, имманентной классической теории демократии, основанной на участии, что ставит под сомнение саму вероятность достижения в условиях нарастания «социальной сложности» в мире демократического идеала в результате процессов демократической модернизации [23, с. 9]. На наш взгляд, в актуально складывающемся социальном контексте речь, по большей мере, может идти лишь о формировании демократического институционального «дизайна» или «фасада», т. е. такого типа демократии, который являет собой прежде всего набор институтов и процедур принятия решений. Представляется, что именно к такому типу демократии движется сегодня Республика Молдова, вовлеченная в процессы демократической модернизации.

Проблема, однако, заключается в том, что подобного рода демократии, лишенные своего сущностного стержня в виде культуры демократии, не могут быть ни устойчивыми, ни долговечными. История развития демократического процесса на постсоветском пространстве убедительно доказывает данный тезис, демонстрируя как ряд вовлеченных в процессы демократизации стран, таких как Туркменистан, Казахстан, Узбекистан, Беларусь, Россия вскоре после начала периода радикальных перемен, «сошли с рельс», свернув на путь построения авторитарных и полуавторитарных режимов. Что же касается Республики Молдова, то и наша страна за 30 лет, прошедших с начала развития процессов демократизации общественной жизни, по мнению многих политологов, не добилась внушительных результатов. Как отмечает С. Корня, «за 30 лет существования Республики Молдова политическая система страны не стала более рациональной и эффективной, несмотря на все предпринимавшиеся попытки ее реформирования. Актуальная система политической власти не соответствует ни стандартам демократического общества, ни тем сложным задачам и вызовам, которым она должна отвечать. Эффективность публичной власти на всех уровнях и во всех сферах деятельности снижена, что, по существу, превращает существующую систему власти в препятствие на пути социального прогресса [5, с. 8]. В то же время В. Жук полагает, что «в Республике Молдова переходный период затянулся чрезвычайно надолго, при этом демонстрируя низкие результаты для граждан, общества и государства. Национальные интересы страны так и не были сформулированы и выдвинуты на уровне государства, функциональный потенциал государственных институтов снижен, практика «хорошего управления» усваивается слабо, национальная безопасность и защита сталкивается с тяжелыми вызовами, общество глубоко расколото, уровень и качество жизни людей крайне неудовлетворительны, что становится причиной массовой миграции, ослабляющей социально-экономическую систему страны и ведущей к потере человеческого капитала» [24, с. 5]. Оценивая успехи демократизации в Республике Молдова, международные аналитики, также, указывают на низкую результативность процесса демократического реформирования, констатируя тот факт, что страна по-прежнему остается «частично несвободной» [25].

Согласно рейтингу демократизации переходных обществ [26], Республика Молдова в настоящее время находится на самой границе с полуавторитарными режимами. Это говорит о том, что одной из наиболее прочных и устойчивых тенденций политического развития страны является укрепление авторитарных методов и стилей управления как следствия нацеленности властных политических элит на максимальную концентрацию в своих руках власти и силы, что обусловлено как неутраченной и в межэлекторальный период борьбой за власть/полноту власти, так и необходимостью принятия быстрых решений в условиях стремительно меняющейся общественной ситуации. Попутно следует отметить, что в нынешних условиях, сопряженных с возрастанием социальной сложности, не только страны, лишь сравнительно недавно вступившие на

путь демократизации, но и целый ряд стран «старой демократии», в той или иной мере, демонстрируют свое тяготение к тем стилям и методам управления, которые принято связывать с неоавторитарным подходом к способу принятия политических решений. Как показывает польский аналитик М. Кузь, лидеры развитых демократических стран, вынужденные мириться с существующей там практикой широких общественных консультаций по наиболее важным проблемам общественного развития, даже высказывают некоторое сожаление о том, что им не удастся принимать решения столь же быстро и решительно, как это происходит в неоавторитарных странах [27].

Таким образом, следует признать, что в современных условиях на передний план в развитии политического процесса, понимаемого как политическое взаимодействие ответственных субъектов в контексте принятия решений, выходит его технологическая составляющая, в политологии обозначаемая понятием «политический стиль». Иными словами, политический процесс следует прежде всего рассматривать в контексте политических технологий, представляющих собой совокупность стандартных процедур, применяемых при формулировании, выработке и принятии политических решений [3, с. 399]. В то же время, набор самих процедур формулирования политических решений и методы их реализации обусловлены ценностями доминирующей в обществе политической культуры, носителями которой являются участники политического процесса.

Дж. Ричардсон, Г. Густафсон и Дж. Джордан в работе «Политические стили», отдельно указав на то, что современные демократии используют практически один и тот же набор стандартных процедур выработки и принятия решений, вместе с тем, попытались разработать некую абстрактную типологию стилей политики. Указанная типология опирается на два основных критерия, различающихся по характеру реакций правительства на актуальные проблемы, что предопределяет формирование и укрепление того или иного типа подхода к их решению в качестве доминирующего в политическом процессе. В первом случае, критерием является то, стремится ли правительство занимать активную позицию, будучи готовым действовать, предвосхищая/прогнозируя события, либо пассивно реагировать на происходящее. Во втором – критерием становится характер отношений правительства с другими участниками политического процесса, предопределяющий саму манеру принятия политических решений: посредством консенсуса, т.е. выработки согласованного решения, принимаемого всеми участниками политического процесса, либо посредством давления «сверху», когда решение навязывается правительством.

Предложенные критерии позволили авторам работы выделить четыре идеальных типа политического процесса: консенсусный, характеризующийся пассивным реагированием на политические проблемы; консенсусный, сопровождающийся активным формулированием и решением проблем; активный, или стиль «навязывания решений», предполагающий активность государства в формулировании актуальных проблем, а также в вынужденной интеграции инте-

ресов социальных групп; реагирующий, отличающийся пассивным характером постановки проблем, но в то же время, активный в плане решения актуальных проблем, проявляющийся в стремлении правительства чутко реагировать на движение потребностей различных групп общества и своевременно удовлетворять их. Первые два типа политического процесса относятся к разряду «переговорных», ставящих целью консолидацию участников политического процесса при сохранении их статуса, и основаны на сотрудничестве с заинтересованными группами в решении актуальных политических проблем. Реагирующий стиль политики проявляется в повышенном внимании власти к состоянию общественного мнения и опирается на устойчивый механизм обратной связи между правительством и электоратом, что позволяет определить задачи первостепенной важности. Что же касается «активизма», то он скорее тяготеет к «интервенционистскому» или авторитарному стилю, навязывающему обществу «сверху» определенные новации и программы, когда при принятии решений интересы влиятельных политических групп (например, профсоюзов) игнорируются [28, 29].

На практике, взаимодействие власти и общества в контексте формулирования и принятия решений, как правило, осуществляется на основе сочетания различных политических стилей. Вместе с тем, различная политико-культурная специфика обществ, предписывающая заинтересованным группам различные политические предпочтения и формы политического взаимодействия, способствует укреплению в конкретных обществах неких доминирующих политических стилей, проявляющих себя в установлении специфических устойчивых форм самоорганизации политического процесса. Наша задача заключается в том, чтобы понять, какой тип политического стиля является доминирующим в Республике Молдова, что позволит идентифицировать его характер и потенциал с точки зрения развития процессов демократической модернизации.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Moldova: Freedom in the World 2021 Country Report. <https://freedomhouse.org/country/moldova/freedom-world/2021> (04/05/2021)
2. Мокшин В.К., Шипелик О.В. Социально-политический процесс в условиях модернизации современного российского общества. Ростов-на-Дону: Издательство Южного федерального университета, 2014. 162 с.
3. Мухаев Р.Е. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 с.
4. Функции институтов государственной власти на федеральном и региональном уровнях: социологический аспект. Диссертация кандидата социологических наук. <https://www.dissercat.com/content/funksii-institutov-gosudarstvennoi-vlasti-na-federalnom-i-regionalnom-urovnyakh> (11.02.2022)
5. Cornea S. Organizarea teritorială a puterii publice în Republica Moldova: Manual universitar. Cahul: Tipogr. "Centrografic", 2019. 343 с. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/65258/ssoar-2019-cornea-Organizarea_teritoriala_a_puterii_publice.pdf 13. (13.02.2022)
6. Малышева А.А. Теория и механизмы современного государственного управления. Санкт-Петербург: Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ, 2011. 280 с. <https://www.hse.ru/data/2013/01/10/1302431191/8.pdf> (11.02.2022)
7. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 670 с. <https://gtmarket.ru/library/articles/6064> (10. 03.2022)

8. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pol_pl.php (11.03.2022)
9. Брага Л. Эффективность политического процесса в Республике Молдова в контексте усиления глобальных угроз с точки зрения реалистического подхода. (Часть II). В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, Chișinău, 2021, № 2 (186), с. 58-81.
10. Карпова Н.В. Политико-культурный контекст российских реформ (историко-социологический сравнительный анализ) В: Политическая культура современной России: состояние, проблемы, пути трансформации. Материалы Круглого стола. Москва: КДУ, 2009, С. 10-24
11. Брага Л. Политическая Культура в Республике Молдова. Кишинэу: ÎS FEP Tipografia Centrală. 336 с.
12. Брага Л. Авторитарный тренд Республики Молдова. В: Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (Partea a II-a). Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2019, с. 39-58.
13. Ziarul Partidului Acțiune și Solidaritate. 2 octombrie 2020. Anul IV, nr. 28(28).
14. Голоса представителей гражданского общества: Потребности, перспективы и вызовы программы Восточного партнерства (2021) Отчет. https://www.clovekvitsni.cz/media/publications/1771/file/hlasy-ob-ansk--spole-nosti-report-ru_print_compressed.pdf (04.05.2022)
15. Freedom in the World 2021. Democracy under siege. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege> (03.04.2022)
16. Санду нарушает принцип демократии давлением на правосудие. <https://eadaily.com/ru/news/2021/06/30/sandu-narushaet-principy-demokratii-davleniem-na-pravosudie-rm-buharest> (29.04.2022)
17. Валерий Осталец: Так нагло принцип разделения властей не нарушался никогда. <https://point.md/ru/novosti/article/valerii-ostalep-tak-naglo-printsip-razdeleniia-vlastei-ne-narushalsia-nikogda/> (29.04.2022)
18. Генеральный прокурор пожаловался на давление со стороны институтов власти, направляемых президентом. <http://www.infotag.md/politics-m9/293693> (29.04.2022)
19. Declarațiile Maiei Sandu în perioada alegerilor prezidențiale din 2020. http://alegeri.md/w/Declara%C8%9Biile_Maiei_Sandu_%C3%AEn_perioada_alegerilor_preziden%C8%9Biale_din_2020 (03.05.2022)
20. Rusandu I. Dimensiuni actuale ale relațiilor dintre opoziție și guvernare în Republica Moldova în condițiile pandemiei COVID-19. В: Top 10 probleme politice ale societății în contextual pandemiei de coronavirus de tip nou. Chișinău: ÎS FEP “Tipografia Centrală”, с. 39-53.
21. Adresarea Președintei Maia Sandu către cetățeni. <https://www.youtube.com/watch?v=TUUodTHA-JM> (03.05.2022)
22. Брага Л. Эффективность политического процесса в Республике Молдова в контексте усиления глобальных угроз с точки зрения реалистического подхода. (Часть I). В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, Chișinău, 2021, №1 (186), с. 103-120.
23. Дзоло Д. Демократия и сложность. Реалистический подход. Москва: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики, 2010. 320 с.
24. Juc V. Cuvînt înainte. В: Top 10 probleme politice ale societății în contextual pandemiei de coronavirus de tip nou. Chișinău: ÎS FEP “Tipografia Centrală”, с.5-6.
25. Молдова остается частично несвободной. Что показал новый отчет Freedom House <https://news-maker.md/rus/novosti/moldova-ostaetsya-chastichno-nesvobodnoy-chto-pokazal-novyy-otchet-freedom-house/> (10.04.2022)
26. Рейтинг стран мира по уровню демократии. <https://gtmarket.ru/ratings/democracy-index> (10.04.2022)
27. Кузь, М. Новый авторитарный мир. <https://inosmi.ru/world/20140322/218865194.html> (12.02.2019)
28. Стили политического процесса. <https://studfile.net/preview/9892079/page/4/> (23.02.2022)
29. Политический процесс как технология принятия решений: компаративный анализ. https://bstudy.net/936180/politika/politicheskiy_protsess_tehnologiya_prinyatiya_resheniy_komparativnyy_analiz (23.02.2022)

ADOPTAREA VS IMPLEMENTAREA DECIZIEI ADMINISTRATIVE: INDEPENDENȚE SAU INTERDEPENDENȚE

ADOPTION VS IMPLEMENTATION OF THE ADMINISTRATIVE DECISION: INDEPENDENCE OR INTERDEPENDENCE

Oleg SOLOMON, *doctor în științe administrative,*
Ministerul Apărării
solomonoleg305@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.06>

CZU: 35.07

ORCID 0000-0003-2248-626x

Rezumat

Succesul unei organizații, inclusiv din cadrul sistemului de administrație publică depinde de performanțele acesteia obținute în rezultatul adoptării și implementării deciziilor în cadrul acesteia. De obicei se consideră că cu cât deciziile adoptate sunt mai raționale sau mai calitative, cu atât performanțele organizației vor fi mai remarcabile. Dar oare acțiunile de adoptare a deciziilor sunt suficiente și garantează succesul organizațiilor, inclusiv a acelor din cadrul administrației publice. Oare modalitatea de punere în aplicare sau executare a acelor decizii nu influențează rezultatele finale obținute de organizații. Să existe oare anumite relații între procesele de adoptare a deciziilor și implementare a acestora, sau acestea sunt niște activități independente. În cazul în care totuși procesul de implementare a deciziilor influențează performanțele organizației, atunci care sunt modalitățile de îmbunătățire a acestuia. Acestea sunt subiectele care vor fi abordate în lucrarea în speță și la care se vor căuta răspunsurile potrivite.

Cuvinte-cheie: organizație, administrației publice, decizie, proces decizional, adoptarea deciziilor, etape decizionale, obiective decizionale, implementare, decidenți, rezultate, comunicare, evaluare.

Summary

The success of an organization, including within the public administration system, depends on its performance as a result of the adoption and implementation of decisions within it. It is generally considered that the more rational or qualitative the decisions taken are, the more remarkable the organization's performance will be. But are decision-making actions sufficient and guarantee the success of organizations, including those in public administration. The manner in which those decisions are implemented or enforced doesn't affect the final results obtained by the organizations? Are there certain relationships between decision-making process and their implementation, or are they independent activities. If, however, the decision-making process influences the performance of the organization, then what are the ways to improve it. These are the topics that will be addressed in this paper and to which the appropriate answers will be sought.

organization, public administration, decision, decision-making, decision stages, decision objectives, implementation, decision makers, results, communication, evaluation.

1. Decizia administrativă și procesul decizional: unele aspecte teoretice.

A conduce înseamnă, în esență, a lua decizii. Aceasta este și rațiunea pentru care, de cele mai multe ori, conducerea este asimilată cu procesul de luare a deciziilor [1],

[2]. Prin urmare, succesul sau eșecul activității de conducere, cât și performanțele unui conducător depind în cea mai mare măsură de calitatea deciziilor adoptate și implementate [1].

Adoptarea și executarea deciziilor reprezintă unul dintre scopurile fundamentale, poate chiar singurul, al oricărei organizații, al oricărui tip de management. Orice organizație este dependentă de natura deciziilor luate în interiorul acesteia, de nivelul de pregătire al decidenților și al personalului cu atribuții de implementare [3]. Totuși, considerăm că actul de conducere în organizațiile publice implică o paletă mai largă de activități, nu numai de luare a deciziilor, ci și de organizare, comunicare, coordonare, implementare, monitorizare și evaluare.

Decizia reprezintă forma cea mai importantă de exprimare a managementului. Orice activitate managerială presupune, înainte de toate, capacitatea managerilor de a analiza și evalua soluțiile alternative în vederea adoptării deciziei optime. Decizia este mijlocul prin care se trece de la idei la acțiune, prin care o abstracțiune este transformată într-o activitate concretă, cu implicarea resurselor organizației [4].

Decizia administrativă poate fi definită ca un proces complex de alegere a unei variante decizionale din mai multe posibile, în vederea realizării unui obiectiv al administrației publice și care, influențează activitatea a cel puțin unei alte persoane, a sistemului administrativ în ansamblu sau a societății, în general [5]. Decizia administrativă constituie elementul central al activității desfășurate de autoritățile administrației publice în realizarea sarcinilor de conducere și organizare [2], [6].

Profesorul A. Iorgovan definește decizia administrativă ca fiind categoria deciziei speciale prin care se determină soluțiile juridice și nejuridice ale autorităților administrației publice pentru transpunerea în practică a valorilor exprimate în normele politice și actele organelor puterii de stat. Decizia este actul de voință, care urmează după deliberare și prepară, declanșează și călăuzește acțiunea, care este indispensabilă pentru a concretiza voința administrației. Un gest instinctiv sau un impuls nereflectat nu constituie o decizie [6]. Profesorul M. Oroveanu relevă că decizia administrativă este o manifestare de voință a administrației, premergătoare acțiunii, prin care aceasta optează pentru o variantă decizională în vederea realizării unei finalități [6], [7].

Oricum ar fi definită decizia, ea reflectă un ansamblu de activități umane raționale, desfășurate în vederea rezolvării optime a unor situații sau probleme care se impun la un moment dat. De aceea, I. Alexandru, consideră că orice decizie presupune o bază de informații ample și certe, un proces rațional de gândire și de înțelegere, precum și obiective de realizat, care să fie precise, concrete și măsurabile [2].

A decide înseamnă a alege dintr-o mulțime de soluții sau variante de acțiune, pe baza standardelor și criteriilor prestabilite, cu instrumente specializate, pe aceea care întrunește cele mai mari șanse de reușită în vederea realizării obiectivelor prestabilite [2]. E. Burduș și Gh. Căpărescu, exprimă aceeași opinie potrivit căreia a decide înseamnă a alege dintr-o mulțime de variante de acțiune, ținând cont de anumite criterii, pe aceea care este considerată cea mai avantajoasă pentru atingerea unor obiective [8, p.220].

Potrivit A. Androniceanu, elaborarea unei decizii administrative este un proces complex, amplu, uneori de durată, care necesită un mare volum de muncă, activități numeroase, multiple cercetări directe, o vastă și aprofundată documentare tehnico-științifică și socială etc. [5]. V. Mărăcine, menționează că adoptarea deciziei constă în selectarea unei submulțimi nedominate de variante decizionale din mulțimea de variante analizate de către decident. Astfel, că procesul decizional circumscrie totalitatea procedurilor utilizate de către decident în rezolvarea problemei decizionale cu care acesta se confruntă [9, p.19]. Prin urmare, procesul decizional este privit ca o succesiune de activități desfășurate de către decident (individual sau de grup) cu scopul de a alege varianta optimală din variantele posibile de a acționa, generate de situația problemă cu care el se confruntă [9, p.21].

În decizia administrativă, scopul urmărit este realizarea politicii statului prin organizarea executării și prin executarea legii. Voința pe care o exprimă decizia administrativă se întemeiază pe lege și este dedusă din lege. Legea exprimând interesele generale ale cetățenilor, decizia administrativă nu urmărește altceva decât înfăptuirea intereselor generale pe care le prevede legea [6].

Însăși activitatea decizională este un proces dinamic, de gândire, de creație și de deliberare în care pe baza unor informații cuprinzătoare se alege o variantă de acțiune din mai multe posibilități, în scopul obținerii rezultatului propus. De aceea, procesul decizional este un proces secvențial ce presupune parcurgerea mai multor etape. În privința structurii și conținutului procesului decizional în literatura de specialitate se atestă două categorii de expuneri. Potrivit celei mai utilizate abordări, procesul decizional conține următoarele etape decizionale: identificarea și definirea problemei ce necesită adoptarea unei decizii, stabilirea obiectivelor și a criteriilor decizionale, identificarea condițiilor obiective, determinarea variantelor de acțiune aplicabile, evaluarea consecințelor variantelor de acțiune, alegerea celei mai bune variante de acțiune, aplicarea variantei adoptate, evaluarea rezultatelor obținute. Conform celei de a doua categorii de abordări procesul de fundamentare a deciziei este complex și presupune derularea a opt etape succesive, după cum urmează: inițierea procesului decizional, definirea obiectivului decizional și a mijloacelor de realizare a acestuia, documentarea în vederea formulării deciziei, selectarea și analiza informațiilor culese, conturarea și analiza alternativelor decizionale, adoptarea deciziei [5]. Observăm deci că în cadrul primei categorii de abordări procesul decizional se finalizează cu etapa de evaluare a rezultatelor obținute din implementarea deciziei adoptate, pe când în cazul celei de a doua categorii procesul de decizie se încheie odată cu adoptarea deciziei. Potrivit raționamentelor și definiției elaborate de autor, *procesul decizional administrativ reprezintă* totalitatea activităților pregătite și desfășurate în mod coerent de factorii decizionali ai administrației publice, pentru elaborarea, fundamentarea, și adoptarea în comun cu cetățenii a unor decizii administrative eficiente și eficace, care urmează a fi implementate, monitorizate și evaluate potrivit scopului și obiectivelor decizionale proiectate [11, p.41].

Decizia administrativă ca și orice altă decizie dispune de anumite trăsături ce o caracterizează. Principalele trăsături caracteristice ale deciziei administrative sunt colegialitatea, coerența, autoritatea, formele și influența factorilor juridici și temporali [7].

Sub aspect formal decizia administrativă se consideră opera semnatarului ei. În realitate, decizia administrativă, chiar emisă sub semnătura unei autorități unipersonale are un caracter colegial, fiind rezultatul unei munci complexe, în echipă, la care participă mai multe servicii și mai mulți funcționari. Colegialitatea asigură impersonalitatea acțiunii administrative, întrucât accentul se pune pe sarcină, nu pe cei care o execută, însă individualizarea răspunderii fiind foarte greu de stabilit la nivelul unui serviciu, prin urmare orice culpă în administrație devine o culpă a serviciului sau chiar a instituției respective. Decizia administrativă, ca orice manifestare de voință, se caracterizează prin coerența sa. Aceasta reprezintă o punte de legătură între trecut, prezent și viitor, ceea ce face ca administrația publică să devină principala garanție a unității și continuității unei politici. În acest context, administrația publică poate fi considerată ca fiind „memoria unei colectivități” [7].

Decizia administrativă nu se poate separa de relația de autoritate, care permite superiorului ierarhic în caz de dezacord să impună conduita subordonaților. Atunci când într-o anumită materie superiorul acordă credit propunerilor făcute de subordonatul său, el recunoaște autoritatea acestuia din urmă, respectându-i nivelul de profesionalism. O asemenea relație de autoritate este relativă, deoarece superiorul o poate accepta într-un caz, și o poate contesta în alte situații. Ea nu produce efect decât dacă superiorul este de acord cu propunerile subordonatului și semnează decizia. În toate cazurile, subordonatul trebuie să știe că decizia a fost adoptată pentru a se facilita îndeplinirea unui scop, pe care și el este obligat să-l atingă, fiind deci solidar cu superiorul său. De cele mai multe ori însă, superiorul este acela care influențează conduita subordonatului. Este de dorit ca autoritatea superiorului să se întemeieze mai ales pe calitățile profesionale și morale ale sale. În acest mod el își poate convinge subordonații că opinia sa este justă neutilând autoritatea decât în caz de dezacord [7], [12].

Îndeplinirea condițiilor de formă la emiterea sau adoptarea actelor administrative reprezintă una din regulile fundamentale ale științei dreptului administrativ [10, p.256]. Formalismul reprezintă garanția că în activitatea administrației publice sunt aplicate principiile care asigură respectarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor de către administratori. Ea constituie, de asemenea, o garanție a bunei funcționări a administrației publice prin elaborarea regulilor de formă, cu caracter general, aplicabile la orice decizie administrativă. Formele procedurale ale unei decizii administrative sunt clasificate, în raport cu momentul emiterii actului, în trei categorii: anterioare, concomitente și posterioare [7], [10, p.256]. Cele mai importante decizii administrative iau forma actelor juridice sau așa cum sunt denumite în dreptul administrativ, acte administrative. Acestea reprezintă forma juridică principală a activității autorităților administrației publice, exprimând o manifestare unilaterală și expresă de voință de a da naștere, a modifica sau a stinge drepturi și obligații, pe baza și în vederea organizării executării legii [10, p.242]. Motivarea actelor administrative

reprezintă un alt aspect al influențării factorului juridic. Orice act administrativ dispune de motive pentru a fi emis sau adoptat și ele trebuie din punct de vedere juridic să fie valide. Motivarea actelor administrative reprezintă o condiție împotriva ilegalităților și garanția funcționării legale a activității administrației, întrucât ea este însăși „rațiunea competenței conferite organului administrativ prin lege în vederea emiterii actului [7], [11, p.12]. Factorul timp este deosebit de important pentru decizia administrativă, întrucât exprimă dinamica acesteia și reprezintă intervalul conștient între primirea și executarea sarcinilor, între solicitările administrațiilor și satisfacerea lor de către administrație [7], [12, p.298], [13].

Valoarea unei decizii administrative este condiționată în cea mai mare măsură, de competența profesională și spiritul de responsabilitate al funcționarilor participanți la procesul de elaborare și implementare a deciziilor. Acest personal efectuează lucrările principale pregătitoare pentru adoptarea unei decizii, cercetează problemele implicate și prezintă decidentului propunerile pentru adoptarea deciziei. Evident, decidentul studiază materialul ce i-a fost prezentat, examinează soluțiile propuse, dar nu întotdeauna dispune de posibilitatea să verifice exactitatea tuturor datelor și informațiilor prezentate. În general, decidentul se limitează doar să cerceteze materialul care i-a fost prezentat și să aleagă una din soluțiile sugerate, fără a avea posibilitatea să verifice calitatea informațiilor primite. Astfel, marea răspundere revine personalului fără drept de decizie situat la nivelurile inferioare, care analizează în mod concret problemele apărute și propune soluțiile pentru rezolvarea lor [5]. Constatăm deci că calitatea activității autorităților administrației publice depinde de nivelul de profesionalism al tuturor funcționarilor publici antrenați în dezvoltarea procesului decizional și implementarea deciziilor adoptate.

În general, se consideră că un proces decizional este rațional dacă, utilizând o analiză logică a cunoștințelor relevante, ajunge la selectarea deciziei, care soluționează cel mai complet problema abordată [1], [14, p.16]. Eficiența unei decizii administrative mai depinde și de cunoașterea cât mai completă și mai exactă a cerințelor sociale, a nevoilor populației, a interesului public general. De aceea, se impune ca la adoptarea deciziilor administrative, să fie implicați și cetățenii, diferitele organizații și asociații ale acestora. Implicarea cetățenilor în activitatea administrativă constituie unul din principiile fundamentale care guvernează activitatea organelor administrației publice din statele democratice. Participarea cetățenilor la adoptarea deciziilor administrative, fie în mod individual, fie într-un cadru instituționalizat, organizat, constituie o dovadă reală a dezvoltării continue a unui stat democratic, orientat spre cunoașterea și rezolvarea problemelor sociale, politice și economice ale societății [5].

2. Reflecții analitice cu privire la implementarea deciziilor administrative (etapa/faza post-decizională).

Calitatea oricărei decizii este evaluată în funcție de rezultatele obținute prin aplicarea sa, și nu prin raportarea la performanțele construcției sale teoretice. Nici o decizie nu poate fi considerată eficientă dacă eșuează în practică [7]. Oricât de calitativă

ar fi o decizie, dacă aceasta nu este implementată sau este defectuos implementată, întreaga activitate decizională desfășurată se irosește. Decizia administrativă devine realitate socială, economică sau administrativă atunci când a fost implementată și, respectiv scopul realizat. Implementarea nu este un element inerent deciziei administrative, întrucât sunt multe decizii administrative care au fost bine fundamentate, dar care n-au fost niciodată executate [6]. Executarea sau implementarea deciziei reprezintă o etapă deosebit de semnificativă, întrucât exprimă finalitatea întregului proces decizional [16]. În faza de implementare a deciziei accentul se transferă de la decident la personalul care o va pune în aplicare.

Uneori, în cadrul activității administrative, procesului de executare al deciziilor i se acordă mai puțină atenție. Concentrarea și toate eforturile sunt centralizate asupra procesului de fundamentare și luare a deciziilor, considerate etape esențiale, în timp ce activităților de implementare li se acordă mai puțină importanță. De aceea, activitatea de executare a deciziilor aduce în fața administrației publice una dintre cele mai importante probleme, cea a organizării resurselor umane, materiale și financiare în vederea realizării deciziei. Se necesită astfel mobilizarea resurselor și organizarea executării, care va cuprinde organizarea propriu-zisă, emiterea dispozițiilor pentru derularea mijloacelor, metodele de implementare, începutul executării, ritmul de execuție, coordonarea, și controlul executării [1], [7]. Așadar, pentru ca decizia administrativă să poată fi efectiv realizată este necesar un *plan de implementare*, în care să fie specificate modalitățile de comunicare a deciziei, procedurile caracteristice de acțiune, responsabilitatea personalului implicat, termenii de executare, mijloacele și resursele utilizate, indicatorii de progres și rezultat, strategiile de motivare a cetățenilor afectați de decizie etc. [1].

Deciziile greșit concepute nu produc efectele scontate. De aceea, este de preferat să se proiecteze un obiectiv mai modest, decât să se eșueze cu unul irealizabil. În alte cazuri, deciziile sunt luate cu cele mai bune intenții, dar nu sunt aplicabile, fiind astfel inutile, deoarece, între timp, ele au încetat de a mai fi în concordanță cu realitățile sociale [6]. Există și decizii administrative care produc efecte nedorite sau contraindicate, pentru că sunt înțelese impropriu de cei care trebuie să le aplice [6]. Deci, realizarea scopului deciziei administrative se află în relație de dependență atât de modalitatea de adoptare a deciziei, cât și de modalitatea de înțelegere și implementare a acesteia.

În vederea executării deciziei adoptate, autoritățile administrative adoptă o serie de măsuri organizatorice privind mobilizarea și utilizarea resurselor umane, financiare și materiale necesare executării deciziei. Respectarea principiului organizării științifice, trebuie să se regăsească și în procesul de executare a deciziei administrative. Un element important în procesul de executare a deciziei și de urmărire a executării este oportunitatea acesteia. Admiterea întârzierii în executarea deciziei poate avea consecințe deosebit de grave, conducând chiar la imposibilitatea executării acesteia. De aceea, decizia trebuie executată la momentul oportun, adică nici prea târziu, când decizia devine inutilă, dar nici prea devreme, când încă nu sunt întrunite toate

condițiile pentru cea mai bună executare. De asemenea, pentru creșterea calității procesului de executare a deciziilor trebuie să se evite suprapunerile și paralelismele funcționale ale structurilor administrative implicate în procesul de implementare a deciziilor. Totodată, se impune o monitorizare riguroasă și permanentă asupra modului de executare a deciziei administrative pentru a se evita eventualele abateri, întârzieri, chiar erori. Monitorizarea este necesară și pentru a se verifica în ce măsură decizia implementată corespunde situației-problemă. Astfel, se poate interveni în timp util cu unele îmbunătățiri asupra conținutului deciziei implementate. Această situație este și mai relevantă atunci când în procesul de implementare a deciziilor administrative intervin situații neprevăzute. Odată cu formularea concluziilor rezultate după aplicarea deciziei administrative este posibil să se constate că o decizie nu reușește să ofere cea mai bună rezolvare problemelor care au generat-o. Astfel, autoritatea publică administrativă emitentă poate modifica sau chiar anula decizia printr-o altă decizie, care să corespundă noilor condiții și circumstanțe. Situațiile de acest gen atrag însă costuri suplimentare, pe care societatea le suportă foarte greu [5].

Pentru eficientizarea procesului de implementare a deciziilor adoptate este recomandat ca administrația publică să țină seama de următoarele aspecte [6]:

a) *Delimitarea procesului de implementare a deciziilor administrative.* Delimitarea procesului de implementare a deciziilor administrative de alte activități ale autorității administrative. Totuși, aceasta nu înseamnă că executarea unei decizii trebuie să se izoleze totalmente de ansamblul acțiunilor autorității administrative. Acțiunea de delimitare a deciziei trebuie înțeleasă în sensul neamestecării executării acesteia cu alte acțiuni administrative.

b) *Experiența și cunoștințele funcționarilor administrației publice.* Implementarea exactă a unei decizii administrative depinde de experiența și cunoștințele pe care le posedă funcționarii administrației publice în materia respectivă. Empirismul trebuie să cedeze soluțiilor fondate pe studii și cercetări sistematice, folosindu-se experiența și cunoștințele dobândite atât pe plan național, cât și internațional. Personalul implicat în etapa post-decizională trebuie să dispună de cunoștințe fundamentale și actualizate cu privire la modalitățile de organizare și implementare a deciziilor administrative, precum și o experiență suficientă în acest sens.

c) *Factorul timp.* Implementarea deciziei administrative este condiționată și de către factorul timp. Dacă decizia se implementează imediat după adoptare, când personalul și resursele încă nu sunt pregătite, rezultatele scontate pot fi diminuate și, viceversa, când între momentul adoptării deciziei și momentul implementării acesteia intervalul temporal este unul extins, la fel rezultatele finale vor fi afectate, întrucât circumstanțele și realitățile pentru care a fost adoptată decizia, deja sunt modificate. Respectarea factorului timp dintre etapele structurale ale fazei de implementare a deciziilor la fel constituie un aspect relevant pentru succesul activităților post-decizionale. Accelerarea sau tergiversarea ritmului temporal de execuție dintre etapele fazei de implementare va influența în mod direct rezultatele finale decizionale.

d) *Caracterul inovator sau tradițional al deciziei.* În cazul caracterului inovativ al deciziei poate exista o reticență sau confuzie din partea personalului implicat în procesul de implementare. Viceversa, rutina administrativă poate fi elementul caracteristic pentru procesul de implementare a deciziilor cu caracter tradițional. De aceea, în cazul deciziilor inovative se necesită o comunicare directă și exhaustivă cu personalul cu funcții de implementare asigurându-se că acesta a înțeles elementele inovative ale deciziei, precum și modalitățile de implementare a acestora.

e) *Comunicarea eficientă a deciziei și a planului de implementare.* Reprezintă una din condițiile esențiale pentru implementarea eficientă a deciziei, întrucât transformarea unei soluții de rezolvare a unei probleme în acțiune propriu-zisă implică necesitatea ca funcționarii publici să înțeleagă cu exactitate decizia adoptată și modalitățile de implementare a acesteia. Conducerea va trebui să determine cu precizie ce, când, cum și cui este necesar să comunice informațiile cu privire la decizia luată și planul de acțiune [1]. Deciziile adoptate chiar dacă sunt raționale, însă dacă transmiterea acestora personalului care urmează să le implementeze este defectuoasă atunci și rezultatele obținute vor fi neconforme. Așadar, calitatea executării deciziilor administrative depinde de modalitatea de transmitere a acestora către personalul de execuție (cu atenție, cu grijă sau în grabă, superficial, prin note cu termeni simpli, pe înțelesul tuturor sau prin note cu termeni de specialitate, tehnici, greu accesibili etc.), de momentul când sunt transmise (în momente bine alese sau total nepotrivite, în condițiile existenței unei pregătiri informațional-emoțională a personalului sau atunci când o asemenea pregătire lipsește cu desăvârșire, în contexte cu mare încărcătură emoțional-pozitivă ori în contexte neutre sub raport afectiv sau chiar tensional-conflictuale) [16].

f) *Acceptarea autorității persoanei care transmite decizia.* Predispoziția personalului de execuție de a implementa o decizie administrativă se află în raport de dependență de credibilitatea sursei transmițătoare. În cazul lipsei de credibilitate se poate ajunge la efecte contrare, adică la amânarea, tergiversarea sau chiar neexecutarea deciziei. Uneori, decizii de calitate sunt transmise prin intermediul managerilor fără autoritate și prestigiu, cu reputație compromisă. O decizie înțeleasă ar trebui să declanșeze comportamentul acțional, însă dacă decizia nu este acceptată sau dacă autoritatea celui care transmite decizia și cere executarea ei nu este recunoscută și acceptată, comportamentul acțional nu se va declanșa. Alteori, decizia nu este executată deoarece, deși înțeleasă, deși recunoscută autoritatea celui care o transmite, ea este în contradicție cu scopul organizației sau cu interesele celor care urmează să o aplice. Dacă deciziile adoptate corespund intereselor, aspirațiilor, scopurilor membrilor organizației, atunci este foarte probabil că acestea să fie executate. În caz contrar, procesul de execuție poate fi sabotat sau chiar impiedicat [16].

g) *Înțelegerea exactă a deciziei de către personalul implicat în executarea acesteia.* Perceperea exactă a deciziei de către personalul implicat în implementarea acesteia reprezintă un alt element care influențează procesul de aplicare decizională. Dacă între transmițătorul deciziei și receptorii acesteia intervin factori perturbatori atunci

percepția deciziei va fi una distorsionată și deformată, respectiv, afectată fiind și acțiunea de implementare. Transmiterea deciziilor prin intermediul ordinelor și dispozițiilor scrise, evitându-se contactul interpersonal și direct cu executorii deciziei nu este dezirabilă. Organizarea unor întâlniri și discuții bine pregătite cu cei care urmează să accepte și să participe la executarea deciziilor reprezintă acțiuni ce facilitează și asigură procesul de execuție [16]. Executarea unei decizii administrative poate să aibă caracter direct sau indirect. În cazul executării directe punerea în aplicare a deciziei administrative se face de către organele administrației publice, prin intermediul propriilor resurse umane, financiare, informaționale și materiale. Executarea indirectă a deciziei administrative se realizează prin intermediul organizațiilor și cetățenilor, administrația publică având rolul de facilitator. Înțelegerea cât mai corectă a deciziei adoptate, precum și a conținutului procesului de implementare a acesteia, reprezintă unii din factorii determinanți pentru succesul unui proces decizional [17]. Modalitatea în care decizia este înțeleasă și acceptată ca „decizia noastră” va influența în mod direct rezultatele decizionale finale [1].

De asemenea, pentru buna desfășurare a etapei post-decizionale considerăm imperios *existența unui centru/subdiviziuni responsabil/ă de dirijarea și coordonarea activităților de implementare* pentru derularea ordonată și sincronizată a acestora. Existența și buna funcționare a acestei unități organizaționale (bine dotată și informatizată) este cu atât mai necesară atunci când în cadrul aceleiași autorități administrative se derulează mai multe etape post-decizionale, astfel necesitând-se acțiuni de coordonare atât în cadrul etapelor post-decizionale, cât și între acestea. La fel de utilă pentru faza post-decizională este și acțiunea de evaluare periodică a rezultatelor obținute în rezultatul desfășurării activităților de implementare a deciziei administrative. Aceasta ne va permite să înțelegem dacă decizia implementată și rezultatele obținute conduc către soluționarea situației-problemă, pentru care și a fost adoptată decizia.

3. Concluzie: Conform literaturii de specialitate, procesul decizional se constituie din etapele/fazele decizională și post-decizională. În faza decizională se desfășoară activitățile de fundamentare și adoptare a deciziei administrative. În faza post-decizională, decizia administrativă rezultată din faza decizională se pune în aplicare și se evaluează rezultatele obținute. Prin urmare, dacă în faza decizională s-a reușit adoptarea unei decizii bine fundamentate și raționale, iar în faza post-decizională această decizie nu este implementată sau este defectuos implementată, atunci scopul și obiectivele procesului decizional nu sunt realizate, astfel, interesele sau problemele cetățenilor rămânând nesatisfăcute sau nesoluționate. Viceversa, dacă etapa post-decizională va fi desfășurată calitativ iar decizia implementată nefiind cea mai rațională, cea mai fundamentată, atunci și rezultatele obținute nu vor fi cele scontate. Deci, constatăm că există relații directe și interdependente între etapele/fazele decizională și post-decizională, care neluate în considerare influențează în mod direct rezultatele decizionale finale.

Delimitarea procesului de implementare a deciziilor administrative, experiența, cunoștințele și competența profesională a funcționarilor publici, factorul timp, caracterul inovator sau tradițional al deciziei, comunicarea eficientă a deciziei și a planului de implementare, acceptarea autorității persoanei care comunică decizia, înțelegerea exactă a deciziei de către personalul de execuție, existența unui centru/subdiviziuni responsabil/ă de dirijarea și coordonarea activităților de implementare, precum și evaluarea continuă a rezultatelor - reprezintă factorii determinanți care influențează calitatea etapei/fazei de implementare a deciziilor administrative.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vlăsceanu M. Psihologia organizațiilor și conducerii. București: Editura Paideia, 1993. 369 p.;
2. Platon M. Administrația publică. Curs universitar. Chișinău: Ed. „Universul”, 2007. 928 p.;
3. Matei L. Managementul public. București: Editura economică, 2001. 440 p.;
4. Băcanu B. Organizația Publică: Teorie și management. Polirom, 2008. 350 p.;
5. Androniceanu A. Management public. București: Editura Economică, 1999. 240 p.;
6. Savu Gh., Ticames E. Drept administrativ și elemente de știința administrației. București: Editura Sedcom Libris, 2003. 441 p.;
7. Manda C. Știința administrației. București: Lumina Lex, 2004. 279 p.;
8. Burduș E., Căprărescu Gh. Fundamentele managementului organizației. București: Editura Economică, 1999. 512 p.;
9. Mărăcine V. Decizii manageriale. Îmbunătățirea performanțelor decizionale ale firmei. București: Editura Economică, 1998. 318 p.;
10. Manda C. Drept administrativ, tratat elementar. Vol.I., București: Lumina Lex., 2002. 252 p.;
11. Solomon O. Eficientizarea procesului decizional în contextul modernizării administrației publice din Republica Moldova. Monografie. Chișinău: S.n., 2016 (Tipogr. „Foxtrot”). 207 p.
12. Oroveanu M. Tratat de știința administrației. București: CERMA, 1996. 512 p.;
13. Alexandru I. Tratat de administrație publică. București: Universul Juridic, 2008. 969 p.;
14. Zamfir C. Incertitudinea o perspectivă psiho-sociologică. București: Editura Științifică, 1990. 298 p.;
15. Zlate M. Tratat de psihologie organizațional-managerială. Vol.II. Iași: Polirom, 2007. 673 p.;
16. Johns G. Comportament organizațional. Înțelegerea și conducerea oamenilor în procesul muncii. București: Economică, 1998. 633 p.

**ТЕСТ НА МОРАЛЬНЫЙ ИММУНИТЕТ:
ВЫЗОВЫ ПАНДЕМИИ COVID-19 (Часть II)**

**MORAL IMMUNITY TEST:
COVID-19 PANDEMIC CHALLENGES (Part II)**

**Галина РОГОВАЯ, доктор философии
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
svitanoktv@yahoo.com**

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.07>

CZU: 615.37(4):578.834.1SARS-CoV-2

ORCID 0000-0003-1446-5776

Резюме

В статье на научно-практическом уровне рассматривается моральная сторона коронавирусной пандемии COVID-19. Автором обращено внимание на важность морального выбора граждан по отношению к вакцинации как средству преодоления болезни. Обращено внимание на то, что Республика Молдова по темпам вакцинации отстает от ряда государств. Автором проанализированы условия, благоприятствующие процессу вакцинации. Условия тоталитаризма в Китае, государственная религия в Объединенных Арабских Эмиратах как условия для продвижения успешной иммунизации населения не привлекательны для Республики Молдова, взявшей курс к демократии и европейской интеграции. Пример государств Западной Европы с их высокими показателями вакцинации более предпочтителен для Молдовы. Чтобы успешно сдать тест на моральный выбор – приобщиться к иммунизации, гражданам Молдовы предстоит провести работу по обогащению традиционного (религиозного) общественного морального кодекса европейскими либеральными ценностями. К этому побуждает избранный Молдовой путь интеграции в Европейский Союз.

Ключевые слова: *коронавирус, COVID-19, вакцинация, моральный выбор, традиционные моральные ценности, либеральные моральные ценности, общество, личность, права человека, обогащение духовных ценностей*

Summary

The article examines the moral side of the COVID-19 coronavirus pandemic at a scientific and practical level. The author draws attention to the importance of the moral choice of citizens in relation to vaccination as a means of overcoming the disease. Attention is drawn to the fact that the Republic of Moldova lags behind a number of countries in terms of vaccination rates. The author analyzed the conditions favorable to the vaccination process. The conditions of totalitarianism in China, the state religion in the United Arab Emirates as conditions for promoting successful immunization of the population are not attractive for the Republic of Moldova, which has taken a course towards democracy and European integration. The example of Western European countries with their high rates of vaccination is more preferable for Moldova. In order to successfully pass the test for moral choice - to join immunization, the citizens of Moldova will have to work to enrich the traditional (religious) public moral code with European liberal values. This is prompted by the path of integration into the European Union chosen by Moldova.

Keywords: *coronavirus, COVID-19, vaccination, moral choice, traditional moral values, liberal moral values, society, personality, human rights, enrichment of spiritual values*

В границах настоящего исследования полезным будет привести также примеры европейских государств, продемонстрировавших высокую сознательность в вопросе вакцинации. Речь здесь идет о странах высокого процента вакцинации, приведенных выше – от Норвегии и Великобритании до Франции и Португалии. К достижению высокой вакцинации, страны Европы шли непросто. Наблюдения двух лет пандемии показали, как бурно реагировали общественные силы европейских стран на меры государственных структур по введению карантинных мер. «Пандемия поссорила европейские власти и население» - сообщали средства массовой информации. «Власти Евросоюза (ЕС) выбиваются из сил, стараясь всеми доступными средствами оградить европейцев от заражения коронавирусом, но далеко не всегда встречают у них понимание. В крупнейших городах ЕС не прекращаются многотысячные акции протеста против карантинных правил и ограничений. За последнее время в результате столкновений манифестантов с полицией пострадали сотни человек, есть погибшие. Очередную волну недовольства спровоцировало решение властей провести принудительную вакцинацию врачей, медсестер, сиделок, пожарных и военных. Но последней каплей стала идея «ковидных паспортов» — сертификатов о прохождении вакцинации». Со всех государств Европы продолжают доходить вести о массовых протестах. «В Австрии участники антикарантинных протестов требовали отставки канцлера Себастьяна Курца [1]. «Свободу! Свободу действиям и мыслям!» Мы должны показать всему миру, что наши права неприкосновенны», - с такими лозунгами выступали французские противники масочного режима и антипрививочники [2]. «В Брюсселе в воскресенье (21 ноября 2021 года-Авт.) прошла одна из самых многочисленных акций против антивирусных мер - полиция оценила численность протестующих в 35 тыс. человек. Полицейские, в которых протестующие кидали файеры, применили в ответ слезоточивый газ и водометы [3]. «В Нидерландах, где в течение выходных (20-21 ноября – Авт.) также проходили протесты против введения COVID-пропусков. В Гааге было объявлено чрезвычайное положение, а полиция разгоняла демонстрантов собаками и дубинками. В Роттердаме в ночь на субботу тоже прошли протесты и столкновения». «В Вене на улицы вышли десятки тысяч человек после того, как правительство объявило о новом общенациональном локдауне с понедельника и о планах сделать прививки обязательными с февраля 2022 года. Если это произойдет, Австрия станет первой страной, законодательно обязующей граждан вакцинироваться. Участники демонстраций размахивали национальными флагами, требовали «свободы» и призывали к сопротивлению» [4]. «В Португалии на акцию протеста вышли сотрудники шоу-бизнеса: рабочие сцены, создатели реквизита, техники и исполнители. У бывшей арены для корриды они выставили ящики для реквизита: на каждом из них написано название компании, которая из-за коронакризиса разорилась или близка к этому» [5]. «Около 3 тысяч протестующих собрались и в центре итальянской столицы Рима. У стен Большого

цирка - ипподрома, где в древние времена римляне устраивали народные развлечения. Недовольные как они считают «навязыванием» вакцинации выступали и против «зеленых паспортов», без которых не попадешь на рабочее место, в ресторан, кинотеатр, тренажерный зал или на самолет». «В соседней с Италией Хорватии также прошли акции протеста. На улицы столицы **Загреб** вышли тысячи возмущенных введением сертификатов о вакцинации, называя принятые с начала пандемии правительством санитарные меры ограничением свобод» [6].

Выступающие против вакцины в Европе частично состоят из сторонников конспирологических теорий, отрицающих существование коронавируса, который, как они считают, создало мировое правительство с целью тотального подчинения населения Земли и построения нового мирового порядка. И, как отмечают эксперты, это люди, не обремененные образованием: «подтвердилась максима, что чем выше образование, тем лучше относятся люди к вакцинации» [7]. Рупором идей «нестандартно мыслящих» в большей степени является борьба за права. Таковые усматривают в оздоровительных мерах собственных государств посягательство на личную свободу. Но, замечено, что эта группа европейцев, выступая за свои права и свободы, тем не менее, относятся к вакцинации положительно и входят в число полностью привитых в Австрии, Дании, Великобритании, Испании, Италии, Норвегии, Португалии и т.д.

Данные вакцинации в европейских странах наглядные. Особенно по сравнению со странами Восточной Европы, в том числе и с Республикой Молдова. Процесс вакцинации в нашей стране развивается экспоненциально медленно. К середине ноября 2021 года в нашей стране достигнуто всего 26% привитых от коронавируса. Это выглядит бесславно по сравнению с государствами Западной Европы, где уже к лету 2021 года отмечалось (даже на фоне массовых выступлений-Авт.), что «70% граждан стран-членов ЕС старше 18 лет получили прививку от коронавируса. В странах Восточной Европы показатели вакцинированных меньше», - фиксировали западные эксперты [8].

Этот ошеломляющий разбег в данных и его определяющие причины в ряде отстающих по вакцинации стран, в том числе, и в Молдове выводят это явление в число самых актуальных тем. И главным образом, с позиции исследования, имеющего целью выяснить, какие моральные ценности цементируют общество в принятии столь жизненно важных решений, как преодоление пандемии COVID-19, а какие действуют деструктивно. Непреложная необходимость (жизненная важность) прививок от коронавируса следует из заключения Европейского бюро Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ): «Вирус SARS-CoV-2 распространяют, в основном, непривитые люди» [9]. Тем более, небезынтересно будет исследовать, какими ценностями подпитывается моральное поведение населения ряда европейских стран по отношению к проблеме преодоления пандемии. Интересным предметом для исследования является также, какое государственное устройство и какая идеология воспитывает граждан европейских государств таким образом, чтобы они лояльно отнеслись к призывам государ-

ства вакцинироваться, и, соответственно, сдали «тест на моральный иммунитет» в свете преодоления опасного вируса.

Как известно, в государствах Европы превалирует либеральная идеология с её приоритетом прав и свобод человека. Выступления во время пандемии в государствах Европы объясняются проявлением либеральных моральных ценностей, главнейшая из которых свобода. Здесь люди восприняли карантинные и ограничительные меры по случаю пандемии как посягательство на свои права и свободы. Во всех выступлениях с необходимостью проявляется моральный подтекст: сталкиваются ли разные моральные стандарты, выражается ли моральная неудовлетворенность, идет ли борьба за утверждения личных или корпоративных морально-нравственных ценностей. В предвзятом мнении либеральная идеология предстает исключительно критически. Обращается внимание на то, что значительная часть населения этих стран поражена идеей консюмеризма (потребительства-Авт.). Согласно этому мнению, либеральный человек получил возможность не ограничивать свои желания в земной юдоли, получать максимальное удовольствие здесь и сейчас. С точки зрения стран, где значительный фрагмент духовности составляют религиозные моральные ценности, возможно, следует сокрушаться по поводу ценностей либеральных именно потому, что человек в либеральном обществе «получил свободу от моральных предписаний» и «здесь нет места религии с ее представлениями о грехе». Такая точка зрения на либеральные ценности существует и в исследовательской среде Республики Молдовы. Но динамично меняющиеся, в связи с новыми волнами пандемии, реалии общественной жизни побуждают исследователей, в определенной мере, пересматривать некоторые оценки либеральной идеологии. К примеру, стоит умерить сожаления о том, что либеральная идеология «снижает роль религии в жизни общества и человека, которая на протяжении столетий не только придавала смысл человеческому существованию, артикулируя главенство вечной жизни, но и, задавая моральные ориентиры по её достижению, призывала смиренно относиться к занимаемой социальной позиции» [10, с. 152].

Приходит время не только сокрушаться по поводу того, что религия, традиции и обычаи, непосредственно с нею связанные, играют все меньшую роль в жизни либерального общества и отдельного человека в нем, но и обращать внимание на другие стороны духовной жизни либерального общества. Задача настоящего исследования – установить в том числе, какие ценности в духовной жизни и в морали либерального мира позитивно влияют на моральный выбор личности и в дальнейшем – на морально-правовое ее поведение. Вероятно, внимания исследователей следует обратить на то, что в либеральном мире признаётся приоритет человека, и права и свободы личности провозглашаются высшей ценностью, и именно это обстоятельство, похоже, благотворно отражается на формировании морали в период пандемии. Либеральная система взглядов, признающая ценность человека как личности, ее прав на свободу, счастье, полное проявление своих способностей, дает возможность для само-

выражения личности, создает условия для формирования активной гражданской позиции. В этом моменте исследователи Молдовы могут найти, в том числе, и объяснение существованию активного и действенного гражданского общества в европейских государствах. Взаимоотношения личности и общества можно описать по формуле: общество предлагает, личность ищет, выбирает свое место, стараясь реализовать интересы. При этом она показывает, доказывает обществу, что находится на своем месте и будет хорошо выполнять определенную отведенную ему роль. У человека всегда есть возможность выбора своей деятельности, свобода всегда есть свобода выбора целей, смысла жизни, конкретной деятельности, веры, убеждений и т.д. Делая выбор и осознавая собственное значение, личность всегда должна как бы предвидеть последствия своего выбора, что сделанный выбор, в конечном счете, дает самой личности, обществу. Ответственность и есть не что иное, как оценка последствий сделанного выбора. Граждане западного мира, активно выражая свою позицию и находясь в активном диалоге с государственными структурами, во время пандемии осознанно делают шаг в сторону личной ответственности.

Вот в этом моменте и возникают различия морального выбора в государствах либерального мира и в государствах с так называемой традиционной шкалой моральных ценностей. При всей противоречивости собственного мировоззрения, православный философ Владимир Соловьев справедливо отметил влияние традиции, в частности, религиозной, на ограничение (а то и отрицание-Авт.) индивидуальной свободы. В работе «Три силы», философ писал: «На Востоке где личность, безусловно, подчинена обществу, существует система подчинения частных форм жизни единому общественному и религиозному началу, что отрицает всякую индивидуальную свободу. На Западе, наоборот, личность ставится над обществом в своей отдельности, действует исключительно из себя и для себя». В моменты наивысшей истины, отмечал В.С. Соловьев, - «возьмет верх третья сила - сила добровольного единения всех «элементов» человечества, гармонического сочетания интересов личности и общества» [11, с. 206]. Однако «третью силу» православный философ усматривал в славянофильстве. Реалии же современности и опыт европейских государств показывают, что «третья сила» «гармонического сочетания интересов личности и общества» происходит из суммы индивидуальных решений (личных моральных выборов), что выливается в общую ответственность. В данном случае - перед лицом опасности пандемии в принятии решения вакцинации. И это выгодно отличает западные государства в сравнении с государствами Восточной Европы, в том числе и православными.

Нельзя не обратить внимания и на то обстоятельство, что в большинстве стран Европы у личности не существует явных поводов предъявлять серьезные претензии к собственным государствам, не доверять собственным государствам. Подобный удел - государств с нестабильной экономикой и политикой, неблагоприятными условиями проживания, низким уровнем жизни. А именно недоверие к собственному государству как раз и подпитывает концептуальных

«коронаскептиков» и «антиваксеров». Эта группа сопротивляющихся вакцинации даже на момент появления варианта вируса «омикрон» не доверяют информации медиков о существовании и опасности болезни COVID-19, не доверяют профилактическим мерам государственных структур. Они не просто сами живут в виртуальном мире мифов о «распылении химических веществ с целью отравить население», о вреде, приносящем «антеннами 5G», о «глобальном внедрении микрочипов» (чипирование при вакцинации-Авт.) с целью усиления государственного контроля над личностью, но и через социальные сети распространяют вредоносную информацию среди непросвещенной, малообразованной публики. Недоверие к государственным структурам, государственной медицине порождает преступную сеть мошенников всех мастей предоставляющих сомнительные услуги: фальшивые тесты о наличии антител, поддельные сертификаты вакцинации и т.п. Выступая в «бунте невежд» за «право человека на отказ от вакцины» эти люди если и борются за права личности, то это права не жить, а умереть. Все это, сожалению, мы наблюдаем и в общественной жизни Республики Молдова.

Большинство стран Европы характеризуются как страны богатые и благоустроенные. Здесь проблема бедности (по крайней мере, абсолютной) и порождаемой ею социальной несправедливости и напряженности, во многом, решена, что, соответственно, снижает роль религии в жизни общества и человека. Религия, традиции и обычаи, непосредственно с нею связанные, играют все меньшую роль в жизни либерального общества и отдельного человека в нем. Соответственно и то, что статус государства не дает повода для недоверия к политике и информации, господствующим в государстве. А это означает сокращение почвы для явления, которому сегодня напрашивается давно забытое определение - «мракобесие».

Вышеизложенное подводит нас к пониманию ситуации, сложившейся в Республике Молдова. Низкий уровень вакцинации (26%) населения, значительное число сомневающихся в существовании вируса, в качестве вакцины, не прошедшей, по их мнению, все стадии испытаний, сопротивляющихся карантинным мерам, обязательному вакцинированию, активно выступающих «за права личности» прививаться или нет. Эта «разношерстная компания» в основе своих претензий и протестов имеют общие причины, на которые обращено внимание выше. Одна из причин: превалирование (а, возможно, господство) в молдавском обществе моральных ценностей, почерпнутых из религиозных и традиционных кодексов. Что касается Республики Молдова, то в ее общественном контексте весьма ощутимо влияние народной традиции как патриархального морального регулятора. Во многих исследованиях подчеркивается роль традиционной морали. Бесспорно, традиционная культура любого народа содержит позитивные нравственные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Это правда, но не вся. Порой приходится пересматривать взгляды на роль традиционной морали. Утверж-

дение что «позитивное влияние всех институтов морального регулирования: семьи, церкви, национальной традиции, как раз и удерживает молдавское общество от тотального морального банкротства» [10, с.142], сегодня выглядит поспешным, особенно в кризисных условиях смертельно опасной пандемии. Влияние кризисных условий пандемии и связанные с ней материальные потери, отсутствие свободы действий, неопределенность перспектив, состояние личного неблагополучия, страх перед неосязаемой опасностью как бы встряхивает моральное самочувствие людей. И религиозный кодекс моральных ценностей, наиболее распространенный в Молдове, в условиях пандемии не становится спасительной силой в том плане, что не содействует формированию личной и коллективной ответственности в деле преодоления пандемии, выражающейся в отношении к вакцинированию. Действует «система подчинения частных форм жизни единому общественному и религиозному началу, что отрицает всякую индивидуальную свободу» [11, с. 203] Отличие религиозных ценностей в том, что в них не присутствует роль личности, ее ценность, воля, разум и свобода выбора. Ответственность же - это категория морали и права, отражающая особое социальное и морально-правовое отношение личности и общества. Ответственность требует от человека свободного выбора, разума и воли. Моральные же категории религии: смирение, терпимость, милосердие, сочувствие, филантропия, – позволяют без моральных потерь, достойно, пережить пандемию, но не победить ее. Для победы вируса необходимы моральный выбор, решение, поступок личности для того хотя бы, чтобы осознать персональную ответственность и просто вакцинироваться. А это уже категории другого кодекса морали – либерального, то есть системы взглядов, признающей ценность человека как личности, ее прав на свободу, счастье, полное проявление своих способностей. Однако, вынуждены свидетельствовать, что либеральные ценности в Республике Молдова пока что более декларируемы, нежели востребованы.

Казалось бы, государственное строительство и развитие демократии в Республике Молдова на волне революционных событий 90-х годов XX века вдохновлялись, в том числе, и ориентацией на общечеловеческие (либеральные) ценности. «Показателем нравственных устремлений общественного сознания перестроечного периода явилась их «вестернизация». И эта сторона либеральной морали усиливается в современном молдавском обществе взятым политическим курсом на глобализацию, на вступление в Евросоюз» [10, с. 142]. От приобщения молдавского общества к либеральным моральным ценностям ожидалось определенные приобретения. «Либеральные принципы характеризуются современными исследователями более органичными человеческой природе, а значит, более прогрессивными. Сильной стороной либеральной морали является обретенная с нею высокая степень самодетерминированности личности, возросшее чувство собственного достоинства, в том числе и высокие нравственные притязания личности к себе. ...В либерально-демократических трансформациях политиче-

ских и экономических систем на постсоветском пространстве, ...единственной идеологией социального равновесия могут быть только моральные ценности как воплощение идей о: равенности людей в достоинстве; естественной свободе; справедливости как выражения взаимопомощи, жертвенности и ответственности за судьбу ближних», - отмечали исследователи еще на заре демократических преобразований [10, с. 142]. Но при справедливой оценке достоинств либеральной морали, за тридцать лет демократического строительства в Молдове ее принципы не возобладали в общественном сознании. Причина этого, усматривается в изначальной неопределенности векторов движения молодого демократического государства. «Неопределенность была оформлена уже в лозунгах демократического движения 90-х годов, провозглашающих «приобщение к общечеловеческим ценностям», в том числе и к передовому либеральному законодательству, мировоззрению, моральным установкам. И, в то же время, «общечеловеческий» (либеральный) выбор лидеров революционного движения в Молдове сосуществовал, (но слабо сочетался-Авт.) с призывом «возврата к собственным корням» (родному языку, традициям предков, традиционному вероисповеданию), ибо невозможно одновременно двигаться вперед и назад» [12, с. 211]. Вместо того, чтобы позитивные моральные европейские послы постепенно «прижились» в молдавском обществе, не произошло даже более или менее ощутимого присутствия провозглашенных революцией 90-х годов либеральных ценностей. Более того, и сегодня исследователи отмечают, что в молдавском обществе «расходятся, вступают в конкуренцию, а порой и взаимно исключают друг друга моральные ценности традиционной культуры и либеральной» [13, с.79]. И в этом случае, традиционная идеология выигрывает. Ведь весь идеологический, культурный, воспитательный ресурс государства нацелен на сохранение и пользование религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума в обществе. Позитивного влияния религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума на общественное сознание и мораль не приуменьшить. Традиционная культура любого народа содержит позитивные нравственные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Развитие национальной культуры, родного языка, популяризация этнических традиций, обычаев, народных промыслов, верований предков укрепляют и развивают этнокультурную самобытность – основу национальной самоидентификации. Религиозная часть традиции при том, что религия и церковь законодательно отделены от государства, де-факто имеет в нашем обществе «широкие полномочия». Религиозная проповедь, информация о религиозных праздниках, событиях в церковной жизни, очерки о деяниях чудотворцев и прочее широко популяризируются в средствах массовой информации с просветительной и воспитательной целью.

Таких возможностей лишены ценности «корреспондирующие с либеральной идеей». Между тем, курс на европейскую интеграцию актуализирует приобщение, обогащение общественной жизни Молдовы европейскими (либеральными)

ценностями, провозглашенным еще 30 лет назад революционными событиями 90-х. Однако исследователи на разных этапах развития Республики Молдова обращали внимание на то, что приобщение к европейским ценностям, в том числе моральным, тормозится. «Что политические лидеры Молдовы, исповедующие европейскую интеграцию, не выходят к народу с четкими программами входа молдавского государства в европейский дом, означает только одно: они сами не видят четких абрисов этих программ» [14, с. 82]. Более того, государственные структуры, политический класс, культурная элита, кажется, делают все для того, чтобы дискредитировать либеральную идеологию. Вместо того, чтобы знакомить население с достоинствами либерального морального кодекса, политические круги «вводят» в общественную и государственную жизнь не самые приемлемые и не самые востребованные в молдавском обществе ценности. Именно так случилось, когда продвигающий в Республику европейские ценности в виде толерантного отношения к сексуальным меньшинствам Альянс «За европейскую интеграцию», принял ряд либеральных законов, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства». Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал в молдавском обществе неприятие продвигаемых либеральных ценностей. Силовое внедрение либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием руководством Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской конвенции (Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием), что вновь всколыхнуло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей» [15]. Господствующие в Молдове православно-христианские моральные программы с их традиционным пониманием семьи, терпимости, целомудрия, уважения полов и прочее, вступают в противоречие с безграничным европейским пониманием толерантности, прав и свобод личности, признающей гомосексуализм, однополые браки и бесполое воспитание детей. Таким образом, набирающий силу процесс европейской интеграции в Республике Молдова ставит перед молдавским обществом задачу выработки новых жизненных установок и ценностных ориентаций, чтобы предложить их своим гражданам.

С позволения сказать, не с того начали. Можно было начать с иных, более привлекательных и востребованных в Молдове ценностей либерального кодекса. К их числу, как уже отмечалось, относятся ценность свободы личности, слова, информации, выступлений, ценность личности, права человека. Правильнее было бы начать с просвещения населения о ценности жизни человека, о его правах, о роли и ответственности личности в обществе – через информирование об этой стороне жизни в государствах Западной Европы. Стоило бы обратить внимание на то, как моральные принципы либерализма утверждают новое отношение к труду – не только как к мерилу уровня жизни, но и как к залогому независимости и личного достоинства. Полезным было бы знакомство с

тем принципом либерального мировоззрения общества, который ставит на реальные рельсы взаимоотношения морали и политики, в плане их гармонизации и соединения на позитивной основе. В конечном счете, можно было обратить внимание на более широкое понимание ценности толерантности и повсеместно ввести эту дисциплину в курс общеобразовательных школ и вузов. Это стало бы благим приобретением для устремленного в европейский (либеральный) мир молдавского общества. Всякий духовный посыл, идущий из одного мира к другому, воспринимается обществом комплиментарно, если отправлен на позитиве. Мы видим, как легко вошли в нашу жизнь пришедшие из Европы католическое и протестантское Рождество, праздники Хэллоуин, День Святого Валентина, День Матери, ранее незнакомые и несвойственные для православной традиции, но привнесшие в нашу жизнь больше праздника, добрых эмоций и радостных событий. К сожалению, в области общественно важных краеугольных ценностей традиционные и либеральные идеи в молдавском обществе «встречаются», но не взаимопроникают, не сотрудничают, продолжая «соперничество». Отсутствие же единой идеологии, в свою очередь, расщепляет, но не гармонизирует, общественное мировоззрение и его составляющую - общественную мораль. В то время как любое государство «сильно общими правилами, общими целями, законами, стратегией развития, определенной идеологией. Без общей идеологии государственное развитие представляет собой спонтанный, а иногда и хаотичный процесс» [16, с. 1]. Естественно, отсутствие четко прописанной и представленной идеологии страны не может не сказаться на позиции личности, ее идеалах, убеждениях, на ее отношении к политике собственного государства. А «четко представленная» идеология «призвана мобилизовать и объединить общество, способствовать гражданскому согласию, если в ее основе лежат общечеловеческие ценности» [15, с. 1].

Республике Молдова, избравшей курс на европейскую интеграцию, неотвратимо предстоит развиваться в сторону формирования общей влиятельной идеологии, целостного мировоззрения и общепринятой морали. Роль идеологии государства выступает, в данном случае, как основа духовного единства народа, внутренней целостности и консолидации общества, программы социальной жизнедеятельности нации, средства мобилизации граждан. Для выполнения этой задачи Республика Молдова в настоящий момент с трудностями определяется, от каких ценностей прошлого ей, возможно, следует отказаться, какие переосмыслить и переоценить, к каким стремиться.

Настоящее исследование и выводы о качестве и роли системы идей и ценностей, которыми следует руководствоваться и которым следовать гражданам Республики Молдова, вызвано к жизни, казалось бы, частным поводом, инспирировано, казалось бы, злободневным триггером - кризисными условиями пандемии COVID-19 и ее вызовами. В центре исследования - актуальная проблема преодоления смертоносного вируса, в качестве решения которой, на данный момент, компетентные органы усматривают всеобщую иммунизацию путем вакци-

нации. Следует вывод: отношение к насущной проблеме в решающий момент угрозы здоровью приобретает характер морального выбора отдельной личности. В этом выборе формируется (или не формируется-Авт.) категория личной ответственности, выступающей в качестве мотива, побуждающего личность действовать в интересах общества и государства. Правительства государств несут ответственность за преодоление последствий пандемии, и эта ответственность требует принятия соответствующих мероприятий социального характера в области охраны здоровья населения. Пока вирус не побежден, очень важно, чтобы моральная ответственность граждан приводила к солидарности, доверию, сотрудничеству в деле преодоления последствий пандемии и, в конце концов, к сдаче теста на моральность.

К сожалению, сегодня из разных государств еще продолжают поступать сведения об уровне заражений, выявлении все новых штаммов коронавируса и введении новых ограничений: о переходе на удаленную работу, новых условиях проведения массовых мероприятий, заполняемости помещений, работе сферы услуг, о сокращении сообщения между странами. Ситуация пандемии неустойчива и порой сомнительна в распространяемой информации, в вариативности данных вакцинации, напряжена чаяниями на прогрессирующие завоевания науки. Можно предположить, что ежесекундно изменяющаяся ситуация – в статистике распространения вируса, в сводках с «передовой» борьбы с ним, в новых данных о средствах профилактики и лечения COVID-19 - в ближайшее время выдвинет новые способы преодоления опасной болезни и вакцинация не будет возведена во главу угла. Будут найдены иные убедительные средства для укрощения пандемии, опротестованы сомнения в противопоказаниях, уйдет духовно-моральное напряжение из общественной жизни. Но для опыта Республики Молдова должно остаться понимание профита от повода, который предоставили кризисные условия пандемии. Каузальность приобретенного опыта состоит в том, что ситуация - с необходимостью вакцинации и отношением населения к этому мероприятию - обнажила более глубинные обстоятельства, состоящие в настоятельной потребности формирования в молдавском обществе единого кодекса конструктивных моральных ценностей, опирающихся на традицию, но обогащенных европейскими ценностями. Единая идеология служит гармонизации и сотрудничеству государственных институтов с другими социальными институтами. Поэтому, пока вирус не побежден, продуктивнее будет, если моральная ответственность государства помножится на моральную ответственность каждого гражданина, дисциплинированность и организованность населения, а не подвергается критике. Иными словами, кризисные условия пандемии спровоцировали неявные, но сущностные вопросы. Какими моральными нормами должны далее руководствоваться гражданам Республики Молдова? Какая модель государственного развития создаст в Молдове внутренне-державное согласие и обеспечит стране достойное место в мировом сообществе.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. <https://www.dw.com/ru/v-avstrii-i-frg-proshli-massovye-protesty-protiv-karantina/a-56795667> (посещен 24.11.2021).
2. https://lenta.ru/articles/2021/09/06/antikovid_eu/ (посещен 24.11.2021).
3. <https://russian.rt.com/tag/protest> (посещен 24.11.2021).
4. <https://www.bbc.com/russian/news-59368700>(посещен 24.11.2021).
5. <https://ru.euronews.com/2020/11/22/europe-covid-sunday-protests/>(посещен 24.11.2021).
6. <https://ru.euronews.com/2021/11/20/ru-covid-protests-eveningn> (посещен 24.11.2021).
7. <https://austria-today.ru/kak-avstrijcy-otnosjatsja-k-privivkam> (посещен 24.11.2021).
8. https://lenta.ru/articles/2021/09/06/antikovid_eu/ (посещен 24.11.2021).
9. https://yandex.ru/news/story/VOZ_nazvala_nepriytkh_osnovnymi_rasprostraniteljami_COVID-19-2e64827815e425f6458542f0f52d8eed?lang=ru&rubric=index&fan=1&stid=x2aXqa4_8TAopmjXCYN&t=1637845952&tt=true&persistent_id=170017834(посещен 25.11.2021).
10. Роговая Г. Морально-ценностные основы общества развивающейся демократии: опыт Республики Молдова. В: «Социология, философия и политические исследования» № 2 2010, Кишинев, с. 142-152.
11. Соловьев В.С. Вера, разум, опыт. Три силы, Москва: Издательство «Директ-Медиа», 2012, 231 с. http://dugward.ru/library/solovyev_vl/solovyev_v_s_tri_sily.html(посещен 13.12.2021).
12. Галина Рогова Християнські моральні цінності в сучасній політиці. В: Релігійна свобода. Науковий щорічник, Київ, 2008, №13, с.209-213.
13. Galina Rogovaia Principiile morale ale societății în perioadă de tranziție//// Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice- 2008. nr. 1- p-77 - 92.
14. <https://pulse.mail.ru/article/sandu-podpisala-zakon-o-ratifikacii-stambulskoj-konvencii-v-moldavii-8551982508945872114-5308691348596240260/> (посещен 03.12.2021).
15. Мельник, В.А. Политические идеологии. Учебное пособие. Минск: Высшая школа, 2009. 399 с.
16. <https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/moldova/2021-11/> (посещен 23.11.2021).

**RAPORTUL DINTRE INOVARE ȘI TRADIȚIE
ÎN EVOLUȚIA RELAȚIEI INTERES PUBLIC-PROCES DECIZIONAL:
CAZUL REPUBLICII MOLDOVA**

**THE CORRELATION OF INNOVATION AND TRADITIONAL APPROACHES
IN THE EVOLUTION OF THE PUBLIC INTEREST-DECISION-MAKING
PROCESS: REPUBLIC OF MOLDOVA - CASE STUDY**

**Tatiana BOGOS, doctorandă,
Academia de Administrare Publică,
bogos_tanea@mail.ru**

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.08>

CZU: 351/354(478)

ORCID 0000-0002-5737-5685

Rezumat

În articolul propus spre publicare este cercetat impactul raportului dintre tradiție și inovație în evoluția relației interes public-proces decizional. Problema tradițiilor este extrem de complexă datorită funcției integratoare, și este influențată de mediul social-cultural. La baza inovațiilor creative stă potențialul și condițiile prealabile create de tradiție, datorită cărora stereotipurile învechite corespunzătoare ale activității umane sunt depășite și are loc dezvoltarea societății. Eficiența administrației publice depinde de inovarea cu succes care asigură dezvoltarea modalităților mai bune de satisfacere a necesităților societății, de rezolvare a problemelor și utilizarea resurselor și tehnologiilor. Astfel, inovarea devine componenta care asigură modernizarea, creșterea nivelului economic, îmbunătățirea nivelului de servicii prestate, identificarea acelor soluții de depășire a problemelor și provocărilor cu care se confruntă societatea, or, inovația stabilește în mod constant noi orizonturi, direcții și stimulente pentru luarea deciziilor.

Cuvinte-cheie: *tradiție, inovare, interes public, proces decizional, relația interes public-proces decizional, sistem administrativ, Republica Moldova.*

Summary

The proposed article investigates the impact of the correlation between the traditional approach and innovative approach in the evolution of the public interest- decision- making. The problem of traditions is extremely complex due to its integrative function, and is influenced by the socio-cultural environment. The core element of creative innovation is the potential and preconditions created by tradition. Due to this, the appropriate outdated stereotypes of human activity are overcome and the development of society takes over. The efficiency of public administration depends on the successful innovation that ensures the development of better ways to meet the needs of society, problem solving and the use of resources and technologies. Thus, innovation becomes the component that ensures modernization, increasing the economic level, improving the level of services provided, identifying those solutions to overcome the problems and challenges facing society, or, innovation constantly sets new horizons, directions and incentives for decision making.

Keywords: *tradition, innovation, public interest, decision-making process, public interest- decision-making relationship, administrative system, Republic of Moldova.*

Intrucât cercetarea relației tradiție - inovație reprezintă un subiect relativ nou, abordat în studii și cercetări tangențial cu alte probleme de cercetare, articolul de față poartă un caracter explorator, reprezentând o analiză și sinteză de abordări, idei,

concepte și semnificații a mai multor cercetători în domeniu, accentul fiind pus în special pe cazul Republicii Moldova.

Examinarea relației dintre cele două concepte: tradiție-inovație, descrie covalența dintre originea cercetării, tradiționalism și tendințele actuale de inovare, modernizare, și alinierea la standardele europene. Inovația și tradiția sunt procese care se intersectează, iar aflate în sens opus, se intercondiționează. Noțiunea de tradiție în DEX, are diverse sensuri: 1. Ansamblu de concepții, de obiceiuri, de datini și de credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică; 2. Informație (cu conținut real, legendar sau semilegendar) privitoare la anumite fapte, evenimente din trecut, transmisă oral de-a lungul timpului; 3. Obicei statornicit (din vechime) și urmat riguros ș.a.m.d.; iar inovarea, o altă extremă, semnifică schimbarea și creativitatea. Dacă tradițiile sunt practici stabile transmise din generație în generație, atunci, inovația este un subiect actual și extrem de abordat la etapa actuală, constituind componenta cheie în progresul științific. În aceeași ordine de idei, tradițiile se modelează, se conformează cu diferitele procese de evoluție în domenii economice, sociale, culturale și se adaptează realităților contemporane, iar aceasta înseamnă că procesul de tranziție transformă tradiția în inovație, fenomen derivat din necesitățile sociale actuale din care face parte în mod inerent ființa umană.

În contextul alinierii Republicii Moldova la normele europene și semnării actelor și tratatelor internaționale, se impune necesitatea unor transformări în sistemul administrativ și practicile birocratice, accentul fiind pus pe eficiență, modernizare, inovație și productivitate. Inovația în acest context, reprezintă o alternativă viabilă, care permite atingerea unor trepte mai înalte de performanță organizațională și îmbunătățirea situației de fapt a lucrurilor la nivelul sistemului administrativ, al societății și al statului în general.

Tradiția inițial, se referea la transmiterea sau remiterea a ceva, dar cuvântul a ajuns să se refere în primul rând la predarea orală a unei învățături sau legende. În sensul său cel mai larg, tradiția include orice este caracteristic trecutului, obiceiurilor, sau este parte a identității culturale. Ea include, așadar, elemente diverse precum: credințele religioase, obiceiurile sportive, practici lingvistice sau obișnuințe alimentare [13, p.468].

Problema tradițiilor este extrem de complexă datorită funcției integratoare, și este influențată de mediul social-cultural. La baza inovațiilor creative stă potențialul și condițiile prealabile create de tradiție, datorită cărora stereotipurile învechite corespunzătoare ale activității umane sunt depășite și are loc dezvoltarea societății. *O altă formă fundamentală de moștenire, alături de tradiție este inovația.* Scopul inovației nu este reînnoirea vechiului, ci generarea de conținut nou. Înțeleasă ca un sistem de standarde, principii ideologice, atitudini valorice care reglementează inovația, tradiția acționează ca un criteriu determinat istoric, de natură socială, pentru selecția acelor inovații care pot asigura dezvoltarea sistemului de reglementare existent

sau inițiază unul nou [17, p.20]. În cele din urmă, tradiția și inovația relevă o anumită continuitate, asigurând relația dintre trecut, prezent și viitor, dintre vechi și nou, dintre clasic și modern, dintre zona de confort și schimbare; iar aspirația spre modernizare, predispunerea de a îmbunătăți lucrurile, preluarea unor practici și dezideratul de adaptare la realitățile prezentului, reprezintă treptele de trecere și de completare a tradiției cu inovația.

În istoria lumii, prima inovație tehnologică majoră a fost probabil dezvoltarea agriculturii încă din 9000 î.Hr., urmată de dezvoltarea ceramicii în aproximativ 6000 î.Hr. Alte inovații importante au fost dezvoltarea plugului și irigarea între anii 5000 î.Hr. și 4000 î.Hr., care au facilitat creșterea populației mondiale. Dezvoltarea metalurgiei și scrisului datează în jurul anului 3000 î.Hr. Dezvoltarea matematicii datează din aproximativ 2000 î.Hr. Relația dintre inovație, populație și speranța de viață poate fi observată odată cu trecerea timpului. Clasificarea pe clase, creșterea veniturilor, revoluția industrială, revoluția tehnologică, economică și socială reprezintă factori și condiții care au influențat societatea secole întregi [7, p.32-33]. Abordarea dată, reflectă misiunea finală a inovațiilor, odată cu trecerea timpului, s-a tins spre evoluție și elaborarea acelor mecanisme, tehnici, produse, procese și condiții care în continuare să faciliteze un climat favorabil de dezvoltare a societății și care să asigure satisfacerea interesului public.

Un aspect important care tergiversează evoluția și este considerat un eșec al inovației, este incapacitatea de adaptare la nevoile cetățenilor a sistemului de guvernare și a statului în general, fapt influențat de condițiile și funcția integratoare a tradiției. *Drept exemplu* din domeniul sănătății publice, cercetătorii ne prezintă una dintre cele mai importante descoperiri ale omenirii - penicilina, descoperită încă în 1928 de Alexander Fleming, și abia în 1946 recunoscută pentru utilizare clinică pe scară largă. Istoricii și oamenii de știință din domeniul administrației publice au concluzionat că această întârziere s-a datorat negativității comunității științifice, al cărei scepticism și lipsă de dorință de a accepta o inovație majoră au împiedicat răspândirea pe scară largă a acestui medicament care salvează vieți. În cele din urmă, lipsa de adaptabilitate la mediu și o dependență excesivă de tradiția birocratică au împiedicat o inovație de primă prioritate să-și producă efectul [19, p.60]. Atunci când autoritățile administrației publice sunt implicate, birocrăția devine o barieră în calea inovației. Întrucât birocrăția se bazează pe modele organizaționale vechi (tradiție, canale verticale de comunicare, conformare, ordine și control), mai degrabă decât pe modele noi care includ creativitate, angajament, fluxul mixt de comunicare, autonomie și responsabilitate). Tratăm subiectul birocrăției în corelație cu problema de cercetare, în contextul în care birocrățiile sunt mai puțin predispuse la transformare și inovare din cauza designului lor structural și funcțional complicat și inflexibil [19, p.61]. În cele din urmă, menținerea birocrăției în procesul de elaborare și adoptare a politicilor și în procesul decizional, rămâne a fi avantajos pentru persoanele interesate, în contextul în care Republica Moldova se află în proces de tranziție, iar tradiția

face parte din modelul organizațional și funcțional vechi, cu canale verticale de comunicare și management supus unui control excesiv. Inovația, însă este un concept din categoria principiilor și valorilor democratice, alături de creativitate, flexibilitate și autonomie, care asigură organizarea și funcționarea eficientă a unui sistem administrativ modern.

Studiul surselor științifice arată că filozofii și oamenii de știință, studiind tradițiile și inovațiile într-un mod funcțional, nu au reușit să identifice și să determine relația dintre acestea. Tradiția fiind creată de om poate fi definită ca realitate empirică, educație și sistem spiritual, mental, social, spațiu-timp și material [18, p.71]. Inovația reprezintă o schimbare și transformare în natură, spațiu, lumea socio-tehnologică, și are capacitatea de a se transforma într-o tradiție în viitor. În esență, inovația reflectă relația dintre trecut și prezent. În acest caz, tradiția devine un determinant intern al inovației, iar inovația realizată devine un determinant extern al unei noi tradiții [18, p.72].

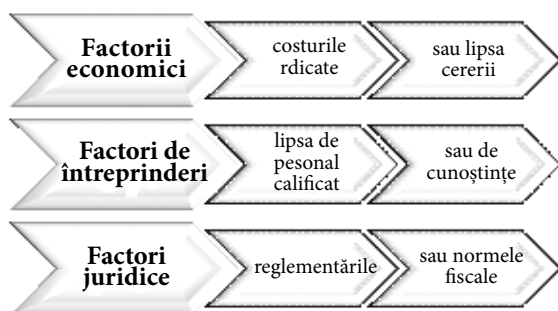
Activitatea inovațională este foarte complexă și include un șir de alte activități de tip științific, tehnic, tehnologic, organizatoric, financiar, comercial etc. Ea vizează atât utilizarea și comercializarea rezultatelor cercetărilor științifice, cât și diversificarea, eficientizarea și îmbunătățirea calității producției de bunuri și servicii, perfecționarea tehnologiei de producere, urmată de implementarea ei eficientă pe piețele interne și din străinătate [6, p.24]. Republica Moldova face parte din țările cu economie în tranziție, sau de tipul „catching-up” (ajungere din urmă). Pentru aceste țări este caracteristică „învățarea din mers”, preluarea experienței țărilor care au reușit să depășească perioada dificilă și să atingă performanțe economice, dar și a țărilor economic dezvoltate, transferul de cunoștințe și bune practici, adaptarea tehnologiilor, ș.a.m.d. [6, p.36].

În ultimile decenii, guvernele din întreaga lume au făcut schimbări fundamentale în sistemul administrativ. Iar reforma administrației publice a fost în centrul acestui proces de “modernizare” [12, p.5]. În cele din urmă, serviciile publice au trebuit să se adapteze unei lumi în continuă schimbare, transformându-și practicile, oamenii și culturile pentru a face față noilor provocări cu care se confruntă [12, p.7]. Tangența dintre inovație și un sistem administrativ modern este indiscutabilă. Astfel, statele care au adoptat principiile unui stat de drept și democratic încearcă să-și revitalizeze administrația publică, să o facă mai proactivă, mai eficientă, mai responsabilă și orientată spre servicii prin prisma inovațiilor. Experiența a demonstrat că introducerea inovațiilor în sistemul administrativ are o serie de *rezultate pozitive*. 1. Contribuie la maximizarea utilizării resurselor și capacităților pentru a crea valoare publică, precum și la încurajarea unei culturi mai deschise, participative în guvern, îmbunătățind buna guvernare. 2. Îmbunătățirea imaginii și serviciilor sectorului public, ajutând guvernele să recâștige încrederea oamenilor și să restabilească legitimitatea. 3. Inovarea în guvernare poate stimula mândria funcționarilor publici care lucrează în sectorul public, precum și poate încuraja o cultură a îmbunătățirii continue. 4. Creează

oportunitatea către o serie de inovații care conduc la un mediu favorabil pentru o schimbare pozitivă [10, p.2].

Abordările evoluționiste văd inovația ca un proces în care tehnologia și cunoștințele sunt dezvoltate prin interacțiunea dintre diverși actori și alți factori [14, p.32]. Inovația este privită ca un proces dinamic în care cunoștințele sunt acumulate prin învățare și interacțiune. *Abordările sistemice* ale inovației schimbă accentul politicii către un accent pe interacțiunea instituțiilor și se uită la procesele interactive în crearea, difuzarea și aplicarea cunoștințelor. Aceștia subliniază importanța condițiilor, reglementărilor și politicilor în care funcționează piețele și rolul guvernelor în monitorizarea și încercarea de a ajusta acest cadru general [14, p.33]. În continuarea acestor idei, activitatea de inovare poate fi împiedicată de o serie de factori care au un efect negativ asupra rezultatelor așteptate, reprezentați în schema de mai jos [14, p.112]:

Factori cu impact negativ asupra activității de inovare

Sursa: elaborat de autor în baza sursei: Mortensen P., Bloch C. Oslo Manual. Guidelines for collecting and innovation data. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Third Edition. A joint publication of OECD and Eurostat, 2005, 165 p.

În cele din urmă, inovația apare ca o reacție de răspuns în urma unei „necesități” de îmbunătățire a unui produs sau proces. În cercetarea de față, facem referință la interesul public care rezultă din nevoile și cerințele populației și abordăm relația dintre interes public și inovație rezumându-ne la acele nevoi și trebuințe ale societății care generează imperativul unor inovații, în contextul dezideratului de modernizare al guvernării actuale și aspirațiilor Republicii Moldova la o viață mai bună și prosperă conform standardelor europene.

Derivată din semnificația complexă a inovației, noțiunea de *inovarea colaborativă* este considerată una dintre principalele caracteristici ale noii guvernări publice, în care cetățenii (și alte părți interesate) sunt considerați parteneri egali cu organizațiile administrației publice [11, p.6], și implică includerea unui număr de actori diferiți și exploatarea potențialului acestora (de cunoștințe, abilități și resurse) cu scopul de a găsi o soluție la problemele și provocările societale și de a crea o valoare publică [11, p.1].

În mod specific, în sectorului public, pot fi identificate *două tipuri de inovații colaborative*, evaluate în următorul tabel:

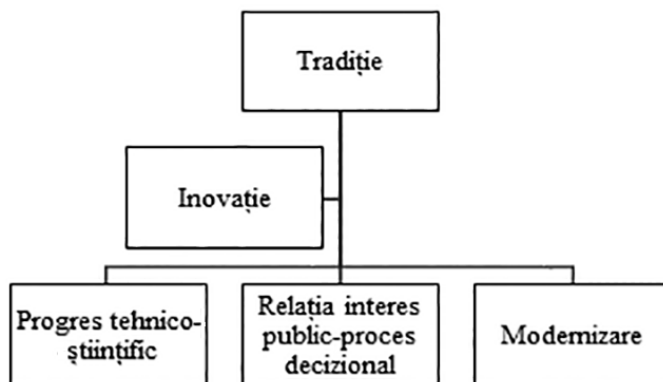
Tipuri de inovații colaborative

Nr. crt.	Coproductia	Co-crearea
1.	Colaborarea cu părțile interesate interne (sectorului public, adică al unei organizații publice, de la unicul creator și furnizor de servicii publice la unul din mai mulți dintr-o echipă).	Colaborarea cu părțile interesate externe (<i>de exemplu</i> , cetățeni, organizații din sectorul terț sau afaceri).
2.	Este o strategie capabilă să îmbunătățească calitatea serviciilor publice, să vizeze mai bine serviciile publice, să le facă mai receptiv la utilizatori, să reducă costurile, să creeze sinergii între guvern și societatea civilă, să abordeze problema deficitului democratic, și să contribuie la stimularea participării și implicării societății.	Co-crearea pune accent pe crearea de valoare ca principală intenție și rezultat al colaborării.
3.	Scopul coproduției este mai puțin ambițios, întrucât interacțiunea dintre utilizatori și furnizori este de a produce și a furniza un serviciu care deși poate fi ajustat și îmbunătățit, nu este supus inovației în ceea ce privește dezvoltarea de noi idei disruptive.	Presupune o relație mai activă între actori și schimburi constructive de diferite tipuri de cunoștințe, abilități, idei și resurse la un nivel de schimbare mai înalt, dincolo de nivelul de serviciu de obicei implicate în cazul coproduției. Co-crearea presupune o transformare a înțelegerii înseși a unei probleme sau a unei sarcini, ceea ce duce la noi posibilități inovatoare pentru soluționarea acesteia.

Sursa: Elaborat în baza sursei: Juric T., Pevcin P., Bencina J., Decman M., and Vrbek S. Collaborative innovation in public administration: theoretical background and research trends of co-production and co-creation. Article. Administrative Science, 2019, 9, 90, MDPI, Basel, Switzerland, 17 p.

Conducerea eficientă și serviciile publice depind de inovarea cu succes care asigură dezvoltarea modalităților mai bune de satisfacere a necesităților societății, de rezolvare a problemelor și utilizarea resurselor și tehnologiilor. Totodată inovarea ar trebui privită ca o activitate de bază menită să crească responsabilitatea serviciilor la necesitățile locale și individuale precum și pentru a face față nevoilor și așteptărilor publice [15, p.5]. Inovația în această conjunctură, reprezintă o premisă a modernizării administrației publice care se compune din: coordonarea adecvată între elaborarea politicilor, analiza, experimentarea, gestionarea riscurilor, obținerea rezultatului, prezivziunea și anticiparea fenomenelor. Inovația fiind la prima vedere un lucru mărunț, dar care poate da rezultate enorme, deține rolul de a susține administrația publică la îmbunătățirea serviciilor prestate. Totodată, nu totul în administrația publică depinde de inovație, se impune existența unui echilibru între tradiție și inovație. Dacă o inovație într-un anumit stat dă rezultate pozitive, această practică nu neapărat este potrivită pentru alte țări, acest fapt depinde de atributele unice ale cazului; inovația sau tendința și decizia de transformare trebuie studiată și adaptată circumstanțelor locale.

Analizând cele menționate, prezentăm gradul de conexiune între raportul tradiție-inovație și relația interes public - proces decizional evaluat prin următoarea schemă:

Sursa: Tabel elaborat de autor

În urma celor menționate, constatăm că inovația reprezintă un proces etapizat, de transformare organizațională, instituțională, de produs în ceva nou și îmbunătățirea stării lucrurilor, asigurând modernizarea economică. Prin urmare, acest proces a presupus implicarea unor mecanisme și stimulente care transformă acest lucru în ceva nou, distrugând originea și forma sa clasică. *De exemplu*, într-un sistem administrativ modern, cu valori și principii caracteristice unui stat de drept, cu aspirații și standarde europene se impune necesitatea reorganizării instituțiilor și elaborarea unor strategii de stimulare a performanțelor personalului administrativ, astfel încât să se asigure dezvoltarea cunoștințelor tehnologice și manageriale, perfecționarea și stimularea nivelului de performanță în domeniu, îmbunătățirea serviciilor prestate, etc.

Deși experiența Republicii Moldova este ambivalentă, confruntându-se și aspirând să devină o societate imună, adaptată la provocări și tendințe, considerăm că eforturile depuse în consolidarea unui stat de drept și asigurarea transparenței decizionale sunt considerabile și vizibile chiar de la obținerea independenței. Centrea asupra problemelor, intereselor și aspirațiilor membrilor societății constituie un obiectiv de bază în activitatea autorităților administrației publice. Iar, administrația publică locală reprezintă principalii actori ai schimbării, capabili să palpeze cel mai exact situația existentă în societate și să identifice soluțiile cele mai potrivite, aflându-se cel mai aproape de cetățeni, în timp ce autoritățile centrale ca exponenți ai statului – sunt cei cărora le aparține decizia finală privind schimbarea. Totuși, se impune necesitatea elaborării unor noi paradigme de dezvoltare a sistemului de guvernare adaptat noilor standarde, ținând cont de posibilitățile financiare, capacitățile organizaționale, integritatea și profesionalismul actorilor publici, precum și relațiile societale. În aceste circumstanțe, *inovarea, ca și în cazul mai multor state reprezintă o soluție viabilă, care ne oferă o serie de posibilități de dezvoltare, inclusiv: interacțiunea autorităților cu alți actori, identificarea sau definirea problemei, generarea de idei, dezvoltarea, perfecționarea, valorificarea, capacitatea de a anticipa problemele actuale și rezultatele potențiale mai productiv, implicare și modernizare. Or, aspectele și împrejurările consensuale, multidimensionale și interconectate ale realității dificile*

ale societății în tranziție, precum și chestiunile care evoluează în mod constant și se amplifică denotă imperativul de readaptare, reînnoire și modernizare a instrumentelor și mecanismelor de gestionare a situațiilor cu care se confruntă societatea pe de o parte, și administrația publică pe de altă parte, și construirea unei traiectorii noi, cu reguli, standarde și valori noi.

Articolul 20 al *Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova*, definește inovarea ca activitatea de aplicare a rezultatului obținut de pe urma cercetării și/sau experienței practice, care este orientată spre utilizarea în activitatea practică și/sau comercializarea pe piață a materialelor, produselor sau dispozitivelor, procedurilor, sistemelor și serviciilor noi sau ameliorate substanțial. Articolul 48 al aceluiași Cod stipulează: scopul principal al politicii de stat în domniile cercetării și inovării rezidă în dezvoltarea societății cunoașterii în Republica Moldova prin stimularea și valorificarea maximă a potențialului științific, tehnico-științific și tehnologic, orientat spre crearea și comercializarea produselor, serviciilor, proceselor moderne, ecologice, competitive, precum și spre valorile unei societăți democratice, deschise [4].

Conform *Strategiei inovaționale a Republicii Moldova*, inovațiile pot fi privite ca transformarea reușită a unor idei noi în produse sau a unor idei cunoscute în produse noi. Această abordare reflectă realitățile și necesitățile actuale ale societății moldovenești, care dispune de capacități înalte de asimilare, copiere, reproducere și optimizare a inovațiilor existente, dar care are încă puține capacități de generare a inovațiilor la scară globală (pct.4). Adoptând această abordare modernă asupra inovațiilor, Strategia recunoaște că *potențialul inovațional al țării depinde de capacitățile inovaționale ale firmelor, de gradul de sofisticare a cererii, de nivelul de educare a consumatorilor, precum și modul în care Guvernul, universitățile, instituțiile de cercetare și alți actori interacționează pentru a forma un mediu propice apariției, utilizării și propagării inovațiilor* (pct.5) De asemenea, *sistemul de luare a deciziilor în sfera de cercetare-inovare este excesiv de centralizat, acordându-se prioritate generării cunoștințelor și mai puțin utilizării și răspândirii acestora, iar sectorul privat și societatea nu sunt implicate în dialogul de politici. Nu există un nivel orizontal de coordonare a politicilor inovaționale și nu s-a stabilit autoritatea națională care definește politicile de inovare* (pct.11) [1]. În cele din urmă, subiectul birocrăției în corelație cu inovarea abordat anterior în articol este valabil inclusiv pentru Republica Moldova, în care predomină același sistem centralizat de management, cu canale verticale de comunicare, și în care autonomia și creativitate au o semnificație subiectivă.

Conform *Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023* (pct.1), cercetarea și inovarea reprezintă motorul creșterii economice și generatorul de soluții pentru depășirea provocărilor cu care se confruntă societatea [2, p.1]. Însă, cu regret, sistemul de cercetare și inovare din Republica Moldova se confruntă cu un șir de *vulnerabilități* ce îi limitează funcționalitatea și relevanța, cele mai importante fiind: 1. Rolul modest atribuit activităților de cercetare și inovare în cadrul sistemului de politici publice; 2. Finanțarea insuficientă a sistemului de cercetare și inovare, valoarea redusă acordată cercetării și inovării în cadrul politicilor guvernamentale și programelor sectoriale (*de exemplu*: în cazul țării noastre, cheltuielile

pentru cercetare și inovare *per capita* însumează aproximativ 6,6 euro, adică de 80 de ori mai puțin decât media Uniunii Europene. Totodată, ținem a menționa că numărul cercetătorilor raportat la un milion de locuitori este de 4,5 ori mai mic în Republica Moldova decât media europeană); 3. Eficiența scăzută a activităților de cercetare și inovare și implementare sporadică a rezultatelor cercetării; 4. Numărul insuficient de cercetători și prezența în proporție mică a tinerilor; 5. Baza materială învechită și infrastructura de cercetare neconectată la nivel internațional; 6. Lipsa convergenței dintre prioritățile activităților de cercetare și inovare din sectorul public și necesitățile socio-economice ale țării; 7. Vizibilitatea redusă a cercetării și inovării la nivelul societății, dar și a rezultatelor cercetărilor științifice naționale la nivel internațional; 8. Participarea relativ modestă în cadrul proiectelor și inițiativelor internaționale [2, p.2-4].

Asigurarea unei guvernări eficiente și incluzive și a supremației legii, precum și promovarea unei societăți pașnice și protejate - reprezintă doar câteva obiective pe termen lung stabilite prin intermediul Strategiei naționale de dezvoltare "Moldova 2030" [3, p.4]. Strategia prevede în calitate de *acțiuni prioritare*: elaborarea deciziilor publice în baza evidențelor privind impactul acestora asupra oamenilor, în special asupra celor mai vulnerabile categorii; asigurarea unui proces decizional transparent, receptiv, participativ și reprezentativ la toate nivelurile și asigurarea unui mecanism clar de punere în aplicare a deciziilor, conform principiilor subsidiarității, și de monitorizare a implementării acestora [3, p.103]. Elementul inovativ al SND "Moldova 2030" este că, fiind un document de referință pentru strategiile sectoriale și intervențiile de politici ulterioare, aceasta urmărește centrarea politicilor publice din Republica Moldova pe problemele, interesele și aspirațiile oamenilor [3, p.133].

Analiza conținutului SND "Moldova 2030" reflectă corelația dintre procesul decizional, acțiunile întreprinse în vederea asigurării realizării interesului public și inovația ca o soluție indispensabilă pentru problemele cu care se confruntă societatea pe de o parte, și la opțiunea selectată din mai multe posibile de către autoritățile publice pe de altă parte. Interferențele dintre semnificația noțiunilor de inovare și proces decizional mai derivă din acțiunea inovatorilor sau a factorilor de decizie din domeniul inovație care întreprind acțiuni și iau decizii privind realizarea unei schimbări, îmbunătățirea unor lucruri, procese, tehnici, produse, și utilizarea unor noi instrumente pentru a conferi funcționalitate, eficiență și a crea. Procesul de luare a unei decizii asupra unui subiect nu înseamnă rezolvarea acestuia, ci doar crearea unor premise adecvate pentru acest proces. Problema va fi rezolvată doar atunci când va fi implementată o soluție concepută cu scest scop [16, p.46]. Totodată, identificarea celei mai bune alternative cu privire la o problemă de interes public cu care se confruntă societatea, poate fi o soluție inovatoare. Iar, abordarea creativă, complexă și rațională a necesităților populației reflectă conținutul problemei de cercetare în articolul de față.

În aceeași ordine de idei, conform Clasamentului Indicelui Global al Inovației 2020 (The Global Innovation Index), este important a menționa că Republica Moldova s-a plasat pe locul 64 din 132 de state și economii acumulând 32, 3 de puncte din 100 puncte posibile. În aspect comparativ, Ucraina se poziționează pe locul 49, iar

România pe locul 48. În continuare, la sub-indicele intrări de inovații Republica Moldova ocupă locul 80, iar la sub-indicele ieșiri de inovații statul nostru se poziționează pe locul 54. Pe dimensiunea infrastructură – se situează pe locul 82; capitalul uman și cercetare - locul 77; ieșiri creative - locul 53; sofisticarea pieței - locul 74; sofisticarea afacerilor - locul 87; instituții - locul 81 (aceeași poziție ca și în anul 2020); iar la indicatorul cunoștințe și rezultate tehnologice - locul 54 [8, p.39].

În cele din urmă, Republica Moldova are rezultate relativ bune la capitolul cadrul normativ și cadrul instituțional, cu rezerve pentru sincronizarea în continuare a eforturilor de modernizare a sistemului administrativ și sporirea nivelului economic, prin prisma facilitării unui climat inovațional favorabil pentru atingerea unor performanțe mai înalte în toate domeniile supuse influenței raportului tradiție-inovație.

Întrucât conceptul de inovare include în sine activitatea de cercetare, este oportun a analiza situația în domeniul cercetării în parte, ca un segment de importanță majoră în contextul examinării problemei de studiu.

Abordăm subiectul educației și importanța acestuia, în contextul în care educația, competențele și formarea sunt elemente cheie ale unei economii bazate pe cunoaștere și inovare, afectând în mod direct și indirect oferta și cererea de inovare. Capitalul uman și forța de muncă calificată completează progresele tehnologice: noile tehnologii nu pot utilizate în producție fără o pregătire și educație suficientă a forței de muncă [7, p.166].

Dezvoltarea vertiginoasă a țărilor Uniunii Europene, precum și a alor țări la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI demonstrează că știința este unica locomotivă eficientă care permite societății să progreseze. Astăzi, în majoritatea statelor lumii crește importanța rolului științei, ponderea ei în economie, cercetării științifice și se alocă din an în an investiții tot mai mari, ea plasându-se astfel în centrul activității umane și căpătând caracter de masă, prin antrenarea în cercetare a tot mai multor persoane. Concepția care domină azi lumea civilizată este formarea unei societăți bazate pe cunoaștere, în care să domine spiritul și metodele științifice, angajarea plinară a științei în soluționarea problemelor economice și sociale ale țării, organizarea și gestionarea științifică a muncii, cercetarea științifică și optimizarea fiecărei operații, utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaționale, transferul de tehnologii și cunoștințe [9, p.20]. Un indicator important al nivelului științific al unei societăți este numărul de persoane care dețin un titlu științific, acesta fiind o dovadă a nivelului înalt de creativitate al individului, a capacității acestuia de a formula și soluționa probleme. În SUA acest indicator este 1,2 % sin numărul populației cu vârsta de peste 25 de ani, în Germania- de 1,8 %, în Republica Moldova – nu depășește 0,3 % [9, p.21]. Una din grijile statului este să sporească nivelul intelectual al societății, prin educația continuă pe tot parcursul vieții al populației, prin dezvoltarea abilităților de formulare și rezolvare a problemelor. Pentru aceasta sunt necesare strategii educaționale avansate, care să ia în calcul experiența în domeniu, *tradițiile științifice*, nivelul actual de dezvoltare a științei, aspirațiile societății [9, p.23].

Conform Raportului asupra stării științei din Republica Moldova în anul 2019, se constată o scădere semnificativă a numărului total de cercetători - de la 3054 în anul

2018 la 2767 în anul 2019 (în scădere cu 287 de cercetători), ceea ce constituie o reducere cu 9,4 % comparativ cu anul 2018 [5, p.13]. În total, în anul 2019, la studii de doctorat au fost înmatriculați 559 de studenți-doctoranzi, dintre care 425 din Republica Moldova, în scădere cu 3 % comparativ cu anul 2018 [5, p.18]. Iar studiile de doctorat în anul 2019 au fost absolvite de 234 persoane, în descreștere cu 38,4 % comparativ cu anul 2018. Dacă în UE în topul studiilor de doctorat sunt așa domenii ca știință și tehnologii, în România cele mai performante domenii sunt inginerie, matematică, medicină, fizică și astronomie, chimie și inginerie chimică, informatică, știința materialelor, biochimie, genetică și biologie moleculară, atunci în Republica Moldova predomină științele sociale și economie, urmate de științele medicale și cele umaniste [5, p.19].

În spiritul celor menționate, considerăm că pentru Republica Moldova, inovațiile constituie o posibilitate importantă de dezvoltare a economiei, stimulând progresul economic și social, și asigurând eficientizarea serviciilor, proceselor manageriale, a tehnologiilor și metodelor organizaționale și funcționale în sistemul economic, politic, social, de producție, sau tehnic.

Concluzii

1. Inovația reprezintă un fenomen global, caracteristic atât statelor dezvoltate, cât și statelor aflate în curs de dezvoltare, care oferă oportunități de dezvoltare în mai multe domenii ale vieții sociale, asigurând o creștere considerabilă a economiilor dezvoltate în economii emergente, și garantând concurența, progresul și modernizarea. Iar, tradițiile se modelează, se conformează cu diferitele procese de evoluție în domeniul economic, social, cultural și se adaptează realităților contemporane, acest fapt semnificând că procesul de tranziție transformă tradiția în inovație, fenomen derivat din necesitățile sociale actuale din care face parte în mod inerent ființa umană.

2. Abordăm raportul tradiție-inovație în evoluția relației interes public-proces decizional, întrucât aceasta influențează sistemul de guvernare în complexitatea sa. Republica Moldova în calitate de stat independent, aflat în proces de tranziție, suferă transformări și reforme permanente din momentul obținerii independenței, inclusiv în sistemul administrației publice, care necesită inovații, specialiști competenți, tehnologii informaționale și metode moderne de activitate. Corelația dintre personalul științific din domeniul administrației publice, capacitățile organizaționale și funcționale și nivelul de cunoștințe și inovație este evident, întrucât acest lanț cu conținut valoric influențează în mod direct evoluția relației interes public-proces decizional și modernizarea administrației publice într-un stat.

3. Importanța problemei de cercetare abordate și tratarea raportului dintre inovare și tradiție în tandem cu relația interes public-proces decizional, derivă din imperativul de modernizare a sistemului administrativ din Republica Moldova. Iar, scopul susținerii inovației în Republica Moldova este îmbunătățirea performanței, obținerea unor rezultate mai bune, creșterea calității serviciilor prestate, mărirea capacității de prestare a unor servicii, de satisfacere a unor interese publice, și de desfășurare a unui proces decizional eficient.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hotărâre Nr. 952 din 27.11.2013 cu privire la aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”. În: Monitorul Oficial nr.284-289/1063 din 06.12.2013.
2. Hotărârea Guvernului Nr.381 din 01.08. 2019 cu privire la aprobarea Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia. În: Monitorul Oficial Nr.256-259 art. 506. Publicat:16.08.2019.
3. Hotărâre Nr.377 din 10.06.2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”. În: Monitorul Oficial Nr.153-158 art. 508 Publicat: 26.06.2020.
4. Cod Nr. 259 din 15.07.2004 cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial Nr.125-129 art. 663 Publicat: 30.07.2004.
5. Raport asupra stării științei din Republica Moldova în anul 2019. Academia de Științe a Moldovei. Audiat și aprobat la sesiunea a V-a a Adunării Generale a AȘM din 30 iunie 2020 (Hotărârea nr.V/1), Chișinău, 2020, 48 p.
6. Studiu privind îmbunătățirea cadrului normativ-legislativ național din domeniul proprietății intelectuale în vederea încurajării activității inovaționale. Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală a Republicii Moldova. Chișinău, 2014, 137 p.
7. Aubert J.E., Chen S., Kim R., Kuznetsov Y., Larsen K., Theus F., Utz A., and White J. Innovation Policy. A Guide for Developing Countries. The World Bank. Washington, D.C., 2010, 408 p. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2460/548930PUB0EPI11C10Dislosed061312010.pdf> (vizitat 25.12.2021).
8. Dutta S., Lanvin B., Rivera Leon L., and Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVI-19 Crisis. 14th edition. Geneva: World Intellectual Property Organization, 206 p. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (vizitat 25.12.2021).
9. Holban I. Rolul factorului științific în alegerea vectorului european de dezvoltare în Republica Moldova. Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale al Academiei de Științe a Moldovei. În: Fizica și tehnologiile moderne, vol.12, nr.1-2, 2014, pp.18-24.
10. Innovations in Governance and Public Administration: Replicating what works. Department of Economic and Social Affairs. United Nations New York, 2006, 156 p. https://publicadministration.un.org/publications/content/PDFs/E-Library%20Archives/2006%20Innovations%20in%20Governance_Replicating%20What%20Works.pdf (vizitat 26.12.2021).
11. Juric T., Pevcin P., Bencina J., Decman M., and Vrbek S. Collaborative innovation in public administration: theoretical background and research trends of co-production and co-creation. Article. Administrative Science, 2019, 9, 90, MDPI, Basel, Switzerland, 17 p.
12. Lodge G., Kalitowski S. Innovations in Government. International perspectives on civil service reform. Institute for Public Policy Research, April 2007, 34 p. https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/05/innovations_in_government_1574.pdf (vizitat 03.11.2021).
13. McLEAN Iain. Dicționar de politică Oxford. Univers enciclopedic, București, 2001, 526 p.
14. Mortensen P., Bloch C. Oslo Manual. Guidelines for collecting and innovation data. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Third Edition. A joint publication of OECD and Eurostat, 2005, 165 p. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889925/OSLO-EN.PDF> (vizitat 27.12.2021).
15. Mulgan G., Albury D. Innovation in the public sector. The strategy Unit's Strategy Survival Guide, ver 1.9, October 2003, 40 p. http://www.sba.oakland.edu/faculty/mathieson/mis524/resources/readings/innovation/innovation_in_the_public_sector.pdf (vizitat 31.11.2021).
16. Петрова О. В. Методология принятия управленческих решений: учебное пособие / О. В. Петрова. – М.: Академия управления МВД России, 2020. – 92 с.
17. Травников Г. Н. Традиции и инновации как источник развития современного образования. научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право. 2010. No 2 (73). Выпуск 11, сс.19-22. <https://cyberleninka.ru/article/n/traditsii-i-innovatsii-kak-istochnik-razvitiya-sovremennogo-obrazovaniya/viewer>
18. Узилевский Г. Я. Роль управления, инноваций и традиций в развитии социально-технологического мира. Среднерусский вестник общественных наук. Социология и жизнь. No 4, 2013 г. сс.68-73 <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-upravleniya-innovatsiy-i-traditsiy-v-razviti-i-sotsialno-tehnologicheskogo-mira/viewer> (vizitat 29.12.2021).
19. Vigoda-Gadot E., Ahoham A., Scwabsky N., and Ruvio A. Public sector innovation for the managerial and the post-managerial era: promises and realities in a globalization public administration. International Public Management Journal, 8(1), Copyright 2005, pp.57-81.

TINERII CERCETĂTORI – AȘTEPTĂRI ÎN CÂMPUL ȘTIINȚEI SUPUS TRANSFORMĂRILOR

YOUNG RESEARCHERS – EXPECTATIONS IN THE FIELD OF SCIENCE IN THE TRANSFORMATION

Victor MOCANU, *doctor, conferențiar cercetător,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
atitudinemd@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.09>

CZU: 001.98

ORCID 0000-0002-9967-9097

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor, conferențiar universitar,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
dumbraveanu.andrei@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.09>

CZU: 001.98

ORCID 0000-0003-4427-7119

Mihail POTOROACĂ, *cercetător științific*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
mihailpotoroaca@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.09>

CZU: 001.98

ORCID 0000-0002-2898-0093

Rezumat

Analiza evoluției în timp de trei decenii a sistemului de cercetare și inovare ne dovedește că acesta se află printre prioritățile secundare în politicile de dezvoltare ale statului, deși este declarat un sector strategic, în realitate este marginalizat, fragmentat și finanțat insuficient. Comunitatea cercetătorilor din Republica Moldova se află în faza de îmbătrânire, iar tinerii nu sunt pasionați de cercetare și inovare, contingentul tinerilor cercetători scade numeric de la an la an. Pe acest fundal s-a produs evenimentul „Noaptea cercetătorilor europeni 2020” o manifestare amplă organizată în marile centre științifice ale Uniunii Europene (UE). La Chișinău evenimentul a fost organizat de Universitatea Tehnică din Moldova, Academia de Științe, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale cu susținerea financiară a Programului Uniunii Europene pentru cercetare și inovare Orizont 2020. În acest articol prezentăm rezultatele studiului sociologic „Orizonturile cercetării și inovării în Republica Moldova: dincolo de perspectiva momentului”

Cuvinte-cheie: *tineret studios, domeniile cercetării și inovării, comunitate științifică, proces de cercetare, carieră în știință, integrare în sfera științei, știința autohtonă, nivel de aplicare/implementare, strategii de dezvoltare, spațiu european de cercetare, evenimentul „Noaptea cercetătorilor europeni”, atractivitate, prestigiu, motivare.*

Summary

The analysis of the evolution over three decades of the research and innovation system shows that it is among the secondary priorities in the development policies of the state, although it is declared a strategic sector, in reality it is marginalized, fragmented and underfunded. The community of researchers in the Republic of Moldova is aging, and young people are not passionate about research and innovation, the contingent of young researchers is declining numerically from year to year. In these circumstances took place the event “European Researchers’ Night 2020”, a large event organized in the major scientific centers of the European Union (EU). In Chisinau, the event was organized by the Technical University of Moldova, the Academy of Sciences, the Information Society Development Institute with the financial support of the European Union’s Horizon 2020 Research and Innovation Program. In this article we present the results of the sociological study “Horizons of research and innovation in the Republic of Moldova: beyond the perspective of the moment”.

Keywords: youth, students, research and innovation fields, scientific community, research process, career in science, integration in science, local science, level of application / implementation, development strategies, European research area, European Researchers’ Night event, attractiveness, prestige, motivation.

Argumentarea problemei. Transformările democratice, reformele economice ajustate la cerințele pieței libere influențează vizibil procesele de dezvoltare culturală, de perpetuare a cercetării și inovării. Asocierea Republicii Moldova la Uniunea Europeană presupune dezvoltarea statului de drept pe principii temeinice, aducerea legislației și a actelor juridice în spațiul standardelor europene. Patrimoniul valoros al științei și al învățământului acumulat timp de decenii a creat oportunități ca învățământul, cercetarea, inovarea să se dezvolte pe principii ale concurenței libere, ale manifestării potențialului uman în condiții de liber schimb de idei și de creații științifice și ingineresti. Pentru asigurarea condițiilor legale de manifestare echitabilă, fără amestec din afară în procesele de cercetare, inovare și de învățământ au fost elaborate și aprobate culegeri de acte normative, ce reglementează activitățile de cercetare și inovare precum și de educare și învățământ: Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova (2004) și Codul educației al Republicii Moldova (2014). Aceste legi declară drept obiective: reglementarea activităților în domeniile cercetării și inovării, ale elaborării și implementării politicilor, evaluării organizațiilor, confirmării și recunoașterii titlurilor științifice și științifico-didactice [1]; stabilirea cadrului juridic al raporturilor privind proiectarea, organizarea, funcționarea și dezvoltarea sistemului de educație, unde învățământul superior este un factor-cheie pentru dezvoltarea culturală, economică și socială a societății, bazate tot mai mult pe cunoaștere și care realizează activități de cercetare, dezvoltare și inovare în cadrul școlilor de doctorat și postdoctorat [2]. Analiza evoluției în timp de trei decenii a sistemului de cercetare și inovare ne dovedește că acesta se află printre prioritățile secundare în politicile de dezvoltare ale statului, deși este declarat un sector strategic, în realitate este marginalizat, fragmentat și finanțat insuficient. Finanțarea din bugetul public a procesului de cercetare și inovare acoperă în mare parte, circa 97%, doar cheltuielile curente (întreținerea imobilului, plata serviciilor comunale etc.) [3]. În Republica Moldova

cheltuielile pentru cercetare și inovare per capita însumează aproximativ 6,6 euro, de 80 de ori mai puțin decât media Uniunii Europene [4]. Situația demografică exprimată prin creșterea stabilă a mortalității și reducerea continuă a natalității a condus la micșorarea numărului de elevi și închiderea fără sistem a școlilor preponderent în localitățile rurale. Conform estimărilor efectuate în baza datelor Biroului Național de Statistică în ultimele două decenii (2000-2020) în Republica Moldova au fost închise 331 școli. Constatăm că numărul școlilor s-a redus cu un procent, iar cel al elevilor cu 17,5% [5]. Evoluția învățământului universitar demonstrează, că în această perioadă a crescut considerabil numărul de instituții publice de învățământ superior, atingând apogeul de 34 de universități. Calcule sumare dovedesc, că anual circa 95% din numărul total al absolvenților de licee și colegii sunt admiși la studii universitare, dintre care doar 1-3% nu reușesc să obțină titlul de licențiat. Situația este mai rea la ciclul doi de studii universitare, numărul de studenți care aspiră la titlul de magistrul fiind în continuă descreștere și respectiv în descreștere este și numărul de înmatriculați în școlile doctorale și postdoctorale, care de fapt reprezintă contingentul tinerilor cercetători. Astfel numărul cercetătorilor raportat la un milion de locuitori este de 4,5 ori mai mic în Republica Moldova decât media europeană. Pe acest fondal se produce emigrarea „materiei cenușii” a personalului antrenat în cercetare și creșterea mediei de vârstă: spre exemplu, în 2017, circa 22% din cercetători aveau vârsta de 65 ani și peste, iar în 2019 această pondere a ajuns la 25,5% [3] [6]. În *Tabelul 1* putem vedea cum a evoluat structura pe grupe de vârstă a cercetătorilor din anul 2008 până în 2020. Observăm o tendință stabilă de micșorare a ponderii cercetătorilor tineri de-a lungul anilor. Doar în 2020 atestăm o evoluție mai pozitivă.

Tabelul 1. Structura cercetătorilor pe grupe de vârstă, în funcție de ani (%)

	Până la 25 de ani	25-34 ani	35-44 ani	45-54 ani	55-64 ani	65 ani și peste
2008	5,5	18,4	15,5	21,6	23,8	15,2
2010	5,7	20,3	15,1	19	23,3	16,6
2012	5,7	19,1	16,8	18	21,8	18,6
2015	4,5	19,1	17,6	17,1	21,4	20,3
2016	3,9	20	19,2	16,3	20	20,6
2017	3	19,4	19,7	16,4	19,7	21,8
2018	2,1	17,8	20	16,8	20,3	23
2019	2,1	15,7	19,8	15,9	21	25,5
2020	3,3	17,6	21,3	18,4	18,5	20,9

Sursa: Elaborat de autori în baza datelor oferite de BNS.

Aceste circumstanțe au determinat traiectoria cercetării noastre, care urmărește sistemic și metodic depistarea cauzelor, ce conduc la distanțarea tinerilor față de procesele de cercetare și inovare și evidențierea mecanismelor și instrumentelor ce pot influența integrarea lor în domeniile științei.

Scopul studiului: a stabili atitudinile tineretului studios vizavi de atractivitatea domeniului științei, nivelul lui de informare și implicare în procesul de cercetare și a elabora mecanisme eficiente pentru factorii de decizie, managerii din domeniile cercetării și inovației autohtone privind integrarea tinerilor în domeniul științei.

Ipoteza principală a studiului: implicarea tinerilor studioși și dorința lor de a-și construi o carieră în domeniul cercetării și inovării este determinată atât de nivelul și calitatea informării privind realizările și starea de lucruri, de atractivitatea și autoritatea mediului academic, de rolul științei și a oamenilor de știință în societate, cât și de nivelul general de dezvoltare al țării. Astfel, cu cât comunitatea științifică va fi mai activă în promovarea rezultatelor cercetărilor și ale succeselor ei, cu atât mai mulți tineri dotați vor vedea oportunitatea lor de a se încadra în sfera cercetării.

Obiectul: tineretul studios din licee, universități, instituții de cercetare, interesat de domeniul cercetării și inovării.

Obiectivele studiului:

1. Evaluarea interesului publicului din Republica Moldova față de cercetările științifice efectuate în țară.

2. Identificarea surselor de informare științifică și așteptărilor tinerilor vizavi de evenimentul „Noaptea cercetătorilor europeni - 2020”; evaluarea popularității cercetătorilor autohtoni și a realizărilor acestora.

3. Studiarea opiniei tinerilor referitor la cariera în știință în Republica Moldova comparativ cu țările Uniunii Europene; evaluarea atractivității domeniului cercetării pentru tinerii de astăzi și dorinței lor de a se include în procesele de cercetare și inovare.

4. Identificarea celor mai importante domenii ale științei, atractive pentru tineret, la care ar trebui să se concentreze cercetarea și popularizarea acestora.

5. Identificarea problemelor comunității științifice din Republica Moldova.

6. Elaborarea de concluzii și recomandări practice în vederea atragerii tineretului studios în domeniile cercetării și inovării.

Studiul sociologic a fost efectuat de colaboratorii Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice la solicitarea Academiei de Științe a Moldovei.

Metodologia. A fost efectuat un sondaj mixt: față în față și online „Orizonturile cercetării și inovării în Republica Moldova: dincolo de perspectiva momentului”, în baza evenimentului „Noaptea cercetătorilor europeni - 2020”, realizat în perioada 27 – 30 noiembrie 2020 pe un eșantion de 235 respondenți și sondajul „Problemele cu care se confruntă comunitatea științifică din Republica Moldova”, realizat în perioada 23 octombrie – 10 noiembrie 2020 pe un eșantion de 351 respondenți.

Descrierea eșantioanelor:

1. Pașaportul studiului „Orizonturile cercetării și inovării în Republica Moldova: dincolo de perspectiva momentului” consacrat evenimentului „Noaptea cercetătorilor europeni”, realizat în perioada 27 – 30 noiembrie 2020 pe un eșantion de 235 respondenți.

a) Genul: masculin – 33,2%; feminin – 66,8%. b.) Vârsta: până la 24 ani – 41,7%; 25-29 ani – 7,7%; 30-39 ani – 20,4%; 40-49 ani – 17,9%; 50-64 ani – 10,2%; 65+ani – 2,1%. c.) Nivelul de studii: liceu/gimnaziu/școală – 10,2%; student – 22,6%; studii medii – 3,8%; studii superioare – 60,4%; altele – 3,0%. d.) Locul de trai: urban (oraș) – 81,7%; rural (sat) – 18,3%.

2. Pașaportul studiului „Problemele cu care se confruntă comunitatea științifică din Republica Moldova”, realizat în perioada 23 octombrie – 10 noiembrie 2020 pe un eșantion de 351 respondenți.

a.) Titlu științific: 54% sau mai mult de jumătate dintre aceștia doctori în științe; 19% – doctori habilitați în științe; 27% – cercetători care nu dețin titluri științifice.

b.) Anii de activitate în domeniile cercetării și inovării: majoritatea respondenților chestionați – 46% activează în domeniile cercetării și inovării mai mult de 20 de ani; fiecare al treilea sau 33% au o vechime în muncă de 11-20 de ani; fiecare al cincilea sau 21% dintre ei activează în domeniile respective mai puțin de 10 ani.

c.) Locul de muncă de bază: Mai mult de jumătate dintre subiecții investigați (55%) își desfășoară activitatea în instituții de cercetare; 43 la sută – în instituții de învățământ superior; circa 2% în instituții conexe domeniilor de cercetare și inovare.

Rezultatele studiului

„Noaptea cercetătorilor europeni 2020” reprezintă a șaptea ediție a unei manifestări ample organizate în marile centre științifice ale Uniunii Europene (UE) la care au participat și oamenii de știință din Republica Moldova. În cadrul evenimentului „Noaptea cercetătorilor europeni” sunt expuse publicului larg rezultatele muncii în câmpul științei, este relevată importanța cercetătorilor în viața economică și socială, sunt prezentați cei care stau în spatele experimentelor. Manifestarea se adresează minților curioase care doresc să pătrundă în spațiile necunoscute ale cercetărilor științifice. Este o ofertă adresată tinerilor de a începe o carieră în domeniul științei, să ia exemple de la savanții notorii. „Noaptea cercetătorilor europeni 2020” a avut loc în circa 400 de orașe. La Chișinău evenimentul a fost organizat de Universitatea Tehnică din Moldova, Academia de Științe, Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale cu susținerea financiară a Programului Uniunii Europene pentru cercetare și inovare Orizont 2020, acord de grant nr. 955 289. În alocuțiunea de deschidere a evenimentului de la Chișinău Peter Michalko, șeful delegației UE în Republica Moldova a menționat oportunitățile colaborării instituțiilor publice de cercetare și inovare cu UE, îmbunătățirile structurale vizibile în ceea ce privește mecanismele consolidate de alocare a fondurilor de finanțare a realizărilor relevante. UE are perseverența de a se afla în fruntea schimbărilor benefice pentru oamenii din toată lumea. Realizările științei se bazează pe sisteme de cercetare ce încurajează originalitatea, recompensează excelența și cultivă dorința tinerei generații de a se alătura aventurii descoperirilor. Este necesară susținerea științei, motivând un număr tot mai mare de tineri în domeniile de cercetare și inovare – unul dintre cele mai nobile eforturi umane [7]. Studiul a fost efectuat și prin anchetare sociologică față în față în timpul evenimentului, dar și prin chestionare online.

Fiind întrebați în ce măsură publicul din Republica Moldova este interesat de cercetările științifice efectuate în țară, 36 la sută dintre respondenți consideră că publicul este interesat, iar 16% consideră că este foarte interesat. 42% sunt de părere că cetățenii sunt puțin interesați și 5% deloc interesați de realizările savanților, o pondere destul de mare. 1% dintre intervieuați nu a răspuns la această întrebare.

Unul din subiectele cercetate a fost cel al atractivității domeniului cercetării pentru tineri. Respondenții au fost rugați să răspundă la întrebarea „Cum considerați, cât de atractivă este cercetarea pentru tinerii de astăzi?”. Potrivit rezultatelor studiului, majoritatea respondenților (51%) consideră că cercetarea este atractivă pentru tinerii de astăzi. Astfel, 4 din 10 respondenți consideră că cercetarea este atractivă în mare măsură, 11 la sută - în foarte mare măsură. Totodată, un grup de 40% de intervieuați are o părere opusă și susține că cercetarea este în mică măsură atractivă și 6% o consideră deloc atractivă pentru tinerii de astăzi; 3% dintre respondenți n-au fost în stare să dea un răspuns limpede la această întrebare.

Tabelul 2. Distribuția răspunsurilor privind atractivitatea activării în domeniul cercetării pentru tinerii de astăzi, pe grupe de vârstă

	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	Deloc	Nu știu
Până la 24 ani	16,3%	46,9%	33,7%	1,0%	2,0%
25-39 ani	7,6%	36,4%	42,4%	10,6%	3,0%
40 ani și mai mult	8,5%	32,4%	45,1%	9,9%	4,2%
Total	11,5%	39,6%	39,6%	6,4%	3,0%

Dacă e să analizăm răspunsurile la aceeași întrebare din perspectiva vârstei respondenților, observăm că tinerii care au vârsta de până la 24 de ani au o viziune mai pozitivă față de atractivitatea domeniului cercetării decât alte grupe de vârste. Aproximativ 2/3 dintre aceștia au răspuns că o carieră în știință ar fi atractivă în mare măsură și în foarte mare măsură. O părere similară au 44% dintre tinerii de 25-39 ani și 40% dintre participanții de 40 de ani și mai mult. Observăm că percepția atractivității unei cariere în domeniul cercetării pentru tineri scade odată cu vârsta. Atestăm, de asemenea, un procent mare al răspunsurilor din categoria Deloc pentru grupele de vârstă 25-39 ani și 40 ani și mai mult.

Pe lângă evaluarea atractivității respondenților li s-a propus și o întrebare cu privire la perspectivele lor personale de a se include în procesul de cercetare. Astfel, 42% dintre intervieuați și-ar dori astăzi o carieră în sfera cercetării; ¼ dintre respondenți și-ar dori, dar nu știu cum și de unde să pornească; 18% - nu-și doresc, deși consideră că cercetarea este un domeniu interesant; 8 la sută nu-și doresc și s-au dat cu părerea că cercetarea nu e pasiunea lor. Un grup considerabil dintre intervieuați (7%) n-a fost în stare să se pronunțe la această întrebare.

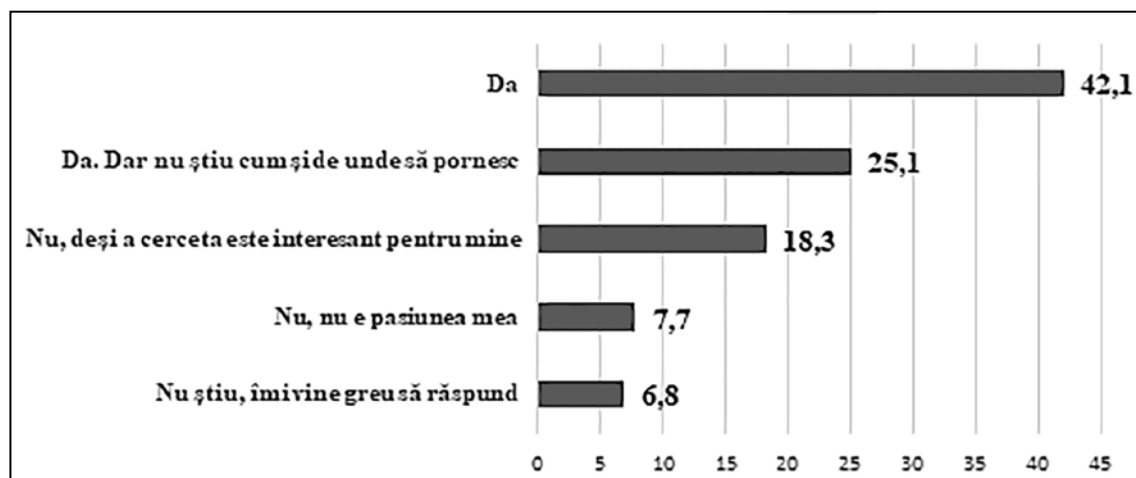

Fig. 1. Năzuințele respondenților de a se include în procesele de cercetare, exprimate în indicatori cantitativi în cercetare (%)

Dacă analizăm răspunsurile în funcție de vârsta respondenților, observăm că ponderea celor care au răspuns afirmativ și sigur la întrebare crește odată cu vârsta, *Tabelul 3*. De asemenea, crește și ponderea răspunsurilor incerte în aceeași direcție. Cei mai mulți dintre tinerii de până la 24 de ani, 41%, ar dori să se includă în procesele de cercetare, dar nu știu cum și de unde să pornească.

Tabelul 3. Distribuția răspunsurilor privind dorința respondenților de a se include în procesele de cercetare, în funcție de vârstă

	Da	Da. Dar nu știu cum și de unde să pornesc	Nu, deși a cerceta este interesant pentru mine	Nu, nu e pasiunea mea	Nu știu, îmi vine greu să răspund
Până la 24 ani	29,6%	40,8%	17,3%	7,1%	5,1%
25-39 ani	45,5%	18,2%	19,7%	10,6%	6,1%
40 ani și mai mult	56,3%	9,9%	18,3%	5,6%	9,9%
Total	42,1%	25,1%	18,3%	7,7%	6,8%

Celor intervievați li s-a propus, de asemenea, și o întrebare de pronostic, privind cele mai importante domenii pe care ar trebui să se concentreze cercetarea în Republica Moldova. Astfel, cel mai important domeniu în viziunea lor este Sănătate/medicină/biomedicină/biofarmaceutică/ bioinformatică – 66,0%, după care urmează: Științele naturii/protecția mediului – 52,8%; Resurse energetice, inclusiv regenerabile – 48,5%; Tehnologii alimentare/securitatea alimentară/ agricultură și procesarea produselor agricole – 48,1%; Științele sociale/conviețuire socială – 45,5%; Tehnologia informației și comunicațiilor – 44,7%; Nanotehnologii și nanomateriale – 24,3%; Astrofizica, științe spațiale, univers – 13,6%, Alte domenii – 3,4%.

Analiza rezultatelor în funcție de grupele de vârstă incluse în cercetare nu a arătat, în mare parte, diferențe semnificative în aprecierea celor mai importante domenii. Ceea ce putem semnala este că respondenții din grupa de vârstă de până la 24 de ani

apreciază ceva mai înalt importanța domeniului Științele sociale/conviețuire socială – 53,1%. Cei din grupa de 25-39 ani îl menționează într-o pondere de 39,4%, iar cei din grupa de 40 de ani și mai mult cu 40,8%. La fel, grupa de până la 24 de ani apreciază ceva mai mult decât alte grupe domeniul Astrofizica, științe spațiale, univers – 18,4%. O altă diferență ce o putem observa este faptul că grupa de vârstă de 25-39 ani menționează ceva mai des domeniul Tehnologii alimentare/securitatea alimentară/agricultură și procesarea produselor agricole.

Tabelul 4. Percepțiile privind cele mai importante domenii pe care ar trebui să se concentreze cercetarea în Republica Moldova, în funcție de vârstă

	Până la 24 ani		25-39 ani		40 ani și mai mult	
	%	Ordine ierarhică	%	Ordine ierarhică	%	Ordine ierarhică
Științele naturii/protecția mediului	55,1%	2	50,0%	3	52,1%	2
Sănătate/medicină/biomedicină/biofarmaceutică/bioinformatică	68,4%	1	65,2%	1	63,4%	1
Tehnologia informației și comunicațiilor	44,9%	6	45,5%	5	43,7%	5
Nanotehnologii și nanomateriale	25,5%	7	24,2%	7	22,5%	7
Științele sociale/conviețuire socială	53,1%	3	39,4%	6	40,8%	6
Astrofizica, științe spațiale, univers	18,4%	8	10,6%	8	9,9%	8
Tehnologii alimentare/securitatea alimentară/agricultură și procesarea produselor agricole	45,9%	5	54,5%	2	45,1%	4
Resurse energetice, inclusiv regenerabile	50,0%	4	47,0%	4	47,9%	3
Alte domenii (indicați)	1,0%	9	0,0%	9	9,9%	9

Prestigiul unei cariere în domeniul științei în Republica Moldova și în țările Uniunii Europene, analiză comparativă. Pentru a putea evalua comparativ prestigiul profesiei de cercetător în chestionarul online au fost introduse două întrebări: *Cât de prestigios este după părerea Dvs. să faci o carieră în știință în Republica Moldova?* și *Cât de prestigios este, după părerea Dvs., să faci o carieră în știință în țările Uniunii Europene?* În ambele cazuri respondenții au dat o notă de la 1 la 10, 1 însemnând deloc prestigios, iar 10 – foarte prestigios.

În *Tabelul 5* publicăm rezultatele comparative privind frecvențele notelor de apreciere date de respondenți prestigiului unei cariere în domeniul științei în Republica Moldova și în țările Uniunii Europene.

Tabelul 5. Rezultatele comparative privind apreciere respondenți date prestigiului unei cariere în domeniul științei în Republica Moldova și în țările Uniunii Europene.

Nota	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Republica Moldova	3%	3%	3,8%	4,7%	19,1%	8,1%	23,4%	17,9%	6%	11,1%
Țările UE	0%	0,9%	0%	0,9%	3,8%	1,7%	3,4%	14%	29,4%	46%

Observăm că 89% dintre respondenți au evaluat înalt/foarte înalt (cu note de 8, 9 și 10) prestigiul profesiei de cercetător în UE, respectiv doar 35% au evaluat cu aceleași note prestigiul unei cariere în știință în Republica Moldova. Majoritatea respondenților au evaluat la un nivel mediu prestigiul profesiei de cercetător în Republica Moldova.

Pentru a putea face comparații în funcție de Gen și Vârstă am calculat mediile pentru fiecare categorie. Notele medii privind prestigiul carierei în știință în funcție de criterii socio-demografice le prezentăm în *Tabelul 6*.

Tabelul 6. Notele medii privind prestigiul carierei în știință în funcție de criterii socio-demografice

		Republica Moldova	Țările UE
	Total	6,54	8,94
Gen	Masculin	6,08	8,54
	Feminin	6,78	9,15
Vârsta	18-24 ani	7,21	9,12
	25-39 ani	6,48	9,09
	40 ani și mai mult	5,68	8,56

Analizând mediile obținute în funcție de vârstă observăm că respondenții mai tineri au o viziune ceva mai pozitivă față de profesia de cercetător, atât în ceea ce privește Republica Moldova cât și în ceea ce privește Uniunea Europeană. Diferențele între categoriile de vârstă sunt însă mai mari și sunt semnificative din punct de vedere statistic în cazul Republicii Moldova, (am utilizat Testul Kruskal-Wallis și Testul Mann-Whitney U pentru a compara rezultatele). Testul Kruskal-Wallis: Republica Moldova, $p < 0,001$ și țările UE, $p = 0,119$.

Dacă e să privim rezultatele în funcție de gen, respondenții de gen feminin au apreciat mai înalt o carieră în știință decât respondenții de gen masculin, în ambele cazuri. Aceste diferențe sunt semnificative din punct de vedere statistic (Testul Mann-Whitney U: Republica Moldova, $p = 0,029$, respectiv țările UE, $p = 0,01$).

Am utilizat Testul Wilcoxon pentru a vedea dacă diferențele dintre percepțiile respondenților față de prestigiul carierei de cercetător în Republica Moldova și în țările UE sunt semnificative din punct de vedere statistic. Am optat pentru un test neparametric din cauză că distribuția răspunsurilor pentru cele două întrebări diferă semnificativ de distribuția normală.

Rezultatul testului pentru întregul eșantion este: $Z = -11,611$, $p = 0,001$. Prin urmare, diferențele sunt semnificative din punct de vedere statistic. Am găsit, de asemenea, diferențe statistic semnificative între Republica Moldova și țările UE în cazul tuturor nivelurilor variabilelor Gen și Vârstă.

În concluzie, respondenții apreciază semnificativ mai înalt prestigiul unei cariere în știință în țările Uniunii Europene decât în Republica Moldova, indiferent de vârstă și gen.

Informare și impresii privind evenimentul „Noaptea cercetătorilor europeni 2020”. În studiul nostru am încercat să identificăm care sunt sursele de informare ale participanților privind realizările din domeniul științei, în ce măsură sunt cunoscute realizările cercetătorilor autohtoni. De asemenea, am studiat prin ce mod participanții evenimentului „Noaptea cercetătorilor europeni 2020” au aflat despre acesta, precum și impresiile față de această manifestare.

Peste $\frac{3}{4}$ dintre respondenți (77%) au menționat că se informează despre rezultatele / publicațiile / activitățile cercetătorilor științifici din Internet; 38% - de pe paginile oficiale ale institutelor de cercetare, universităților; 22% - pagina web oficială a Academiei de Științe a Moldovei; 20% - din emisiunile televizate; 17% - prin contact direct cu cercetătorii; 15% - din Instrumentul Bibliometric Național; 13% - din bibliotecă, arhivă; 13% - din transmisiunile online ale evenimentelor științifice - www.idsi.md/tv; 8% - din emisiuni radio, 3% - din paginile oficiale ale finanțatorilor.

Am analizat răspunsurile celor intervievați în funcție de vârstă. Am observat că cei din grupa de vârstă de 40 de ani și mai mult preferă să se informeze într-o măsură mai mare decât respondenții mai tineri din sursele: Bibliotecă, arhivă (24%), Paginile oficiale ale institutelor de cercetare, universităților (46,5%), Pagina web oficială a Academiei de Științe a Moldovei (31%), Instrumentul Bibliometric Național (32,4%), Transmisiunile online ale evenimentelor științifice - www.idsi.md/tv (21%), Contactul direct cu cercetătorii (32,4%). În același timp, tinerii cu vârsta de până la 24 ani preferă într-o măsură mai mare sursele: Internet (81,6%), Televizor (25,5%) și Radio (10,2%).

Tabloul 7. Sursele de informare despre rezultatele/publicațiile/activitățile cercetătorilor din Republica Moldova, în funcție de vârstă

	Până la 24 ani	25-39 ani	40 ani și mai mult
Bibliotecă, arhivă	10,2%	6,2%	23,9%
Televizor	25,5%	15,4%	15,5%
Radio	10,2%	9,2%	5,6%
Internet	81,6%	78,5%	69,0%
Paginile oficiale ale institutelor de cercetare, universităților	33,7%	36,9%	46,5%
Pagina web oficială a Academiei de Științe a Moldovei	14,3%	23,1%	31,0%
Paginile oficiale ale finanțatorilor	2,0%	3,1%	2,8%
Instrumentul Bibliometric Național	4,1%	12,3%	32,4%
Transmisiunile online ale evenimentelor științifice - www.idsi.md/tv	9,2%	10,8%	21,1%
Contact direct cu cercetătorii	6,1%	16,9%	32,4%
Altele	1,0%	0,0%	2,8%

Respondenții au precizat, în ce mod au obținut informația despre evenimentul Noaptea cercetătorilor europeni. Cea mai mare parte dintre ei (52%) au aflat de la colegi, părinți, profesori; 31% - s-au informat despre eveniment din rețelele sociale

(Facebook, Instagram, Youtube, altele.); 16% – s-au documentat din Site-ul evenimentului <http://noapteacercetatorilor.md>; 14% – s-au informat din evenimentele dedicate: Noaptea cercetătorilor, Ziua științei, Infoinvent; 7% – din alte site-uri. Doar 6% s-au informat din emisiunile televizate și 5% din emisiunile radio, iar 3% – din bloguri și discuții online. Tinerii de până la 24 de ani s-au informat într-o măsură mai mare decât participanții de alte vârste din rețelele sociale (Facebook, Instagram, Youtube, altele.) – 34,7% (față de 22,5% în cazul participanților cu vârsta de 40 de ani și mai mult). De asemenea, tinerii au indicat mai des că au aflat despre eveniment de la colegi, părinți, profesori: până la 24 de ani – 66,3%, 25-39 ani – 48,5%, 40 de ani și mai mult – 36,6%.

La întrebarea *Ce impresii v-a lăsat evenimentul Noaptea cercetătorilor europeni 2020?*, aproximativ 4 din 10 au răspuns că a fost foarte interesant, trei din 10 - câte ceva interesant și doar 3 la sută au menționat că n-a fost nimic interesant. Este necesar de menționat că un grup important dintre intervievați (27%) n-a fost în stare să aprecieze acest eveniment.

Cercetarea și inovarea a pornit cu pași siguri pe ruinele războiului. În anii 1945-1946 la Chișinău sunt deschise noi instituții de stat de învățământ superior: Institutul de Stat de Medicină, Universitatea de Stat din Chișinău și Institutul Învățătoresc din Bălți. Învățământul și educația, cercetarea și formarea cunoștințelor erau pilonii de rezistență în politica socială și economică a statului sovietic. Numărul școlilor de învățământ superior a crescut vizibil, în 1946 ajungând la cifra de 7 unități de instituții de învățământ superior finanțate de stat, unde au fost admiși în număr mare tineri din mediul rural și urban. Școala superioară a deschis porțile școlilor academice de cercetare și inovare. În 1946 la Chișinău a fost constituită Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a Academiei de Științe din Uniunea Sovietică, care în 1961 devine Academia de Științe a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești - coordonatorul plenipotent al cercetării și inovării. În analele științei autohtone găsim nume de personalități notorii, care au scris pagini de rezistență: Anton Ablov, Iachim Grosul, Nicolae Corlăteanu, Sergiu Rădăuțan, Andrei Andrieș. Alexandru Ciubotaru, Nicolae Testemițanu, Vladimir Andrunachevici, Tadeuș Malinovski, Boris Matienco. Este relevant numărul oamenilor de știință care au contribuit la prosperarea culturii, a economiei, traiului oamenilor în timp istoric real. În chestionar am inclus o întrebare în care solicitam un nume al unui cercetător din Republica Moldova sau o realizare a acestuia. Am considerat că o astfel de întrebare va arăta în ce măsură publicul, în special cel tânăr, este informat despre realizările științifice autohtone. Marea majoritate a celor chestionați s-a pomenit într-o situație dificilă și n-a menționat nici un nume notoriu al cercetării și inovării din Republica Moldova. Necunoașterea trecutului amenință prezentul, sortindu-i în mare măsură rătăcirea și îndepărtarea viitorului.

Problemele cu care se confruntă comunitatea științifică din Republica Moldova. Analizând răspunsurile chestionarului „Problemele cu care se confruntă comunitatea științifică din Republica Moldova” constatăm că comunitatea științifică

în mare parte, circa 65% dintre respondenți, este de părere că sistemul autohton de cercetare și inovare nu este pe deplin pregătit pentru a răspunde provocărilor ce intervin în societate în aspect cultural, social, economic. Pe de altă parte doar 15% dintre cercetători susțin că oamenii de știință sunt implicați în mare măsură la luarea diferitor decizii la nivel central, în timp ce 76% consideră că oamenii de știință sunt foarte puțin antrenați în astfel de activități. Comunitatea științifică etichetează dur și modificările făcute acum doi ani (2018) în Codul cu privire la știință și inovare, care prevede, inclusiv, ca instituțiile de cercetare ale Academiei de Științe a Moldovei să fie transferate în gestiunea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării (din 2021 Ministerul Educației și Cercetării). Astfel, aproximativ fiecare al treilea cercetător consideră că din perspectiva de dezvoltare a cercetării și inovării în Republica Moldova, reforma a fost făcută în grabă și cu multe lacune – 30%, iar cei mai mulți reprezentanți ai comunității științifice (45%), afirmă că în genere reforma a fost făcută în detrimentul științei și a personalului științific [8].

Discuții și concluzii

Modificările în Codul cu privire la știință și inovare, începând cu anul 2018 au produs schimbări revoluționare în structura organizațională a Academiei de Științe a Moldovei. Instituțiile de cercetare au fost transferate în gestiunea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării. Astfel se urmărește apropierea cercetării de procesul de învățământ, recrutarea în cohorta savanților din Republica Moldova a unor contingente noi de tineri pasionați de procesele științifice. Transformările radicale din sfera științei au găsit susținere parțială din partea cercetătorilor cu stagiu de muncă apreciabil în cadrul Academiei de Științe. În majoritate - 2/3 din comunitatea științifică consideră că reforma a fost făcută în grabă și în genere fără sistem și acordul personalului științific. A trecut deja o perioadă de timp, dar atitudinea statului față de cercetare și inovare nu s-a schimbat. Circa 40% din personalul științific constată că situația tinerilor în cercetare s-a înrăutățit și mai mult. În asemenea circumstanțe de restructurare a proceselor de cercetare și inovare, pe de o parte, iar pe de alta în condițiile create de pandemia COVID-19 într-o perioadă lungă de timp, au fost prezentate publicului larg rezultatele cercetărilor științifice și tehnice în **„Noaptea cercetătorilor europeni - 2020”**. Cercetarea sociologică *„Orizonturile cercetării și inovării în Republica Moldova: dincolo de perspectiva momentului”* ne dovedește că evenimentul **„Noaptea cercetătorilor europeni - 2020”** a fost unul reușit, de rezonanță în societate și de susținere publică a cercetării și inovării în baza unor proiecte finanțate de stat, dar și a proiectelor comune cu partenerii europeni. În mare, în noaptea cercetătorilor europeni lucrările prezentate aparțin tinerilor temerari care se manifestă în cadrul departamentelor universitare, unele deja sincronizându-și activitățile în sistemul școlilor doctorale de tip nou și în institutele de cercetări din subordinea Ministerului Educației și Cercetării.

E necesar de menționat că acest eveniment poate fi considerat un prim pas, o tentativă de a utiliza metode științifice (prin sondaje sociologice) în procesul de atragere

a tinerilor în munca de cercetare/inovare. „Noaptea cercetătorilor europeni - 2020” ne dovedește că tinerii manifestă un interes sporit anume pentru acele lucrări științifico-tehnice care sunt prezentate de semenii lor ca rezultat al muncii inovaționale. Sunt atractive pentru tineri acele centre de cercetare unde activează deja tineri. Un exemplu elocvent în acest sens prezintă proiectul nanosatelitului „TUMnanoSAT” elaborat de Universitatea Tehnică a Moldovei (UTM) cu susținerea financiară a Oficiului ONU pentru spațiu și Agenția Aerospațială Japoneză (AAJ). După cum ne-a mărturisit coordonatorul proiectului din partea UTM doctor conferențiar Nicolae Secrieru acesta este al doilea satelit elaborat de cercetătorii, inginerii și studenții Centrului Național de Tehnologii Spațiale (CNTS) din cadrul UTM. Primul satelit din lipsă de mijloace financiare a rămas în laboratorul CNTS. Al doilea are o altă soartă. La 2 martie 2022 au fost efectuate testările finale la Agenția de Științe Spațiale din România după care satelitul a fost prezentat la AAJ pentru a fi montat în capsula de lansare la Stația Spațială Internațională. E un proiect de colaborare pe multiple planuri atât între departamente și laboratoare în cadrul UTM, cât și pe arenă internațională. Pe parcursul a patru ani de muncă (2018-2022) proiectul a antrenat mai mult de 200 de studenți care au elaborat concomitent și tezele lor de licență și de masterat consacrate cercetărilor efectuate. Constatăm că puțini tineri cunosc despre realizările ingineresti ale semenilor lor. În această ordine de idei mass-media este preocupată într-o măsură redusă de promovarea cercetătorilor tineri. Informații mai ample nu pot fi observate nici în rețelele de socializare.

Mass-media se pronunță în mod declarativ doar pe direcția sporirii interesului tineretului studios față de știință prin creșterea alocațiilor financiare pentru dezvoltarea cercetării și inovării. În materialele mediatice nu sunt prezentați tinerii cercetători, pasiunile lor în câmpul științei. În programele televiziunilor din Republica Moldova numai 25,5% dintre tinerii chestionați au răspuns că găsesc informații despre procesele de cercetare inovare. Puțini tineri, doar 14,3%, accesează pagina web a Academiei de Științe a Moldovei. Aceste constatări dovedesc că sursele respective de informații nu sunt accesibile tinerilor ca limbaj și mesaj și nu le trezesc interes. Nici cercetătorii experimentați nu sunt motivați ca să-și promoveze propriile lucrări. Numai 6,1% din tinerii respondenți au fost în contact direct și au discutat cu cercetătorii.

În comunitatea științifică a pătruns o stare de incertitudine și nesiguranță pentru ziua de mâine. Scopul anunțat în procesul de trecere a instituțiilor de cercetare din cadrul Academiei de Științe în subordinea Ministerului Educației și Cercetării în viziunea cercetătorilor a fost unul fals.

Justificarea precum că în urma acestei reforme vor fi reduse cheltuielile la întreținerea aparatului birocratic și majorarea remunerării de 2-3 ori a cercetătorilor științifici nu s-a confirmat, ba dimpotrivă, remunerarea a fost redusă în realitate de 2 ori în comparație cu anul 2018. Unii experți s-au exprimat că scopul real al reformei întreprinse de Vlad Plahotniuc a constat în „a buzunări” Academia de Științe.

Analiza cantitativă a răspunsurilor anchetării colaboratorilor institutelor academice ne dovedește că moștenirea în mare a unui management centralizat al cercetării

a făcut ca o bună parte dintre oamenii de știință să se autoizoleze în laboratoare și să piardă simțurile realității în condițiile unei economii libere de piață, iar pe alții i-a condus cu abilitate pe căile rezistenței minime și ale beneficiilor nejustificate, în pofida normelor deontologice ale științei i-a făcut să încalce bunul simț și legea. Academia de Științe a devenit ostatică a proceselor de divizare, izolare, de delapidare și corupere materială și morală care au cuprins întreaga societate în Republica Moldova. Din luptători pentru cauza adevărului științific unii cercetători în mod conștient, iar alții în majoritate inconștient au devenit prizonieri ai slăbiciunii lor proprii. Reformarea Academiei de Științe a devenit iminentă.

În cadrul acestui studiu am analizat în ce măsură activitatea în domeniul cercetării este atractivă pentru tinerii de astăzi, în ce măsură tinerii ar dori să se încadreze în așa gen de activități, cât de mare este prestigiul unei cariere științifice în percepția tinerilor.

Trebuie să menționăm că atractivitatea unei profesii și prestigiul ei sunt niște noțiuni apropiate, dar nu identice. Prima se referă la intensitatea cu care respondentul dorește să îmbrățișeze un tip de carieră, o profesie. Cea de-a doua arată locul pe care îl ocupă o profesie într-o ierarhie a profesiilor în percepția societății [9].

Dacă vorbim de atractivitate, majoritatea tinerilor participanți la evenimentul „Noaptea cercetătorilor europeni - 2020” văd destul de dezirabilă o carieră științifică pentru tinerii de astăzi în general (63% dintre respondenții tineri). Atunci când au fost întrebați dacă ar dori ei personal să se implice în astfel de activități, o mare parte din tineri au răspuns că da, dar nu știu de unde să pornească, ar avea nevoie de îndrumare. Acest fapt ne poate semnală despre o deficiență de informare în rândul tinerilor privind oportunitățile de trasee profesionale în cercetare în Republica Moldova. Cele mai importante domenii pe care ar trebui să se concentreze cercetarea în Republica Moldova, în viziunea tineretului (respondenții sub 24 de ani inclusiv), ar fi: Sănătate/ medicină/ biomedicină/ biofarmaceutică/ bioinformatică (68,4%); Științele naturii/ protecția mediului (55,1%); Științele sociale/ conviețuire socială (53,1%) și Resurse energetice, inclusive regenerabile (50,0%).

Participanții la studiu au apreciat semnificativ mai înalt prestigiul unei cariere în știință în țările Uniunii Europene decât în Republica Moldova. În același timp observăm că o dată cu vârsta scade semnificativ percepția prestigiului carierei în domeniul științei în Republica Moldova. Scade și percepția prestigiului profesiei de cercetător în UE, dar nesemnificativ. Există diferențe semnificative de gen în ceea ce privește percepția prestigiului carierei în știință, femeile au o viziune mai pozitivă decât bărbații atât în cazul Republicii Moldova, cât și în cazul țărilor UE.

O explicație a diferenței de percepție a prestigiului carierei de cercetător dintre UE și Republica Moldova ar putea fi remunerarea mai proastă în ultima. Dar ar putea fi și alte cauze, deoarece prestigiul unei profesii nu poate fi redus doar la venit, ci are o conotație mai largă. General vorbind, prestigiul unei profesii se bazează pe reprezentările sociale ale populației în privința aprecierii de care profesia se bucură. Dacă vorbim de o carieră în știință am putea include așa factori ca: percepția în general

față de acest tip de carieră în societate, percepția față de știință în general, aprecierea socială a valorii muncii intelectuale, prezența sau absența recunoașterii generale a unor descoperiri științifice, referințele la rezultatele din domeniile științei în spațiul public, nivelul de popularizare a rezultatelor cercetărilor, capacitățile tehnice existente pentru realizarea studiilor, modul de viață ce survine în urma alegerii profesiei. Pentru a putea explica decalajul dintre Republica Moldova și țările Uniunii Europene în privința prestigiului carierei în știință sunt necesare studii mai aprofundate.

Constatăm că atât percepția atractivității profesiei de cercetător pentru tineret cât și viziunea asupra prestigiului de a lucra în domeniul științei scad odată cu vârsta. Acest fapt ne poate indica o posibilă dezamăgire ce vine împreună cu experiența profesională în domeniu, iar tinerii au o viziune mai „romantică”.

Recomandări

Constatările pe care le-am făcut în cadrul acestui studiu ne-au împins să formulăm câteva recomandări.

În ceea ce privește popularizarea și creșterea interesului față de știință considerăm că ar fi necesare următoarele:

- Organizarea următoarelor eventuale ediții a manifestării „Noaptea cercetătorilor europeni” și a altor evenimente similare trebuie să fie însoțită de o amplă campanie de promovare mediatică și pe rețele de socializare. Considerăm necesar ca scenariul evenimentelor cu numele participanților să fie publicat pe portalurile instituțiilor responsabile de desfășurarea lor.
- Este necesar ca imprimările video din cadrul evenimentelor dedicate popularizării științei să fie efectuate de o echipă de specialiști. Transmisiunile live să fie diseminate pe rețelele de socializare.
- Postul public de televiziune Moldova 1 și îndeosebi Moldova 2 să includă printre prioritățile politicilor editoriale și promovarea cercetării și inovării. Este necesar ca în baza materialului acumulat în memoria electronică a evenimentului să fie montat un film științifico-popular care ulterior să fie difuzat de televiziunea publică, distribuit sub formă de trailere pe rețele de socializare.

În viziunea noastră ar fi necesar de a identifica surse de finanțare pentru efectuarea unei cercetări polivalente întru elaborarea unui program de stat pentru susținerea tinerilor cercetători, care ar conține:

- determinarea direcțiilor prioritare ale statului de susținere a tinerilor cercetători;
- crearea unui sistem de stat de selecție, susținere și promovare a tinerilor cercetători;
- acordare de burse speciale pentru tinerii cercetători cu reușite deosebite;
- susținerea proiectelor tinerilor cercetători prin acordarea granturilor de stat;
- menținerea potențialului de tineri cercetători în mediul universitar, în sfera științei și pedagogiei, prin cointeresarea materială și morală și creștere în carieră a tinerilor studioși.

Pentru a spori prestigiul și încrederea spațiului public în instituția Academiei de Științe este necesar de a elabora un plan de acțiuni și manifestări de rezonanță civică în mediul social cu participarea corpului academic din Republica Moldova.

Din totdeauna în toate țările dezvoltate academiile sunt foruri ale elitelor intelectuale, recunoscute de breasla lor și de societate, străjeri imparțiali și echidistanți ai moralității și ai corectitudinii deciziilor luate, care se manifestă în câmpul cercetării și în spațiul public. Decernarea titlului de academician/membru corespondent al academiei nu este o conferire a unei gradatii pentru un supliment la salariu, ci un act de apreciere în lumea savantă și de recunoștință în societate. Atribuirea titlurilor academice trebuie să devină un ritual de maximă transparență și promovare publică prealabilă, mediatizat și onorat. Ca oamenii să cunoască savanții notorii, meritele lor în fața întregului popor și dreptul de a fi numiți academicieni de către restul lumii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. L E G E Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, nr. 259-XV din 15.07.2004
<http://ancd.gov.md/sites/default/files/document/attachments/Codul%20stiintei.pdf>
2. L E G E Codul educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17.07.2014
<https://usmf.md/wp-content/uploads/2013/08/Codul-Educatiei.pdf>
3. Activitatea de cercetare-dezvoltare în anul 2018
<https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6348&idc=168>
4. <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/library/horizon-2020-policy-support-facility-peerreview-moldovan-research-and-innovation-system>
5. Cine a închis școlile din Republica Moldova? [Sondaj]. <https://www.mold-street.com/?go=news&n=11272>
6. Activitatea de cercetare-dezvoltare în anul 2019
<https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=168&id=6628>
7. Noaptea cercetătorilor europeni, Pagina principală, <https://noapteacercetatorilor.md/>
8. Rezultatele studiului „Noaptea cercetătorilor europeni”, https://icjp.asm.md/sites/default/files/studiu/concluzii_cercetare_23.10-03.11.20.pdf
9. Руднев М. Г. Методология и основные результаты исследований престижа профессий в зарубежной социологии. In: Вопросы образования, 2008. № 2. с. 217–239
<https://vo.hse.ru/data/2010/12/31/1208184671/11.pdf>

**ECONOMIA DIGITALĂ ȘI ACCESUL POPULAȚIEI
LA SERVICII MEDICALE**

**DIGITAL ECONOMY AND THE POPULATION'S
ACCESS TO MEDICAL SERVICES**

**Marina BĂDILEANU, doctor în economie,
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutul Național
de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu",
Academia Română, București, România
badmarina@yahoo.com**

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.10>

CZU: [33:004]:614.2

ORCID 0000-0003-4150-5366

**Svetlana CIUMAC, doctor în economie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
Chișinău, Republica Moldova
svetlanaciumac@gmail.com**

DOI <https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.10>

ORCID 0000-0003-3584-3019

**Luminița Izabell GEORGESCU, doctor în economie,
Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutul Național
de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu",
Academia Română, București, România**

DOI <https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.10>

ORCID 0000-0003-1673-110X

Rezumat

Globalizarea este un termen utilizat în descrierea fenomenului de intensificare a fluxurilor transfrontaliere de bunuri și servicii, tehnologie, capital, muncă și informație. Lumea este străbătută, în prezent, de cel de-al patrulea val al globalizării a cărui frontieră pare să fie lumea cibernetică. Economia digitală, născută în perioada celui de-al treilea val al globalizării, s-a consolidat prin intermediul comerțului electronic, serviciilor digitale; acest tip de economie se dezvoltă în continuare folosindu-se de inteligența artificială, însă devine vulnerabil la din ce în ce mai numeroasele atacuri cibernetice. În același timp, se vorbește despre globalizarea negativă, care se răspândește inclusiv prin efectele schimbărilor climatice. Recesiunea economică sporește exponențial dificultățile materiale întâmpinate de categoriile sociale deja vulnerabile. Pe acest fond, metodele bazate pe tehnologia informației și comunicațiilor (TIC) pot constitui o soluție viabilă la problema accesului inegal al populației la serviciile de sănătate publică.

Principalul obiectiv al articolului este analiza modului în care noile tehnologii contribuie la deschiderea de noi oportunități pentru accesul populației la servicii medicale.

Metodologia cercetării se bazează pe consultarea de articole de specialitate existente pe platformele PubMed și Google Scholar, dar și pe site-urile web ale unor instituții cu rol decizional precum Ministerele Sănătății din România și Republica Moldova, Institutul Național de Sănătate Publică din România, Center for Disease Control and Prevention (CDC) din Statele Unite ale Americii etc.

Una dintre concluziile la care ajungem este aceea conform căreia colaborarea internațională în găsirea de soluții la actuala criză medicală s-a manifestat prin dezvoltarea fără precedent a aplicațiilor medicale bazate pe TIC.

Cuvinte cheie: economie digitală, servicii medicale, tehnologii informaționale, globalizare, bunuri și servicii, tehnologie, capital, muncă și informație.

Summary

Globalization is a concept used to describe the phenomenon of intensifying cross-border flows of goods and services, technology, capital, labor and information. The world is currently going through the fourth wave of globalization, and the cyber world seems to be its final frontier. The digital economy, born during the third wave of globalization, has been consolidated through e-commerce, digital services; this type of economy is based on artificial intelligence, but it is increasingly becoming vulnerable to cyber attacks. At the same time, there is talk about negative globalization, which is spreading, among others, through the effects of climate change.

The economic downturn exponentially exacerbates the material difficulties faced by already vulnerable social groups. Against this background, methods based on information and communication technology (ICT) can be a viable solution to the problem of unequal access of the population to public health services.

The main objective of the article is to analyze how new technologies contribute to opening up new opportunities for the population to access medical services.

The research methodology is based on consulting existing articles on PubMed and Google Scholar platforms, but also on the websites of decision-making institutions such as the Romanian and Moldavian Ministries of Health, the Romanian National Institute of Public Health, Center for Disease Control and Prevention (CDC) in the United States, etc.

One of the conclusions we reach is that international collaboration in finding solutions to the current medical crisis has manifested itself in the unprecedented development of ICT-based medical applications.

Key-words: digital economy, healthcare, information technology, globalization, goods and services, technology, capital, labor and information

1. Inteligența artificială în medicină

Termenul de inteligență artificială a fost utilizat pentru prima dată de John McCarthy în anul 1956, în cadrul unei conferințe organizate pe acest subiect¹. Acest concept descrie capacitatea unui computer digital sau a unui robot controlat de computer de a executa sarcini îndeplinite în mod obișnuit de ființe inteligente. Termenul este frecvent folosit în proiectele de dezvoltare a sistemelor capabile să desfășoare procese intelectuale caracteristice ființei umane, cum ar fi capacitatea de a raționa, abilitatea de a descoperi sensul într-o situație dată, de a generaliza sau de a învăța din experiențele trecute². De fapt, termenul datează din anii 1950, când Alan Mathison Turing, (născut în ziua de 23 iunie 1912, la Londra) s-a dovedit a fi unul dintre fondatorii computerelor moderne și inteligenței artificiale³. Turing, matematician și logician britanic, a adus contribuții științifice majore în matematică, filosofie, criptoanaliză, logică, și biomatematică și, mai târziu, noilor domenii numite informatică, știință cognitivă, inteligență artificială și viață artificială. Astfel, Turing este considerat părintele fondator al inteligenței artificiale și al științei cognitive moderne. El a formulat ipoteza conform căreia creierul uman este, în mare parte, o mașină de cal-

cul digital, cortexul fiind la naștere o „mașină neorganizată” care prin „antrenament” devine organizată „într-un fel de mașină universală”. Turing a propus testul care îi poartă numele drept criteriu de stabilire a capacității de a gândi a unui computer.

Utilizarea inteligenței artificiale și, în special, a subcategoriei **învățare profundă** (cunoscută și sub numele de învățare profundă structurată sau învățare ierarhică face parte din familia de metode de învățare automată bazată pe rețele neuronale artificiale), a fost posibilă datorită utilizării big data concomitent cu creșterea puterii de calcul a computerelor și a capacității de stocare în cloud, în toate domeniile de activitate. În medicină, acest lucru începe să aibă un impact pe trei niveluri: pentru personalul medical, predominant prin interpretarea rapidă și precisă a imaginilor; pentru sistemele de sănătate, prin îmbunătățirea fluxului de activități și a potențialului de reducere a erorilor medicale; și pentru pacienți, cărora le permite să-și prelucereze propriile date medicale pentru o stare de sănătate mai bună. Limitările actuale ale aplicării inteligenței artificiale includ problemele de respectare a confidențialității și securității datelor, lipsa de transparență. În timp, aceste bariere se vor estompa, rămâne însă de văzut dacă aceste noi tehnologii vor îmbunătăți relația pacient-medic sau, dimpotrivă, o vor eroda⁴.

Inteligența artificială poate prelua o parte din responsabilitățile administrative ale personalului medical, inclusiv în ceea ce privește colectarea datelor medicale - sarcină adeseori deosebit de dificilă. În medicină, inteligența artificială poate aduce contribuții prin intermediul algoritmilor de diagnosticare sau al roboților chirurgicali. Rezultatele obținute până acum arată că inteligența artificială nu poate înlocui complet personalul medical, dar poate fi de ajutor prin economie de timp și siguranță în stabilirea diagnosticului conform unor baze de date mult mai complexe. Pe de altă parte, personalul medical necesită o pregătire solidă pentru a fi capabil să interpreteze semnificația rezultatelor furnizate de tehnologia bazată pe inteligența artificială.

De altfel, utilitatea tehnicilor inteligenței artificiale a fost explorată în aproape toate domeniile medicinei. Rețeaua neuronală artificială a fost instrumentul analitic cel mai frecvent utilizat, în timp ce alte tehnici cum ar fi sistemele expert fuzzy, calculul evolutiv și sistemele inteligente hibride, au fost toate utilizate în diferite specialități clinice⁵.

În concluzie, inteligența artificială este un termen general care implică utilizarea unui computer pentru a modela comportamentul inteligent cu intervenție umană minimă suplinită prin folosirea roboților (din cuvântul ceh robota) adică a unor mașini de biosinteză. Moștenirea lăsată de Leonardo Da Vinci prin caietele sale s-a concretizat în dezvoltarea chirurgiei asistate de robot pentru proceduri medicale complexe⁶. Termenul este aplicabil unei game largi de sisteme din medicină care sunt utilizate pentru diagnosticul medical, statistica medicală și biologia umană. În medicină, inteligența artificială are două ramuri principale: virtuală și fizică. Ramura virtuală include abordări informatice care variază de la managementul informațiilor de învățare profundă, până la controlul sistemelor de management al sănătății, inclusiv înregistrările medicale electronice și îndrumarea activă a medicilor în deciziile lor

de tratament. Ramura fizică este cel mai bine reprezentată de roboții folosiți pentru a ajuta pacienții în vârstă. De asemenea, în această ramură sunt incluși nanoroboții care reprezintă un nou sistem de administrare a medicamentelor. Utilizarea inteligenței artificiale în dezvoltarea tehnologică este un fenomen în plină expansiune care generează subiecte fierbinți de discuție în multe domenii ale lumii noastre digitalizate. Fără îndoială, aplicarea sa în domeniul medical are perspective foarte promițătoare, în beneficiul pacientului și al cadrelor medicale.

2. Telemedicina – soluție pentru accesul la servicii medicale în timpul pandemiei

Telemedicina presupune accesarea serviciilor de asistență medicală de la distanță, folosind tehnologia comunicațiilor și informației. Prin intermediul telemedicinii, cu ajutorul tehnologiei moderne, medicii pot supraveghea, consulta și trata pacienții online.

Printre **avantajele** telemedicinii se numără:

- îmbunătățirea calității vieții persoanelor în vârstă, a pacienților în general;
- reducerea numărului de internări în spitale;
- scăderea numărului de vizite la medic;
- posibilitatea accesării serviciilor unor medici aflați la distanță;
- economisirea timpului și reducerea timpului de așteptare;
- eliminarea cheltuielilor de transport;
- contribuția la gestionarea eficientă a crizelor provocate de pandemie la nivelul unităților medicale;
- accesibilitatea serviciilor pentru o categorie mare de pacienți;
- scăderea tarifelor consultațiilor, comparativ cu vizitele la unitățile medicale;
- limitarea răspândirii virusului COVID-19 prin evitarea contactului cu alți pacienți și cadrele medicale;
- diminuarea cheltuielilor de întreținere a unităților medicale;
- îmbunătățirea relației medic – pacient.

Dintre **dezavantajele** telemedicinii putem menționa:

- dificultatea asigurării unui diagnostic medical precis prin intermediul controlului medical online;
- în timpul consultării online, pentru un diagnostic corect și un tratament adecvat, medicul poate recomanda controlul în persoană;
- neîncrederea pacientului în diagnostic și în planul de îngrijire, neîncredere generată de lipsa interacțiunii directe cu medicul curant.

Principalele bariere în calea aplicării telemedicinii identificate în literatura de specialitate se referă la costurile serviciilor și nivelul sumelor decontate, la problemele de confidențialitate și securitate a datelor personale, la eficiența actului medical și a fluxului de activități ale acestui act în relația medic-pacient, la problemele de dotare cu echipamente specifice mai ales în mediul rural, la profitabilitatea furnizorilor de

servicii, dimensiunile acestor furnizori, nivelul de educație și lipsa unor modele stabile de implementare⁷.

În literatura de specialitate, barierele de implementare a medicinei la distanță sunt clasificate în bariere ce țin de pacient, respectiv în bariere aferente furnizorului de servicii. În ceea ce privește prima categorie, sunt evidențiate barierele care țin de vârsta pacientului, de nivelul de educație a acestuia în domeniul utilizării tehnologiei electronice (computer literacy), de accesul limitat la internet în anumite zone geografice, de lipsa de informații și conștientizare a existenței diferitelor produse și servicii de telemedicină, și, nu în cele din urmă, de așteptările foarte ridicate ale pacienților de pe urma utilizării serviciilor medicale la distanță.

În ceea ce privește barierele ce țin de personalul medical și de personalul IT (programatori) și de interdependențele dintre aceștia, cea mai importantă barieră identificată se referă la limitările tehnice ale personalului, urmată de rezistența la schimbare⁸. La acestea se mai adaugă problemele de obținere a licențelor de funcționare, percepția de servicii de îngrijire impersonale, supraîncărcarea informațională, problemele de interoperabilitate, design-ul deficitar al aplicațiilor medicale și barierele de limbaj (în cazul serviciilor prestate transfrontalier).

În concluzie, principalele bariere în adoptarea telemedicinei/telesănătății pe plan internațional sunt lipsa de educație în domeniu (deficiențe în computer și eHealth literacy), lipsa accesului la internet de înaltă viteză, probleme de design al aplicațiilor informatice și de interoperabilitatea generală. La acestea se adaugă lipsa echipamentelor necesare, barierele legate de vârsta pacienților care nu au acces la cursuri în domeniul TIC, percepția furnizorilor de servicii care nu consideră că acesta ar fi un tip de îngrijire personală completat de preferința pacientului pentru comunicarea în persoană⁹.

Rezistența la schimbare constituie o barieră semnificativă, exacerbată de costurile ridicate ale tehnologiilor utilizate și de indisponibilitatea unui sistem adecvat de decontare a serviciilor de îngrijire la distanță. Sunt extrem de prezente îngrijorările furnizorilor care au realizat investiții în telemedicină, legate de rentabilitatea investiției și de termenul de recuperare a acesteia. Telemedicina presupune modificări importante în fluxurile existente de desfășurare a activităților medicale, o pondere semnificativă din personalul angajat având nevoie să aloce timp pentru training și adaptare la noile condiții de lucru, ceea ce afectează atât eficiența, cât și eficacitatea actului medical.

Îngrijorările legate de confidențialitate sunt legate de scurgerile posibile de informații personale legate de sănătate generate de sistemele informatice insuficient securizate ce pot fi accesate de terțe părți. Nu în ultimul rând, se subliniază ca barieră importantă în promovarea telemedicinei, limitarea dreptului la licență, ceea ce defavorizează prestarea unor astfel de servicii la nivel transfrontalier¹⁰.

Apariția pandemiei COVID-19 a impus depășirea acestor bariere. Nevoia de distanțare socială, reducerea expunerii inutile la infecții, lipsa echipamentelor individuale de protecție, toate acestea au impus găsirea unor soluții constructive pentru promovarea telemedicinei ca variantă pentru satisfacerea nevoilor medicale în timpul pandemiei. Odată cu sporirea numărului pacienților infectați cu COVID-19, s-a înre-

gistrat o creștere direct proporțională a interesului pentru telemedicină exprimată prin volumul de accesări pe internet ale acestor servicii. Evidențele statistice i-au convins pe specialiștii din domeniul sănătății că recunoașterea potențialului acestui nou tip de medicină constituie o prioritate în condițiile generate de pandemie, și nu numai.

În prima perioadă a pandemiei, s-a remarcat o dublare a consultațiilor realizate cu ajutorul telemedicinii de urgență, urmată apoi de o creștere de zeci de ori a numărului consultațiilor online. Pentru a permite distanțarea socială și a diminua expunerea potențială a pacienților, familiei și personalului medical, o serie de spitale din țările dezvoltate au introdus servicii multidisciplinare de telemedicină pentru pacienții aflați în izolare. De asemenea, au realizat servicii de monitorizare vizuală a pacienților aflați în spital, pentru membrii familiei afectați de politicile de vizitare restricționată.

O serie întreagă de factori a condus la succesul implementării pe scară largă a telemedicinii. Un stimul puternic a venit din nevoia de siguranță a pacienților și a personalului medical. În unele țări, o contribuție importantă a venit și din partea statului prin:

- mecanismele de decontare pentru o gamă din ce în ce mai largă de servicii medicale la distanță;
- stimulentele oferite unităților medicale pentru prestarea de servicii de tele-sănătate.

Pentru reducerea expunerii la infecții, un număr important de stagiași a fost inițial exclus din activitatea clinică. Ulterior, o parte din aceștia, s-a putut regăsi în asigurarea de servicii medicale la distanță.

Investițiile realizate în telemedicină au contribuit la crearea unei infrastructuri tehnice și tehnologice cu funcționare pe termen lung, având rolul de a asigura continuitatea furnizării acestui tip de serviciu și de a elimina barierele existente în prezent. Pentru o integrare optimă a telemedicinii cu alte tipuri de practici medicale a fost nevoie de o serie de schimbări în politicile din domeniul sănătății, de promovare a cercetării, dezvoltării și inovării. În acest context, cu ajutorul studiilor de specialitate, se dorește înțelegerea impactului telemedicinii asupra diferitelor categorii de populație, dar și asupra diferitelor tipuri de pacienți în funcție de patologia pe care aceștia o prezintă. Drept rezultat, pe baza cercetărilor efectuate (mult mai numeroase după declanșarea pandemiei) se pot identifica bolile care pot fi tratate eficient prin această nouă modalitate de îngrijire.

3. Sisteme electronice de supraveghere pentru notificarea timpurie a epidemilor, utilizate în Statele Unite ale Americii (ESSENCE și NBS)

În cele ce urmează sunt prezentate două instrumente de supraveghere electronică a sănătății publice - ESSENCE (Electronic Surveillance System for the Early Notification of Community-based Epidemics) și National Base System (NBS).

ESSENCE a fost dezvoltat în cadrul Laboratorului de Fizică Aplicată (Applied Physics Laboratory APL) al Universității Johns Hopkins, SUA. Bazele ESSENCE au

fost puse în anul 1997, dar eforturile de actualizare și perfecționare ale acestui instrument informatic se desfășoară și în prezent cu scopul de a elimina unele lacune referitoare la posibilitățile de urmărire/monitorizare a răspândirii simptomatice a virusului COVID-19. În prezent, se pune accentul pe găsirea modalităților de upscaling cu hardware suplimentar pentru a face față cererii sporite de date și pe crearea de tablouri de bord care să faciliteze prezentarea informațiilor obținute de o manieră potrivită (prietenosă, inteligibilă, relevantă) pentru factorii de decizie.

Cu ajutorul ESSENCE, Centrul pentru Controlul și Prevenirea Bolilor CDC (Center for Disease Control and Prevention) și alți peste 2000 de utilizatori/clienți din SUA monitorizează mai mult de 70% din internările/vizitele la spital, cu peste 4,25 miliarde de înregistrări primite și procesate.

ESSENCE este un sistem de supraveghere a bolilor transmisibile care permite curățarea/spălarea datelor/deduplicarea (detectarea și corectarea/eliminarea înregistrărilor corupte sau incorecte dintr-o bază de date în scopul obținerii unui set de date compatibil cu alte seturi de date similare din sistem) și procesarea unor volume mari de date legate de sănătate. Algoritmii sistemului analizează seriile de date pentru a căuta anomalii care ar putea indica existența unor focare de epidemie.

Prin intermediul sistemului ESSENCE se pot culege date statistice din unitățile de primiri urgente (UPU) și date legate de alte urgențe medicale, precum și informații privind motivele pentru care au avut loc aceste vizite medicale, alte informații conexe. Pe baza acestor date, utilizatorii sistemului - epidemiologi, personalul medical specializat - pot realiza anchete/studii din care pot rezulta anumite combinații de simptome care pot indica apariția de focare pandemice.

Sistemul ESSENCE a mai fost utilizat anterior în cazurile pandemiilor de SARS, MERS (Coronavirusul Sindromului Respirator al Orientului Mijlociu), Ebola și H1N1, dar și în cazul unor evenimente speciale cu număr mare de participanți și, în consecință risc mare de transmitere comunitară, precum întrecerile sportive (Super Bowl) sau evenimentele politice. ESSENCE este, de asemenea, utilizat pentru a monitoriza starea de sănătate a populației afectate de alte boli infecțioase respiratorii sau gastrointestinale, cum ar fi gripa, malaria, dizenteria etc.

Pandemia actuală este caracterizată de o intensitate mai mare din cauza planurilor multiple în care se manifestă și a ramificațiilor generate de fenomenul globalizării. În acest context, se subliniază impactul rețelelor sociale (prin impactul psihologic al acestora) asupra calității datelor furnizate. Dintr-o astfel de perspectivă, cercetătorii și-au propus să pună la punct mecanisme capabile să îi ghideze pe epidemiologi în procesul de verificare a datelor obținute.

Conform lui Sheri Lewis, managerul programului APL pentru protecția și asigurarea sănătății, „ESSENCE a schimbat fundamental modul în care profesioniștii din domeniul sănătății publice accesează și utilizează datele în monitorizarea modelelor de răspândire a epidemiei”¹¹. Și aceasta cu atât mai mult cu cât laboratorul asigură, alături de alte departamente din cadrul Universității Johns Hopkins, tabloul de bord COVID-19 utilizat în întreaga lume.

Instrumente de vizualizare în ESSENCE. Rezultatele oferite de ESSENCE pot fi vizualizate atât în format standard, cât și personalizat. Cea de-a doua modalitate de prezentare este facilitată de posibilitățile multiple de configurare interactivă, de ierarhizate și filtrare a datelor, permițând vizualizarea sub formă grafică și/sau tabelară în funcție de preferințele clientului/utilizatorului¹². Principalele instrumente de vizualizare includ:

- **Time Series View** (vizualizarea seriilor de timp) – oferă reprezentări grafice ale seriilor de date temporale care pot fi dezagregate în funcție de anumiți parametri specifici sau, dimpotrivă, compuse în conturi agregate. Pentru o mai bună înțelegere a fenomenelor, instrumentul informatic permite includerea de criterii calitative.

- **Data Details Page** (pagina de date detaliate) - furnizează datele individuale colectate pe bază de chestionare și reprezentările grafice ale acestora.

- **Map View** (vizualizarea hărților) - permite vizualizarea seriilor de date spațiale sub formă de hărți ale regiunilor care prezintă interes pentru utilizator. Aceste hărți pot include și alertele epidemiologice din regiunile specificate.

- **Alert List** – oferă lista de alerte generate de algoritmi specifici. Fiecare linie a acestei liste include un link direcționat către aplicațiile Time Series View și Data Details Page.

Pentru obținerea mai ușoară a informațiilor statistice pe categorii (temporale, spațiale, grupe/subgrupe de populație, specificitate clinic etc.), Portalul de Interogare (Query Portal) oferă accesoriile necesare pentru construirea și gestionarea unor chestionare simple/complex de monitorizare continuă/ad-hoc. Un sistem expert de interogare online (Query Wizard) facilitează aceste procese. Pentru studiul avut în vedere, utilizatorul poate alege sursa de date, intervalul de timp, frecvența (zilnică, săptămânală, lunară, trimestrială sau anuală), algoritmul de detecție temporală și o serie de filtre de date dintr-o gamă foarte variată oferită de ESSENCE. Opțiunile pot avea în vedere grupa de vârstă, sistemul geografic, simptomul sau categoria medicală de interes.

Principalele atribute disponibile pentru selectarea, ierarhizarea și filtrarea bazelor de date existente în ESSENCE includ:

- **Geography System** (sistemul geografic) - datele pot fi vizualizate folosind mai multe sisteme geografice implicite, cum ar fi: regiunea, zona aferentă unui anumit cod poștal, spitalul, unitatea medicală militară, școala, magazinul etc. Fiecare astfel de unitate definește un sistem geografic pentru care datele sunt filtrate din punct de vedere spațial și apoi reprezentate prin hărți.

- **Medical Grouping System** (sisteme de clasificare medicală) - prin intermediul Query Portal, se poate alege modalitatea de prezentare a datelor statistice. Acestea pot fi vizualizate, în funcție de baza de date accesată, cu ajutorul unor sisteme de clasificare ce includ: Sindromul ESSENCE (Early Symptomatic Syndromes Eliciting Neurodevelopmental Clinical Examinations), Clasificarea statistică internațională a bolilor și a problemelor de sănătate înrudite (ICD), Subsindromul simptomului principal (Chief Complaint SubSyndrome)¹³, structura vânzărilor de medicamente fără prescripție medicală (Over-the-counter OTC).

- **Syndrome Grouping** (categoriile de simptome) - în cadrul sistemului ESSENCE, aceste categorii variază în funcție de sistemele de clasificare medicală existente, de cerințele utilizatorului și sunt folosite pentru gruparea seriilor de date în seturi compatibile din punct de vedere medical. Exemple de astfel de categorii pot include simptome: respiratorii, erupții cutanate, tuse/răceală, febră, astm, durere toracică, durere abdominală etc. Fiecărui sistem de clasificare medicală îi va corespunde un set de categorii de simptome. Interfața intitulată sugestiv Syndrome Definitions oferă posibilitatea consultării caracteristicilor care definesc un simptom sau un sub-sindrom. În plus față de categoriile de simptome, utilizatorul poate interoga bazele de date cu ajutorul aplicației Chief Complaint Discharge Diagnosis (CCDD), o concatenare a domeniului Chief Complaint cu domeniul Discharge Diagnosis (Diagnostic de externare). Filtrarea prin intermediul CCDD utilizează interogarea „unde” din Structured Query Language (SQL) cu scopul de a obține înregistrările care îndeplinesc criteriile stabilite de utilizator.

- **Detectori** - în cadrul ESSENCE, algoritmi de generare a alertelor sunt numiți detectori.

Pentru interogările care implică procese de selectare a datelor și o logică free text mai complexe decât acelea care pot fi gestionate de sistemul Query Wizard, ESSENCE pune la dispoziția clientului un instrument de interogare avansat, denumit Advanced Query Tool.

Vizualizări personalizate. Pe lângă vizualizările standard, ESSENCE asigură posibilități de vizualizare și instrumente de analiză suplimentare. Dintre acestea, cele mai frecvent utilizate sunt myESSENCE și myAlerts:

myESSENCE – aplicația din meniul principal ESSENCE facilitează crearea de tablouri de bord multiple, personalizate, ce conțin grafice, hărți, tabele, alerte. Utilizatorii pot construi tablouri de bord separate folosind o interfață widget pentru a selecta, trage și plasa widget-uri. Fiecare tablou de bord poate fi partajat cu alți utilizatori.

myAlerts – aplicația permite utilizatorilor să configureze notificări automate/alerte la depășirea unui prag statistic desemnat în funcție de rezultatele interogărilor care reflectă anumite subpopulații, algoritmi și condiții.

Securitatea datelor. Toate transferurile de date au loc prin: intermediul unor rețele private virtuale (Virtual Private Networks VPN) securizate, de exemplu prin intermediul Protocolului securizat de transfer de fișiere (Secure File Transport Protocol SFTP); prin tuneluri VPN; prin transfer de pe un site web securizat. Controlul accesului la aplicația web permite limitarea dreptului de acces, acesta fiind stabilit pentru fiecare categorie de utilizator în funcție de sursa de date, de câmpurile bazei de date (sistem geografic, simptom), de funcția site-ului web (nivelul de detaliere a datelor, serii de timp, alerte etc.).

Sistemul Național de Supraveghere a Bolilor (National Electronic Disease Surveillance System NEDSS) este un sistem de informații integrat dezvoltat de către Center for Disease Control and Prevention (CDC) din SUA, care ajută departamen-

tele de sănătate publică de stat, locale și teritoriale să gestioneze datele statistice despre boli raportabile și notificabile către CDC.

National Base System (NBS) este un instrument pentru a sprijini investigarea sănătății publice și pentru a procesa, analiza și partaja informații despre sănătate în legătură cu anumite boli. Totodată, NBS oferă instituțiilor de raportare un sistem compatibil NEDSS pentru a transfera cu ușurință și în siguranță pe Internet datele clinice, epidemiologice și de laborator¹⁴.

NBS a fost construit și întreținut de către CDC. Acesta aduna la un loc date din mai multe surse și despre mai multe condiții de sănătate publică pentru a ajuta oficialii teritoriali, locali și de stat de sănătate publică să recunoască și să urmărească de-a lungul timpului diferite cazuri de boală. Datorită acestui lucru, instituțiile de sănătate publică pot să ofere intervenții adecvate pentru a scădea răspândirea și severitatea bolilor.

NBS adoptă standarde naționale utilizate în sănătatea publică și asistența medicală, chiar și standarde de vocabular: SNOMED, RXNORM și LOINC, dar și standarde de mesagerie: HL7. De asemenea, ajută departamentele de sănătate publică să utilizeze standarde atunci când trimit informații despre boli și condiții epidemiologice către CDC.

În prezent, douăzeci și șase de departamente de sănătate (douăzeci de state din SUA) utilizează NBS pentru a gestiona anchetele statistice și pentru a transfera date generale de supraveghere a bolilor transmisibile către CDC.

NBS supraveghează orice fel de afecțiune medicală. Are mai multe întrebuințări fiind folosit în primul rând pentru monitorizarea transmiterii bolilor infecțioase, datele trebuind să fie raportate la nivel federal. Lista de condiții pentru o bază de date anuală este determinată de instituțiile publice specializate de raportare a stării sănătății publice, Consiliul Teritorial și de Stat al Epidemiologilor și CDC care lucrează în colaborare. Sunt urmărite prin NBS mai mult de 140 de boli și afecțiuni. În principal, la nivel local și de stat sunt utilizate date colectate în scopuri de supraveghere pentru a dirija acțiunile de sănătate publică. Datele sunt folosite pentru:

- a monitoriza evoluția bolii în timp;
- a asigura că sunt implementate intervenții adecvate (ex: tratamentul);
- a evalua intervențiile și programele;
- a preveni cazurile suplimentare de boală;
- a ajuta la luarea deciziilor de finanțare și stabilirea politicilor;
- a identifica cazurile de boală care afectează iremediabil sănătatea oamenilor.

Prima versiune a NBS a avut scopul principal de a dezvolta procesele informatice implicate în analiza, supravegherea și investigarea bolilor și creșterea funcționalității, cu susținerea Sistemului Național de Telecomunicații Electronice de Supraveghere (NETSS). În anul 2001, CDC a început dezvoltarea sistemului NBS, aplicația având o primă versiune care a intrat în funcțiune în luna ianuarie a anului 2003, în statul Nebraska. Sistemul a evoluat de atunci într-unul modern de supraveghere a bolii.

Aceasta folosește ca implementare de referință a standardelor NEDSS pentru testarea celor mai bune practici în sistemele de supraveghere a sănătății publice.

Sursele primare de date pentru **National Notifiable Diseases Surveillance System** (Sistemul Național de Supraveghere a Bolilor Notificabile NNDSS) are ca surse primare de date sistemele integrate de informații de supraveghere în jurisdicțiile de raportare care se bazează pe standardele arhitecturale ale NBS. Notificările de caz bazate pe standarde au la bază jurisdicțiile, care folosesc aceste sisteme de informații pentru a le crea și a le trimite către CDC pentru NNDSS.

NBS oferă un sistem de date compatibil NEDSS pentru a ajuta departamentele de sănătate publică locale, teritoriale și federale să-l utilizeze. Mai exact, le ajută să îmbunătățească:

- procesele informatice și să reducă costurile datorate suportării mai multor sisteme prin integrarea mai multor boli într-un singur sistem de supraveghere;
- schimbul de informații între departamentele de sănătate și CDC și între furnizorii de servicii medicale și departamentele de sănătate pentru a supraveghea bolile transmisibile;
- raportarea cazurilor de îmbolnăvire prin raportarea electronică a rezultatelor de laborator.

De aproape două decenii, NBS are un impact major asupra sănătății publice. Din anul 2003, de când a fost lansat sistemul, CDC a primit peste 700.000 de mesaje electronice de notificare a cazurilor de boală, generate de instituțiile care utilizează NBS, astfel rezultând în timp util date disponibile pentru ca programele CDC să le utilizeze și să ia decizii în domeniul sănătății publice. Informațiile standardizate despre bolile transmisibile sunt primite de la agențiile de sănătate publică locale, apoi centralizate fapt ce poate ajuta la luarea de decizii utile pentru scăderea vitezei răspândirii bolii.

NBS nu numai că supraveghează, raportează și investighează mai eficient bolile transmisibile, dar ajută și departamentele de sănătate să respecte standardele naționale privind stocarea, transmiterea și gestionarea datelor. În continuare, vor fi prezentate câteva dintre modalitățile prin care NBS ajută la colectarea și distribuirea datelor epidemiologice despre COVID-19 cu CDC.

NBS oferă departamentelor de sănătate publică:

- un cadru pentru colectarea datelor solicitate de programele CDC care coordonează răspunsul la combaterea pandemiei COVID-19;
- resurse tehnice pentru a integra noile coduri standard COVID-19 - Logical Observation Identifiers Names and Codes și Systematized Nomenclature of Medicine (LOINC, SNOMED) în sistemele NBS și să introducă actualizări pe măsură ce devin disponibile.

Pe de altă parte, NBS a mai oferit și:

- soluții pentru a extrage, a vizualiza și a analiza cu ușurință și cu rapiditate datele privind cazurile de Covid-19 și analizele de laborator;

- o colaborare cu practicienii din domeniul sănătății publice din Tennessee procesând rapoartele de laborator primite cu scopul de a crea algoritmi de luare a deciziilor;
- colaborare cu echipa **EPI Info** a CDC sprijinind monitorizarea, generând statistici cheie printr-un tablou de bord, în legătură cu numărul total de cazuri, cazuri în funcție de sex sau vârstă sau ponderi de cazuri cu simptome diferite;
- un sistem din care se pot extrage date epidemiologice detaliate despre virus, într-un format mult mai accesibil care poate fi încărcat direct în baza de date CDC cu mare ușurință;
- un instrument pentru a crea rapoarte zilnice solicitate de către CDC - rezumate ale testelor pozitive și negative, dar și ale structurii infectărilor cu SARS-COV-2;
- colaborare cu Asociația Laboratoarelor de Sănătate Publică pentru dezvoltarea unui instrument care poate fi folosit de către departamente de sănătate publică pentru a aduce informații detaliate cu privire la fiecare test de laborator COVID-19;
- colaborare cu asociații de stat pentru actualizări ale sistemului.

În plus, echipa NBS oferă și suport extins celor douăzeci și șase de departamente statale care o utilizează. Aceasta ajută la implementarea noilor instrumente și rezolvă problemele pe care le întâmpină departamentele de sănătate în utilizarea sistemului.

Privind în perspectivă, putem observa că echipa NBS explorează noi strategii care vor fi foarte importante pentru limitarea viitoarelor focare epidemiologice și combaterea răspândirii virusului.

Caracteristicile NBS:

- raportarea cazurilor în timp real către CDC;
- modul de raportare pentru a extrage datele pentru analiză și vizualizare;
- securitate;
- sprijin pentru monitorizarea unei multitudini de boli, printre care se numără hepatita, boli generale transmisibile, tuberculoză, meningită etc;
- adăugarea de aplicații noi, dacă este necesar acest lucru;
- transmiterea automată a rapoartelor electronice de laborator, primite de la furnizorii de servicii medicale.

Beneficiile NBS:

- scăderea timpului de raportare a situației bolilor transmisibile;
- creșterea numărului de rapoarte de laborator;
- comunicare îmbunătățită între personalul local, personalul de stat și personalul federal;
- reducerea erorilor de transcriere a datelor;
- îmbunătățirea calității datelor și reducerea raportării pe hârtie.

Resursele tehnice disponibile includ o prezentare completă a funcțiilor, răspunsuri la întrebări frecvente, un glosar al terminologiei NBS și acces la o comunitate foarte puternică de utilizatori la nivel național.

4. Viitorul ”Sistem informatic pentru registrele de sănătate – RegInterMed”, din România

În România, s-a realizat crearea de noi fluxuri informaționale și de raportare. Prin programele naționale de sănătate se menține tradiția de a raporta datele (există serii temporale care acoperă o perioadă mai mare de 50 ani), indicatorii demografici și de sănătate fiind standardizați (se asigură comparabilitatea în timp și spațiu)¹⁵.

Ministerul Sănătății, în colaborare cu Autoritatea Română pentru Digitalizare, își propune realizarea unei platforme informatice (cu minim 100 registre de sănătate electronice) și interconectarea acesteia cu alte platforme IT din domeniul e-sănătate existente la nivel european. În acest sens, a fost trimis spre consultare de piață caietul de sarcini al proiectului „**Sistem Informatic pentru registrele de sănătate - RegIntermed**”, finanțat din Fondul European de Dezvoltare Regională în cadrul Planului Operațional Competitivitate (POC), Axa 2 - Tehnologia Informației și Comunicațiilor (TIC) - Consolidarea aplicațiilor TIC pentru e-guvernare, e-learning, e-inclusion, e-cultură, e-sănătate¹⁶. Termenul de implementare a acestei noi platforme informatice este luna septembrie a anului 2023.

Conform caietului de sarcini, **registru medical** este “un sistem organizat care colectează, analizează și difuzează datele și informațiile despre un grup de persoane definit de o anumită boală, condiție sau serviciu de sănătate și care servește unor scopuri medicale prestabilite: științifice, clinice sau / și pentru stabilirea unei politici publice”.

S-a constatat, pe baza experienței acumulate pe plan intern și internațional, că funcționarea adecvată a registrelor din domeniul pneumologiei presupune existența unui personal specializat dedicat, fără de care doar o mică parte din cazuri ar ajunge să fie înregistrate (cazuri epidemiologice)¹⁷. Un exemplu pozitiv în acest sens este registrul cazurilor de tuberculoză.

La nivel european, se pot identifica numeroase proiecte de succes în domeniul dezvoltării de registre electronice de sănătate publică. Dintre acestea se pot evidenția:

- **EUBIROD** (“European Best Information through Regional Outcomes in Diabetes”) - proiect care include registrele regionale pentru bolnavii de diabet;
- **BRidging Information and Data Generation for Evidence-based Health policy and research - BRIDGE Health** – proiect care a identificat nevoia de consolidare a sistemului informatic al Uniunii Europene în domeniul sănătății. Aceasta presupune durabilitate, o mai bună coordonare, guvernanta și colaborare între sistemele naționale pentru îmbunătățirea, armonizarea, standardizarea și analiza în comun a bazelor de date privind sănătatea¹⁸;
- **EuroPa** - rețeaua europeană de cooperare pentru cercetarea, diagnosticarea și terapia bolii Parkinson, proiect care urmărește îmbunătățirea cercetării clinice și a tratamentului bolii Parkinson prin crearea de rețele de centre clinice de înaltă calificare în diferite țări ale Uniunii Europene;
- **European Cancer Information System (ECIS)** dezvoltat în cadrul European Partnership for Action Against Cancer (EPAAC) - rețeaua europeană a registrelor de cancer, care are ca obiectiv îmbunătățirea comparabilității datelor privind

incidența cancerului, promovarea înregistrării bolnavilor de cancer precum și utilizarea informațiilor în cercetare și politici publice. În prezent, există peste 200 astfel de registre active în Europa. S-a constatat că trecerea de la scara națională, la cea europeană este dificilă din cauza lipsei de comparabilitate a indicatorilor. Registrele furnizează în prezent cele mai multe date epidemiologice privind cancerul, dar suferă din cauza lipsei de finanțare, a deficitului de personal și a problemelor generate de legislația națională și comunitară privind protecția datelor personale¹⁹.

- **Orphanet** - inițiativă legată de bolile rare, care asigură un portal de referință și o bază de date privind bolile rare și medicamentele orfane, cu scopul de a contribui la îmbunătățirea diagnosticării, îngrijirii și tratamentului pacienților cu boli rare²⁰.

- **EPIRARE** (European Platform for Rare Disease Registries) - inițiativă europeană privind bolile rare;

- **EUReMS** (European Register for Multiple Sclerosis) - registrul European pentru scleroza multiplă;

- **EU-ADR** - sistem informatic ce folosește bazele de date biomedicale pentru detectarea reacțiilor adverse la medicamente;

- **HoNCAB** - *rețea pilot de spitale care să faciliteze accesul la asistență medicală transfrontalieră și dreptul la decontarea tratamentului medical în străinătate.*

Printre obiectivele specifice ale proiectului **RegIntermed** se numără actualizarea treptată a informațiilor specifice domeniului sănătății publice legate de diagnostic, tratament, evoluția bolii, luarea deciziilor în situații de urgență, cu respectarea specificului și scopului secundar pentru care au fost colectate aceste date (incidență, prevalență, morbiditate și mortalitate, cercetare etc.).

Serviciile online oferite prin intermediul RegIntermed vor permite:

- pentru **Ministerul Sănătății** – acces la statisticile întocmite pe baza informațiilor existente în baze de date reale și actuale – instrument important pentru luarea deciziilor;
- pentru **personalul medical** – asigurarea consecvenței informațiilor prin concentrarea acestora într-o singură bază de date; păstrarea istoricului medical pentru fiecare pacient; urmărirea posibilelor interferențe dintre diferite tratamente prescrise de-a lungul timpului;
- pentru **pacienți** – existența istoricului medical, care permite luarea deciziilor optime și creșterea motivației de a participa activ la e-sănătate.

Grupul țintă avut în vedere la implementarea proiectului va include 55.000 medici, 2.000.000 pacienți și 300 administratori de procese operaționale. Se prevede o creștere ulterioară de aproximativ 500.000 înregistrări în fiecare an. Registrele actuale pe specialități conțin între 1.000 și 15.000 pacienți într-un registru.

Registrul trebuie să conțină, pentru fiecare pacient, o serie de informații minime precum: datele de identificare (CNP, nume, prenume, vârsta, data și locul nașterii, localitatea de domiciliu, motivul înregistrării); diagnostic (data diagnosticării, tipul de boală, forma bolii); evenimente medicale; scrisori medicale în care se specifică raportul vizitei, raportul de evoluție a pacientului (servicii medicale acordate pe perioada internărilor, tratamentul simptomatic, complicațiile apărute).

Securitatea sistemului. Sistemul trebuie să asigure protecția datelor pe tot parcursul ciclului de viață al acestora: creare, modificare, stocare, transport și distrugere. Componentele sistemului informatic vor fi protejate împotriva încercărilor deliberate sau accidentale de acces neautorizat la datele pe care acesta le înmagazinează. Securitatea datelor va fi realizată printr-un sistem de limitări ale accesului la aplicație bazat pe drepturi și parole, defalcat pe mai multe niveluri. Drepturile de acces ale utilizatorilor vor putea fi configurate de administratorii sistemului din interfața aplicației.

RegIntermed va include o componentă de **analiză geospațială**. Platforma web va prelua datele din registrul medical și le va transpune în hărți tematice care vor reprezenta grafic cazurile pe coduri de culoare, la nivel de județe și localități (Unități Administrativ Teritoriale UAT). Cazurile raportate pe fiecare registru vor fi reprezentate geografic atât sintetic (pe coduri de culoare), cât și analitic (număr de cazuri filtrate după parametrii asociați cazului). Modulul geospațial va permite următoarele funcționalități de bază:

- Fundal geografic uzual: imagini aeriene, elemente de relief, infrastructura rutieră, elemente urbane, elemente de transport;
- Reprezentarea ariei de monitorizare și a detaliilor de bază: amplasamentul unităților spitalicești și a celor de natură medicală: cabinete medicale, clinici, alte instituții medicale cu flux de pacienți; localizarea marilor aglomerări publice urbane: piețe publice, gări, stații de metrou, mari centre comerciale, unități de învățământ;
- mecanisme pentru raportarea prin intermediul echipamentelor mobile de tip smarphone/tablete sau de tip PC, de către personal autorizat a apariției evenimentelor medicale cu potențial de propagare – **early warning**. Evenimentele tip early warning trebuie să fie posibile și prin integrarea cu alte sisteme medicale de specialitate (software pentru internările din spitale pentru evenimentele infecțioase - epidemiologice), prin preluarea evenimentelor de natură infecțioasă, epidemiologică cu potențial de propagare și a caracteristicilor inițiale: localizarea apariției evenimentului, tipul sursei și parcursul acestuia până la depistarea evenimentului.

Prin intermediul modulului geospațial, utilizatorul va avea acces la o hartă actualizată privind starea focarelor, distribuția geografică, atât din punctul de vedere al zonelor unde au fost raportate, dar și al provenienței surselor/pacienților. În felul acesta, în cadrul modulului geospațial vor exista suficiente date statistice și obiecte georeferențiate care să permită realizarea de analize și simulări privind propagarea epidemiilor pe unități de timp, zone geografice și în funcție de fluxurile uzuale de trafic (persoane).

Modulul geospațial trebuie să permită definirea de script-uri pentru realizarea acestor analize și vizualizarea dinamică a rezultatelor prin reprezentări **heatmaps** și comparații vizuale sincronizate pe seturile de date, la momente de timp diferite. Modulul geospațial trebuie să permită încărcarea de hărți de bază, definirea de structuri grafice pe care să poată fi încărcate obiecte georeferențiate (evenimente epidemiologice, locații, caracteristice, algoritmi de propagare și efecte), înregistrarea de script-uri pentru obținerea analizelor și să conțină instrumente pentru vizualizarea rezultatelor într-o manieră interactivă. De asemenea, rezultatele trebuie să fie expuse în formate și servicii web.

Folosind instrumentele puse la dispoziție în cadrul modulului geospațial, utilizatorul va putea să evalueze în mod obiectiv severitatea epidemiilor, să identifice comunitățile afectate și pe cele care vor fi afectate în diferite perioade de timp, ținând cont de viteza și modelele de propagare a diverselor categorii de epidemii.

Prin intermediul RegIntermed va fi posibilă monitorizarea rezultatelor acțiunilor de limitare a efectelor epidemiilor. De asemenea, sistemul informatic va permite gestionarea planurilor continue/periodice de prevenție a răspândirii epidemiilor.

Concluzii

În mod evident, pentru a ține sub control o pandemie, toate regiunile lumii au nevoie de sisteme funcționale de sănătate publică, rețele complexe din punct de vedere tehnic și tehnologic de supraveghere a răspândirii bolii, metode de diagnosticare corectă și rapidă, capacitate de răspuns medical prompt, cooperare și comunicare fluidă între partenerii locali și internaționali.

În Statele Unite ale Americii, programe precum ESSENCE sau NBS sunt utilizate pentru monitorizarea tendințelor răspândirii pandemiei, localizarea posibilităților focare și identificarea zonelor care impun intervenții de urgență. Autoritățile instituționale din domeniul sănătății publice folosesc baza de date pentru formularea politicilor de distanțare socială care stau la baza măsurilor destinate opririi răspândirii virusului, inclusiv a deciziilor de lock down, de trecere la învățământul la distanță, închiderea activităților economice neesențiale etc.

În Uniunea Europeană, este utilizată cu succes o serie de sisteme informatice în domeniul dezvoltării de registre electronice de sănătate publică și de supraveghere electronică a bolilor.

În România, noul program RegIntermed va realiza actualizarea treptată a informațiilor specifice domeniului sănătății publice legate de diagnostic, tratament, evoluția bolii, luarea deciziilor în situații de urgență, cu respectarea specificului și scopului secundar pentru care au fost colectate aceste date (incidență, prevalență, morbiditate și mortalitate, cercetare etc.).

Telemedicina oferă beneficii deosebite în condițiile pandemiei COVID-19. În această perioadă în care interacțiunile dintre oameni sunt limitate și trebuie minimizezate, telemedicina este necesară pentru a preveni răspândirea virusului. Telemedicina reduce interacțiunile directe medic-pacient în situația în care efectuarea consultului este posibilă la distanță, contribuind la îmbunătățirea calității vieții pacienților și cadrelor medicale. De asemenea, telemedicina permite accesul populației la servicii medicale în zonele geografice în care nu există suficienți medici specialiști.

Progresele în domeniul inteligenței artificiale au transformat știința și practica medicală, dar multe dintre aplicațiile sale rămân deocamdată insuficient înțelese și departe de a-și fi atins întregul potențial. Complexitatea socială și etică a acestor aplicații necesită studii aprofundate pentru a oferi dovezi suplimentare ale utilității lor medicale, ale valorii economice și ale imperativului dezvoltării de strategii interdisciplinare pentru aplicarea lor pe scară largă.

Analiza aprofundată și înțelegerea costurilor și beneficiilor relative ale globalizării poate deschide calea spre rezolvarea problemelor și multiplicarea avantajelor acesteia. În consecință, pandemia va avea atât efecte pe termen lung, cât și consecințe efemere ce vor fi rapid compensate prin capacitatea de renaștere a acestui organism viu – economia mondială. Succesul relansării va depinde de măsura în care societatea, în ansamblul său, va recunoaște disparitățile structurale evidențiate în timpul crizei.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Mintz, Y., Brodie, R., (2019) Introduction to artificial intelligence in medicine, *Minimally Invasive Therapy & Allied Technologies*, 28:2, 73-81, doi: 10.1080/13645706.2019.1575882
- 2 Encyclopædia Britannica, Artificial intelligence, <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence> (accesat 12.02.2022)
- 3 Encyclopædia Britannica, Alan Turing, <https://www.britannica.com/biography/Alan-Turing> (accesat 12.02.2022)
- 4 Topol, E.J. High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nat Med* 25, 44–56 (2019). <https://doi.org/10.1038/s41591-018-0300-7>
- 5 Ramesh, A. N., Kambhampati, C., Monson, J. R., & Drew, P. J. (2004). Artificial intelligence in medicine. *Annals of the Royal College of Surgeons of England*, 86(5), 334–338. <https://doi.org/10.1308/147870804290>
- 6 Hamet, P., Tremblay, J., (2017). Artificial intelligence in medicine, *Metabolism*, Volume 69, Supplement, 2017, ISSN 0026-0495, <https://doi.org/10.1016/j.metabol.2017.01.011>.
- 7 Ross, J., Stevenson, F., Lau, R., & Murray, E. (2015). Exploring the challenges of implementing e-health: a protocol for an update of a systematic review of reviews. *BMJ open*, 5(4), e006773.
- 8 Scott Kruse, C., Kareem, P., Shifflett, K., Vegi, L., Ravi, K., & Brooks, M. (2018). Evaluating barriers to adopting telemedicine worldwide: A systematic review. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 24(1), 4–12. <https://doi.org/10.1177/1357633X16674087>
- 9 Mair, F. S., May, C., O'Donnell, C., Finch, T., Sullivan, F., & Murray, E. (2012). Factors that promote or inhibit the implementation of e-health systems: an explanatory systematic review. *Bulletin of the World Health Organization*, 90, 357-364.
- 10 Russo, J. E., McCool, R. R., & Davies, L. (2016). VA telemedicine: an analysis of cost and time savings. *Telemedicine and e-Health*, 22(3), 209-215.
- 11 Johns Hopkins APL-Developed Health Surveillance Tool Augments Nation's COVID-19 Response, <https://www.jhuapl.edu/PressRelease/200325> (accesat 02.02.2022)
- 12 Burkom, H., Loschen, W., Wojcik, R., Holtry, R., Punjabi, M., Siwek, M., & Lewis, S. (2021). Electronic Surveillance System for the Early Notification of Community-Based Epidemics (ESSENCE): Overview, Components, and Public Health Applications. *JMIR public health and surveillance*, 7(6), e26303. <https://doi.org/10.2196/26303>
- 13 Conway, M., Dowling J., Chapman, W. (2013) Using chief complaints for syndromic surveillance: A review of chief complaint based classifiers in North America, *Journal of Biomedical Informatics*, Volume 46, Issue 4, 2013, Pages 734-743, ISSN 1532-0464, <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2013.04.003>.
- 14 CDC (2022), <https://www.cdc.gov/nbs/overview/index.html> (accesat 10.02.2022)
- 15 Popescu-Spineni, D. (2022). *Curs de biostatistică pentru studenții FMAM-UMFCD*
- 16 Ministerul Sănătății, *Caiet de sarcini pentru serviciile de dezvoltare și implementare sistem informatic, inclusiv servicii de instruire în cadrul proiectului Sistem informatic pentru registrele de sănătate – RegInterMed*, <http://www.ms.ro/wp-content/uploads/2021/10/Caiet-de-sarcini-RegInterMed.pdf> (accesat 10.02.2022)
- 17 Institutul Național de Sănătate Publică, Centrul Național de Supraveghere și Control al Bolilor Transmisibile (2019). *Analiza evoluției bolilor transmisibile aflate în supraveghere Raport pentru anul 2018*
- 18 Bogaert, P., Van Oyen, H. & for BRIDGE Health. An integrated and sustainable EU health information system: national public health institutes' needs and possible benefits. *Arch Public Health* 75, 3 (2017). <https://doi.org/10.1186/s13690-016-0171-7>
- 19 Randi G., Zaro F., Carvalho R., Martos C., Dimitrova N., Dyba T., Giusti F., Neamtiiu L., Crocetti E., Rooney R., Aslanovski D., Adriani S., Brunetto A., Grispo S., Gusmini M., Nicholson N., Ben E., Bettio M., *The European Cancer Information System (ECIS) web application*; JRC113106
- 20 Orphanet Standard Operating Procedures, version 04, December 2020, https://www.orpha.net/orphacom/special/eproc_SOPs.pdf (accesat 11.02.2022)

**ФЕНОМЕН ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
THE PHENOMENON OF HUMAN TRAFFICKING:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF RESEARCH**

Оксана АЛИСТРАТОВА,
*Докторская школа социальных и образовательных наук,
Молдавский государственный университет
oalistratova@yahoo.co.uk*

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.11>

CZU: 343.54:303.4

ORCID: 0000-0001-6450-0424

Rezumat

Problema traficului de ființe umane este foarte actuală în lumea contemporană și prezintă motiv de îngrijorare atât pentru comunitatea internațională, cât și pentru statele independente. Cercetarea cuprinzătoare al acestei probleme necesită utilizarea multiplelor abordări și metode care să contribuie la obținerea unor rezultate ce să reflecte starea ei actuală. În studierea fenomenului traficului de ființe umane un rol important îl dețin lucrările științifice ale autorilor străini și autohtoni, actele normative internaționale și naționale, care oferă cadrul legal pentru activitatea instituțiilor de stat și neguvernamentale în implementarea politicii antitrafic. Cu toate acestea, în pofida eforturilor depuse de comunitatea internațională în lupta împotriva traficului de ființe umane, fenomenul continuă să existe datorită prezenței la macro nivel a factorilor de natură economică, politică, socială și morală.

***Cuvinte cheie:** traficul de ființe umane, baza teoretico-metodologică, abordări științifice, factori de atracție, factori de împingere, lupta împotriva traficului de ființe umane.*

Summary

The problem of human trafficking is very relevant in the modern world and causes concern for both the international community and individual states. A comprehensive study of the problem requires different approaches and methods to produce results that reflect its current status. Scientific works of foreign and domestic authors, international and national legal framework that provides the legislative framework for the activities of state and public institutions in the implementation of anti-trafficking policies play an important role in the study of the phenomenon of human trafficking. However, despite the efforts made by the international community in the fight against human trafficking, it continues to exist due to the presence of macro-level factors of an economic, political, social, and moral nature.

***Keywords:** human trafficking, theoretical and methodological bases, push factors, pull factors, countering of human trafficking.*

Торговля людьми выступает одним из серьезных вызовов XXI века и представляет собой преступление, нарушающее основные права и свободы человека. Часто торговля людьми выходит за пределы одной страны, поэтому противодействие ей требует объединения усилий различных акторов – государства, международных организаций, гражданского общества, научного сообщества.

Изучение и анализ проблемы торговли людьми носит комплексный характер и охватывает разнообразные аспекты данной проблемы. Междисциплинарный характер исследования обуславливает применение различных подходов, направленных на получение результатов, отражающих современное состояние изучаемой проблемы. Исходя из того, что торговля людьми – это нарушение прав лиц, ставших объектами торговли, в исследовании мы опирались на подход, основанный на соблюдении прав человека. Данный подход предполагает первоочередное внимание к положению и потребностям пострадавших от торговли людей, а также наличие потенциала и ответственности государственных учреждений, институтов гражданского общества, международных организаций, отвечающих за уважение, защиту и реализацию прав человека.

Использование системного подхода позволило рассмотреть феномен торговли людьми и политику противодействия ей как целостную систему, обладающую сложной внутренней структурой и испытывающей воздействие внешних факторов.

Учитывая, что в последние годы значительно увеличилось количество случаев, в которых мужчины являются жертвами трафика, необходимо использование гендерного подхода, направленного на изменение стереотипов о том, что торговля людьми имеет исключительно «женское лицо».

В рамках бихевиористского подхода, который опирается на детерминанты поведения, связанные со сложившейся ситуацией, необходим анализ факторов, которые вынуждают представителей социально уязвимых групп подвергнуться торговле людьми. По нашему мнению, комплексное применение данных подходов позволяет отразить современную политику противодействия торговле людьми в Республике Молдова и Европейском Союзе.

Специфика предмета исследования предопределяет выбор используемых методов. Для всестороннего анализа проблемы представляется важным использование исторического, институционального, социологического, аналитического, прогностического методов.

Исторический метод используется для изучения рабства и торговли людьми в ходе исторического развития общества. Также этот метод применяется при рассмотрении процесса становления нормативно-правовой и институциональной базы в сфере противодействия торговле людьми в Республике Молдова. С помощью институционального метода изучается деятельность международных и национальных институтов, которые разрабатывают и реализуют политику противодействия торговле людьми. В этом контексте была рассмотрена законодательная и практическая деятельность Европейского Союза и международных организаций (ООН, МОМ, МОТ, ОБСЕ), государственных и общественных институтов Республики Молдова в реализации политики противодействия торговле людьми.

Метод политико-правового анализа используется при анализе международных нормативно-правовых актов по противодействию торговле людьми и ис-

пользованию принудительного труда, а также установлении степени их имплементации в действующее законодательство Республики Молдова. Кроме того, этот метод востребован при анализе сущности, стратегии и основных направлений политики ЕС в противодействии торговле людьми. Социологический метод направлен на изучение информированности населения РМ о феномене торговли людьми, его распространенности, рисках и инструментах/механизмах защиты пострадавших от этого явления, действий государственных и общественных структур в этом направлении.

Для исследования феномена торговли людьми и борьбы с этим преступным явлением важную роль играют научные труды зарубежных и отечественных авторов, занимающихся изучением явлений, процессов, тенденций, касающихся проблемы торговли людьми и политики противодействия этому тяжкому преступлению. Работы американских авторов основываются на проведении прикладных исследований и анализе большого объема материала в различных странах и в основном посвящены проблеме торговли женщинами с целью их сексуальной эксплуатации. Опираясь на международное законодательство, зарубежные исследователи уделяют большое внимание соотношению ТЛ и прав человека, политике Европейского Союза и отдельных государств-членов ЕС в сфере противодействия ТЛ с позиций «4Ps».

В своих работах отечественные авторы рассматривают основные тенденции торговли людьми, международную и национальную нормативно-правовую базу, регулирующую вопросы противодействия торговле людьми. Большое внимание молдавские исследователи уделяют политике, которую проводит Республика Молдова в сфере противодействия торговле людьми, а также мерам по предупреждению торговли людьми.

Большую группу важных теоретических источников составляют международные правовые документы, принятые ООН (включая ее организации МОТ, УВКБ, УВКПЧ ООН и др.), ОБСЕ, Советом Европы и другими структурами в сфере противодействия торговле людьми, а также законодательные акты стран Европейского Союза, определяющие стратегии и основные направления политики ЕС в противодействии торговле людьми. В связи с этим представляется важным изучение нормативно-правовых актов Республики Молдова, обеспечивающих законодательные основы деятельности государственных и общественных институтов в осуществлении политики противодействия торговле людьми.

В первую очередь необходимо отметить Конвенцию ООН о борьбе с торговлей людьми и эксплуатацией проституции третьими лицами 1949 г., где впервые официально упоминается термин «торговля людьми» [1]. Ключевым международным документом стала Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 2000 года [2], а также Протокол «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности», принятый в 2000 году [3], получивший название Палермско-

го протокола. Этот международный документ дал первое правовое определение «торговле людьми» и обусловил обязанности государств по противодействию торговле людьми. Содержащееся в Протоколе определение торговли людьми, впервые согласованное на международном уровне, в дальнейшем было включено в различные международно-правовые акты и национальные законодательства государств, включая и Республику Молдова. Следует отметить и Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющим Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности, принятый в 2000 году [4].

Исходя из того, что дети часто становятся жертвами торговли людьми, важным источником является Конвенция о правах ребенка [5], принятая по инициативе ЮНИСЕФ в 1989 году. Она нацелена на защиту детей от опасности сексуальной, экономической и других форм эксплуатации, включая продажу детей. Государство должно защищать ребенка от всех форм сексуальной эксплуатации и сексуального совращения, принимать все необходимые меры для предотвращения похищения детей, торговли детьми или их контрабанды в любых целях и в любой форме. В 2000 году был принят Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии [6].

Для анализа феномена торговли людьми на европейском континенте важным является анализ международных документов, принятых на региональном уровне. В Европейском Союзе принят ряд важных политических документов, которые признали необходимость совместных усилий стран-членов ЕС в данной сфере. Рамочное решение Совета Европейского Союза о борьбе с торговлей людьми [7], принятое в 2002 году, установило общие нормы, направленные на борьбу с торговлей людьми с учетом более эффективного противодействия определенным формам незаконной миграции и сотрудничества правоохранительных органов государств-членов. Оно связано с двумя различными аспектами торговли людьми: торговлей людьми с целью сексуальной эксплуатации и торговлей людьми с целью трудовой эксплуатации. Вторым документом Европейского Союза стало Рамочное решение Совета ЕС по борьбе с сексуальной эксплуатацией детей и детской порнографией от 22 декабря 2003, цель которого - усилить защиту детей и общества в целом от преступных деяний, которые связаны с сексуальной эксплуатацией ребенка или детской порнографией [8].

В 2003 году ОБСЕ приняла стратегический документ - План действий по борьбе с торговлей людьми, который содержит политические обязательства стран-участниц ОБСЕ в сфере противодействия торговле людьми. План содержит передовые рекомендации, разработанные на основе соответствующих международных договоров и наилучшей практики международных организаций. Данный План также предусматривает разработку и выполнение государствами-участниками национальных механизмов передачи и рассмотрения дел. Подобные механизмы определены как национальный формат сотруд-

ничества, в рамках которого государственные субъекты в стратегическом партнерстве с гражданским обществом выполняют свои обязательства по защите и продвижению прав человека в отношении лиц, ставших жертвами торговли людьми [9].

В 2005 г. Совет Европы принял принципиально новый международно-правовой документ – Конвенцию о противодействии торговле людьми, целями которой является содействие международному сотрудничеству в области борьбы с торговлей людьми, предупреждение торговли людьми и борьба с ней при обеспечении равенства между женщинами и мужчинами; защита основных прав человека жертв торговли людьми и разработка всеобъемлющей основы для защиты жертв и свидетелей и оказания им содействия, а также обеспечение эффективного расследования и привлечения к ответственности виновных [10].

Разработка общей стратегии ЕС в данной сфере предусмотрена в Директиве Европейского Парламента и Совета ЕС №2011/36/ЕС «О предотвращении и борьбе с торговлей людьми, защите пострадавших и замене рамочного решения Совета ЕС 2002/629/ JHA» [11], и в июне 2012 года Европейская Комиссия утвердила Стратегию ЕС по искоренению торговли людьми на 2012-2016 гг. [12].

Для анализа политики противодействия торговле людьми в Республике Молдова в контексте политик Европейского Союза необходим анализ Соглашения об ассоциации ЕС с Республикой Молдова, которое предусматривает «создание эффективной и превентивной политики против незаконной иммиграции, контрабанды мигрантов и торговли людьми, включая проблему борьбы с сетями контрабандистов и торговцев, а также способы защиты жертв такой торговли» [13].

Соглашение предполагает сотрудничество между ЕС и РМ в области предупреждения всех форм преступной и незаконной деятельности, как организованной, так и неорганизованной, а также борьбу с этими явлениями, включая контрабанду и торговлю людьми. Стороны выступают за эффективное внедрение соответствующих международных стандартов, в частности, Конвенции ООН о борьбе с транснациональной организованной преступностью 2000 года и ее трех Протоколов, одним из которых является Протокол «О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности».

Для анализа сложившейся ситуации в сфере торговли людьми и разработки политики противодействия ей в Республике Молдова важное значение имеет изучение национальной нормативно-правовой базы. В борьбе с торговлей людьми Молдова руководствуется рядом ратифицированных международных документов. С начала 2000-х годов Молдова начала создание национальной правовой базы в области противодействия торговле людьми. В 2001 г. Парламент РМ принял закон о дополнении Уголовного кодекса статьей «Незаконная торговля людьми». В апреле 2002 г. был принят новый Уголовный кодекс РМ, ко-

торые включает ряд статей, связанных с торговлей людьми: «Торговля людьми» (ст.165), «Рабство и условия, сходные с рабством» (ст.176), «Принудительный труд» (ст.168), «Торговля детьми» (ст.206), «Сутенерство» (ст.220) и др. [14].

В Республике Молдова был принят ряд законодательных и нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы противодействия трафику: Закон о предотвращении и борьбе с торговлей людьми (2005 г.) с изменениями и дополнениями 2018 г. [15]; Закон о защите свидетелей и других участников уголовного процесса (2008 г.) [16]; Постановление правительства об утверждении Стратегии Национальной системы перенаправления для предоставления защиты и помощи жертвам и потенциальным жертвам торговли людьми и Плана действий по реализации Стратегии Национальной системы перенаправления для предоставления защиты и помощи жертвам и потенциальным жертвам торговли людьми на 2009–2011 годы [17]; Национальная стратегия по предупреждению и пресечению торговли людьми на 2018-2023 годы и Плана действий по ее реализации (2018 г.) [18] и др.

Большую роль в исследовании данной проблемы играют доклады международных структур, неправительственных организаций, а также ежегодные доклады Государственного департамента США [19] о предпринимаемых усилиях в борьбе с торговлей людьми. Эти отчеты предназначены для привлечения внимания к усилиям по борьбе с торговлей людьми и поощрения иностранных государств к принятию эффективных мер в этой сфере, а также повышения уровня информированности населения в мире по проблеме трафика живых существ. В докладах признаются многогранные аспекты торговли людьми, рассматриваются формы и последствия этой проблемы, различные подходы, включая и политические, к решению проблемы торговли людьми во всем мире.

В изучении политики противодействия торговле людьми в Республике Молдова важными теоретическими источниками стали доклады Национального комитета по борьбе с торговлей людьми [20; 21], а также отчеты неправительственной организации «La Strada» людьми [22; 23]. Этот женский правозащитный центр проводит разнообразную деятельность по предупреждению трафика, осуществляя информирование населения и правовое консультирование по проблеме торговли людьми. Для анализа ситуации в сфере противодействия торговле людьми в восточных районах Молдовы мы опирались на отчеты неправительственной организации «Взаимодействие», которая осуществляет широкий комплекс мероприятий по предотвращению нелегальной миграции и противодействию торговле людьми в регионе.

Разработка теоретических основ исследования предполагает необходимость определения основных категорий. В определении ключевой категории - «торговля людьми» - мы будем исходить из всеобъемлющего определения, которое дано в Протоколе о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющем Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности.

«Торговля людьми означает осуществляемые в целях эксплуатации вербовку, перевозку, передачу, укрывательство или получение людей путем угрозы силой или ее применения или других форм принуждения, похищения, мошенничества, обмана, злоупотребления властью или уязвимостью положения, либо путем подкупа, в виде платежей или выгод, для получения согласия лица, контролирующего другое лицо. Эксплуатация включает, как минимум, эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычай, сходные с рабством, подневольное состояние или извлечение органов» [3].

Из данного определения следует, что торговля людьми является сложным комплексным понятием и определяется наличием трех неотъемлемых элементов: действие (то, что сделано); средства (как сделано); цель эксплуатации (для чего сделано) [24, с.18]. Именно наличие или отсутствие этих элементов позволяет отличать торговлю людьми от контрабанды, нелегальной миграции и иных смежных понятий.

Специальная защита распространяется на детей в возрасте до 18 лет. Вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение ребенка для целей эксплуатации считаются «торговлей людьми» даже в том случае, если они не связаны с применением какого-либо из средств воздействия, указанных выше. Для того чтобы действие квалифицировалось как торговля людьми, должны присутствовать все три элемента.

По мнению специалистов, определение торговли людьми, зафиксированное в Палермском протоколе, является дискуссионным. В методических материалах ОБСЕ указывается на то, что данное определение является обширным. Также Протокол содержит много терминов, которые могут быть истолкованы по-разному в национальных законодательствах. Даже в тех странах, где оно было принято дословно, на практике остается неопределенность в отношении его применения [25, с.29]. Также это может вызвать трудности для тех, кто ведет расследование дел о торговле людьми.

Основываясь на подходе, связанном с нарушением прав человека, необходимо отметить, что основным лицом, чьи права нарушаются в процессе торговли людьми, является жертва торговли людьми, которая означает любое физическое лицо, подвергающееся торговле людьми как она определена в статье 4 (а), Конвенции Совета Европы о противодействии торговле людьми 2005 года [10]. Закон Республики Молдова о предупреждении и пресечении торговли людьми дает более краткое определение: жертва торговли людьми - это физическое лицо, которое предположительно или определенно пострадало в результате действий по торговле людьми [15].

Как отмечает Палермский Протокол, согласие жертвы торговли людьми на запланированную эксплуатацию не принимается во внимание, если было использовано любое из средств воздействия – сила или угроза ее применения, либо другие формы принуждения, похищение, мошенничество, обман, злоупо-

требление властью или уязвимостью положения, подкуп и т.д. [3]. Дети пользуются особым правовым статусом даже в том случае, если их согласие было получено без применения какого-либо из запрещенных средств воздействия. Об особом внимании к правам детей, которые становятся объектами торговли людьми или которым грозит опасность стать ими, указывается в справочниках ЮНИСЕФ по защите прав детей-жертв ТЛ в Европе и отдельно в Юго-Восточной Европе [26; 27].

Исследователи выделяют характерные признаки жертв транснациональной торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации: жертвами торговли чаще становятся женщины; жертвы торговли обычно моложе, чем другие мигранты; жертвы торговли чаще не состоят в браке, разведены или проживают отдельно; жертвы торговли чаще не имеют опыта пребывания за границей; жертвы торговли чаще полностью доверяются недобросовестным брокерам; жертвами торговли чаще становятся жители из сельской местности; жертвы торговли чаще имеют более низкий уровень образования и хуже осведомлены о своих правах, чем другие мигранты [28, с.15].

Важным моментом Палермского протокола является указание на необходимость *сотрудничества* государств по минимизации факторов, способствующих торговле людьми. Согласно Протоколу, такими факторами являются, с одной стороны, «нищета, низкий уровень развития и отсутствие равных возможностей», а, с другой, «спрос, порождающий эксплуатацию людей, особенно женщин и детей, во всех ее формах, поскольку это ведет к торговле людьми» [3].

Благоприятные условия для торговли людьми создают макроуровневые факторы, которые можно разделить на выталкивающие и притягивающие [29]. К выталкивающим факторам относят: высокий уровень безработицы; гендерная дискриминация; недостаток возможностей для улучшения качества жизни; сексуальная или этническая дискриминация; нищета; бегство от преследования, насилия или жестокого обращения; нарушения прав человека; коллапс социальной инфраструктуры; конфликты и войны.

В качестве притягивающих факторов торговли людьми указывают: более высокий уровень и качество жизни; широкий доступ к высшему образованию; низкий уровень дискриминации или насилия; обеспечение минимальных стандартов и прав личности; лучшие возможности трудоустройства и более высокая заработная плата; спрос на дешевую рабочую силу; спрос на коммерческие сексуальные услуги, а также на работников секс-индустрии; существующие общины/диаспоры мигрантов.

А. Ароновиц к выталкивающим факторам относит неадекватные возможности трудоустройства в сочетании с плохими условиями жизни, отсутствием базового образования и слабым медицинским обслуживанием; политическую и экономическую незащищенность, которая может быть вызвана политической коррупцией, конфликтами, экологической катастрофой или структурной перестройкой, приводящей к удорожанию жизни, более высокой безработице;

гендерную или этническую дискриминацию; распад семьи вследствие болезни, смерти одного или обоих родителей, что может вынудить оставшихся членов семьи мигрировать или отправить детей на работу за границу для поддержки семьи [30, с.11-12].

Притягивающие факторы являются более сильными. К ним относятся легкость передвижения; более высокие зарплаты и уровень жизни в крупных городах и странах за рубежом; установленные маршруты миграции и наличие этнических сообществ в странах назначения; высокие ожидания от возможностей в других странах, сформированные посредством СМИ и Интернета, а также рассказов вернувшихся мигрантов или членов семей, которые получают доходы от денежных переводов.

Европейские эксперты считают, что торговлю людьми значительно облегчают такие факторы, как социальная толерантность к преступлениям в отношении иностранцев; чрезвычайно высокая прибыльность бизнеса с относительно низкой степенью риска. Торговля людьми качественно отличается от всех других видов нелегального бизнеса. В отличие от незаконного оборота оружия или наркотиков, женщины и дети - товар многоразового использования, что позволяет преступным группам неоднократно осуществлять оборот доходов. [31, с.13].

Еще одним значимым фактором стало глобальное развитие онлайн-инфраструктуры, которое сделало Интернет важным инструментом для торговцев людьми. Онлайн-взаимодействие облегчает несколько аспектов торговли людьми: поиск потенциальных жертв; доступ к персональным данным; организация, логистика и транспорт; набор персонала через социальные сети, форумы и т.д.; реклама жертв [32, с.12]. Развитие Интернета привело к тому, что такие формы торговли людьми как секс-туризм и детская порнография стали во всем мире отраслями производства.

Кроме того, ограничительная политика в области миграции и отсутствие возможностей легальной миграции заставляет мигрантов обращаться к услугам лиц, занимающихся незаконным ввозом мигрантов, а также торговцам людьми. Жертвы влезают в долги, подвергая себя риску эксплуатации. Особенно эта проблема затрагивает женщин. Отсутствие у женщин доступа к регулируемой миграции и их готовность работать в нерегулируемых секторах неквалифицированного труда делают их более уязвимыми к рискам торговли людьми и эксплуатации [33, с.147]. Женщины чаще, чем мужчины попадают на работу в нерегулируемые и опасные сектора (коммерческой секс-индустрии, подневольный труд в домашних условиях, включая уход за престарелыми и детьми, услуги горничных, сервисная сфера). Мужчины, как правило, заняты в других нерегулируемых областях, в частности, в строительной индустрии и сельском хозяйстве. По мнению эксперта из Австрии, высокая стоимость рабочей силы в принимающих странах также может служить фактором, благоприятствующим незаконному ввозу и торговле людьми в том смысле, что она поддерживает существование и рост рынков неформального и опасного труда [24, с.69-70].

Торговля людьми представляет собой процесс, который включает несколько этапов: вербовку, транспортировку, продажу, эксплуатацию труда или изъятие органов, на каждом из которых для людей создается угроза виктимизации. Первое звено в цепочке торговли людьми - вербовка. Она носит криминальный характер, поскольку основывается на обмане или злоупотреблении доверием. Обман может касаться места и условий работы, заработной платы, условий проживания, оформления документов. Наиболее распространенными способами вербовки являются: личные связи (родственные или дружеские), объявления в средствах массовой информации либо на улицах (в связи с активизацией преследования торговцев людьми их доля постепенно сокращается), через фирмы по трудоустройству, туристические, модельные, брачные агентства, Интернет. Сферы деятельности включают для женщин - домашнее хозяйство, сфера обслуживания, уход за больными и стариками, сфера развлечения, консумация, секс-бизнес, бракосочетание; для мужчин - промышленность и строительство, в сельском хозяйстве используются и женщины, и мужчины.

Транспортировка является одним из самых значительных звеньев в цепочке торговли людьми. Ввиду широкого распространения внутренней торговли людьми пересечение государственной границы не является обязательным условием. Маршруты могут выбираться в зависимости от наличия коррумпированных чиновников на пути следования [34, с.56]. Для организации перевозки жертв торговли людьми в страны назначения могут привлекаться как законные, так и нелегальные способы. В большинстве случаев пересечение границ происходит легально. В случае нелегального пересечения границы людей прячут в багажнике или салоне автомобиля, на крышах поездов и т.д. Известны различные маршруты нелегальной транспортировки жертв: через балканские страны в Албанию, затем по морю в Италию; через горы пересекается граница между Болгарией и Грецией; через Рейн переправляются из Польши в Германию и т.д. [35, с. 36; 32].

Следующим этапом является продажа заказчику или посреднику жертвы торговли людьми. Иногда процесс денежных расчетов происходит в присутствии жертвы, чаще всего их без объяснений передают заказчику для дальнейшей эксплуатации. Для того чтобы заставить жертв ТЛ выполнять необходимую работу, торговцы используют различные методы принуждения и контроля. Это может быть долговая кабала, шантаж, угрозы, физическое или психологическое насилие.

Исходя из Палермского протокола, эксплуатация включает, как минимум, эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние или извлечение органов. Эксплуатация происходит там, где имеется спрос на дешевую рабочую силу и услуги, а также на малопривлекательных рынках труда, которые определяются формулой 3 D (dirty, dangerous and difficult) - грязного, опасного и тяжелого труда. Наиболее распространенными формами являются сексуальная и трудовая эксплуатация. Поми-

мо сексуальной эксплуатации, женщины могут насильственно принуждаться к браку и суррогатному материнству, использоваться в домашнем хозяйстве, на сельхозработках и т.д. Мужчины чаще используются в строительстве, промышленности, сельском хозяйстве, рыболовстве, дети – в попрошайничестве и порнобизнесе. Зафиксированы случаи принуждения людей к участию в вооруженных конфликтах и насильственной трансплантации органов, к использованию в качестве наркокурьеров и перевозчиков фальшивых денег [35, с.42-43].

Важным для нашего исследования является понятие предотвращения (*предупреждения*) торговли людьми, которое включает систему мер социально-экономического, информационно-просветительского, образовательного характера, предпринимаемых государственными органами, гражданским обществом и иными заинтересованными акторами, направленных на снижение спроса, который лежит в основе всех форм эксплуатации, связанной с торговлей людьми, а также на повышение осведомленности и снижение риска у населения стать жертвами торговли людьми [3].

Исследование в области ТЛ является достаточно сложным по многим причинам. Возможно, самым сложным фактором является то, что большинство категорий населения, имеющего отношение к ТЛ, в частности, проститутки, торговцы, жертвы, а также нелегальные мигранты, составляют так называемое «скрытое» население. Скрытое население - это группа, размер и границы которой неизвестны, и для которой нет возможности составить репрезентативную выборку. Кроме того, членство в скрытых группах часто включает в себя стигматизированное или незаконное поведение, заставляя людей отказываться от сотрудничества или давать ненадежные ответы для защиты их конфиденциальности. Для эмпирических исследований это создает проблемы, и требует подходов, отличных от тех, которые обычно используются для исследования легко наблюдаемых групп [36, с.18].

В заключении можно сделать следующие выводы. Междисциплинарный характер проблемы предполагает многообразие источников, таких как труды зарубежных и отечественных авторов, международные нормативно-правовые документы, отчеты международных структур и неправительственных организаций, статистические данные и результаты социологических исследований.

Несмотря на борьбу с торговлей людьми, она продолжает существовать благодаря наличию макроуровневых факторов экономического, политического, социального, морального характера. Можно выделить выталкивающие (высокий уровень безработицы; гендерная дискриминация; нищета; нарушения прав человека; коллапс социальной инфраструктуры; конфликты и войны и др.), притягивающие (более высокий уровень и качество жизни; обеспечение минимальных прав личности; лучшие возможности трудоустройства и более высокая заработная плата; спрос на дешевую рабочую силу; спрос на коммерческие сексуальные услуги; наличие общин/диаспор мигрантов и др.) и облегчающие (социальная толерантность к преступлениям в отношении иностранцев; чрез-

вычайно высокая прибыльность бизнеса с относительно низкой степенью риска; развитие Интернета; разница в законодательстве европейских стран) факторы, способствующие торговле людьми.

Сложность исследования феномена торговли людьми объясняется следующими причинами: торговля людьми происходит вне рамок правового поля; большинство категорий населения, имеющего отношение к торговле людьми, составляют так называемое «скрытое» население; они стараются избегать общения с властями. Перечисленные причины создают проблемы для эмпирических исследований феномена торговли людьми, его распространённости, рисках и механизмов защиты пострадавших от этого явления.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Конвенция о борьбе с торговлей людьми и эксплуатацией проституции третьими лицами. В: Права человека: Сборник международных договоров. Т.1. Ч. 2, 2002, с.613-620. ISBN 921-454-001-8
2. Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 года. [Online]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml (02.09.2018)
3. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности. В: Права человека: Сборник международных договоров. Т.1. Ч. 2., 2002, с.621-631. ISBN 92-1-454001-8
4. Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности. В: Права человека: Сборник международных договоров. Т.1. Ч. 2., 2002, с.666-681. ISBN: 92-1-454001-8
5. Конвенция о правах ребенка, В: Права человека: Сборник международных договоров. Т.1. Ч. 2., 2002, с.201-220. ISBN 921-454-001-8
6. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии. В: Права человека: Сборник международных договоров. Т.1. Ч. 2., 2002, с.222-231. ISBN: 92-1-454001-8
7. Рамочное решение Совета Евросоюза о борьбе с торговлей людьми от 19 июля 2002 г. (2002/629/JAI), [Online]: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/law_defence/humantraffic.htm (02.09.2018).
8. Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography, [Online]: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A133138> (08.09.2018).
9. План действий ОБСЕ по борьбе с торговлей людьми, PC.DEC/557 24 июля 2003 года, [Online]: <https://www.osce.org/ru/pc/42712?download=true> (08.10.2018).
10. Конвенция Совета Европы о противодействии торговле людьми, [Online]: <https://rm.coe.int/16805a937a> (08.09.2018).
11. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. [Online]: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:EN:PDF> (08.10.2018).
12. The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012–2016, [Online]: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eu_strategy_towards_the_eradication_of_trafficking_in_human_beings_2012-2016_1.pdf (04.10.2018).
13. Acord de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a energiei atomice și statele member ale acestora, [Online]: <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf> (08.10.2018).
14. Уголовный Кодекс Республики Молдова. В: Monitorul Oficial, 2009, nr.72-74.
15. Закон Республики Молдова Nr 241 от 20.10.2005 о предупреждении и пресечении торговли людьми. Опубликован: 09.12.2005 в Monitorul Oficial Nr. 164-167.
16. Legea nr.105 din 16 mai 2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.112-114.

17. Hotărîre Parlamentului Republicii Moldova Nr. 257 din 05.12.2008 Strategiei Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei Sistemului național de referire pentru protecția și asistența victimelor și potențialelor victime ale traficului de ființe umane pe anii 2009–2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 10.02.2009, Nr. 27-29.
18. Hotărîre Guvernului Republicii Moldova nr.461 din 22 mai 2018 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anii 2018-2023 și a Planului de acțiuni pentru anii 2018-2020 privind implementarea acesteia. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 25.05.2018, Nr. 167-175.
19. Trafficking in Persons Report 2002-2020, [Online]: <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report-2020/> (23.11.2018).
20. Национальный отчет Реализация Национального плана 2014-2016 г. по предотвращению торговли людьми и борьбе с ней. Достижения, полученные в 2016 году, [Online]: http://www.antitrafic.gov.md/public/files/Raport_national_2016_Ala_iunie_2017_1_rus.pdf (21.10.2018).
21. Raport național de realizare a politicii de prevenire și combatere a traficului de ființe umane pentru anul 2019, [Online]: <http://www.antitrafic.gov.md/libview.php?l=ro&id=1322&idc=30&t=/Raport/Nationale/Raport-national-de-realizare-a-politicii-de-prevenire-si-combatere-a-trafficului-de-fiinte-umane-pentru-anul-2019/> (08.10.2020).
22. Координация как новый метод менеджмента политики в сфере противодействия торговле людьми. «La Strada» Express, Выпуск №6, декабрь 2014.
23. Менеджмент государственной политики в области борьбы с торговлей людьми. Опыт Республики Молдова, Международный женский правозащитный центр „La Strada”, Кишинэу, 2012, [Online]: <http://antitrafic.gov.md/lib.php?l=ro&idc=30&t=/Raport/Nationale/> (08.10.2018).
24. ОБСЕ / Бюро Специального представителя и координатора ОБСЕ по борьбе с торговлей людьми. Анализ торговли людьми как бизнес-модели: путь к более эффективному предотвращению преступления. Австрия, октябрь 2011. – 130 с. ISBN: 978-92-9234-434-4
25. ОБСЕ. Справочное руководство ОБСЕ по обучению полиции: Торговля людьми. ISBN 978-92-9234-515-0 [Online]: <https://www.osce.org/ru/secretariat/109936?download=true> (08.10.2018).
26. ЮНИСЕФ, Руководящие принципы защиты прав детей – жертв торговли в Юго-Восточной Европе, Региональное отделение, Женева, [Online]: http://www.unicef.org/ceecis/GUIDELINES_Protection_of_Victims_of_Trafficking.pdf (08.10.2018).
27. ЮНИСЕФ, Справочник по защите прав детей – жертв торговли людьми в Европе, [Online]: <http://www.refworld.org/cgi-bin/teaxis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4a2e5b872> (08.10.2018).
28. Глонти Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трэфикинга). Тбилиси, 2004.
29. Thompson L., Hughes D. Introduction to Dignity Special Issue: Freedom from Sexploitation, Dignity: A Journal on Sexual Exploitation and Violence: Volume 2: Issue 3, Article 1. DOI: 10.23860/dignity.2017.02.03.01. [Online]: [http://digitalcommons.uri.edu/dignity/vol2/iss3/1](http://digitalcommons.uri.edu/dignity/vol2/iss3/1http://digitalcommons.uri.edu/dignity/vol2/iss3/1)(08.10.2018).
30. Aronowitz A.A. Human Trafficking, Human Misery: The Global Trade in Human Beings. Praeger: Westport, 2009. 285 p. ISBN 978-0-275-99481-5
31. Тюрюканова Е.В. Торговля людьми в Российской Федерации. Обзор и анализ текущей ситуации по проблеме. Москва, 2006.
32. Shelly L. Human Trafficking: A Global Perspective. Cambridge University Press, 2010. 357 p. ISBN 978-0-521-13087-5
33. Europol. Situation Report Trafficking in human beings in the EU. The Hague, February 2016. [Online]: <https://www.europol.europa.eu/trafficking-in-human-beings-in-the-european-union-2016.pdf> (22.10.2018).
34. ОБСЕ. Декларация о торговле людьми, 7 декабря 2002 г. [Online]: <http://www.osce.org/ru/mc/40526?download=true> (22.10.2018).
35. Освещение в средствах массовой информации проблемы торговли людьми. [Online]: <http://www.osce.org/ru/cthb/36901?download=true> (22.10.2018).
36. Thompson L. The Global Supply Chain of Sexual Exploitation and the Necessity of Combating the Demand for Commercial Sex. Dignity: A Journal of Sexual exploitation and Violence. Volume 2, Issue 3, Article 8, 2017, [Online]: <http://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1079&context=dignity> (22.10.2018).

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК РЕГУЛЯТИВНЫЙ ФАКТОР
КОМПЛЕКСНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ

ENVIRONMENTAL CULTURE AS A REGULATORY FACTOR
IN COMPREHENSIVE ENVIRONMENTAL ASSESSMENT

Александр ЧЕРВИНСКИЙ, кандидат философских наук,
Институт философии Национальной академии наук Беларуси,
a.chervinski@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.22.188.12>

CZU: 502/504

ORCID 0000 0001 6788 884X

Резюме

Анализируется роль экологической культуры в развитии теории и оптимизации практики социального природопользования. Определяются основные условия формирования экологической культуры. Выявляется зависимость оценки качества природной среды обитания от субъективного восприятия экологической опасности. Предлагается приоритетный культурно-образовательный вектор формирования индивидуального экологического сознания с перспективой грамотной экологической оценки качества природной среды обитания.

Ключевые слова: экологическое образование, культура природопользования, становление экологического сознания, качество природной среды, экологическая оценка.

Summary

The role of ecological culture in the development of the theory and optimization of the practice of social nature management is analyzed. The main conditions for the formation of ecological culture are determined. The dependence of the assessment of the quality of the natural habitat on the subjective perception of environmental hazards is revealed. A priority cultural and educational vector for the formation of individual ecological consciousness is proposed with the prospect of a competent ecological assessment of the quality of the natural habitat.

Keywords: environmental education, culture of environmental management, development of environmental awareness, quality of the natural environment, environmental assessment.

Введение. В структуре условий, определяющих параметры нормальной жизнедеятельности современного человека, экологические ориентиры занимают особое место, что обусловлено, в первую очередь, масштабной утратой традиционных социально-природных связей на уровне как бытового, так и промышленного природопользования. Масштабы техногенного воздействия придают актуальность формированию экологической культуры, определяющей характер личного участия в социальном воздействии на природную среду обитания.

Проблема экологической культуры, как регулятивной основы определения приоритетного вектора комплексной экологической оценки, при очевидной ак-

туальности, еще недостаточно и, большей частью, фрагментарно представлена в отечественной литературе.

Определенный прорыв в этом отношении представляют варианты решения проблемы формирования экологической культуры посредством апелляции к собственно образовательному аспекту: Глазычев С.Н. [1], Вагнер И.В. [2]. Определение роли экологической грамотности в формировании экологической культуры предлагается в работах Ожегова Ю.П. [3], Никаноровой Е.В. [3].

Особо следует отметить авторов: Урсул А.Д. [4], Карако П.С. [5], Андреев М.Д. [6], Поух М.М. [7], исследовательские результаты которых представлены в работах содержащих философско-методологическую интерпретацию регулятивной роли экологической культуры в оптимизации социально-природных отношений. Такие работы выступают методологическим базисом исследования роли и социальной значимости экологической культуры в оптимизации социоприродных отношений. Вместе с тем, за рамками исследовательского внимания по-прежнему остаются такие аспекты проблемы, как выявление социальных предпосылок формирования экологической культуры, описание ее регулятивных возможностей в поддержании оптимального уровня социально-природного взаимодействия, практически не представлено определение ее структурных элементов.

Основной целью настоящего исследования является определение роли и регулятивных функций экологической культуры в процедуре формирования комплексной экологической оценки качества окружающей современной человека природной среды обитания.

Интерпретация проблемы на философско-методологическом уровне, с последующей экстраполяцией концептуального конструкта на комплекс прикладных разработок, имеет то принципиальное значение, что такой подход обеспечивает должный уровень описания роли экологической культуры в определении приоритетного вектора социально-природного взаимодействия и формирования комплексной экологической оценки в отношении такого взаимодействия. Постановка и решение такой задачи может способствовать формированию реальных предпосылок скорейшего перехода на оптимальные, экологически грамотные формы социального природопользования, что явится существенным фактором гармонизации техногенной динамики современной цивилизации.

Основная часть. Реальный статус человека, вооруженного современными средствами производства, в системе социально-природных отношений характеризуется тем, что он оказывается одной из основных детерминант глобальных изменений на поверхности планеты, поэтому экологическая культура, выражающаяся в разработке, обосновании, а главное практическом внедрении оптимальных методов воздействия на природную среду, может служить достаточно наглядным показателем профессиональной зрелости. В перспективе экологическая культура должна стать составным элементом общей культуры труда и найти свое реальное отражение в системе критериев оценки производственных результатов как каждого трудового коллектива, так в особенности и руководи-

теля. Характерно, что в стратегиях, определяющих пути выживания человечества [3], предполагается замена экономических критериев оценки эффективности производства на экологические показатели. При этом подчеркивается, что такой показатель социального прогресса как валовой национальный продукт, утратит свою роль, поскольку в оценке производимых товаров и услуг отдает приоритет традиционным факторам (моральный износ, отходы и т.д.) в ущерб принципам восполнения и защиты природных ресурсов.

В теоретическом плане проблема становления экокультуры связана с исследованием феномена экологического сознания, что представляет одну из наиболее актуальных и одновременно одну из наименее изученных проблем в теории социального природопользования. Ряд специфических моментов принципиально отличает процесс становления экологических аспектов в индивидуальном сознании на экстремальных территориях, и прежде всего то обстоятельство, что взрывной, “революционный” характер возникновения момента экологической ориентированности в общественном сознании в таких регионах, в отличие от “эволюционных”, постепенных форм осознания генетической близости человека и природной среды, осуществляется практически без необходимого информационно-культурного базиса. При этом следует отметить прямой, непосредственный характер отражения неблагоприятного экологического явления в индивидуальном сознании, минуя наиболее важную из форм общественного сознания – науку.

Другим, не менее важным, моментом формирования экологического сознания в ситуации деградации качества природной среды является абсолютное доминирование негативных оценочных элементов в его структуре. При этом пессимизм, обусловленный непосредственным восприятием экологической ситуации без достаточного информационного подкрепления, порождает совершенно нетипичную в нормальных условиях ситуацию отчуждения индивидуального экологического сознания от общественного. Экологически негативное содержание индивидуального сознания базируется в основном на личной оценке качества природной среды, когда из всего информативного арсенала негативно настроенный индивид воспринимает только информацию, подкрепляющую личностные оценки ситуации. В условиях дефицита достоверной информации формирование представлений о последствиях экологической катастрофы приобретает самые неожиданные формы психологической реакции.

Путь формирования экологических знаний оказывается значительно короче традиционного, и можно сказать, что в этом случае происходит значительная корректировка известной формулы, с ее требованием этапности: от живого созерцания к абстрактному мышлению и от него к практике, поскольку срединный этап, под которым в нашем случае следует понимать информативно-эвристичный блок экологического сознания, оказывается, по существу не востребуемым.

Игнорирование абстрактного, т.е. собственно научного этапа и ускоренный переход к непосредственным действиям могут оправдываться необходимостью принятия срочных социально-административных мер, минимизирующих по-

следствия экологической катастрофы, но за исключением этого момента, объясняющего в определенной мере радикализм перехода к непосредственному практическому изменению ситуации, игнорирование этапа абстрактно-логического анализа оправдано быть не может. Тем более, недопустимо такое игнорирование при разработке долгосрочных трендов, имеющих перспективную направленность. Создание экологически ориентированной моральной атмосферы должно основываться не на абстрактных представлениях о «среднестатистическом» человеке, нарушителе природной гармонии, а на понимании особенностей воздействия на окружающую среду того предприятия, членом которого человек является. Такое понимание способствует осознанию собственной роли в сложной системе взаимодействия общества и природы, что и составляет искомый вариант формирования предпосылок становления экологической культуры каждого человека. Достижению этой задачи должно способствовать осуществление следующих мер: усиление эколого-просветительской работы с привлечением «местного» материала; разумное сочетание пропагандистской работы с активным административным регулированием производственного воздействия на окружающую среду; включение в оценку результатов производственной деятельности «экологической» компоненты, отражающей социально-экологические последствия деятельности, с учетом его роли, как непосредственного исполнителя – трудового коллектива, так и персонально его руководителя.

Исходя из представления о том, что базисным компонентом экокультуры выступает экологическая грамотность, под которой традиционно понимается совокупность знаний об основных закономерностях развития биосферной системы в ее функциональных связях с социумом, а также способность реализовать эти знания в процессе социального природопользования, следует особое внимание уделить проблеме их адекватности. Экологическая грамотность предполагает, что в теоретическом описании окружающей человека природных комплексов следует выделить наиболее значимые как в хозяйственном отношении экосистемы, так и комплексы, существенно важные для поддержания нормальных условий жизнедеятельности человека в его биологическом выражении. Основным критерием такого разделения может служить показатель опосредованности социально-природных связей. Поэтому дифференцированный подход к анализу процесса промышленного природопользования, предполагающий избирательность в выборе основных параметров хозяйственного использования природных ресурсов в качестве сырьевых источников, является условием экологически грамотного и, одновременно, социально эффективного руководства предприятием. Такой подход тем более правомерен, что современный производственный процесс необходимо предполагает антропогенное воздействие на природную среду обитания, и выбор приоритетов в социально-природном взаимодействии значительно ограничен рамками хозяйственной целесообразности. Исходным моментом понимания ситуации является признание двойственной сущности не только субъекта социально-природного взаимодействия –

человека, но и самого объекта, т.е. окружающих природных компонентов. Вопрос о двойственности природного окружения во многом выходит за рамки традиционной в науке ситуации с признанием или непризнанием функциональной многокачественности сложно-организованных объектов и пока не имеет в науке проблемного статуса[7]. Если в отношении человека проблема биосоциальной двойственности является устоявшимся предметом теоретико-методологической интерпретации, и в настоящее время представляет собой предмет естественно-научного, в основном медико-биологического интереса, то двойственность самого объекта, т.е. структурно-функциональная полиаспектность экосистем, окружающих человека в процессе его жизнедеятельности, или, что было типично, – техносферу и собственно природную сферу, основана на представлении о приоритетности субъектной двойственности перед объектной. В таком понимании социобиологическая сущность человека коррелирует конкретику социально-природных связей, когда биологическому содержанию субъекта соответствует природный аспект окружающей среды, а социальному – техногенный, искусственный. В соответствии с таким представлением изучение окружающей человека природной среды осуществляется в форме теоретического описания социального потребления биосферы, реализуемого путем техногенной экспансии на среду обитания.

Проблема сохранения окружающей среды должна рассматриваться в триедином выражении: социальном, обуславливающем общественную востребованность в том или ином состоянии окружающей среды и отдельных ее компонентов (воды, атмосферы, природного комплекса и др.) и определяющем условия оптимального природопользования; экосистемном, отражающем актуальность сохранения системной целостности биосферы и отдельных биогеоценозов; биотическом, характеризующем условия развития живого вещества в природе.

Все три фактора находятся в системной взаимозависимости, поэтому деградация какого-либо одного неизбежно ведет к обострению внутрисистемных противоречий и, как следствие, к состоянию экологического кризиса. Каждый из отмеченных аспектов имеет свою функциональную определенность, но объединяет их то, что сбалансированность и сопряженность характерных им процессов определяют уровень качества природной среды в целом, поэтому при нормативном определении глубины экокритиса все три фактора выступают в единстве, как комплексный показатель деградации качества окружающей среды.

Для формирования комплексной экологической оценки в структуре окружающей человека природной среды следует выделить наиболее значимые для нормальной жизнедеятельности элементы. Очевидно, что критерием такого разделения природных элементов может служить уровень опосредованности социально-природных связей с объектом воздействия, т.е. степень социальной востребованности природного компонента, подвергшегося акту воздействия. Так, например, целенаправленное загрязнение лесного озера, даже составляющего большую эстетическую ценность, но при этом не включенного в систему трофических социально-природных связей, не может иметь тех социально-

экономических последствий, которые возможны при отравлении трофически непосредственной аквасистемы, являющееся источником питьевой воды. Следовательно, акт антропогенного воздействия по отношению к этим, разным по социальной значимости аквасистемам, должен оцениваться на основе различных критериев. При этом в процессе оценки основные приоритеты должны быть отданы медико-биологическим критериям, отражающим условия нормальной жизнедеятельности человека в окружающей его природной среде. Другие критерии (эстетический, биогеоэкологический и т.д.) должны трактоваться как производные от основных, второстепенные по отношению к качеству окружающей среды, показатели.

Такой подход, основывающийся на принципе иерархической взаимосвязи качественных характеристик объектов, в практическом плане может служить достаточно эффективным теоретическим основанием для адекватного описания состояния социально-природных отношений.

Проблема формирования экологической культуры сопряжена с проблемой сохранения качества природной среды, как под которым традиционно принято понимать такое состояние природного окружения, при котором: поддерживаются условия нормального развития живых организмов; сохраняется системная целостность биосферных компонентов; обеспечивается оптимальный уровень социального природопользования.

Негативное влияние на любой из перечисленных компонентов непременно ведет к изменению условий существования человека, поэтому поражение этой сферы человеческого бытия представляет собой одну из наиболее опасных форм социально-экологической деградации[8].

Преодоление социально-природного противостояния, сформировавшегося на основе боязни загрязненной природы, может осуществляться в двух основных направлениях: во-первых, в направлении преодоления безотчетных, необоснованных страхов перед окружающей человека природной средой; во-вторых, путем приобретения навыков природопользования на территориях с повышенным содержанием загрязнителей.

Определение двух этих направлений приоритетными в формировании стратегии нормальной жизнедеятельности в условиях деградации качества природной среды позволяет выявить приоритетные аспекты в становлении экологической культуры.

Особенностью эффективно организованного производственного природопотребляющего процесса, основанного на должном уровне экологической культуры является способность: экологически грамотно воспринимать реалии социально-природных отношений; направленно формировать, в соответствии с таким восприятием, определенный культурный базис; эффективно использовать в практической деятельности.

Формирование нравственной позиции человека, проявляющейся в его практическом отношении к природной среде, требует создания определенной эмо-

циональной атмосферы в обществе, что в свою очередь предполагает помимо направленной работы в средствах массовой информации, непосредственное адресное обучение как реального, так и потенциального руководителя. В этом плане чрезвычайно эффективным представляется введение определенного экзамена по экологии, по образцу кандидатского экзамена для научного работника. Программа такого экзамена должна оптимально сочетать информацию о глобальном, планетарном уровне социально-природного противостояния с «местным материалом», отражающим региональные аспекты экологической ситуации[2]. При этом экзаменуемый помимо общей эрудиции должен продемонстрировать достаточную информированность о характере воздействия на качество окружающей среды вверенных его руководству объектов промышленного, сельскохозяйственного, военного и т.д. назначения. Так же важным является знание рекреационных возможностей различных биоконплексов, расположенных на подведомственных ему территориях. Особую значимость выполнения этого условия имеет в экологически экстремальных, регионах, где проблема реабилитации качества окружающей среды приобретает характер, как минимум не усугубления последствий аварии неграмотным техногенным вмешательством в структуру природных комплексов. Феномен формирования экологической культуры в кризисной ситуации – серьезная научная проблема, а ее решение является необходимым условием общей оптимизации социоэкологической динамики и преодоления феномена социоприродного отчуждения.

Преодоление экологического пессимизма в ситуации резкой деградации качества окружающей среды свидетельствует о том, что динамика социального развития с необходимостью раскрывает новые сферы приложения концептуального аппарата социальной экологии, как в традиционных формах человеческой жизнедеятельности, так и в принципиально новых, не имеющих еще широкого распространения и, следовательно, достаточно адекватного научного описания, сферах социоприродного взаимодействия.

Заключение. Результатом исследования является определение роли и основных регулятивных функций экологической культуры в формировании комплексной экологической оценки качества окружающей современной человека природной среды обитания. Основные выводы могут быть отражены в следующем выражении: формирование комплексной экологической оценки на основе экологической культуры проходит в тесной связи с внедрением в социальную практику механизмов оптимального природопользования. Это расширяет перспективы как оптимизации функциональных связей в системе «общество-природа», с использованием методологии нормативного описания социально-природной динамики; формирование экологической культуры сопряжено с проблемой сохранения качества природной среды, как под которым традиционно принято понимать такое состояние природного окружения, при котором: поддерживаются условия нормального развития живых организмов, сохраняется системная целостность биосферных образований, обеспечивается оптималь-

ный уровень природопользования; типичный для экологически экстремальных условий взрывной, “революционный” характер экологической ориентации осуществляется практически без необходимого информационно-культурного базиса, он мало перспективен в становлении экокультуры; для экологически оптимальных условий характерна форма “эволюционных”, постепенных этапов осознания генетической близости человека и природной среды и именно такая форма является приоритетной в развитии экологической культуры.

Концептуальное описание регулятивного потенциала экологической культуры, призвано способствовать формированию стратегии перехода на экологически грамотные формы социального природопользования.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Глазычев, С.Н. Экологическая культура учителя: исследования и разработки экогуманитарной парадигмы: монография / С.Н. Глазычев – М.: Современный писатель, 1998. – 432с.
2. Вагнер, И.В. Экологическая этика как гуманитарный компонент экологического образования // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова Серия «Педагогика и психология» №2, – М.: 2008. – 121 с.
3. Ожегов, Ю.П., Никанорова, Е.В. Экологический импульс: Проблемы формирования экологической культуры молодежи / Ю.П. Ожегов, Е.В. Никанорова – М.: Мол. Гвардия, 1990. – 271 с.
4. Урсул, А.Д. Проблема безопасности в контексте ноосферологии / Высокие технологии в структуре устойчивого развития: проблема соответствия ноосферным ценностям / Широканов Д.И., Урсул А.Д., Буслова М.К. [и др.]; Институт философии НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2009. – 201 с.
5. Карako, П.С. Социальная экология: экологическое сознание / П.С. Карako – Минск: Экоперспектива, 2011. – 216 с.
6. Андреев, М.Д. Экологическая культура как основа гармонизации отношений между обществом и природой // Успехи современного естествознания. – М., 2009. – № 7 – С. 143-145
7. Поух, М.М. Экология и качество жизни Вестник Инновационного Евразийского университета.– Павлодар, 2012– С.27-32.
8. Гумилев, Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. /Л.Н. Гумилев – М.: Айрис-пресс, 2004. –560 с.

Gaetano Mosca

METODA ÎN ȘTIINȚA POLITICĂ*

I. De multe secole a apărut în mintea gânditorilor ipoteza că fenomenele sociale la care erau martori nu au fost simple accidente, nici manifestarea unei voințe supra-naturale și atotputernice, ci mai degrabă efectul unor tendințe psihologice constante, care determinau acțiunea maselor umane. Încă în timpurile lui Aristotel s-au făcut încercări de a descoperi legile și modalitățile care reglementează desfășurarea acestor tendințe, iar activitatea care avea acest obiectiv a fost numită politică.

În secolele XVI și XVII mulți autori, în special în Italia, erau implicați în studiul politicii¹. Dar aceștia, începând cu Machiavelli, care este cel mai cunoscut dintre toți, nu s-au preocupat atât de mult de determinarea acelor tendințe constante în toate societățile umane, pe care le-am menționat deja, dar au fost interesați de cercetarea modalităților prin care un om sau o clasă de oameni ar putea ajunge să dispună de puterea supremă într-o anumită societate și să se apere împotriva încercărilor celor care doreau să îi înlăture. Este vorba de două lucruri care, deși ar avea unele puncte comune, sunt totuși substanțial diferite².

Un exemplu, care credem că este foarte potrivit, demonstrează acest lucru mult mai bine decât un raționament îndelungat. Economia politică studiază legile sau tendințele constante care reglementează producția și distribuția bogăției în societățile umane: dar acest studiu nu este în niciun caz echivalent cu arta de a se îmbogăți și a păstra bogăția. Un economist foarte talentat poate fi, în realitate, absolut incapabil să-și adune averi, în timp ce un bancher, un industriaș, un speculant - deși ar putea să cunoască puține despre legile economice - nu au nevoie să fie specialiști în materie și, de fapt, reușesc destul de bine să-și gestioneze afacerile chiar dacă le ignoră complet.

II. În zilele noastre, studiul început de Aristotel a fost divizat și specializat, astfel încât avem nu doar știință, ci științe politice. În plus, s-a încercat să se facă o sinteză, pentru a coordona rezultatele acestor științe, și așa a apărut sociologia. Chiar și autorii de drept public, care interpretează și comentează legile pozitive, sunt aproape întotdeauna atrași de cercetarea tendințelor generale care au generat aceste legi. Și is-

¹ * NOTĂ Fragment din lucrarea Gaetano MOSCA. Elementi di scienza politica. Bari: Laterza, 1953, Vol. I, pp. 12-84.

G. Ferrari în *Corso sugli scrittori politici italiani* (Milano, 1862) enumeră câteva sute de nume, aproape toate aparținând perioadei menționate.

² Diferența dintre politică - artă a guvernării (*Staatskunst*) și politică - știință a guvernării (*Staatswissenschaft*) a fost reliefată, ce-i drept, nu chiar cu multă precizie și claritate, de către F. von Holtzendorff în primele două capitole ale cărții „*Principes de la politique. Introduction à l'étude du droit public contemporain*”, trad. în franceză de E. Lehr, Hamburg, 1887.

toricii, care relatează evenimentele umane, au încercat foarte des să deducă, în urma examinării acestora, legile care le reglementează și le determină. Așa au făcut Polibiu și Tacit în antichitate, Guicciardini în secolul al XVI-lea, Macaulay și Taine mai recent. Filosofii, teologii, juriștii, toți cei care au avut ca scop direct sau indirect al lucrărilor lor îmbunătățirea societății umane și, prin urmare, au examinat legile care reglementează organizarea ei, pot fi considerați, cel puțin parțial, cercetători din domeniul științelor politice. Astfel încât o bună parte din cunoștințele umane, o sumă imensă de eforturi intelectuale - pe care omul le-a implicat în căutarea trecutului său, pentru a-și scruta viitorul, pentru a-și studia propria natură morală și socială - pot fi considerate ca fiind consacrate lor.

Printre științele politice sau sociale o ramură a ajuns până acum la o atare maturitate științifică încât, prin siguranța și abundența rezultatelor obținute, le-a depășit considerabil pe toate celelalte. Ne referim aici la economia politică.

De fapt, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea unii autori influenți au izolat de alte fenomene sociale pe cele referitoare la producerea și distribuția bogăției și, analizându-le separat, și au reușit să determine multe dintre legile sau tendințele psihologice constante de care sunt legate. Separarea fenomenelor economice de alte ramuri ale științelor și, mai ales, obișnuința de a le considera ca independente de celelalte fenomene care se referă la organizarea puterilor politice, explică, pe de o parte, progresul rapid al economiei politice. Pe de altă parte, este probabil principala cauză pentru care unele postulate ale acestei științe sunt încă puse în discuție. Așadar, coordonând propriile observații cu altele referitoare la celelalte laturi ale psihologiei umane, economia politică ar putea face pași noi și decisivi mai departe³.

Cu toate acestea, este incontestabil că tendințele care reglementează ordonarea puterilor politice nu pot fi studiate fără a lua în considerare rezultatele pe care le-a obținut deja economia politică, această știință-soră care și-a atins maturitatea mai devreme.

Noi numim ȘTIINȚĂ POLITICĂ studiul tendințelor menționate mai sus, care formează obiectul acestei lucrări. Am ales această denumire pentru că a fost prima folosită în istoria cunoașterii umane, pentru că încă mai este în uz⁴. De asemenea, pentru că noul nume - sociologia, care, după Auguste Comte, a fost adoptat de mulți autori, nu are încă o semnificație bine determinată, exactă și, în uzul comun, include toate științele sociale, între care științele economice și cele care au ca obiect de studiu legile care determină delincvența, în locul celei care are drept scop principal cercetarea fenomenelor numite mai apropiat și mai specific FENOMENE POLITICE.

³ În ultimii 20-30 de ani a apărut tendința de a explica prin studiul fenomenelor economice toate evenimentele politice care au loc în istoria umanității. În Italia, acest concept îndrăzneț a fost dezvoltat de A. Loria în cartea sa „*Teoria economica della Costituzione politica*” (Torino, 1886). Ni se pare un punct de vedere mult prea unilateral și exclusiv. Există fenomene sociale și politice, de exemplu, apariția și răspândirea marilor religii, renașterea unor naționalități antice, constituirea unor mari monarhii militare, care nu pot fi explicate exclusiv prin variația distribuției bogăției sau prin lupta între capital și proletari, sau între capital mobil și imobil, așa cum și-ar dori A. Loria.

⁴ Este folosit, pe lângă Holtzendorff (menționat mai sus), de Bluntschli, de Donnat, de Scolari, de Brougham, de Sheldon-Amos, de De Parieu, de Pollock și alți autori ai sec. XIX-XX.

III. O știință rezultă în urma unui sistem de observații realizate asupra unor fenomene - cu o atenție deosebită, cu metode corespunzătoare și coordonate astfel încât să se ajungă la descoperirea unor adevăruri incontestabile, care ar fi rămas necunoscute observației comune.

Științele matematice oferă cel mai simplu și mai lesne exemplu pentru a arăta cum are loc procesul științific. Axioma este rezultatul unei observații accesibile tuturor, al cărei adevăr sare imediat în ochi; evocând și coordonând diferite axiome se ajunge la demonstrarea celor mai simple teoreme și apoi, coroborând adevărurile obținute din aceste teoreme cu cele ale axiomelor se ajunge la demonstrarea noilor teoreme care sunt mult mai dificile și al căror adevăr nu poate fi intuit sau demonstrat de către cel neinițiat în acele științe. În mod similar, se procedează în fizică și în celelalte științe ale naturii, dar în cazul acestora metoda începe să se complice, implicând elemente noi: de multe ori nu este suficientă coordonarea mai multor observații simple pentru a obține demonstrarea unui adevăr (pe care îl vom numi complex, adică imperceptibil la prima vedere), dar, în majoritatea cazurilor, ceea ce este axiomă în matematică se realizează prin intermediul unui experiment sau prin experiențe îndelungate. Or, și una, și alta au valoare atunci când sunt realizate cu metode speciale și precise, de către persoane inițiate, care cunosc în mod corespunzător aceste metode. La începuturile științelor, adevăratul proces științific se datorează aproape întotdeauna unor ipoteze reușite, care au fost apoi demonstrate prin experiențele și observarea faptelor și care, la rândul lor, au explicat multe alte experiențe și multe alte fapte. Perioada cu adevărat științifică a unei discipline a fost precedată aproape întotdeauna de o lungă perioadă de empirism, de existența sistemelor greșite care împiedicau coordonarea utilă a datelor ce se colectau despre anumite fenomene, de metode de observație imperfecte sau greșite. Așa se face că timp de secole astronomia și chimia s-au ciocnit de erorile și fantasmagoriile astrologiei și alchimiei. Doar după ce oamenii au lucrat mult timp asupra unei anumite ordonări a fenomenelor, abundenței datelor colectate, perfecționării metodelor și instrumentelor materiale de observare, intuiția și răbdarea îndelungată a unor minți luminate au produs acele ipoteze reușite, menționate mai sus, care au făcut posibilă constituirea unei științe adevărate.

Din câte am menționat mai sus, putem deduce ușor că nu este suficient să se obțină rezultate științifice adevărate privind o anumită ordine a fenomenelor doar prin utilizarea sistemului de observații și al experienței. Francis Bacon și-a făcut iluzii și, probabil, mulți dintre gânditorii și autorii noștri contemporani își fac iluzii cu privire la capacitatea absolută pe care sistemul respectiv o are în descoperirea adevărului științific⁵. Pentru ca observarea faptelor și experiența să dea rezultate bune sunt necesare condițiile pe care tocmai le-am menționat; acestea conduc însă la des-

⁵ După cum se știe, Francis Bacon compara metoda experimentală, care fusese folosită în criminalistică cu mult timp înainte de el, cu un compas care permite chiar și unei persoane neexperimentate să deseneze cercuri perfecte, adică să obțină rezultate științifice exacte. (A se vedea Thomas B. Macaulay, *Essais politiques et philosophiques*, trad. de Guglielmo Guizot, Paris: Michel Lèvy, 1872).

coperiri eronate și pot da, de asemenea, o alură de seriozitate unor adevărate nerozii atunci când sunt utilizate necorespunzător sau când procesul științific este greșit. În fond, astrologia și alchimia, pe care le-am menționat deja, se bazează pe adevărate sau pretinse observații asupra faptelor și experiențelor: dar metoda de observație sau, mai bine zis, unghiul de abordare care le-a coordonat pe toate, a fost profund greșit. Cunoscutul autor Martino Delrio, când și-a scris cartea „*De disquisitione magicarum*”, credea că se bazează pe observarea faptelor, determinând diferențele dintre vrajă și somnifer, dezvăluind artele și obiceiurile vrăjitoarelor și magilor, având în vedere de fapt că experiența sa ar fi trebuit să ajute la descoperirea lor

Economiștii de până la Adam Smith credeau că se bazează pe observarea faptelor, că bogăția unei națiuni consta numai în bani și în exploatarea pământului; pe fapte și pe experiențe universal recunoscute de contemporanii săi se baza Don Ferrante, genul de savant din sec. XVII descris atât de bine de Manzoni, când încerca, printr-un raționament și într-o formă perfect logică și pozitivă, să demonstreze imposibilitatea molipsirii în cazul pestei bubonice⁶.

IV. — Știința politică nu a intrat nici măcar acum în întregime în perioadă adevăratei dezvoltări științifice. Deși un cercetător poate vedea în aceasta multe lucruri care scapă atenției unui profan, nu ni se pare că poate oferi un complex de adevăruri incontestabile, recunoscute de toți cei care sunt inițiați în această disciplină, cu atât mai puțin să fi dobândit deja o metodă de cercetare, sigură și universal acceptată. Cauzele sunt diverse, dar deocamdată ne vom abține de la a ne exprima gândurile asupra subiectului respectiv. Vom spune doar că nu pot fi nicidecum atribuite unor deficiențe ale celor care au meditat asupra acestor subiecte politice ci, mai degrabă, unei mai mari complexități a fenomenelor la care aceștia se referă și, cu atât mai mult, imposibilității care a existat până acum câteva decenii de a dispune de o cunoaștere exactă a acelor fapte din studiul cărora pot fi derivate noțiuni privind legile sau tendințele constante care reglementează ordinea politică a societăților umane.

Oricât de incomplete și deficitare le putem crede, este necesar de a face o analiză rapidă a diferitelor metode sau sisteme de idei cu care s-a operat până acum în cadrul cercetării în știința politică. Multe dintre acestea nu sunt decât o justificare mai mult sau mai puțin filosofică, teologică sau rațională a anumitor tipuri de organizare politică ce au avut de-a lungul secolelor - și uneori îl mai au și acum - un rol important. Întrucât, așa cum vom vedea mai departe, una din cele mai constante tendințe sociale este tocmai aceea de a explica forma de guvernare existentă prin intermediul unei teorii raționale sau a unei credințe supranaturale. Prin urmare, am avut o pretinsă știință politică la dispoziția acelor societăți în care credințele supranaturale încă predomină

⁶ Pentru cineva care nu-și amintește sau nu a citit cartea „*I Promessi Sposi*”, raționamentul lui Don Ferrante era următorul: *in rerum natura* nu există decât substanțe și accidente. Contaminarea nu poate fi un accident, pentru că nu ar putea trece de la un corp la altul, dar nu este nici substanță, deoarece substanțele sunt terestre, acvatică, magmatice și aeriforme. Dacă o substanță ar fi terestră - ar fi vizibilă, dacă ar fi acvatică - ar uda, dacă ar fi de foc - ar arde, dacă ar fi aeriană ar zbura către sfera sa.

în sufletele oamenilor și unde exercițiul puterilor politice își găsește explicația în voia lui Dumnezeu sau a zeilor - am avut, și încă avem, o altă știință politică legitimată de aceleași puteri, din dorința unei expresii libere și spontane a voinței poporului, adică a majorității indivizilor care alcătuiesc o societate. Cu toate acestea, trebuie să ne ocupăm preferențial de două dintre toate aceste sisteme și metode de observație politică, cu un caracter mai obiectiv și universal, ce tind să identifice legile prin care se explică existența tuturor variatelor forme de regimuri politice existente în lume.

Aceste două metode sunt: una care face ca diferențierea politică a diferitelor societăți să depindă de varietatea mediului fizic și, mai ales, de clima țărilor; și a doua - care o face să depindă, în principal, de diferențele fizice și, ulterior psihologice, care există între diferite rase umane. O metodă face să prevaleze în științele sociale criteriul mediului, alta - cel etnologic sau somatic. Ambele au o parte mult prea importantă în istoria științei și, de asemenea, în știința contemporană, dar și un caracter prea pozitiv și experimental, încât este imposibil a nu le analiza adevărata lor valoare științifică.

V. Începând cu Herodot și Hipocrate și ajungând până în prezent, e foarte mare numărul autorilor care au vorbit despre influența climatului asupra fenomenelor sociale, în general, și mai ales asupra fenomenelor politice. Mulți au încercat să demonstreze acest lucru și au creat adevărate sisteme științifice. Între ei primează Montesquieu, care poate mai ferm decât oricare altul a subliniat influența preponderentă a climei asupra simțului moral și a ordinii politice a națiunilor: „Apropiindu-vă de țările din sud puteți crede că vă îndepărtați de moralitate”, a scris el în „*Spirito delle leggi*”, iar într-un alt pasaj din aceeași lucrare a declarat că libertatea este incompatibilă cu țările calde și că aceasta nu prosperă acolo „unde înflorește portocalul”. Alți autori recunosc că civilizația s-a născut în țările calde, susținând totuși că centrul său de greutate s-a deplasat din ce în ce mai mult spre nord și că acolo se află astăzi cele mai organizate țări din punct de vedere politic⁷.

Începând discuția la acest subiect, pare aproape de prisos să reamintim că, într-o țară, clima nu depinde exclusiv de latitudinea la care aceasta se află, ci este influențată și de alte circumstanțe, cum ar fi înălțimea deasupra nivelului mării, vânturile dominante etc. De asemenea, trebuie remarcat faptul că nu tot mediul fizic depinde de climă, adică de variațiile de temperatură și cele hidrometrice; la determinarea acestuia contribuie și alte circumstanțe, de exemplu, o populație mai mare sau mai mică pe care o poate avea o regiune, gradul la care s-a ajuns în cultivarea solului, precum și tipul de culturi utilizate cel mai frecvent⁸.

⁷ P. Mougeolle. *Statique des civilisations*. - Paris: Leroux, 1883 și *Les problèmes de l'histoire*. - Paris: Reinwald, 1886; J. K. von Bluntschli. *Politik ah Wissenschaft*. - Stuttgart, 1876.

⁸ Locuitorii unei regiuni slab populate, prin urmare, pastorale sau împădurite, trăiesc într-un mediu ambiant diferit de cei care se află într-o regiune foarte populată și, prin urmare, cu terenuri intens cultivate.

De altfel, este incontestabil că influența pe care clima o poate exercita pe parcursul existenței și ordinii politice a unui popor trebuie să scadă continuu, odată cu dezvoltarea civilizației. Lumea vegetală este, fără îndoială, cea mai expusă condițiilor atmosferice și terestre, deoarece plantele sunt lipsite de mijloace de reacție sau de apărare împotriva influențelor externe. În cazul animalelor această influență este diminuată, deoarece în cazul lor apărarea și reacția nu sunt cu totul imposibile. Omul, chiar și cel primitiv, este cu atât mai puțin supus acelor condiții, fiindcă mijloacele sale de apărare au fost mai mari decât la animale. Cel mai puțin expus condițiilor respective este omul civilizației avansate, care dispune de resurse ce îi permit să resimtă doar relativ efectele schimbărilor climei, aceste resurse fiind în continuă creștere și perfecționare.

Acestea fiind spuse, conceptul ni se pare evident și acceptabil: că primele mari civilizații s-au născut în locurile în care natura a prezentat mai multe facilități sau mai puțină rezistență; astfel încât, în general, acestea au prosperat în depresiuni mari, cu o climă destul de caldă, bine irigate, care, cu relativă ușurință, permiteau cultivarea unor cereale necesare pentru întreținerea unor comunități umane mari în spații relativ mici⁹.

VI. — Regula conform căreia civilizația se extinde întotdeauna de la sud la nord sau, mai bine zis, dinspre țările calde spre cele reci, ni se pare una din acele formule simpliste care pretind că explică, printr-o singură cauză, fenomene foarte complexe. Aceasta se bazează doar pe un fragment de istorie, referitor la o singură perioadă a civilizației europene, chiar și aceasta fiind studiată superficial. Examinând o hartă geografică cu o metodă similară, observând de exemplu nordul Germaniei sau Siberia, s-ar putea deduce legitatea că toate râurile curg de la sud la nord, deoarece acest lucru se întâmplă în acele regiuni, care au dealuri la sud și marea la nord. Regula ar putea fi inversată dacă s-ar analiza sudul Rusiei, iar în America de Sud s-ar putea găsi o a treia variantă: adică râurile curg de la vest la est. Adevărul este că râurile, indiferent de latitudine sau longitudine, curg întotdeauna de sus în jos, din munte sau de pe platouri înalte spre mare sau lacuri. Am putea afirma, considerând ținuturile depresive ca având o rezistență scăzută, că și legea care reglementează extinderea diferitelor civilizații este similară. Mișcările civilizatorii se desfășoară, indiferent de la sud la nord sau de la nord la sud, dar se îndreaptă întotdeauna de preferință în acea direcție în care întâlnește mai puține obstacole naturale și sociale; prin aceasta din urmă mă refer la impactul unei alte civilizații originale, care se extinde în direcția opusă celei dintâi.

⁹ O populație destul de densă este aproape o condiție indispensabilă pentru nașterea unei civilizații; ceea ce nu e posibil acolo unde o sută de oameni trăiesc dispersați pe mii de kilometri pătrați. Or, pentru ca mulți oameni să poată locui într-un spațiu relativ mic (cel puțin 10 sau 20 de kilometri pătrați) este necesară cultivarea cerealelor. De fapt, civilizația chineză este contemporană sau ulterioară culturii orezului, cea egipteană și cea mesopotamiană se bazează pe cultura grâului, orezului și a meiului, cea a americanilor indigeni - pe cultura porumbului. Probabil că în țările tropicale unele fructe sau rădăcini, cum ar fi banana și manioca, au putut înlocui cerealele.

De fapt, civilizația chineză, născută în provinciile centrale ale imperiului, a fost stopată la nord de platourile sterile și reci din Asia centrală, în timp ce la sud s-a putut extinde nu numai în provinciile sudice ale Chinei propriu-zise, dar și în Indochina. Și civilizația indiană, întâlnind la nord lanțul aproape insurmontabil al munților Himalaya, s-a extins de la nord la sud, din nordul Indiei spre Deccan și apoi spre Ceylan și Java. Civilizația egipteană s-a extins spre nord până a ajuns în nordul Siriei, unde era puternica confederație Khetas, adică s-a ciocnit de o altă civilizație; dimpotrivă, s-a putut extinde și mai mult spre sud, urcând cursul Nilului de la Memphis spre Teba și de la Teba spre Meroe¹⁰. Civilizația persană, moștenitoarea celor antice din Mesopotamia, s-a extins de la est la vest, direcție în care întâlnea mai puține obstacole naturale, până s-a confruntat cu civilizația greacă. La rândul său, civilizația greco-romană, cuprinzând întregul bazin mediteranean, înconjurată la sud de deșerturi de netrecut, la est de civilizația orientală (reprezentată de Imperiul Part și apoi de cel persan), s-a extins spre nord până la mlaștinile și pădurile de netrecut din nordul Germaniei și din Scoția.

Chiar și civilizația mahomedană, limitată la sud de mare și deșert, a trebuit să avanseze spre nord-vest. În Evul Mediu, civilizația europeană, limitată la sud de civilizația arabă, care îi luase toată partea sudică a bazinului mediteranean, s-a extins spre nord, cucerind Scoția, nordul Germaniei, Scandinavia și Polonia. Astăzi, civilizația europeană se extinde în toate direcțiile, oriunde există ținuturi cu populație mică și ușor de colonizat sau națiuni cu o civilizație decăzută care așteaptă să fie cucerite. În plus, chiar și centrul, focarul originar al unei civilizații se schimbă în funcție de faptul dacă se extinde într-o direcție sau alta, respectând legea pe care am menționat-o. Țările care se află la frontiera unui tip de cultură umană nu sunt, de regulă, cele care excelează în aceasta. Când civilizația europeană cuprindea întregul bazin mediteranean, Grecia propriu-zisă și sudul Italiei se aflau în centrul lumii civilizate și erau cele mai prospere, mai culte, mai bogate țări; când au devenit cea mai avansată avangardă, în fața lumii mahomedane, inevitabil au decăzut¹¹.

VII. Ni se pare a fi, de asemenea, o ipoteză foarte riscantă cea care atribuie o moralitate mai mare popoarelor din nord comparativ cu cele din sud. Moralitatea rezultă în urma unor calități foarte complexe ale sufletului și minții, iar circumstanțele

¹⁰ Acum pare demonstrat că cele mai vechi dinastii au fost la Tanis și Memphis, pe când Teba a căpătat importanță abia după invazia păstorilor; Etiopia a fost civilizată de egipteni și mult mai târziu a devenit un regat independent.

¹¹ În aceeași țară, în condiții egale, partea mai civilizată și mai prosperă este aproape întotdeauna cea care comunică mai lesne cu regiunile care formează vatra sau centrul radiant al acelei civilizații căreia îi aparține țara însăși. De exemplu, în Sicilia partea cea mai prosperă și civilizată a fost coasta de est până când insula a aparținut civilizației antice elene, care își avea centrul în estul Siciliei (J. Beloch, *La popolazione della Sicilia antica*, „Archivio storico siciliano”, 1887). În perioada arabă, Sicilia vestică fiind mai aproape de Africa, de unde a radiat civilizația mahomedană, a fost mai cultă, mai bogată, mai populată (M. Amari, *Storia dei Musulmani în Sicilia*. – Florența: Le Monnier, 1854). Astăzi, cea mai mare populație și bogăție se află pe coasta de nord a insulei, care privește spre nordul Europei.

externe din timpul vieții omului joacă un rol atât de mare în manifestările sale pozitive și negative, încât este deja un raționament destul de dificil de a determina dacă un individ este *potențial* mai moral decât altul. Același raționament devine extrem de dificil atunci când vizează două societăți, două mase formate din foarte mulți indivizi. Datele statistice la acest subiect nu pot spune totul și adesea nici măcar nu spun suficient, iar impresiile personale, aproape întotdeauna prea subiective¹², sunt chiar mai înșelătoare decât statisticile.

Viciul atribuit cel mai des celor din sud este patima, în timp ce beția este mai frecvent imputată nordicilor. Dar de fapt se poate observa că cei din Congo se îmbată mai rușinos decât țărani ruși și muncitorii suedezi. În ce privește patima, se pare că obiceiurile și tipul de organizare socială pe care și le-a format orice popor în urma unor circumstanțe istorice influențează mai mult decât clima. Înainte de a se converti la creștinism, Sf. Vladimir - țarul rus sanctificat care a devenit patronul Rusiei - ținea în palatele sale mai multe femei decât califul Harun-al-Raschid și Ioan cel Groaznic, iar prin cruzime și dezmăț i-a depășit pe Nero, Eliogabal și pe cei mai feroce sultani din Orient. În zilele noastre, prostituția din Londra, Paris și Viena a depășit-o probabil pe cea din Babilonul antic și Delhi. În Europa de astăzi, Germania prezintă cel mai mare număr de infracțiuni sexuale, urmează apoi în ordine descrescătoare Belgia, Franța, Austrio-Ungaria; Italia ocupă penultimul loc, fiind precedată de Spania¹³.

Mulți dintre experții criminaliști recunosc, în general, că în sud prevalează crimele, infracțiunile contra vieții și sănătății oamenilor, în timp ce nordului i se atribuie un număr mai mare de infracțiuni împotriva proprietății¹⁴. Dar Tarde și Colajanni au demonstrat că relațiile care se doreau a fi găsite între diversele forme ale delincvenței și climă pot fi atribuite, mai degrabă, variațiilor dintre condițiile sociale care se regăsesc în diferite regiuni ale aceluiași stat¹⁵. Este adevărat că în Statele Unite ale Americii, în Franța și, de asemenea, în Italia, se observă în mod constant o prevalență a crimelelor în sud, în timp ce în nord există un număr relativ mai mare de infracțiuni contra proprietății, dar așa cum menționează foarte bine chiar Tarde, în toate aceste țări regiunile sudice sunt mai lipsite de comunicații, mai departe de marile centre industriale și de vatra civilizației de astăzi, în raport cu regiunile nordice; or, este firesc ca formele violente ale infracțiunilor să prevaleze, indiferent de climă, în țările mai aspre, în timp ce infracțiunile mai puțin grave să devină mai frecvente în țările mai culte. Este adevărat că aceasta pare cea mai bună explicație a faptului că departamentele franceze unde criminalitatea violentă este mai mare se află într-adevăr în sudul Franței, dar aceste

¹² În general, impresionează acel tip de imoralitate cu care suntem mai puțin obișnuiți și, prin urmare, oamenii dintr-o altă țară pot fi judecați lesne a fi mai răi decât cei de la noi. Este comună și obișnuința de a judeca o țară ca fiind mai imorală decât altele în cazurile în care au fost posibile călătoriile într-acolo și să se cunoască viciile și slăbiciunile, caracteristice tuturor oamenilor.

¹³ N. Colajanni. *Sociologia criminale*. Vol. II, Cap. VII. – Catania: Tropea Editore, 1889.

¹⁴ A se vedea lucrările lui A. Maury, C. Lombroso, E. Ferri, F. Puglia.

¹⁵ G. Tarde. *La Criminalité comparée*. Cap. IV.

regiuni au un climat relativ rece, fiind muntoase¹⁶. Aceasta se observă și în Italia, unde Basilicata, regiunea care a dat una dintre cele mai puternice grupări criminale, este muntoasă și cu o climă relativ rece, unde cele mai înalte vârfuri din Matese, Gargano și Sila sunt acoperite de zăpadă în cea mai mare parte a anului, precum și în cele câteva comune din Sicilia renumite pentru fapte banditești și sângeroase¹⁷.

VIII. – Ajungând la partea strict politică a problemei, vom spune că, înainte de a stabili că meridionali sunt incapabili de libertate, este necesar să ne punem de acord asupra semnificației precise și științifice a acestui cuvânt. Dacă admitem că o țară mai liberă este aceea în care drepturile celor guvernați sunt cel mai bine apărate împotriva arbitrariului personal și a voinței de prepotență a conducătorilor, trebuie să fim de acord că instituțiile politice considerate mai bune, în acest sens, au activat atât în țările reci, cât și în altele foarte temperate, cum ar fi, de exemplu, Grecia și Roma.

Și, viceversa, voința guvernanților, ridicată la nivel de sistem de guvernare, poate fi găsită și în țări foarte reci, cum ar fi Rusia. Sistemul constituțional nu a avut începuturi mai viguroase în Anglia sau în Aragon, Castilia și Sicilia¹⁸. Ținând cont de faptul că în prezent diferitele moduri de guvernare reprezentativă pot fi privite ca fiind forme de regim politic mai puțin imperfecte, le găsim în vigoare în Europa, atât la nord, cât și la sud, iar în afara Europei funcționează poate la fel de bine în friguroasa Canadă, ca și la Capul Bunei Speranțe, unde clima, dacă nu cu adevărat caldă, este cu siguranță foarte temperată.

Motivul pentru care meridionali ar trebui să fie mai puțin potriviți pentru un regim politic liber și dezvoltat nu poate fi decât următorul: că aceștia au mai puțină energie fizică și, mai ales, mai puțină energie morală și intelectuală. Este, de fapt, o părere foarte răspândită că nordicii sunt destinați să cucerească mereu sudicii cu energia lor superioară care se reflectă în muncă, arme, științe. Dar această concepție este mai superficială și mai contrazisă de fapte chiar decât cele pe care le-am combătut anterior. De fapt, civilizațiile născute și dezvoltate în regiuni cu clima caldă sau foarte temperată ne-au lăsat monumente care stau mărturie a unei culturi avansate și a unei energii de muncă incalculabile, care rezultă a fi și mai extraordinare dacă ținem cont că nu dispuneau de acele mașinării care în prezent multiplică puterea omului de sute de ori. Hărnicia unui popor pare să depindă, mai mult decât de climă, de obiceiuri care sunt în mare măsură determinate de evenimentele sale istorice. În

¹⁶ Acestea ar fi departamentele din estul Pirineilor, din Ardèche și din Lozère.

¹⁷ În *Sociologia criminale* a lui N. Colajanni, citată mai sus (vol. II, cap. VII) există alte numeroase exemple adecvate, care demonstrează impactul scăzut al climei sau chiar nicio influență a acesteia asupra criminalității.

¹⁸ Pentru o idee clară privind importanța și dezvoltarea vechii constituții siciliene poate fi consultat: Rosario Gregorio, *Introduzione allo studio del diritto pubblico siciliano și Considerazioni sulla Storia di Sicilia* (Palermo, 1794 și 1831-34). Dacă Montesquieu și-ar fi extins călătoriile puțin mai departe spre sud, ar fi găsit în Sicilia un sistem politic în care, chiar și în epoca sa, autoritatea regală era mult mai temperată decât în Franța.

general, popoarele civilizației antice au avut obiceiuri laborioase, ajunse de mult timp la stadiul agricol și care s-au bucurat, de asemenea, de un regim politic tolerant, care asigura lucrătorilor cel puțin o parte din rodul eforturilor lor. Dimpotrivă, popoarele barbare și semi-barbare, sau care au recăzut într-o barbarie parțială, obișnuite să trăiască în mare parte în războaie și hoții, obișnuiau să fie leneșe și inerte în afara războiului și vânătorii. Astfel îi descrie, de fapt, Tacit pe vechii germani, la fel au fost și pieile roșii din America de Nord; la fel de inerti sunt și calmăcii, cu toate că și primii, dar și ceilalți, au trăit în țări foarte reci. Dimpotrivă, chinezii din provinciile sudice sunt foarte harnici, iar muncitorii Fellahi din Egipt au știut să lucreze cu mare tenacitate. Și dacă lipsa marilor industrii din partea de sud a Europei a dat naștere și a alimentat prejudecățile că locuitorii săi nu ar fi foarte harnici, cei care cunosc bine aceste populații știu foarte bine că, în general, această acuzație este prea puțin meritată¹⁹.

Dacă admitem că superioritatea militară ar fi o demonstrație a unei mai mari puteri, este într-adevăr dificil să stabilim dacă nordicii au câștigat și au cucerit sudul mai des decât au fost învinși și cucerți, la rândul lor. Egiptenii erau sudici, iar în momentele lor glorioase au parcurs victorios Asia până în munții Armeniei; războinicii asirieni, a căror cruzime poate fi detestată, deși trebuie admirată și energia lor războinică de nestăpânit, au trăit într-o țară cu o climă foarte temperată. Erau sudici și grecii, care au știut să cucerească toată Asia occidentală, iar cu armele, coloniile, comerțul și superioritatea geniului lor au elenizat întreaga parte orientală a bazinului mediteranean și, în mare parte, al Mării Negre. Și romanii erau din sud, ale căror legiuni acopereau câmpiile Daciei, au pătruns în pădurile inaccesibile ale Germaniei și i-au urmărit pe picți și pe caledonieni până în cele mai îndepărtate ascunzișuri din munții lor reci și sălbatici. Erau meridionali și italienii din Evul Mediu, cu rezultate miraculoase în activitatea lor militară, industrială și comercială; tot din sud erau spaniolii din secolul al XV-lea, acei celebri *conquistadores*, care în mai puțin de jumătate de secol au explorat, au călătorit și au cucerit cea mai mare parte a Americii. În raport cu englezii, erau mai de la sud acei franco-normanzi, adepții lui William Cuceritorul, care în câțiva ani au reușit să invadeze teritoriile din partea sudică a Marii Britanii și i-au urmărit pe localnici cu sabia până la vechiul zid roman; și meridionali în sensul cel mai direct erau acei arabi care, în mai puțin de un secol, au știut să-și impună cuceririle și - prin acestea - limba, religia și civilizația lor unei părți de lume echivalentă cu cea cucerită și colonizată de anglo-saxoni timp de mai multe secole.

IX. Diferențele de organizare socială determinate de configurația solului pot fi considerate ca o anexă a celor datorate varietății climei, deși sunt probabil mai importante.

¹⁹ Vom cita exemplul Siciliei: pe o suprafață de aproximativ 25.000 de kilometri pătrați această insulă are o populație de peste trei milioane și jumătate de locuitori sau mai mult de 130 de persoane pe kilometru pătrat. Nu are mari industrii și nici o mare abundență de capital, solul său este specific zonei de munte, luminat generos de soare, dar uscat: or, în aceste condiții, pentru ca o populație să poată trăi într-un confort moderat, este nevoie de o muncă agricolă asiduă și destul de bine dirijată.

De fapt, nu se poate nega faptul că a fi o țară mai mult sau mai puțin muntoasă sau cu relief de câmpie, aflarea de-a lungul marilor căi de comunicație sau izolarea sunt elemente care influențează istoria acesteia mult mai mult decât câteva grade în plus sau minus în media termometrică; dar nici măcar importanța acestor factori nu trebuie exagerată încât să se facă din ea o lege fatală. Anumite circumstanțe topografice care, având în vedere unele condiții istorice, sunt favorabile, în alte condiții devin foarte nefavorabile și invers. Când toată Europa era încă în epoca bronzului și la începutul epocii fierului, Grecia s-a pomenit într-o stare extrem de favorabilă pentru a deveni prima țară civilizată din această parte a lumii deoarece, înaintea altor regiuni, a putut să absoarbă infiltrațiile civilizațiilor egiptene și asiatice. Dar în epoca modernă, până la construcția canalului Suez, se poate spune că aceeași țară era situată într-o poziție dintre cele mai nefavorabile în Europa, deoarece era departe de centrul culturii europene și de marile rute comerciale transatlantice și indiene. O altă opinie destul de răspândită în aceste discuții este cea care îi consideră pe locuitorii din munți de obicei superiori celor care trăiesc în câmpie, și aproape întotdeauna destinați să-i cucerească. Aceasta este, cu siguranță, mai puțin lipsită de temei decât cea care atribuie o mare superioritate popoarelor din nord deoarece, dacă este discutabil că o climă rece este mai sănătoasă decât una temperată sau caldă, pare sigur că țările dezvoltate sunt aproape întotdeauna mai salubre decât cele aflate în depresiuni, iar o sănătate mai bună înseamnă o constituție fizică mai puternică și, prin urmare, o energie individuală (și vitală) mai mare. Dar nu întotdeauna o energie individuală mai mare este combinată cu o organizare mai puternică a structurii sociale, de care depinde practic capacitatea de a fi un popor dominant sau dominat. În prezent, un organism politic ferm, care să reunească și să direcționeze eforturile unor mari mase de oameni, este mult mai ușor să apară și să se mențină în regiunile de câmpie decât în munți. De fapt, noi remarcăm că în Orient muntenii circasieni, kurzi și albanezi au atins adesea, în mod individual, o mare importanță, iar trupele lor, care intrau în serviciul imperiilor vecine, au devenit adesea influente și de temut²⁰. Cu toate acestea, Albania, Circassia și Kurdistanul nu au format niciodată, în perioade istorice, nucleul unor mari imperii independente; mai degrabă au fost atrase pe orbita marilor organisme politice care au ajuns la hotarele lor. Elvețienii au avut, de asemenea, o mare importanță ca indivizi și ca trupe de soldați mercenari, dar Elveția, ca națiune, nu a avut prea mare pondere în balanța politică a Europei.

În general, în istorie este evident că bandele îndârjite de munteni adesea au devastat - mai mult decât au cucerit - câmpiile, dar mai des trupele organizate au ieșit învingătoare în urma eforturilor răzlețe ale celor din munți și, treptat, i-au dominat. Romanii au fost cei care i-au cucerit pe samniți, în timp ce aceștia puteau câștiga doar uneori în fața romanilor; în Marea Britanie, dacă bandele muntenilor scoțieni au devastat uneori nordul Angliei, englezii din regiunile de câmpie au învins și au cucerit mai frecvent Scoția muntoasă, în cele din urmă îmblânzind stările de spirit și

²⁰ Era kurd Saladin, era albanez Mehmet Ali, primul *kedivè* - vicerege din Egipt. Circasienii erau faimoșii mameluci egipteni, cu titluri de *bey*, care pentru multe secole au deținut puterea în Egipt.

de revoltă și asimilându-i complet. În rest, nu se poate admite că popoarele care trăiesc în regiunile de câmpie ar trebui neapărat să fie lipsite de energie: este suficient să ne gândim că olandezii, germanii din nord, rușii și chiar englezii înșiși sunt în mare parte locuitori ai unor țări foarte joase în raport cu nivelul mării, ca să înțelegem cât de nefondată ar fi o astfel de opinie.

<.....>

XVII. - Oricare ar fi eficacitatea practică a științei politice în viitor, este indiscutabil că progresele acestei discipline se bazează în întregime pe cercetarea faptelor sociale și că aceste fapte sunt mărturii ale istoriei diferitelor națiuni. Cu alte cuvinte, dacă știința politică trebuie să fie fondată pe studiul și observarea faptelor politice, trebuie să ne întoarcem la vechea metodă istorică.

Există mai multe obiecții la această metodă, mai mult sau mai puțin grave, la care vom răspunde pe scurt.

Mai întâi de toate, se spune că mulți autori au utilizat această metodă – începând cu Aristotel, continuând cu Machiavelli și Montesquieu până în zilele noastre – dar nu a fost constituit un adevărat sistem științific, cu toate că multe dintre observațiile lor parțiale ar fi universal recunoscute ca fiind întemeiate și ca adevăruri dobândite științific.

Despre metoda istorică putem afirma ceea ce am menționat deja despre metoda pozitivă în general - că pentru a da rezultate bune trebuie să fie bine aplicată. Pentru aceasta, condiția indispensabilă este cunoașterea istoriei, pe larg și cu exactitate, iar acest lucru nu era în puterile nici ale lui Aristotel, nici ale lui Machiavelli sau Montesquieu, precum nici ale oricărui alt autor care ar fi trăit doar cu mai bine de jumătate de secol în urmă. Nu pot fi realizate mari sinteze decât după ce există o colecție foarte mare de fapte studiate și demonstrate în baza unui criteriu științific; cu siguranță în secolele trecute nu au lipsit noțiunile istorice, dar acestea au fost aproape exclusiv limitate la anumite perioade concrete: până la începutul secolului trecut civilizația greco-romană și istoria națiunilor europene moderne erau probabil cunoscute, dar despre trecutul restului lumii nu se cunoșteau decât doar foarte vagi istorisiri și tradiții incerte. Chiar și în acele cazuri la care ne-am referit, noțiunile cunoscute atunci erau departe de a fi perfecte; nu era încă dezvoltat simțul critic, lipsea cercetarea stăruitoare a documentelor, acea interpretare minuțioasă și exactă a inscripțiilor, care nu numai că a precizat mai bine liniile generale ale acțiunilor marilor personaje istorice, dar a dezvăluit și toate acele detalii despre obiceiurile sociale, organizarea politică și administrativă a diferitelor popoare, care prezintă interes pentru studiul științei politice mult mai mult decât faptele personale ale marilor războinici și suverani.

Cunoașterea exactă a geografiei fizice, a etnologiei și filologiei comparate, care aruncă lumină asupra originilor și relațiilor de consanguinitate a națiunilor, a preistoriei, care a evidențiat antichitatea omenirii și a unor civilizații, interpretarea alfabetelor hieroglice, cuneiforme și indiene antice, care au dezvăluit misterele civilizațiilor orientale dispărute acum - sunt realizări ale secolului al XIX-lea. Tot în acest secol au fost descoperite misterele care au învăluit istoria Chinei, Japoniei și a altor națiuni din Orientul Îndepărtat; iar istorii și fapte ale civilizațiilor antice americane au fost parțial

descoperite, parțial mai atent studiate. În fine, în acest secol s-a răspândit utilizarea studiilor statistice comparate, facilitând cunoașterea condițiilor popoarelor foarte îndepărtate. Fără îndoială, dacă cercetătorul științelor sociale putea mai înainte intui, acum are mijloace pentru *observații*, instrumente și materiale pentru *argumentări*.

Aristotel nu cunoștea decât foarte superficial istoria marilor monarhii asiatice; probabil cunoștințele sale se limitau la ceea ce scriseseră despre acestea Herodot și Xenofont sau la ceea ce ar fi putut afla de la cei care l-au urmat pe Alexandru cel Mare, înțelegând prea puțin țările pe care le cucereau. Astfel încât, de fapt, ca și tip politic nu era familiar decât cu statul grec din secolele IV-V î.Hr. și reușise să afle prea puțin cu precizie despre restul lumii: în aceste condiții „*Politica*” sa reprezintă un efort intelectual minunat și clasificarea sa a guvernelor în monarhii, aristocrații și democrații, care acum ar putea fi considerate incomplete și superficiale, cu siguranță era atunci tot ce putea concepe mai bine mintea umană. Drept model aproape exclusiv al statului, Machiavelli a avut orașul-stat italian de la sfârșitul secolului al XIV-lea, cu alternanțele sale de tiranie și anarhie, în care puterea era cucerită și pierdută printr-un joc al violenței și vicleniei, care făcea să câștige partida și să dea ultima lovitură de pumnal cel care știa cel mai bine să mintă: e de la sine înțeles că acest model l-a impresionat atât de mult încât l-a inspirat să scrie „*Principele*”. Cunoașterea aproape exclusivă pe care a avut-o despre istoria romană, așa cum era posibilă pe vremea sa, despre marile monarhii moderne care se formaseră recent, explică „*Discursurile asupra decadei*”, „*Istoriei*” și scrisorile sale.

Montesquieu nu ar fi putut cunoaște istoria Orientului mult mai bine decât Aristotel, nici cea greacă și romană mai profund decât Machiavelli, iar cunoștințele mai mari pe care le-a avut despre instituțiile și istoria Franței, Angliei și Germaniei, preferințial celor din alte țări, oferă explicația teoriei sale conform căreia libertatea politică ar fi posibilă doar în țările reci.

XVIII. Se face o altă obiecție față de metoda istorică, dacă nu mai întemeiată, cu siguranță mai specioasă, astfel încât în ochii unora poate părea foarte gravă și chiar insuperabilă. Aceasta se bazează pe insuficienta credibilitate a materialelor istorice. Se spune frecvent că toate eforturile istoricilor adesea nu ajung să descopere adevărul, că este dificil să se stabilească cu exactitate modul în care s-au întâmplat cu adevărat evenimentele care au avut loc în timpul anului și în orașul nostru, astfel încât să se considere puțin probabilă obținerea unor istorisiri de bună credință când este vorba de vremuri și țări îndepărtate. De asemenea, sunt subliniate contradicțiile care există între diferiți istorici și contradicțiile reciproce, patimile de care sunt animați, ajungându-se la concluzia că nicio deducție sigură, nicio știință adevărată nu pot rezulta din fapte care sunt mereu foarte dubioase și prea puțin cunoscute.

La aceste argumente, răspunsul nu este greu de găsit. Mai întâi de toate, observăm în treacăt că nu constatăm faptele contemporane doar atunci când nu avem nici interesul, nici mijloacele de a cunoaște adevărul, sau când acolo există interese contrarii, care se opun. Dacă nu ar exista acest obstacol, oricine ar vrea să dedice timp și ceva bani ar putea oricând, în mijlocul diferitelor versiuni, discuții și zvonuri, să afle cum

s-a întâmplat ceva în realitate, în urma unei cercetări mai mult sau mai puțin îndelungate. Or, în cazul faptelor istorice, cu cât sunt mai vechi, cu atât mai mult dispar interesele celor care tind să altereze exactitatea noțiunilor; trebuie să presupunem că istoricul are suficientă răbdare și timp pentru a constata adevărul despre acestea.

O cu totul altă importanță are a doua observație pe care o vom face în acest sens. Faptele istorice asupra cărora va plana întotdeauna o incertitudine majoră sunt povestirile anecdotice și biografice care pot interesa vanitatea sau câștigul unui om, unei națiuni, unui partid. În astfel de cazuri pasiunea scriitorului poate fi cauza, chiar și inconștientă, a erorilor; din fericire, acest gen de fapte prezintă foarte puțin interes pentru cercetătorul științelor politice, căruia îi pasă prea puțin dacă o bătălie a fost câștigată de un anumit căpitan sau a fost pierdută din vina altuia, ori dacă un asasinat politic este mai mult sau mai puțin justificat. Dimpotrivă, există alte fapte referitoare la tipul și organizarea socială a diferitelor popoare și din diverse epoci; iar în privința acestora, care de regulă ne interesează, istoricii ne spun adesea adevărul, spontan și fără a ține partea cuiva, dar mai mult decât istoricii ne informează documentele și monumentele.

De exemplu, probabil că nu vom ști niciodată cu exactitate când a trăit Homer, în ce oraș s-a născut, întâmplările din viața lui. Aceste lucruri prezintă un anumit interes pentru un critic sau un literat căruia le-ar plăcea să cunoască cele mai mici detalii despre autorul lucrării „*Iliada și Odiseea*”, fiind de un interes mult mai redus pentru politicianul care studiază lumea psihologică și socială descrisă de marele poet, o lume care, deși înfrumusețată de imaginația poetului, trebuie să fi existat într-adevăr cu puțin timp înainte de Homer. Nimeni nu va cunoaște vreodată cu exactitate care au fost greșelile și meritele lui Temistocle, cum au fost rostite discursurile lui Pericle, de care picior șchiopăta Agesilaus, rasa câinelui lui Alcibiade și care era culoarea calului lui Alexandru cel Mare, dar s-a demonstrat fără putință de tăgadă că în Elada a existat din secolul VI și până în secolul al IV-lea î.Hr. un tip de organizare politică, despre care deja cunoaștem – dar vom ști și mai multe, pe măsură ce vor fi studiate inscripțiile și monumentele care sunt găsite treptat - diferitele varietăți, specialități și detalii despre structura administrativă economică și militară.

Probabil că nimeni nu va ști vreodată ceva exact despre viața regelui egiptean Kufro din dinastia a IV-a, în ciuda mării piramide pe care a construit-o pentru mormântul său, nimeni nu va cunoaște biografia lui Ramses al doilea din dinastia a XVI-II-a, în pofida faptului că a rămas poemul lui Pentaur care celebrează victoriile, reale sau prezumtive; dar nimeni nu va pune la îndoială că cu 30-40 de secole î.e.n. exista deja în Valea Nilului o societate civilă numeroasă, organizată și că spiritul uman a trebuit să facă eforturi prodigioase de răbdare și originalitate pentru a o scoate din barbarie. Nimeni nu se poate îndoi de faptul că această societate, modificându-se mereu de-a lungul secolelor, avea convingeri religioase, cunoștințe științifice și, uneori, o organizare administrativă și militară atât de bună, încât aproape că ar putea fi asemuită cu a celor mai civilizate state din epoca actuală²¹.

²¹ De exemplu, au existat epoci în care la funcțiile publice părea că se accede în urma unor examene, iar pentru conducerea armatei se propuneau oficiali educați și instruiți în școli militare speciale.

Este firesc să ne îndoim că Tiberiu și Nero au fost atât de triști cum i-a descris Tacit, că au fost exagerate atât prostia lui Claudius, lascivitatea Messalinei, cât și pasiunea lui Caligula pentru calul său. Dar nu poate fi negată existența Imperiului Roman și posibilitatea împăraților de a comite atrocități și nebunii care, în alte timpuri și alte tipuri de organizare politică, nu ar fi fost tolerate. Nici nu se pune la îndoială faptul că în primele secole ale erei comune o mare civilizație reunită politic într-un mare stat cuprindea întregul bazin mediteranean: și despre acest stat știm deja suficient și vom cunoaște din ce în ce mai bine legislația și complexa organizare financiară, administrativă și militară. Se poate presupune chiar că Sakya-Muni ar fi în întregime un mit, că Iisus Hristos nu a fost niciodată răstignit sau nici măcar nu a existat, dar nimeni nu va nega vreodată existența budismului și a creștinismului cu dogmele și preceptele morale care le constituie; nimeni nu va nega vreodată că aceste două religii - întrucât s-au răspândit atât de mult și durează de atâta timp - trebuie să răspundă unor sentimente și nevoi psihologice răspândite în cadrul maselor de oameni.

XIX. – În concluzie, deși admitem că anecdota și detaliile biografice ar fi putut influența istoria națiunilor, pare de netăgăduit că acestea pot ajuta foarte puțin la descoperirea marilor legi psihologice care se manifestă în viața națiunilor respective. Aceste legi își dezvăluie mai curând acțiunile în instituțiile administrative și juridice, iar în cazul religiilor - în toate obiceiurile morale și politice ale diferitelor popoare și, prin urmare, trebuie să ne concentrăm atenția asupra acestei ultime etape a ordinii faptelor.

Credem că este dificil și prea puțin util să stabilim criterii precise de preferință în jurul acestor fapte. În realitate, orice știre, fie ea istorică sau contemporană, referitoare la instituțiile unui popor organizat politic, adică reunit în mase destul de numeroase și care a atins un anumit grad de civilizație, poate fi foarte interesantă. Dacă se poate face o recomandare în acest sens, ar fi următoarea: a se evita obținerea tuturor observațiilor de la un grup de organisme politice, care aparțin aceleiași perioade istorice sau reprezintă același - sau un pic diferit - tip de civilizație²². Spencer, după cum am menționat deja, în „*Primi principii de sociologie*”, a încercat să-i avertizeze pe cercetătorii științelor sociale în privința a ceea ce el numește prejudecăți, adică anumite obiceiuri ale spiritului uman datorită cărora observatorul vede faptele sociale dintr-un punct de vedere subiectiv, unilateral și restrâns, ceea ce va duce neapărat la rezultate eronate. Or, pentru a evita inconvenientul respectiv nu este suficient doar ca cei care pot cădea în această capcană să fie avertizați că el există, este necesar ca ei să fie pregătiți astfel încât să-l poată evita. De fapt, a cunoaște noțiunile de prejudecăți politice, de prejudecăți naționale, religioase sau antireligioase nu înseamnă că o persoană - educată în convingerea că o anumită formă de guvernare este suficientă pentru a

²² De exemplu, dacă se ține cont doar de istoria statelor grecești din epoca lui Pericle, se poate crede că istoria lumii constă doar în lupta democrației cu aristocrația (sau mai bine zis dintre două oligarhii, una mai restrânsă, alta mai vastă) și a elenismului cu barbarii. Dacă ne gândim doar la istoria Europei din 1500 până în 1600, se poate concluziona că întreaga epocă s-ar fi desfășurat sub semnul luptei dintre catolici și protestanți, dintre civilizația europeană și cea mahomedană.

regenera umanitatea, că națiunea sa este prima din întreg universul, că religia sa este singura adevărată sau că progresul uman constă în distrugerea tuturor religiilor - nu ar putea cădea pradă uneia sau mai multora dintre prejudecățile enumerate, când vine vorba de aplicarea în practică a teoriilor lui Spencer. Adevărata salvare împotriva acestui tip de erori constă în a ști cum să construiești propriul criteriu, dincolo de convingerile și opiniile care sunt general acceptate în propria epocă sau în acel tip social sau național din care facem parte; criteriu care să corespundă, revenind la conceptul deja menționat, studierii multor fapte sociale, cunoașterii istoriei - nu doar a unei perioade sau a unui popor, dar și a umanității.

XX. – În zilele noastre sau, cel puțin până de curând, în studiile sociale a predominat tendința de a analiza cu o atenție deosebită cele mai simple și primitive organisme politice, adică cele ale triburilor sălbatice; și toate circumstanțele care se referă la acestea au fost atent notate și înregistrate²³. Relatările călătorilor care au trăit printre aceste triburi au dobândit, prin urmare, o importanță deosebită și au umplut cărțile moderne de sociologie.

Nu spunem că aceste studii sunt complet inutile, deoarece este dificil de găsit vreo aplicație a spiritului uman care să rămână complet infertilă; dar cu siguranță nu ni se par cele mai potrivite pentru a furniza materiale solide pentru științele sociale, în general, și pentru științele politice în special. În primul rând, atragem atenția că istorisirile călătorilor sunt de obicei mai subiective, mai incerte și mai contradictorii decât relatările istoricilor și, mai ales, mult mai puțin pasibile unor verificări documentare sau confruntări cu inscripții de pe monumente. Un individ care se află în mijlocul unor oameni dintr-o civilizație foarte diferită de cea cu care este obișnuit, îi observă de preferință din anumite unghiuri de vedere specifice și, prin urmare, poate comite lesne abateri și greșeli. Herodot, care a fost cel mai mare călător al Antichității și observator, așa cum s-a constatat acum, nu unul superficial, ci conștiincios, a relatat eronat multe lucruri tocmai pentru că fiind obișnuit cu civilizația greacă prea puțin își putea explica anumite fenomene ale civilizațiilor orientale: iar dacă relatările călătorilor moderni ar fi putut fi verificate în baza unor documente autentice, așa cum s-a făcut uneori cu cele ale lui Herodot, nu credem că ar fi mai exacte²⁴.

În al doilea rând, și anume acest argument ni se pare decisiv, faptele sociale nu pot fi acumulate decât în sânul societăților umane, iar prin societate nu ar trebui să se înțeleagă o aglomerare de câteva familii, dar ceea ce se numește în mod obișnuit o națiune, un popor, un stat.

²³ Într-adevăr, unii sociologi merg chiar mai departe și analizează cu atenție lumea animală și organizarea din cadrul acesteia, încercând să identifice în cazul albinelor din stupi, la furnici, în cazul violențelor carnale la patruzezi primele origini ale acelor sentimente sociale, care apoi se manifestă pe deplin în marile organisme politice umane.

²⁴ Credem că pentru a înțelege mai bine adevăratele condiții sociale ale unui anumit popor, o mai mare valoare o are un document autentic precum legile lui Manù, fragmentele din cele *12 Table* sau *Edictum Rothari*, decât relatările numeroșilor călători contemporani. Admitem totuși că raportul unui călător s-ar putea dovedi foarte util la ilustrarea și comentarea documentului. Este de prisos să reamintim că, fiind vorba de triburi sălbatice, documentele lipsesc cu desăvârșire.

Forțele psihologice sociale nu se pot dezvolta și nu își pot găsi aplicare decât în mijlocul marilor organisme politice, adică acolo unde există numeroase adunări de oameni, uniți din punct de vedere moral și politic. Într-un grup primitiv, într-un trib cu 50 sau 100 de indivizi, aproape că nu există problema politică și, prin urmare, nici nu poate fi studiată.

De exemplu, este foarte ușor de a explica monarhia într-unul din acele triburi pe care le-am menționat, unde cel mai puternic și mai înțelept bărbat se impune cu ușurință printre cei câțiva tovarăși; dar e nevoie de cu totul alte elemente pentru a justifica stabilirea acestei instituționalizări într-o societate de milioane de indivizi, în care unul singur nu se poate impune material asupra tuturor celorlalți și, oricât nu ar fi de abil și energic, se vor găsi cu ușurință alte sute de indivizi la fel de iscusiți și energici. De asemenea, este ușor de înțeles cum câteva zeci sau chiar câteva sute de indivizi care trăiesc împreună, rămânând izolați moral, dacă nu material, de restul lumii, prezintă un anumit specific de tip moral și au un puternic simț al tribului și familiei. A înțelege acest lucru ne ajută însă prea puțin atunci când este vorba de a explica de ce o identitate morală, un sentiment național foarte viu există în aglomerări umane de zeci și, uneori, ca în cazul Rusiei și Chinei, a sute de milioane de oameni, unde indivizii aproape întotdeauna trăiesc foarte departe unii de alții, în marea lor majoritate sunt lipsiți de orice relație personală reciprocă și dispun de condiții materiale de viață foarte diferite, în grupurile lor diverse.

Se spune că cercetarea unor entități politice mici este foarte utilă, deoarece în acestea se găsesc în embrion toate acele organe sociale care, mai departe, se dezvoltă treptat în societăți mai mari și mai avansate; se crede că este mult mai ușor de a analiza acest mecanism atunci când organele respective sunt rudimentare, decât atunci când ajung să fie complexe. Credem că nu a fost vreodată mai puțin potrivită și mai puțin adecvată ca în acest caz comparația dintre organizarea societăților umane și a celor din regnul animal, atât de frecventă deja. Aceasta poate fi foarte ușor întoarsă împotriva tezei în favoarea căreia a fost invocată; deoarece nu credem că vreun zoolog ar dori să facă lumină în chestiuni legate de studierea animalelor inferioare pentru a rezolva probleme referitoare la anatomia și fiziologia vertebratelor cu sânge cald, și nu este sigur că odată cu observarea monerelor și a polipilor s-a descoperit circulația sângelui și s-au stabilit funcțiile inimii, creierului și plămânilor, la om și la alte animale superioare.

Și acum a mai rămas un singur subiect, dar acesta este cel mai important dintre toate, pentru a proba beneficiul metodei istorice pe care o preferăm. Argumentul constă în aplicarea adecvată a metodei menționate; în demonstrarea, cu exemple practice că aceasta, utilizând toate materialele istorice pe care știința acestui secol le-a pus la dispoziția noastră, poate da rezultate cu adevărat științifice. Vom încerca să facem acest lucru în celelalte capitole ale acestei lucrări.

**Traducere din limba italiană în limba română de Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice, membru-corespondent și
Ecaterina DELEU, doctorandă, asistent universitar**

O CONTRIBUȚIE ORIGINALĂ PRIVITOR LA STUDIAREA COMPLEXITĂȚII FENOMENELOR SOCIALE CONTEMPORANE

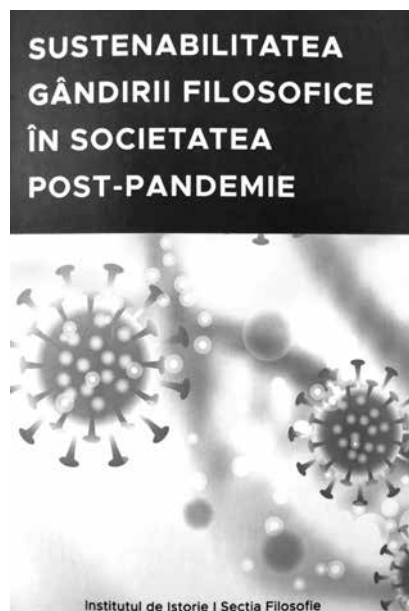
SUSTENABILITATEA GÂNDIRII FILOSOFICE ÎN SOCIETATEA POST-PANDEMIE.

Coordonator Ana Pascaru. Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 298 p.

ISBN 978-9975-3-6. (3 c.e.) SGFSP20.70086.1/COV

Apariția monografiei „Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post-pandemie” (Coordonator Ana Pascaru) constituie un eveniment științific important ce se înscrie în categoria cercetărilor proceselor contemporane determinate de numeroasele efecte ale recente pandemii. Este un studiu multiaspectual, inedit, dar centrat pe suport filosofic contemporan, fapt ce merită toată atenția publicului savant.

Starea pandemică globală provocată de răspândirea explozivă și extrem de contagioasă a virusului SARS-CoV-2, prin afecțiunea cunoscută cu numele de COVID-19 cu care se confruntă societatea globală din anul 2020 încoace, a adus în prim-plan necesitatea cunoașterii și valorificării deschiderilor Erei Informaționale. Se atestă nevoia de schimbare a opticii gândirii critice și încetățenirea ei în mediul comunitar la toate nivelurile, fapt pentru care din perspectiva gândirii critice echipa de cercetători, autori ai acestei monografii, a explorat o problematică axată pe diverse paliere: filosofia științei, istoria filosofiei, filosofie socială, antropologie filosofică, filosofia culturii, estetică, etică, fenomenologie, filosofia dreptului. S-au abordat subiecte ce demonstrează incontestabil faptul că nu doar în condiții de pandemie, ci și în post-pandemie diversitatea problematicilor, metodelor de lucru, reflectate în gândirea filosofică, pot fi capabile să stimuleze practica socială. De asemenea, practicile gândirii filosofice în perioada de pandemie au evidențiat neconcordanțe dintre acțiunile întreprinse în societate, inclusiv în spațiul Republicii Moldova, și deciziile luate de autorități. Dat fiind acest fapt, în respectivul studiu filosofic, în esență teoretico-aplicativ, s-a încercat o implementare a practicilor gândirii filosofice privind cunoașterea naturii efectelor pandemiei asupra stării de lucruri în societate și consecințele sale post pandemice, identificarea oportunităților de clarificare ale acestora, pornind de la realizările obținute în epistemologie, filosofia științei, filosofiei dreptului, estetică, etică, fenomenologie. În cadrul cercetării, relevarea orizonturilor dezvoltării prin instrumente oferite de gândirea filosofică contemporană, semnifică sensibilizarea comunității către creșterea gradului de responsabilitate profesională și cetățenească, prioritatea abilităților de gândire critică și a spiritului civic, cultivarea auto-reflexiei societății pentru diminuarea crizei pandemice și consecințele post

pandemie, susținerea și relansarea tuturor domeniilor vieții social-economice, social-culturale, dar și sporirea funcției publice a domeniilor științei.

O parte a materialul factologic este inclus din domenii adiacente filosofiei. În studiu s-a demonstrat că reînnoirile din societate în condițiile de pandemie, contribuie la înțelegerea unor efecte posibile și la depășirea pericolului prin schimbarea comportamentului uman atât în raport cu cei din comunitate, cât și în enviroment. De asemenea, condițiile pandemice se soldează cu schimbări dramatice în relațiile interpersonale, familiale sau comunitare. Criza apărută își lasă amprenta în toate domeniile vieții, schimbă natura relațiilor umane, acționează asupra reperelor valorice, iar conștientizarea stării de fapt și de drept a gravității situației, este o încercare de a trece de la necunoaștere la cunoaștere și modelarea de soluții în vederea minimalizării posibilului impact negativ. Astfel, traiectoria cercetărilor realizate se configurează a fi una ce trece de la realism spre pragmatism, cu încadrarea și modelarea de scenarii ale viitorului.

Concomitent, în lucrare se relevă faptul că vulnerabilitatea umană și socială în fața pandemiei a ridicat problema cunoașterii și a celor două ipostaze prioritare prin care se manifestă persoana încadrată în diverse raporturi de cunoaștere și de conștientizare a realităților și a legilor, în conformitate cu organizarea existenței social-statale, în calitate de persoană rațională și responsabilă. Se accentuează faptul că caracterul neordinar al crizei COVID-19 impune măsuri pe potrivă și care afectează formula tradițională de acțiune umană individuală și instituțională. Este vorba de percepția crizei de către individ și de faptul cum aceasta se gestionează la nivel instituțional, dar și de o etapă de reevaluare a normativității sociale și de sistem. Deopotrivă cu post-adevărul, în care faptele alternative sunt mai mult decât dihotomia dintre fals și fapt, dihotomie strâns legată de natura tehnologiei informaționale, unde e posibil curățirea propriilor experiențe, ne înconjurăm doar cu ideile și „faptele” pe care le dorim. Se constată că, *fake news-ul* nu se referă doar la minciuni, ci și la lansarea informații modelate destul de sofisticat: de la știri fabricate, până la tehnici digitalizate de captare a atenției, algoritmizarea comunicărilor, consumul afectiv și epistemic al informației.

Publicația este destinată în primul rând mediului savant, adică cercetătorilor în respectivul domeniu, dar și factorilor de decizie. Este impunătoare structura materialului prezentat: Filosofia reînnoirilor în societatea post pandemie; abordări identitare ale pandemiei în literatura filosofică românească; Megatrendurile lumii post-pandemice: provocări și perspective; Relevanța sinergiilor sociale în diminuarea impactului crizei pandemice; Reorganizarea coeziunii intersubiective în condițiile comunicării on-line; Practici ale sinelui în contextul post-pandemie.

Această monografie științifică aduce un aport consistent la elaborarea unei strategii universale în studierea interdisciplinară a complexității fenomenelor sociale pentru a identifica și soluții corespunzătoare atât de necesare civilizației contemporane.

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice, profesor universitar
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Vitalie OJOVANU,
doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar
USMF „Nicolae Testemițanu”

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locul editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left - 3 cm, right - 1.5 cm, top & bottom - 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:

THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH

Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova

e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 21.09.2022 . Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 11.

ÎS Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46